ALBERT HELMAN

ORKAAN BIJ NACHT

ORKAAN BIJ NACHT

ALBERT HELMAN

ORKAAN BIJ NACHT

MCMXXXIV
NIJGH & VAN DITMAR N.V. ROTTERDAM

Wat bleef van het gesprek met jou, met hem?
Slechts de eeuwig-ware lieve woorden.
Wij luisterden opnieuw, alsof wij hoorden
het leven in zijn verre stem, —
alsof nog met dezelfde klem
hij, jij en ik ons hart verwoordden.

DEEL I

NACHT

I

Heb ik ooit liefgehad?
Ben ik zelf ooit bemind?

Ik weet het niet. Ik weet het niet meer. Sinds jaren leef ik in raadsels die dag aan dag ondoorgrondelijker worden. Twijfels die zelfs de geringste gebeurtenissen vertroebelen, en de laatste kans op geluk teniet doen.

Het is zelfs de vraag of geluk iets bestaanbaars is. Mijzelf schijnt het toe dat ik nooit werkelijk gelukkig ben geweest, en de schaarsche keeren dat ik dit meende, berustten op een schandelijk bedrog van mijzelf en anderen. Een dwaze komedie waarbij geglimlacht werd en gelukzalig gekeken, maar waarbij ieder in zijn hart voelde dat hij te hoog speelde, dat hij straks onherroepelijk de verliezer zijn zou, en dupe van een kinderachtige overgevoeligheid.

De anderen? Het is mogelijk dat er gelukkigen zijn. Maar ik ken ze niet, ik heb ze nooit ontmoet. Die de schijn aannamen alsof, of zich erop beroemden dat zij gelukkig konden zijn, heb ik met gretige nieuwsgierigheid geobserveerd, op het ziekelijke af; maar ik heb altijd weer de vooze plek in hun geluk, de valschheid van hun zelfbegoocheling ontdekt. Daarvoor was niet eens bizondere scherpzinnigheid noodig; ze verrieden zichzelf maar al te graag, want van hun soort geluk raakten ze gauw genoeg ver-

moeid, verveeld en overstuur. Juist zooals ik, de enkele keeren dat ik een hallucinatie voor geluk heb aangezien.

Er is geen mensch die niet een tijdlang zich aan zulk zelfbedrog bezondigt, en zijn eigen ziel poogt op te lichten. Maar wat heb ik nog te maken met de menschen .... met de mensch die ik zelf eertijds was? Onherroepelijk zijn de jaren, maar het is ook dwaasheid ze ooit terug te willen roepen. Dood is dood, voorbij voorbij, begraven blijft voorgoed begraven. Beter is het ieder jaar en elke dag de eindrekening op te maken en een streep te zetten onder wat voorbij is: het verloren leven, het bedrog, en zelfs het laatste beetje dat je nog uit de algemeene ondergang dacht te redden.

Dat wil zeggen ....

Neen, ik wil niet. Geen restricties. Koel en zakelijk wil ik doorgaan met de heele boel te likwideeren. Jeugd en studiejaren met hun kinderlijke illusies, hun geloof dat op deze aarde ooit iets groots zou te bereiken zijn. Die kindersprookjes .... Dan mijn huwelijk. Blijspel aller treurspelen of treurspel aller blijspelen, dat is om het even. Een vergissing, zeker, dat beken ik mij reeds jaren. Maar een van die fijne, wreede, ingewikkelde vergissingen, zooals een Planck en Einstein ze ontdekten in het onaantastbare instituut van onze wiskunde. Mijn huwelijk had ook beter moeten zijn dan alle andere, volgens de oude

leer. Maar daar kwam de ontdekking: de berekeningen klopten niet. Al de voortreffelijke eigenschappen die Béa heeft als levenskameraad, als moeder, wellicht zelfs als mensch-op-zich, ze blijken niet genoeg om de illusie waarmee wij begonnen zijn, het geloof in harmonie en eenheid en voortdurend samengroeien tot de hoogste toppen van het leven, langer dan een korte tijd in stand te houden. Ons huwelijk is doodgegaan. Natuurlijk niet de braafmaatschappelijke instelling, onze nette vennootschap; maar wel het huwelijk dat bedoeld was als twee-eenheid, als een fiere bondgenootschap tot geluk en lust en levens-overwinning. Ieder gaat zijn eigen weg nu .... al leven onze lichamen nog in elkaars nabijheid, en is er meestal niet veel ruzie, hoogstens wat geïrriteerdheid tusschen ons. Maar ook dat andere, die schijn van toenadering bij tijd en wijle, heeft niets meer te beduiden, is nog alleen een vorm van geïrriteerdheid. Machtelooze woede dat wij voor zoo'n groot deel tot gewoontemenschen zijn gedegradeerd. En het telkens-weer vaststellen dat er niets meer valt te halen van wat misschien zooiets moois had kunnen zijn.

Ik weet het zooveel jaren reeds, en zweeg alleen maar omdat ik voor Béa nog een paar illusies wilde redden. Zij dacht dat alles toch nog goed kon zijn; zij zag haar eigen ontevredenheid niet, en veinsde dat mijn onrust en mismoedigheid ook niet beston-

den. Krampachtig heeft ze zich al die tijd op de kinderen geconcentreerd, en ik ook, ik ook. Terwijl ik weet dat Monica reeds jaren geleden een huwbaar meisje werd, en maar al te gauw een vriend zal hebben en haar eigen weg gaat .... mij alleen zal laten .... Goed, ik weet best de gevoelens van een vader voor zijn dochter te analyseeren, en ik durf best mijn zelfzucht onder de oogen te zien, want niemand is zooveel geweest als ik voor deze kleine kameraad. Maar ze is niet meer van mij .... ik voel reeds hoe zij mij ontglipt.

En dan is er Olaf nog, die stellig niet meer aan mijn kant staat, zoo jong als hij nog is. Met andere ambities, andere woorden, andere blik als ik, toen ik even oud was; die zeker van mij denkt zooals ik toenmaals van mijn vader dacht. Met een genegenheid die uit verachting bestaat. Verachting en miskenning. Hij is mijn zoon, maar ach hoe bitter weinig van mijzelf is in hem. En misschien is dat maar goed ook, zal hij zakelijker en illusieloozer en hooghartiger de dingen tegemoet gaan, en zal hem al het leed bespaard blijven, dat voor mij dit trage schuiven naar de ouderdom vergalt.

Want dit is langzaam schuiven naar het einde, ik weet het. En dit gegrübel is het schuiven van een weeë, weekelijk-makende opium, om je laatste weerstand te verdooven en niet nog éénmaal om te slaan in rebellie en iets onzegbaar dwaas te doen. Waar-

om? Wat zal het nutten? En wat zou het trouwens moeten zijn? Laat ik mij liever niet verdiepen in al mijn mislukkingen en het mij voor de duizendste maal weer voorrekenen, dat het niet mijn schuld is, niet mijn schuld alleen. Want dat ik niet mijzelf gemaakt heb, en niet de omstandigheden. Dat wij wel acteeren mogen in het spel, maar dat de rollen, de décors en de regie ons door een ander worden voorgeschreven. Door een naamloos, onontdekbaar „Het". Mijn doodsvijand, mijn eenige. De onbekende factor in al mijn berekeningen, welke maakt dat al dit zelfkwellen en bespiegelen geen practisch nut meer heeft. Dat ik mij vergenoegen moet met tusschenwegen, halfheid, laf-zijn. Nu nog, zelfs met de erkenning van mijn fiasco en mijn doelloosheid, het met mijzelf op een accoordje gooien moet, en goochelen om mijn zelfbegoocheling in stand te houden. Deze schijn van zelfbegoocheling ....

Het ergste is te moeten constateeren: dat ik nooit heb liefgehad en dat ik nooit ben liefgehad. Zou het mogelijk zijn dat menschen werkelijk kunnen liefhebben? Zou het mogelijk zijn dat er een liefde is op te brengen buiten alle bronst, buiten alle winstbejag en buiten alle zwakke sentimentaliteit? Een gevoel dat .... Maar hoe kan ik weten hoe dit gevoel zou moeten zijn! Ik weet alleen dat er een leegte in ons is, die erom vraagt en schreit; een eindelooze diepte die om vervulling hijgt. Doch niemand weet

waardoor, noch hoe. We weten enkel van elkaar, dat ook de anderen deze leegte voelen, en op vervulling wachten, er om smééken. En soms brengt een vreemd wellustig medelijden ons ertoe, te doen alsof wij reddingbrengers kunnen zijn, die voor elkander de bedrieglijke tragedie van de liefde op gaan voeren. Met geen ander resultaat dan dieper leed, een wijdere gaping, een wanhopiger verlangen daarna. Beter is het nooit een vin meer uit te steken naar een ander, niet meer tot elkanders leven door te dringen, stil te zijn, alleen .... En je bewustzijn van dit alles zoetjes maar in slaap te zingen. Je met de opium van je wetenschap in droom te brengen en je te verdooven voor de harde buitenwereld. Immuun zijn, en de stooten op te vangen met voldoende weerstand.

Stooten ....

Enkel, in de vijf en veertig jaren dat ik leef, in de dertig die ik met bewustheid leef, heb ik nog steeds dit simpel kunstje niet geleerd, om onverwondbaar alle duwen op te vangen, zonder wankelen alle slagen; niet in wilde drift terug te willen slaan, maar stoïcijnsch te blijven. Wat helpt ons redeneeren en filosofie daartegen? Bitter weinig. Elke dag weer word je opgeschrikt door de harteloosheid en het sarren van de mede-menschen. Ik vraag van niemand medelijden, zelfs van Béa niet. Maar ik eisch rust. De eenzame heeft recht met rust gelaten te worden. Niemand schijnt dat te erkennen, en wanneer je alle

menschen vlucht en een teruggetrokken leven in de vreemde leidt, dan nog sleep je de dagelijksche stoornis mee, de vloek van een familiekring die op je wacht, waaraan je nooit meer je onttrekken kunt.

Ik geef het toe: de vloek, dat is te sterk gezegd. Het is een zegen als je wilt, het laatste dat je tegenhoudt om niet in wanhoop te vervallen en de grootste dwaasheid te begaan. Maar deze kleine pijn van banden die voortdurend samensnoeren, die voortdurend voelbaar zijn, wordt op den duur een marteling, die je op eenmaal niet meer uit kunt staan. Een kramp door onophoudelijk gebukt te moeten gaan; een pijn waartegen geen middel helpt. Geen scheiding. Scheiding is geen remedie, is een heviger pijn, een ergere kwaal waardoor de vorige verdrongen wordt. Ik kan mijn laatst houvast toch ook niet prijsgeven? Béa .... desnoods. Als een ander kwam en haar opeischte, als ze vrijwillig ging, ik zou haar laten gaan, en zonder wrok zijn. Maar de kinderen .... Nooit. Ondanks alles zijn ze toch mijzelf ook, een deel van mij, dat van mijn eigen willen losgemaakt, zijn gang gaat, op zijn eigen wijze denkt en voelt, maar niettemin bij mij hoort. Zooals zaden in een vrucht behooren bij de moeder-plant. Het is vreemd, maar dikwijls denk ik, dat ik voor de kinderen moederlijker voel dan Béa; dat ik mij mijn vader had gewenscht, zooals zij is .... Het is een gekke complicatie van gevoelens, maar sinds lang

verwart zich alles, en word ik mijzelve onbegrijpelijker dan ooit.

Neen, scheiden heeft geen zin; ook nu niet, bij de volle erkenning dat ons huwelijk een mislukking is. Ik wil niet eindigen met lafheid en met vaandelvlucht. Dan liever sneuvelen? Ook dàt niet. Er is teveel wil in mij om ooit .... wanneer het mogelijk zou zijn .... als zooiets bestaanbaar is .... iets werkelijk duurzaams, iets geweldig hartberoerends te veroveren. 't Is onzin, dit verlangen dat niet-eens meer hoop is. 't Is de grootste onzin dat zoo'n rest van jongensachtig willen nog niet uitgedoofd is in mij. Dat ik nog zoo pueriel ben ondanks alles wat ik meegemaakt heb; ondanks het bewustzijn dat dit alles gekkenwerk was, de wetenschap dat menschenlevens blijkbaar slechts gegeven zijn om te verspillen.

Als dit laatste restje jeugdverlangen uitgemoord is, dan zal ik eerst rustig kunnen zijn, en mogelijk ook verzoend met deze toestand; met mijzelf, met Béa, met het leven dat ik niet gevraagd heb, waarin wij geworpen werden door een menschengril, een dwaze speling van het noodlot. Maar dit is het laatste dat ons ter verontschuldiging dienen kan, want ieder onzer is tenzeerste daaraan schuldig, ieder draagt de wil-tot-leven verder, alsof niets gebeurd is, niets geleden .... En ik: om de kinderen. Ik, die zoo onwetend was, dat het ons toen vanzelfsprekend scheen, een spel haast, deze wereld met wat nieuwe men-

schen te bevolken. Deze abjecte wereld .... Deze samenleving vol corruptie en bederf en onrechtvaardigheid.

Wij zijn schuldig, eindeloos schuldig om der kinderen wil. En als ik rechteloos in het leven sta, dan is er toch nog deze laatste plicht die ik erkennen moet: zoolang het in mijn macht staat, veiligheid te scheppen voor de kinderen, ze de weg te effenen, ze te leeren zien waar ik, toen ik zoo oud was, blind en zinneloos liep. En als ze 't niet gelooven willen, met de grootste tact en overleg de feiten zelf voor hen te laten spreken.

Dit is mijn laatste doel: een plicht uit schuld. O, aan het eind van alles, niets meer dan een schuld! En dan de ouderdom, slijtage, neergang. Onvolwaardigheid. Weg, weg! Dit laatste is te somber; ik wil niet langer denken.....

II

Het is goed dat ik ben weggegaan. Het had geen zin meer dag aan dag de oude pijnen uit te staan, zonder een oogenblik van rust. Hier merk ik pas hoe noodig het was dat ik eruit kwam, weer eens andere gezichten om mij heen zag, andere huizen. Ik had al maandenlang het gevoel van binnen te vervuilen, lucht en licht te moeten brengen in mijn doffe Zelf. Waarom moest ik mij zoo ergeren aan Béa? Ik weet hoe goed zij alles meent; ik weet dat egoïsme wel het laatste is wat je iemand moogt verwijten, je kunt hem net zoo goed ervan betichten dat hij ademhaalt. Maar Béa's egoïsme is van een bizondere aard: latent, verborgen en verfijnd. Onmerkbaar eerst, maar op de lange duur geschikt om iemand dol te maken. Het is een egoïsme dat verzaligd glimlacht, of liever: het doet zich voor als offervaardigheid, als hoogere zin voor harmonie. Alleen wie het van zóó nabij beschouwt als ik het al de jaren van ons huwelijk doe, ontdekt hoe voos het alles is, welk een comedie en een zelfbedrog zij begaat, waarschijnlijk onbewust, maar met al de duistere, onuitroeibare instincten van een vrouw.

Die valsche schijn, dat gelijkmatige, in-zichzelf-gekeerde heeft mij eens gevangen. Ik doorzag het niet, en werd betooverd door haar kunst zich wekenlang precies zoo voor te doen als ik mijzelf haar

wenschte. Ach, hard en ondoorzichtig zijn de beste spiegels, en Béa's spiegel-natuur bleef ondoorgrondelijk vóór de eerste slagen vielen, en een breuk liet merken wat dit spiegelgladde oppervlak verscholen hield.

Een beetje vrouwenangst, een beetje ijdelheid, een beetje instinctieve, onberedeneerde moeder-gevoelens. Misschien misken ik haar, was er ook een groote hunkering naar geluk, naar overgave. Maar zij kon het niet, zij bracht die energie niet op. En telkens als ik wilde helpen, lief en zorgelijk eerst, dan brusk, dan woedend en hartstochtelijk, verzette zich haar ijdelheid, haar afkomst die ze veel te hoog blijft aanslaan, en haar opvoeding die veel te orthodox geweest is. Hunkering is niet genoeg; wat heeft ze ooit gedaan om te veròveren? Heeft ze ooit haar leven en haarzèlf daarvoor gewaagd? Ze is de weg van eer en deugd gegaan, die breede comfortabele weg waarlangs politietoezicht is en iedereen beleefd gegroet wordt. Ze is na rustig overleg en zonder groot verlangen met een door en door fatsoenlijk man getrouwd. Met mij, het keurig ingenieurtje met een schoone toekomst dat ik toenmaals was. Charmant, en geen viveur. De paar vriendinnen die ik had gehad, ze hoorden ook tot hen die men fatsoenlijk noemt. Wat kon ze beter willen?

Voor het oog der wereld hebben wij elkander weinig te verwijten. Wij hielden van elkaar, zoover een

mensch een andere genegen zijn kan; niet in een dolle roes, maar met de wil om goed te zijn, met kameraadschap, met een tikje hartstocht zelfs, — er waren enkele nachten, de eerste dagen van een plotseling opgekomen reisje .... Het verzandde alles, het verliep in leegte en herinnering. De hunkering werd daarna grooter, de ontevredenheid kreeg een gestalte.

Neen, al die garanties die er waren, bleken valsche speculatie. Iedereen geloofde in de schijn: dat ons huwelijk het model voor alle andere zijn kon. Iedereen, wijzelf alleen niet. En ik had het kunnen weten; later leerde ik zien hoe tal van kleine dingen mij toen hadden moeten waarschuwen. Haar spreken, haar reacties op een nietigheid, haar oordeel over anderen, haar al te trouwe spiegeling van mijzelf. Naïef nog, als een kind was ik. Verblind. Ontging mij alles. Geen andere argwaan kende ik, dan de innerlijke stem: „Pas op voor eeuwige banden."

— „En alle lust wil eeuwigheid?" antwoordde ik. En hoe graag beriep ik mij op een autoriteit.

— „Waar is een waarborg dat wij onszelf gelijkblijven, dat wij niet veranderen?"

— „Als wij groeien, groeit de wereld met ons mee."

— „En als wij der wereld ontgroeien? Als alle groei vervreemden is?"

— „Laffe uitvlucht," heb ik boos mijzelf geant-

woord. „Ik wil het riskeeren. Samen zullen wij groeien en uit ons zal het kind voortkomen, dat meer is dan wij, en dat verder groeit, wanneer wij weer tezamen-schrompelen volgens de eeuwige wetten."

Jonge overmoed. Mijn kleine argwaan wist beter, kende onze grenzen. Ik riskeerde en verloor. En Béa met me mee. Op haar fatsoenlijke, beschaafde wijze is zij grandioos failliet gegaan, precies als ik.

Toen Monica geboren werd, stonden wij reeds ieder aan een andere kant. Het was niet meer dan een vluchtig handreiken waartoe wij in staat waren.

Dat het Monica moest wezen, en zoo lief moest worden als een klein blond dochtertje kan zijn .... Een wreede, lieve speling der natuur .... zooals misschien het samenzijn van mij met Béa ook slechts een speling is? Dan zijn het ondoorgrondelijke, menschen waanzin-schijnende wetten die ons regeeren. Hoe kan het anders, dat uit sluimerende haat iets liefelijks geboren wordt? Omdat misschien in haat toch nog de hunkering naar liefde en het leed om groot verlies besloten ligt?

In die jaren heb ik Béa vaak gehaat. Vandaag niet meer. Ze is mij onverschillig, wekt mijn medelijden, irriteert mij nog een enkele maal, maar dat zal spoedig ook wel slijten.

Naar ons toe gerekend, is de voornaamste beteekenis van kinderen zeker, dat ze een tastbare verzoening

zijn, de zwaarte in ons leven brengen om over het doode punt heen te komen, om mèt de teleurstelling en òndanks het fiasco de verantwoordelijkheid te aanvaarden. En om de glimlach niet te verleeren. O, Monica, als jij er niet was .... Je weet het niet en je móógt het nooit weten, maar jij, — en Olaf natuurlijk, maar jíj vooral, — bent de reden waarom ik nooit op die beangstigende zelfmoordplannen ben ingegaan, die mij zoo vaak bestormen als alles weer mis is, als ik het droombeeld niet meer vatten kan, en alleen de koude, gemeene werkelijkheid tastbaar voor mij staat. Dan denk ik aan jou, mijn dochtertje, aan het licht-spottende en toch zoo diep-begrijpende verwijt dat uit je bruine oogen van zestienjarig meisje lichten kan. De oogen die je nièt van je moeder hebt .... Voor jou wil ik blijven leven, voor jou moet ik blijven leven, moet ik ook al die kleine onaangenaamheden thuis en mijn eigen domme ergernis verdragen, waarover jij zoo schijnbaar-onverschillig spotten kunt, maar waaronder jij evenzeer lijdt als ik.

Ik weet niet zeker of ik zooveel voor Olaf over zou hebben, al moet ik toegeven, dat het dom is partijdig te staan tusschen mijn kinderen. Maar ik voel immers ook, met een laatste oeroud instinct, dat Olaf aan de kant van zijn moeder staat; net als zij de vormen vergoodt, en de inhoud onbelangrijk acht. Beminlijk huichelt. Wij tweeën staan tegenover

hun tweeën. Thuis durf ik mij zooiets niet bekennen; het zou mij misdadig aandoen. Maar hier, in deze vreemde stad, ver van jullie? Zóó is het, zóó en niet anders.

En omdat het mij teveel werd, omdat ik dacht krankzinnig te zullen worden op den duur, en een groote vermoeienis mij dag aan dag meer overmeestert, daarom ben ik weggegaan op deze gefingeerde studiereis, en zal ik wegblijven, tot ik mij weer een beetje tegen alles opgewassen voel. Al zou het ook jaren moeten duren. Al zie ik steeds vóór me, de lichte heldere spot in Monica's oogen bij ons afscheid, bij het wegrijden van de trein. En ik vind het geen oneerbiedigheid, ik vind het een grootere teederheid en liefkoozing dan de tranen van spijt en onmacht in Béa's oogen, bij ons schijnbaar innig vaarwel-zeggen. Komt het omdat je bloed van mijn bloed bent, en Béa na bijna twintig jaar huwelijk nog steeds een vreemdelinge voor mij is? Meer vreemdelinge dan ooit?

Al deze gedachten moet ik meester worden; al deze troebele gevoelens. Ik moet mij vooral niet aanwennen in mijn gedachten tegen jou te praten, Monica. Want spoedig genoeg zal er een ander komen die je inpalmt, die je van mij vervreemdt, en ik zal je met een schijn van blijde offervaardigheid moeten afstaan, omdat de natuur het nu eenmaal zoo wil, en alle rechten aan jòuw kant staan, vrij te beschikken

over je heerlijke jonge leven. En daarom .... weg, weg, dwaze gedachten. Ik moet dùrven eenzaam zijn, ik moet het eindelijk leeren .... eindelijk behoorde ik het toch te kunnen, na de gedwongen leertijd van zoovele jaren.

Maar het zijn juist de kleine dingen die je nimmer leert verdragen, de minieme gebeurtenissen waartegen je nooit bent opgewassen. Dit kleine ondermijningswerk van elke dag, dat de hechtste verbintenissen ondergraaft, de zuiverste gevoelens in haat en wrok doet explodeeren. Ze zijn zoo gering, dat ze in de herinnering hun vorm verliezen, niet meer als gebeurtenis je voor de geest staan, maar enkel door hun resultaat gekend worden. Door de stijgende geërgerdheid en een gevoel van groote armoe: armzaligheid.

Alleen het laatste weet ik nog concreet. Te dwaas ook dit, te kinderachtig, en toch is dit de aanleiding geworden van mijn opgewonden, overhaast vertrek. Het ging om Monica natuurlijk; telkens als ik in een klein geschil, — verlof om uit te gaan, een dwaze weigering, een noodeloos verbod, — mijn stem doe gelden in haar voordeel, is er het bedekt maar taai verzet van Béa. Deze moeilijk te miskennen rivaliteit die haar zoo belachelijk maakt, en haar als moeder de allures van een medeminnares laat nemen, — als je het zoo, onder een vergrootglas zien wilt. En waarom niet? Mijn prikkelbaarheid is een ver-

grootglas waar ik mij niet zoo-maar van ontdoen kan. Daarom was het beter weg te gaan.

Toen ik plotseling met dit besluit voor de dag kwam, dacht ik ook nu weer op de heftige tegenstand van Béa te stuiten, die het nooit kan nalaten schamper te spreken over „mijn eeuwige onrust", en die gewoonlijk bij mijn onvoorziene plannen klaarstaat met de opmerking die honderd beteekenissen heeft: „Denk je dat alles nu plotseling zal veranderen?"

Gewoonlijk geef ik daar geen antwoord op. Maar ditmaal, omdat ik werkelijk vastbesloten was weg te gaan en niet meer terug te komen voor ik mij sterker en gewapender zou voelen, zei ik: „Plotseling niet. Maar met de jaren .... waarschijnlijk. Denk je niet dat de jaren die zooveel hebben veranderd, ook dit laatste bij mij zullen bereiken?"

Ze haalde haar schouders op en zei op haar gewone, een tikje droefgeestige, maar veelmeer nog verwijtende toon: „*Ik* ben niet veranderd."

Zoo stonden wij weer aan de rand van onze afgrond; soms is het niet meer dan een intonatie die een ondoordringbare wereld tusschen ons schept. Maar ik deed de fatale stap niet, ik zweeg, en zei even later slechts, om niet laf te zijn: „Daarom ga *ik* immers weg en niet jij."

Het merkwaardige is, dat ze zich deze keer niet verzette, dat alles verder vlot van stapel liep. Ditmaal niet meer het gewone geklaag dat ze het ver-

velend vindt zonder mij te zijn, en hoe het met de wiskunde van Olaf moet, en wat ik met mijn correspondentie gedaan wil hebben. Integendeel, ze was gelaten, pakte handig en vlug mijn koffer. Stellig ziet Béa eindelijk ook de noodzaak en het heil van een tijdelijke scheiding in; haar instincten zijn zuiver genoeg en ook deze overwinning op haar behoudzucht is tenslotte een overwinning door haar egoïsme behaald. Want het kan niet anders of ze voelt even goed als ik, dat wij elkander elke dag meer en meer verliezen, en als het zoo door zou gaan, er een oogenblik moet aanbreken, dat de laatste schaduw ontglipt zal zijn, en een wedervinden nooit meer mogelijk.

Ze heeft geloofd dat het een plotseling en kloek besluit van mij was. Doch dat is niet waar. Het is ook hiermee gegaan als met mijn uitvindingen. Ze worden uit een jarenlange voorbereiding geboren, maar ze blijven zelfs voor míj onzichtbaar, gestalteloos, tot het oogenblik van groote spanning en wonderlijke luciditeit, waarop het mij in een flits, met grootere duidelijkheid dan die door onze zintuigen alleen verschaft kan worden, tot in de minste onderdeelen en in alle consequenties bekend wordt. Dan kan ik eraan beginnen waar en wanneer ik wil. Dit is dan mijn zoogenaamde uitvindersgeest die mij door zoovelen wordt benijd, die mij in staat stelt tenminste één zorg van mij ver te houden, — die om

het vervloekte geld, — maar die me niet in staat gesteld heeft het allersimpelste uit te vinden: hoe een eenvoudig en gelukkig mensch te zijn, die na zijn veertigste nog weet wat met het leven aan te vangen, nog hoop heeft, een heenkomen voor zijn ziel, een begin van geluk dat hij koesteren kan en dat de oneindigheid van zijn leegte breekt, omdat er tusschen een héél klein beetje en in-het-geheel-niets inderdaad een oneindig verschil bestaat, grooter en overweldigender dan tusschen veel en weinig, tekort en overdaad.

En dit op-de-vlucht-slaan is dan mijn jongste uitvinding, die geen geld moet opbrengen maar de afweer van mijn innerlijke ondergang. Aanvraag van het octrooi voor een zielsompantsering, door middel van eenzaamheid, verre reizen, zelfinkeer en wellicht avonturen, ter verkrijging van een gehardheid die zoowel de kleine schokjes van het dagelijksche leven als de mogelijke groote schok van een catastrofe vermag te weerstaan. Bizonder geschikt voor veertigjarige echtelieden en voor hen die gedwongen zijn in nauw contact te leven met menschen die niet met hen meegroeien.

Spot maar met jezelf, Minne Postma, spot maar. Zelfs deze spot kan de erkenning niet teniet doen, dat je een idioot bent en een ongeneeslijk-jongensachtige. Een grijsaard met een knapenziel. Alsof je niets geleerd hebt, alles nutteloos aan je voorbijgegaan is.

Waarin verschilt dit weggaan van je vrouw en kinderen met een vlucht? Dat je van plan bent om terug te keeren? Dat je uit „goede bedoelingen" gegaan bent? Stellig, met de bedoeling om jezelf goed te doen. Dat is de halve waarheid. Ook Béa wil ik daarmee goed doen, haar op deze wijze harden. Door deze afwezigheid gaan wij elkander misschien beter zien, beter begrijpen. Want achter alles staat de oude, nooit-verdwijnende bedoeling: ik wil gelukkig zijn, ik wil mij niet vergist hebben, ik wéét dat ik eenmaal op de goede weg geweest ben, maar in een ondoorgrondelijke verwarring het spoor ben bijster geraakt. Ik wil nog één keer terug, naar het uitgangspunt van mijn jeugd, nog ééns opnieuw beginnen bij „toen alles nog goed was". Eén keer, voordat het einde komt, voordat ik voorgoed tè oud ben. Encore un instant, monsieur le bourreau, encore un instant....

Het is goed dat deze gedachten voor mij alleen zijn, dat niemand ze hoort; want ze zijn tè tragisch, ze zwalken van grappen naar kreten, van grollen naar kramp. Dat schijnen de menschen niet te kunnen verstaan, of ze willen het niet van elkander begrijpen. Als ooit Béa al mijn gedachten zou kennen en ik al de hare, zou dan niet alles vanzelf zijn oplossing vinden? Wij zouden elkander begrijpen, althans eerbiedigen, terwijl we nu tot niets anders in staat zijn dan dom de komedie voort te zetten, ook als

wij zien hoe fataal ze als treurspel eindigen gaat.

Wilde gedachten . . . . , wilde, onweerhoudbare cijfers van mijn levensberekening. Ach, mijn uitvinding om hier alleen te zijn en een pantser te smeden; de wieling van al mijn gedachten die zich nog steeds niet tot een formule doen rangschikken. Cijfers en algebraïsche functies zijn williger. En toch moet het leven ook niets anders zijn dan een som; en geluk: de geslaagde berekening, desnoods met imaginaire getallen, maar feilloos. Is dit de abstractie die de wijsgeeren allen betrachten?

Maar ik kan geen wijsgeer zijn. Béa en Olaf en Monica en ikzelf zijn maar al te concreet. En het huis en de school en de octrooien en Béa haar luimen, ze hebben bitter weinig met de getallen en met mijn gedachten te maken. Ons denken gaat eigenzinnig een andere weg. Die van ons verlangen, die van ons eindeloos vlietend verlangen, dat zoekt en zoekt of het nergens de opening vindt waardoor het geluk in ons komt binnenstroomen. Het is alsof wij als leege booten zwalken op een zee die geluk is. Wij zouden ergens lek moeten stooten en zinken. Maar waar is de verborgen klip?

III

Nu ben ik hier in een vreemde stad, waar ik niets te doen heb en niemand ken. Ik vind een langvergeten sensatie terug: die van verveling en doelloosheid, want ik kan er niet toe komen te lezen, de theaters en musea hier zijn niets bizonders, en ook op het mooiste landschap raak je na enkele uren uitgekeken. Dies verbeuzel ik mijn kostbare uren in een paar café's en bezie de onverschillige voorbijgangers, de rare gedrochten die men menschen noemt.

Ook dat zijt gij. Ook ik ben een der hunnen. Zal niet in een andere stad een eenzaam man in een café zitten en uit verveling de voorbijgangers bekijken, en mij voorbij zien loopen: een klein beetje gebogen, blonde veertiger, in donkere mantel, een van de duizenden gelijken die komen en gaan van hun kleine oorsprong naar hun nog kleinere doel? Wat zal die onbekende man in dat onbekende café van mij denken? Precies hetzelfde wat ik van hem denk: armzalige stakkers, wist ik maar wat in jullie omging, ik zou mijzelf ook beter begrijpen. Soms neem ik mijzelf waar, hoe dwaas ik hier door deze straten ga, en de kostbare uren van mijn leven, die nooit meer terug te winnen zijn en die ik eens maar al te bitter zal betreuren als ik zoo oud ben dat ik moet sterven, hier worden verdaan. Ik wilde dat er iets gebeurde,

iets verschrikkelijks, het is mij onverschillig wat. Ik wilde .... en toch ben ik bang. Toch word ik steeds weer opgejaagd door ongemotiveerde angsten dat iets vreeselijks inderdáád gebeuren kan, en dat ik machteloos zal zijn de starre gang van zaken te keeren.

En intusschen wordt het avond. Steeds weer is dit het uur waarop ik alle dingen heviger, angstwekkender ervaar. Tusschen licht en donker in. De huizen worden grooter; straten, pleinen diep en leeg; de wereld groeit, dijt uit in leegte en verlangen, en de nacht begint met een onhoorbaar klagen, smeeken om erbarming. Jongensachtig is het, maar ik stel me voor hoe in een onbekende straat hier, op een bovenhuis een kamer donker blijft; een arme, stille kamer, waar een jonge vrouw zich naar een spiegel buigt, de schemerende vormen van haar naakte lijf nog éven ziet en denkt: wanneer zal eindelijk de Eéne komen die mijn hart verbeidt? Waarom jaar-in jaar-uit alleen zijn? Is er dan geen liefde mogelijk? Zijn dan alle harten dood? Ze zucht en kleedt zich langzaam aan, en aarzelt moedeloos bij iedere beweging.

Waarom denk ik aan zooiets?

Omdat ik iemand zoek naar wie ik luid zou willen roepen: „Hier, hier ben ik! Samen zullen wij gelukkig zijn en roekeloos ons leven leven. Wacht mij, lief, ik kom!"

Zou ik zooiets dùrven? Neen; ik weet heel zeker: neen! Dit zijn maar droomen, en in werkelijkheid wacht in die donkere kamer niemand. Zij die er verblijven hebben aan hun leed genoeg en zoeken naar iets simpelers; een beetje werk, een beetje welstand, en ze gaan des avonds naar de bioscoop. En ikzelf, ik ben niet naïef genoeg meer voor zooiets. Als toen ik nog student was en geloofde dat ik in een betere stad dan Delft zooiets wel kon beleven. Waarom blijven zulke droomen steeds verborgen voortbestaan? Ik dacht: een jaar student zijn in Parijs, een kleine zolderkamer in 't Quartier Latin en een vriendin .... Tusschen electrotechnische berekeningen door heb ik aan Murger en Musset geloofd, en omdat mijn vader niets van zulke buitensporigheden wilde weten, heb ik lang daarna nog mijn illusie ongeschokt bewaard. En nu, nu kon ik naar Parijs gaan, en ik heb het niet gedaan. Ik heb mijn geloof verloren, — niet aan de mansarde en het lief vriendinnetje, — misschien nog niet; maar lang reeds aan Parijs, aan de vervelende verburgerlijkte wijk die eens mijn heul scheen, om de vastgekoektheid van mijn ouderlijke omgeving te ontwijken.

Zoo ben ik dan verder zuidwaarts afgezakt, naar andere oorden, verder nog van huis dan ik het vroeger ooit had durven wagen. Maar ook deze illusie, dat men ergens anders beter is dan waar men zich toevallig reeds bevindt, ontbreekt mij voortaan.

Hier in deze stad die typisch-spaansch heet en een parel van de Middellandsche zee door al de dichterlijke kletsers wordt genoemd, is enkel het décor, de alleruiterlijkste aanblik van de menschen en de dingen anders. Maar de leegte, de onnoozelheid, de weerzin is ook hier gelijk. Een deel der menschen tobt en lijdt gebrek en zoekt er nog een kleine eer in om te lijden; en een ander deel lijdt aan zijn overdaad, zijn onderdrukken. Allen zijn gelijkelijk onverzadigbaar.

Ik wilde dat mij iemand aansprak. Ik heb reeds dagen lang niet meer dan de enkele onmisbare woorden gezegd; tegen de hotelhouder en tegen een paar kellners. Dat is alles. En dan dat eeuwige zelfgesprek met Minne Postma, mijn sombere reisgenoot. Altijd eenmaal één, dat maakt tenslotte twee. Als dit geen waar woord is .... Het zonderlinge is, dat ik 't met deze tweede soms oneens word, nu juist, bij zulk een kalme reis, wanneer de avond valt. Wanneer ik verder wil, dan zegt hij: blijf! Wanneer ik mij een droom verzin, zooals die van de zolderkamer en de jonge vrouw, dan zegt hij: onzin, je kunt beter weten. Als ik beweer, dat zelfs een hoer een ziel heeft en het misschien beter is met zulk een vrouw een uur van zelfvergeten door te brengen dan nog langer zoo alleen te zijn, dan antwoordt hij hoogmoedig: En *ik* dan? ben ik niet te goed voor zooiets, voor die handel?

Ik zou dit tweede Zelf moeten haten, want hij wil geen avontuur en ook geen resignatie; hij wil iets van zoo groote zuiverheid en spanning als niet te vinden is op deze aarde. En toch spreekt hij altijd of hij beter weet. Hij heeft zoo dikwijls bij mijn handelingen ingegrepen, ze omgeschakeld; maar nog nooit heb ik hem zoo nabij, zoo duidelijk, gelijk een tweede in mijzelf ervaren, als thans. Ik zou hem ergens moeten achterlaten, verliezen als een ongewenschte reisgezel. Maar hoe? Een wezen zou zich moeten kunnen deelen en op twee plaatsen tegelijk zijn, met de eene helft in de hemel en met de andere in de hel. Maar tegelijkertijd. Misschien is zoo-alleen de rust bereikbaar. De brave vermaner in mij, die ik zoo haten kan op vele oogenblikken, zou ik dan thuis moeten laten bij Béa . . . die het goed met hem-alleen zou kunnen vinden. En eindelijk bevrijd en werkelijk eenzaam zou ik al mijn avonturen kunnen zoeken.

Doch avontuurlijk is dit malle spaansche stadje geenszins. Het is de ànder in mij, die me naar dit oord gevoerd heeft. Blijkbaar om hier af te sterven en te leeren dat er aan het fatum geen ontsnappen mogelijk is. Machten buiten ons beschikken over ons; en zoo ongevraagd als we in dit leven zijn gestort, even willoos worden wij van hot naar her gesleept. En mogen prat gaan op al onze middeltjes om de elementen en het leven te bedwingen; het is maar kinderspel, gepruts met speelgoed. De ware

krachten kennen wij niet-eens, we gaven ze niet-eens een naam, omdat wij in de vijf-, zes-duizend jaren menschelijke geschiedenis nog niet-eens behoorlijk hebben leeren onderscheiden waar de grenzen van ons Ik zijn, en hoe onbegrensd de wereld is.

Maar al mijn filosofeeren helpt ook weinig; het verdrijft de droefheid niet, die met het dalen van de avond mij bevangt. De schaduwen die in de nissen der balcons en in de smalle stegen zich verdichten, kruipen òp in mij, verhullen het verstandslicht dat zijn laatste troost gaf. Een instinct wordt wakker, — maanlandschap aan zee, — dat ìn mij is. Zijn er nog andere menschen die zichzelf naar binnenwaarts bezien gelijk een landschap? Zonderling. En deze smartelijkheid is onbewogen, als het maanlicht en de bergen en de spiegelgladde zee, en strekt zich uit naar eindelooze verten. Is het bij de eerste mensch begonnen die bewustzijn had, en zal het niet meer eindigen voordat de laatste is verdwenen? Hoort deze onvervuldheid tot ons wezen; zijn wij inderdaad zooals de mythen leeren, wreed-verdrevenen uit buitenaardsche paradijzen?

Vragen, vragen. Arme Minne Postma, je hebt het met je kennis nog niet verder dan een vragenreeks gebracht. En de anderen, zijn die wijzer? Neen, dat niet; dan zouden zij het antwoord reeds gegeven hebben. Maar ze vragen evenmin, ze denken niet, ze leven onbewust hun leven, en ik schaam me: vaak

benijd ik ze, verlang ik dat ik niets van wat mij thans bezielt, gekend had. Als neger was geboren, of als eskimo. Waarom ik juist? Waarom moet ik dieper en bewuster lijden dan een ander? Heb ik het gewild? Alleen geluk heb ik verlangd, niets anders. En nu zou ik mij tevreden willen stellen met een geestelijke slaap; niet-eens geluk begeer ik meer, ik ben geen kind dat om de sterren huilt.

Vragen, vragen. Maar aan wie? Ik zou een afgod moeten hebben.

Vroeger dacht ik: alles ligt toch aan jezelf. Het is niet waar; dit Zelf is slechts een fictie. Wij zijn geen zelfstandigheden, ik althans niet; alleen maar cijfer in een eindeloos zichzelf berekenende formule. Ik zou ermee tevreden willen zijn, wanneer zoo'n cijfer werkelijk ongevoelig zijn kon, niet moest lijden, wachten, dulden en verlangen.

Het is de avond die mij brengt tot dit vervelende gejeremieer. Het is omdat ik hier met mijn avonden geen raad weet; nog minder dan met mijn dag. Er is een met palmen omzoomde wandelplaats nabij de haven, die je vele malen op-en-neer kunt loopen, en waar blijkbaar allen komen die geen raad weten met hun tijd. Daar verbreng ik dan maar een groot deel van de avond en de nacht met soezen op een bank; het is altijd nog beter dan een hotelkamer die je tot wanhoop voert, of een huiskamer waarin niets, niets nieuws je ooit meer verrast.

Hier .... de meeste menschen die langs komen zijn welsprekende idioten, en de vrouwen bête. En bij de kinderen doen ze ook krampachtige pogingen om die zoo gauw mogelijk af te stompen. Treurig voor de toekomst; ik geloof niet dat de wereld er beter op zal worden wanneer ik er niet meer zal zijn.

Gistermiddag kwam een klein meisje naast mij zitten op de bank. Ze zal negen of tien jaar oud geweest zijn; een eigenwijs ding, aan de grens gekomen van haar eerste kindertijd. Ze zat een tijdlang voor zich uit te kijken, en liet haar beenen bungelen. Blijkbaar had ze plezier in haar eigen ledematen, of bespeurde ze iets van mijn klein genoegen om dit onschuldige spel. Opeens keek ze mij aan met een paar groote, vragende oogen, zóó dat ik een beetje verward werd en verlegen, en automatisch vroeg: „Hoe heet je?"

— „Maria," antwoordde ze heel lief, maar op zoo'n zelfverzekerde manier alsof ze zeggen wou: „Weet je dan niet dat er millioenen meisjes zijn die Maria heeten?"

En in onwillekeurige reactie op die toon vroeg ik: „Heb je dan niet nog méér namen?"

— „Jawel. Maria Esclarmonde Rodriguez."

— „Esclarmonde is een heel mooie naam," zei ik. „Een erg mooie naam."

Het meisje hield haar beenen stil en schopte een

wolkje van stof voor zich uit. Het kan opeens verschrikkelijk moeilijk worden, een gesprek te voeren met een kind. En toch was dit mij aangenamer dan wat ook, want ik had reeds een week met niemand anders dan met kellners en hotelhouders gesproken. Daarom vroeg ik maar weer: „Hoe noemen ze je thuis, Maria of Esclarmonde?"

— „Maria," zei ze. „Esclarmonde alleen als ik ondeugend ben. Want dat beteekent weerlicht, zegt mijn moeder."

Ik moest lachen en het kind keek me eerst verbaasd aan, daarna begon het mee te lachen.

— „Dat komt ervan," zei ik. „Als je ondeugend bent word je ook geplaagd. Ben je dan weleens ondeugend?"

Ze knikte van ja, maar zei niets. We zwegen weer, en ik dacht: waarom moet je nu juist je eigen schuldgevoelens aan dit lieve kind suggereeren? Is dit niet altijd je fout geweest? En ik trachtte het kwaad te herstellen door op te merken: „Alle kinderen zijn weleens ondeugend. En de groote menschen trouwens ook."

— „O ja," gaf ze knikkend toe; met een soort van genadige welwillendheid.

— „En hebben ze je niet verteld wat Esclarmonde werkelijk beteekent?"

— „Neen. Wat zou het dan nog meer beteekenen?"

— „Licht der wereld. Het is een heel erg mooie

naam en ik ken niemand die zoo mooi heet. Als je later grooter bent . . . ."

Ik voltooide mijn zin niet. Waarom zat ik in 's hemelsnaam zoo te orakelen tegen dit kind; alsof ik haar het hof wou maken. Een kind van tien jaar. Of sprak ik tegen de vrouw die ze zou kunnen worden, die ik in mijn verbeelding al zag, tien jaar verder? Wat is tijd en ruimte anders dan een waandenkbeeld; wat belet mij om opeens reeds tien-jaar-verder te beleven? Maar dit kind zou straks naar huis gaan, een doodgewoon meiske zooals alle andere. Daarom kon ik beter zwijgen.

Maar wat een naam. Voor een sterke jonge maagd, weerbaar en teeder tegelijk; vurige oogen en een strakke mond; een vloed van zwarte lokken, achteruitgekamd; twee jonge uitdagende borsten, ranke leden en twee blanke handen. Esclarmonde tien jaar verder.

Esclarmonde . . . . Zou dàt de vrouw zijn die ik sinds mijn jongensdroomen wacht, voor wie ik alles heb doorstaan, doorstaan mòest en nog mòet doorstaan? Dwaze inventie! Daar heb je weer de vaardige uitvindersverbeelding van mijnheer Postma. En hoe slecht klopt mijn berekening. Nog tien jaar . . . . Goed, neem aan dat deze Esclarmonde dan bestaat. Dan ben ik reeds de vijftig gepasseerd, een grijsaard dus, en Béa heeft dan grijze haren, en Monica is dan een goed stuk ouder dan mijn Esclarmonde. Hoe

belachelijk. En Olaf .... wel, ze zou voor Olaf zijn. Hij zou mij haar zonder moeite afhandig maken, mij met een blik, met een gebaar verdringen; en het recht zou aan zijn kant staan. Voor degene die nog niet geleden, niet gewacht, niet levenslang begeerd heeft. Onbereikbaar zijn mijn eigen visioenen, zelfs in de droom.

In de verte zag het meisje speelgenooten. Ze stond op en holde naar hen toe, zonder nog te groeten. Toen ze na een poos gedrieën voorbijkwamen, deed ze alsof ze mij niet zag. Terwijl ik een saamhoorigheid, een bondgenootschap met haar voelde. Ze hebben haar natuurlijk ingeprent zich niet met vreemde mannen in te laten. Dat leeren alle menschen aan hun kinderen, terecht .... en hoezeer ook ten onrechte.

Nu zin ik reeds een dag lang op die naam en op mijn vage voorstelling van Esclarmonde als twintigjarig meisje. Ik heb dezelfde bank weer opgezocht, en nu vanavond weer .... ofschoon ze zeker reeds naar bed is, en op deze tijd geen kinderen meer hierheen komen.

IV

Inplaats van Esclarmonde heeft een andere vrouw mij aangesproken toen ik laat nog door een leege straat liep. Als een rechtgeaarde man-van-eer denk je het eerst: een hoer. O, dit vervloekte huichelen van onszelf, dit automatische fatsoen dat niets om 't lijf heeft, slechts een lijkbleek mom is. Alsof zulke vrouwen niet om onzentwille „hoer" zijn.

Maar ik heb me hierin weer eens flink vergist. Dit is een goede les geweest, zooals wij er veel te weinig krijgen in ons normale leven; schijnbaar onbeduidende gebeurtenissen, die plotseling zulke wijde perspectieven openen, dat je levenskijk er grondig door gecorrigeerd wordt en zooiets op de duur een ingrijpende verandering in je gedrag brengt.

Ze had de schijn tegen zich, vanzelfsprekend, zooals ze bij de straathoek uit het duister te voorschijn kwam en mij staande hield: „Caballero!"

Omdat ik er niet op verdacht was, merkte ik eerst niet dat haar intonatie ànders was, angstiger en gewonder dan de rauwe wijze waarop je gewoonlijk in het holle van de nacht door alleenloopende vrouwen wordt aangesproken. Nu eerst hoor ik het in mijn herinnering.

— „Caballero!" zei ze nog eens, en hield mij zachtjes aan de mouw vast, dat ik niet mocht doorloopen.

— „Ik heb geen tijd," zei ik, „heusch niet."

Maar zij: „Het mòet zijn, caballero, het mòet."

En ze gaf zooveel nadruk aan dat mòeten, dat ik onwillekeurig staan bleef en verbaasd vroeg: „Waarom mòet het?"

— „Armoede," zei ze eenvoudig, wat ik natuurlijk niet op stel en sprong gelooven kon. Zulke vrouwen hebben vaak een buitengemeen goede kijk op menschen, taxeeren onmiddellijk je karakter en weten bij wie ze met sentimentaliteit, bij wie ze met het wekken van medelijden en bij wie ze met obsceniteit iets gedaan kunnen krijgen. Maar mìj zou ze niet vangen, al had ze dan geen slechte kijk getoond.

— „Er is zooveel armoede," antwoordde ik. „Verbeeld je dat alle vrouwen . . . ."

Ze was vóór mij blijven staan, zoodat ik niet verder kon, en nu keek ze mij aan, het hoofd een weinig achterover geheven, zoodat het nu ten deele werd beschenen door het flauwe lantarenlicht van verre. Groote donkere oogen had ze, blinkend zelfs in deze nacht. Het leek wel van bedwongen tranen.

Dit kijken was een roep. Hoe kwam het dat ik op hetzelfde oogenblik moest denken: Esclarmonde! Als alles wat wij droomen werkelijkheid moet worden, en alle werkelijkheid die wij vermeenen dóór te hebben, niets dan droom is, waarom zou dit vrouwtje in haar poovere mantilla dan niet Esclarmonde vijftien jaren later kunnen zijn? De geschiedenis van haar verval, van al haar armoede en gebrek ervoer ik in een bliksemsnel visioen.

Terwijl de vrouw niets anders zei dan: „U gelooft me niet .... Ga mee, dan kun je 't zelf zien. Ik zal lief zijn, caballero. 't Zal je niet spijten."

Ze zei het mat, meer als een soort vaarwel, een wanhoopskreun. Tenslotte kon ik meegaan, als proef op de som, om mijn verbeelding te verifieeren. Terwille van Esclarmonde, vermaande ik mijzelf.

— „Waar woon je?" vroeg ik, nog onzeker.

— „Vlakbij. O, ik zie al dat je meegaat. Je bent goedhartig."

— „Of dom," zei ik. Het speet me op hetzelfde oogenblik. Maar ook het andere speet me toen nog: dat ik meeging.

Zij bleef naast mij loopen, angstig om mijn vlugge passen bij te houden, en met haar hand voortdurend zachtjes aan mijn mouw, alsof ze vreesde dat ik weg zou loopen. Zoo gingen wij een paar nauwe stegen door, dan een portaal in, trappen op, vier, vijf étages.

— „Bij het dak?" vroeg ik, om mijn eigen stem te hooren, en onder een benauwde druk.

Ze antwoordde niet meer. Haar sleutel knarste in het slot, en we traden binnen in een klein, bedompt appartement.

— „Zoo, woon je hier," zei ik, mijn stem vreemdluid in deze nachtelijke omgeving. Maar ze beduidde mij niet hard te spreken en fluisterde: „Stil, wil je stil zijn, want hij slaapt, hij is erg ziek. Kom hierheen." En ze opende een andere deur.

— „Wie is hij?" vroeg ik gebelgd. Ik had toch een gevoel van opgelicht te worden.

— „Wil je hem zien? Wacht even," sprak de vrouw. Ze deed haar hoofddoek af, en bij het flauwe licht dat van een beetje maneschijn naar binnen viel, zag ik haar hoofd en duidelijker dan op straat de smalle vorm van haar gezicht. Het zou een naaistertje of een ateliermeisje kunnen zijn. Maar wie was „hij"?

— „Ik ga toch even kijken," zei ze, nog steeds met fluisterstem. „Ik zal de deur half open laten, dan kun je hem zien. Maar zachtjes, laat hij het niet merken."

Ze ging een ander vertrek binnen, waar ze het licht ontstak, en door de open deur zag ik een bed, waarin tusschen wat lompen, losgewoelde dekens, grijze warrigheid van baard en haren, en de handen van een grijsaard.

— „Hoe laat is het?" vroeg hij kreunend.

— „Bij negenen, geloof ik," loog het meisje. Het was al middernacht.

De grijsaard steunde: „Je bent laat . . . ."

— „Ik was bij de dokter. Morgen komt hij. En je krijgt ook eieren morgen. Slaap nu maar. Ik heb nog wat te doen."

Ze wilde weggaan, zag mij in het andere kamertje, en met een weerzin die ik eindelijk kon begrijpen, keerde zij zich om en ging terug naar het bed van de zieke, waar ze de dekens begon te verschikken.

— „Heb je nog pijn?" vroeg ze hem.

Ik kon niet meer hooren wat de grijsaard zei. Zijn stem was maar een vaag gezoem, doch de vrouw antwoordde resoluut: „Morgen zal het veel beter zijn. Heb nog maar een beetje geduld. Ik heb overwerk gekregen, daarom moet ik gaan. Slaap wel."

Dan knipte zij het licht uit, en kwam bij mij in de schemerdonkere kamer. Ze zei niets meer, ging naar een divan, sloeg het dek op, dat het bed te zien kwam. Ik heb nooit een zoo sterke sensatie van ontblooting, van schaamtevolle naaktheid gehad, als toen ze dit deed en zei: „Hier slaap ik."

Mijn oogen weigerden te kijken, ik sloeg ze neer. „Wacht even," sprak ik. „Aanstonds ga ik weg." Maar zij beangst: „Neen, neen .... je ziet dat ik niet lieg. Maar hij hoort niets, hij is zoo zwak, hij slaapt alweer, en anders roept hij wel."

— „Is het je vader?"

— „Ja."

— „Hier heb je geld."

Ze nam het niet, zei enkel: „En je wilt niet ...."

— „Neen. Daarstraks niet, en nu nog veel minder. Ik wilde alleen zien of je de waarheid sprak."

— „Het is je recht," antwoordde ze weer, met alle eenvoud. Doch ze bleef me ongeloovig aanzien, tot ik het geld dat ik nog in mijn hand hield, achter mij op de lakens van haar opgeslagen bed liet vallen. En mijn handen tastten in mijn zakken naar meer geld.

Het was pijnlijk, en daarom vroeg ik met mijn gewone automatisme: „Hoe heet je?"

— „Maria."

— „Maria Esclarmonde," ontviel me.

Ze begreep het natuurlijk niet, dacht zeker dat ik werkelijk een onschadelijke idioot was. Ik merkte zelf, dat ik nog steeds mijn hoed had opgehouden, en nu zette ik hem af, gaf haar de hand, en zei: „Vaarwel kleine. Als ik je nog van dienst kan zijn, ik woon op kamer zeventien van hotel Asturias."

Ze bewoog niet, liet haar hand slap uit de mijne vallen, en ik opende zelf de deur, ging snel de trappen af en herademde in de buitenlucht.

Ik ben meteen naar bed gegaan en heb geslapen met de zelfvoldaanheid van iemand die een schuldeloos kind ontrukt heeft aan de prostitutie. Waar ongetwijfeld niets van aan is. De nuchtere morgen heeft mij het heele geval nuchter genoeg laten zien. Maar toch .... ik heb er een gevoel door gekregen alsof voortaan een wonderbare verbondenheid zal bestaan tusschen Esclarmonde en mij; alsof er in dit niet-bestaande een grootere intimiteit bereikt is dan ooit op andere wijze mogelijk zou zijn. En bovendien, waarom zou dit, een uit de werkelijkheid omhooggebloeide verbeelding, minder waar zijn dan de andere dingen die men beleeft.

Het is een droefgeestige tevredenheid die ik ervan over heb, of laat het tevredenheid met mijn droef-

geestigheid zijn; een mensch faalt nooit in zulke egoïstische omzettingen. Uit het leed van anderen put hij zijn tevredenheid; het is wreed maar waar.

Overigens heeft Maria, — de groote Maria moet ik nu zeggen, — bij mij minder een herinnering van zieligheid dan van groote moed en geestkracht nagelaten. En dat is het beslissende.

Dan is er nog een gekke combinatie, — mijn verbeelding kan dit spelen met menschelijke waarden alsof het getallen zijn, niet laten, — het denkbeeld namelijk, dat ìk de grijsaard zou wezen, en mijn dochter Monica Maria. Hoe zou dan de bezoeker moeten zijn voor wie ik gespeeld heb? Zou hij .... weg visioenen! Ik wil niet dat dit ontaardt in zelfkwellerij. Ik wil dat tenminste de nieuwe bladzijden van mijn herinnering onbesmeurd blijven, zonder mijn verwarde commentaren in de marge. De bladzijden waarop de naam van Esclarmonde voorkomt, de gebeurtenissen waarvan zìj getuige is, waarbij zìj beslist wat er gedaan moet worden, waaraan zij de adel van haar wezen meedeelt.

Béa moest eens weten hoe ver het al met mij gekomen is, hoezeer ik slechts op mijn verbeelding teer, en om middernacht zelfs met een vrouw kan meegaan, zonder dat de dag daarop iets verontrusts in mij is, zooals vroeger weleens. Integendeel, vandaag voel ik niet-eens behoefte aan de menschen, ik heb veelmeer zin om stil te kijken naar de

spiegelgladde zee en naar de zonneschijn die door de palmen dringt, en niets te zeggen, niets. Mijn behoefte om een mensch te spreken heeft zich gisternacht verdicht, en enkele woorden zijn genoeg geweest. Maar welke woorden, welke blikken... arme Esclarmonde.

Ik zou je graag vandaag weerzien, en vragen wat de dokter heeft gezegd en of de oude man zich al wat beter voelt. En hooren hoe 't jouzelf te moede is .... Ik zou slechts willen luisteren en niet spreken, want ik weet dat ieder woord je kwetsen kan, dat je een ontzaglijk brooze schat door drukke markten draagt. Hoe kan ik je echter anders helpen? Ik meen: geld is geen hulp, iets van zoo andere orde, iets zoo vanzelfsprekends. Als ik rijker was zou deze moeilijkheid reeds vóór vanavond uit de wereld zijn, en voorloopig hoef je dáárover geen zorg te hebben. Maar jezelf .... je wondbaarheid, de krenking en 't besef van onrecht dat er in je zijn mòet, eer je ertoe overgaat een onbekende man te zeggen: „Kom, ga mee, het mòet, ik zal wel lief zijn." Hoe kan ik die woorden voor je ongedaan maken .... ofschoon ze mij zoo dierbaar zijn om jouwentwil; hoe kan ik deze wereld dwingen ze in schaamte en boete te vergeten? Ik ben niet de eenige die jij zoo hebt aangesproken; doch de anderen zijn harteloos voorbijgeloopen. Of niet. Of niet? Zwijg maar, ik wil het liever nooit te weten komen .... Ik moest liever verder reizen en je nooit meer zien.

V

Ik kan de dingen hun loop niet voorschrijven; ze doen hun eigen zin. Ze spelen hun spel met mij en nauwelijks begrijp ik wat geschiedt.

Vanmiddag kreeg ik onverhoopt bezoek in het hotel. Maria. Ik heb waarlijk niet verlangd dat zij zou komen, en het zou stellig beter geweest zijn als ze weggebleven was. Of oordeel ik verkeerd?

Eerst dacht ik dat ze kwam om hulp, om nog wat geld. Maar ze vertelde dat haar vader eindelijk was opgenomen in het hospitaal, dank zij de dokter die ze kon betalen met het geld dat ik gegeven heb. Ik moet er niet aan denken, aan die schoften die zoo om een handvol geld over de levens van menschen beslissen; die om een beetje rijkdom de wereld onderdrukken. Het maakt me rebelsch, en was ik niet zoo overgevoelig, ik zou reeds lang een revolutionair geworden zijn.

Maria kwam om mij te danken. Ze zag in mij de oorzaak van de wending in haar lot, de redder van haar vader, en liet zich niet overtuigen dat ik eenvoudig mijn plicht deed, en overigens gehoorzaamd heb aan een impuls die niets verdienstelijks bezit. Zoo'n meisje weert alle redeneering botweg af. Ze schijnt er behoefte aan te hebben een „reine held" te vereeren; en ofschoon ik ijdel genoeg ben om het prettig te vinden dat juist ik daarvoor werd uit-

verkoren, voel ik er toch weinig voor; het maakt mij verlegen en balsturig.

Neen, zij had mijn hand niet moeten kussen. Er zit iets slaafsch in dankbaarheid, omdat men zich verlaagt door de vanzelfsprekendheid van anderer goedheid te ontkennen. Of voel ik dat alleen omdat ik zelf nooit dankbaar ben? Beter was het geweest als wij elkander na die nacht niet meer gezien hadden, althans niet hadden aangeraakt. Maar het lot speelt met ons. Haar handkus kon ik toch niet anders afweren dan door mijn arm om haar heen te slaan en haar naar mij toe te trekken? Te willoos liet zij het geschieden. De nacht toen zij mij aansprak was haar weerstand reeds geknakt; toen ik met haar meeliep, had ik haar reeds genomen; toen ik haar ontvluchtte, had zij zich reeds gegeven. Het maakt niets uit dat deze dingen zich afspelen op een ander, verderaf liggend plan. Ze gebèuren, ze zijn hoogere werkelijkheid. Zij bestemmen ons lot.

Had ze thans slechts de geringste weerstand geboden, niets zou gebeurd zijn, ze zou zoo weggegaan zijn als ze was gekomen. Maar ze voelde zich schuldig, ze kwam met schuldbesef. Dit is het altijd, wat onze weerstand lamlegt. Ik heb eens gelezen, dat sommigen een moord begaan, alleen omdat ze zich in hun gedachten reeds schuldig voelen aan die moord. Het moet waar zijn, want op andere gebieden zondigen wij evenzoo.

In de gewone moreele beteekenis erken ik geen zonde. Het is iets doodgewoons als een man en een vrouw elkander teederheid bewijzen, die geen verdere pretenties heeft. Maar niet zoo, niet zoo .... uit weerloosheid en schuldgevoel. Uit zwakte en zonder innerlijke triomf.

Zoo is het iets armzaligs, iets gelijk een huwelijk; iets bijna-dierlijks daar het zonder vreugde en zonder hoop is. Ik heb een verkeerd denkbeeld van Maria gehad, en een nog valscher denkbeeld van mijzelf. Wanneer houdt deze bedriegerij eindelijk op? Wat moet ik doen om helder te zien? Want ik wil niet langer zoo, ik wil niet. De jaren die nu komen, moeten eerlijk zijn en zonder gesjacher; anders .... Zeker, anders is het maar beter moedwillig een eind aan alles te maken.

Ik ben er niet toe in staat geweest tot het laatst iets teeders voor Maria te gevoelen, gelijk in het begin. De verachting voor mijzelf heb ik ook op háár overgedragen, terwijl ik haar toch niets te verwijten heb; ze leeft eenvoudig volgens haar instinct en de eischen van het oogenblik. Dat is haar goed recht. Maar waarom niet het mijne? Waarom moet ik gebonden zijn, een slaaf van mijn opvoeding, mijn huwelijk, mijn omgeving?

Inplaats dat deze reis mijn gedachten verheldert en tot rust brengt, wordt alles nog troebeler, verdwijnt de laatste hoop op een uitweg, rest mij alleen

te leeren mij te verzoenen met de ongelukkige dwaas die ik ben. En terug te keeren.

Of is dit weer een part die ik mijzelf speel om terug te kunnen gaan? Ik vertrouw mijzelf niet, nu nog minder dan ooit. Het was alsof ik zelf toekeek, als een soort van gemeene voyeur, als een politie-inspecteur die een misdadiger op heeterdaad betrappen wil, terwijl ik Maria in mijn armen hield en haar kuste. Het was alsof ik geen dader maar toeschouwer was bij alles wat met haar gebeurde. Dit is een criterium .... voor gemeenheid. Had ik uit passie en in vervoering gehandeld, ik zou geen zelfverwijten kennen en wij zouden beiden elkander met een gevoel van overwinning verlaten hebben. Maar tot echte hartstocht ben ik niet meer in staat, ik geloof niet dat ik daar ooit toe in staat geweest ben; en met mij de meeste menschen niet. Hartstocht is iets zeldzaams; zulk een geweldige geladenheid tot in je uiterste vezels; niets meer te kennen, niets meer te beseffen dan het eene: je te vereenigen, je Ik te verliezen in het iklooze van een ander. Werelden in brand te steken, zeeën door te zwemmen, de dood te trotseeren om het eene. Tenminste, dat stel ik mij zoo voor. Maar wij zijn allen kleine kooplieden, sjacheraars. Of op zijn best: rekenmeesters die blij zijn met een klein zoet winstje.

Wat door iedereen „hartstocht" genoemd wordt, is de goedkoope namaak van hetgeen wij noodig

hebben. Sentimentaliteit, gebrek aan weerstand van onze ziel, vrees voor groote spanningen en een beetje zinnelijkheid is het. Poovere opbrengst van een beschaving die stelselmatig elk gevoel van vrijheid uitgeroeid heeft.

En nu is Maria weg. Stellig zie ik haar nooit weer, want het afscheid was even troosteloos als de ontmoeting. Al leek het dat ze bevredigd was, zij moet een even groote teleurstelling gevoeld hebben als ik, en één oogenblik, toen haar oogen zoo glansden omdat een traan zich daarin spreidde, moet ze zich dit fiasco ook bewust geweest zijn. De ijverige toeschouwer, de ellendeling die haar ook niet één seconde slechts beminnen kon, is deze bizonderheid niet ontgaan.

Ik bedenk nu ook opeens, dat ze geen enkele maal mijn naam heeft uitgesproken. Bij het weggaan zei ze enkel: „Amigo, vriend", wat de meest tegenstrijdige beteekenissen hebben kan. Ga eens opzij vriend, zeg je tegen een bedelaar die je in de weg staat. Maar neen, ik hèb niet gebedeld. Mijn hart? Zou ze instinctief toch de hunkering van mijn hart gevoeld hebben, en was ìk dus eigenlijk degene die des nachts op straat een vreemdeling tegenhield en zei: „Het moet .... ik ben alleen, niemand anders redt het liefste dat ik heb ...."

Dan was wat gebeurd is noodig om de cirkel te sluiten, de identificatie mogelijk te maken van de

Andere en Ik. En uit deze gelijkheid eerst ontstaat het goede medelijden, wordt beweerd. Het medelijden dat tot het Ik, zijn punt van uitgang, wederkeert.

Liefde, hartstocht, grootheid van leven zoek je. En vindt slechts een beetje medelijden, dat je weer liefst zoo gauw mogelijk opzij zet om niet te vervallen in zelfbeklag. Maar dit niet .... ik wil mij niet meer schamen, ook niet voor het armzalige tobben en peinzen dat ik nu doe. Zijn de anderen beter omdat ze hun komedie beter spelen? Best dan; ik heb zoo vaak de minste moeten zijn, voor mijn innerlijke overtuiging, tegenover mijn beter-weten, dat het er niet meer op aankomt of dit ook naar buiten blijkt. Het is vreemd dat ik mij zelfs tegenover Béa altijd nog geschaamd heb; dat ik mij nooit naakt genoeg in haar bijzijn heb durven vertoonen, altijd bij onze intimiteit nog een kleine weerstand te overwinnen had. Omdat onze ziel zich immers ook schaamachtig gedroeg, daar ze zich niet volkomen met al haar gebreken en tekorten aanvaard wist.

Ach, konden wij elkander om onze zwakheden beminnen .... misschien zou het ons dan wel lukken elkanders deugden ook te tolereeren.

VI

— „Maar begrijp me dan toch, Clara, ... toe, Chiaretta, je begrijpt toch dat ik niet anders kàn, dat dit een vorm van transigeeren is, die je niet van mij eischen kunt. Dat ik het recht heb, hoor je, het rècht om van je te vergen, dat je tusschen mij en Alfred kiest. Deze toestand kan niet blijven voortduren. Je weet niet wat een marteling dit voor me is."

Dit eeuwige handenwringen van haar; het trekken met haar mond.

— „Ik weet niet...."

Hoe schamper is haar stem; hoe schamper vervolgt ze: „Je wilt dat ik kies, en er ìs geen keus voor mij. Ik mòet op een compromis leven, en als dat je ondragelijk wordt, ik wéét het, ik begrijp het, je hebt gelijk, je bent nog zoo jong.... dan mòet het maar, dan mòet ik je prijsgeven. Ik heb geen keus. Alweer dwing je mij datgene te zeggen wat de ergste bekentenis voor een vrouw is: Ik ben te oud voor je, Minne. Een vrouw van veertig is oud.... veel te oud voor een jongeman van tweeëntwintig, zelfs al is hij zoo ernstig als jij, Minne Postma."

— „Je weet zelf dat dit een dwaasheid is, dat bij àl ons samenzijn jìj juist.... En je had me beloofd nooit meer daarover te beginnen."

— „Jijzelf dwingt me ertoe, Minne, en het is maar

goed ook. Het is pijnlijk, maar ééns moet het toch gezegd zijn; het foltert mij al maandenlang, àl de tijd van onze vriendschap."

— „Van onze liefde, Chiaretta."

— „Van onze vriendschap, Minne. Ik geloof immers niet aan liefde. Luister toch; ik had je moeder kunnen zijn, ik was nauwelijks achttien toen ik met Alfred trouwde. En jij . . . ."

— „Wat zou dat! Goed, je had mijn moeder kunnen zijn. En wat zou dat?"

— „Dat er niets valt te kiezen, jongen. En je vergeet dat er nog een derde is."

— „Alfred? Dus tòch nog Alfred?"

— „Neen, niet Alfred. Hij is niets dan een schaduw, dat heb ik je reeds vaak genoeg gezegd. Niet Alfred, maar mijn dochtertje."

— „Wat vormt ze voor bezwaar? Volgend jaar kan ik meteen . . . ."

— „Neen, het is niet goed; het ìs niet goed. Het geeft niets om daar nog langer over te praten. Ik vòel dat het een dwaasheid zou zijn, en erger dan dat. Mijn heele wezen verzet zich ertegen. Neen jongen."

— „Omdat je niet genoeg van mij houdt. Je liegt tegen jezelf, jij egoïste . . . ."

— „Ach . . . ."

Haar schouderophalen. Welk een meewarigheid. De breuk was onvermijdelijk, tenminste voor de

melkmuil die ik tóen was. Vandaag .... nu wat vandaag? Vandaag zou zij al ouder dan zestig jaar zijn, een stokoude vrouw. Vandaag moet ik haar gelijk geven; het zou verkeerd geweest zijn, dwaasheid zooals enkel een onervaren romantische melkmuil verzinnen kon. Ze is ontzaglijk fair geweest, Clara; zelfs in de wijze waarop ze het mij gemakkelijk maakte haar in de steek te laten. Dat ik haar moederlijke opoffering ooit gemeen heb kunnen vinden. Wist ik maar, wat van haar terechtgekomen is. Welk een lafheid, om meer dan twintig jaren zoo angstvallig en succesvol te vermijden iets van haar te weten te komen. Mijn beter-weten moet haar van de beginne af dankbaar geweest zijn; dankbaar en bevreesd. Omdat zij mijn eerste werkelijke liefde was; degene die mij inwijdde in de daadwerkelijkheid der liefde?

Ik kan het niet meer nagaan. Ik zou een berg van troebele, dooreengewarde gevoelens een voor een moeten ontleden, en het staat me tegen; ik wil niet woelen in de oude, halfvergane vuilnis. Maar hoe kom ik erbij om, terwijl ik hier in een hotelbed lig te doezelen, juist aan dit lang-vergetene te denken, en mij alles weer precies zoo voor te stellen als het is geweest? De blauwe morgen die door de gordijnspleten binnenstroomt? De ongewone, oude reuk van deze kamer? Mijn ontmoeting gisteren met Maria? Het heeft niets met elkaar te maken. De

rollen zijn thans volkomen omgekeerd: nu ben ìk de oude man die vaderlijk moet zijn, prijsgeven, en offers brengen. Vandaag ben ìk de veertigjarige en is Maria 't onervaren meisje dat ik onberoerd moet laten. Ofschoon in déze tijden ....

Neen, dat is onzin. Dat is de goedkoopste drogreden die je kunt aanvoeren, te zeggen dat de tijden zijn veranderd. De décors misschien, maar het drama en de spelers zijn gelijk gebleven. Arme geplaagde en onbevredigde menschenkinderen.

Verbeeld je dat ik toch met Clara was getrouwd.... Clara, Esclarmonde. Daar heb ik het! Het is Esclarmonde die mij Clara weer in herinnering gebracht heeft. Of is de onbekende Esclarmonde mij dierbaar geworden terwille van Clara? Om mijzelf de kans te geven een heel oude schuld weer goed te maken? Alweer een schuld.... Maar wat komt het er op aan. Clara is vandaag een oude vrouw met grijze haren, en een grootmoeder misschien. Het is nog waarschijnlijker dat ze reeds lang gestorven is, ze was niet sterk, dikwijls was ze ziek. En anders had ik haar zeker ooit ontmoet, iets van haar gehoord. Ze is stellig reeds jaren dood. Wat behoef ik mij dan nog om schuld te bekommeren? De levenden zijn nooit schuldig tegenover de dooden. Het leven, het mòeten leven ontslaat ze van alles; het moeten-leven is de boete die vanzelf alles uitdelgt. Clara is een verre verbleekte herinnering, met wie ik niets wil hebben uitstaan.

Alleen Esclarmonde wil ik kennen. De ware, niet Maria.

Dom dat ik beloofde haar vandaag nog terug te zien, vanavond na haar werk, als ze uit het hospitaal komt.

Dat zich nogmaals kan herhalen wat gisteren gepasseerd is? Dat nooit. Want ook fysiek staat mij dat tegen. Achteraf vooral. Het geeft mij een gevoel van verregaande onzindelijkheid. Vervuiling. Eigenlijk is het de angst voor dat gevoel, die mij meestal van dwaasheden met vrouwen heeft afgehouden; en het is een angst die mij niet meer verlaten heeft, sinds ik hen zoo grondig leerde kennen in de periode na Clara, toen ik mij jongensachtig wreken wilde, door er zoogenaamd roekeloos op los te leven. Drinken, dansen, avontuurtjes met onverschilligen voor wie je je later schaamde. De klamme kater die niet wèg te wasschen was van jezelf; de eindelooze vervuiling.

Wat heb ik in die dagen de steden leeren haten! De hollandsche niet alleen, maar ook Parijs, Berlijn en Londen. Hun opeenhooping van al dat soort vermaak dat droefenis, leegte, besmetting achterlaat. Het half jaar dat ik losgeslagen was, heeft voor alle verdere jaren dienst gedaan. Maar veel heeft het niet gebaat. Want ook dat wat men kalm en degelijk leven noemt, geeft een gevoel alsof je het beste wat je hebt encanailleerde. En ik weet niet wat erger is:

het besef van in de goot te liggen, of dat van voorgoed ingekluisd te zijn in een muffe burgermanssalon.

Maar ik ben nog vrij; ver van dat alles. Ik behoef nog niet terug te gaan. Ik kan nog enkele weken, enkele maanden desnoods, als ik het wil, net doen wat ik verkies. Mij begraven in zoo'n stadje als dit, en van de kleine afwisseling genieten. En vooral niet naar de grootere steden gaan, waar ik onvermijdelijk het oude gevoel van verlorenheid zou terugkrijgen, waarvoor ik toenmaals geen andere uitweg wist dan te trouwen. Met Béa. Mijzelf over te geven aan de gewoonheid van alledag.

En thans, nu ik weet dat ook dit middel niet helpt, wat zou mij anders overblijven dan de definitieve wanhoopsdaad?

De definitieve. Want mijn huwelijk was ook een wanhoopsdaad; die van een wezen dat nog half kind en nog maar half man was. Of was het soms geen vorm van wanhoop, dat starre vasthouden aan één denkbeeld: er is geen andere redding meer dan dit; mijzelf in jou begraven, opgaan in jouw wezen, een concreet doel hebben waardoor je leeft en alles duldt; kinderen. Dat is ons van geslacht op geslacht voorgepraat, en braaf heb ik het nagebauwd. Doch het zijn leugens. Er is een vorm van afrekening met jezelf, totdat niets meer overblijft, niets dan een enkelvoudig, zeer simpel cijfertje. Wie deze berekening weet te maken, is gelukkig; hem kan niets meer ge-

beuren; hij weet zijn waarde en zijn plaats in het wereldbestel, en hij is even ontoegankelijk voor vreugde en verdriet als welk ander cijfer ook. Maar de domkoppen zooals ik en de vele duizenden die het geen haar beter gaat, die zich hopeloos verwarren in de berekening en nooit meer een gladde uitkomst kunnen vinden, ze blijven met zichzelf opgescheept, sleepen heel hun lastige bagage van verdriet en herinneringen overal met zich mee, en zoeken vergeefs naar rust, naar verlossing. Ik wil mijzelf ergens verliezen in deze wereld en ik vind geen plaats. Teveel sleep ik mee, veel te veel. Er zou iemand moeten zijn die mij van dat alles ontdoet, zoodat ik naakt en eenvoudig en alleen achterblijf, mijzelf zonder remmen overgeef aan de dingen die gebeuren.

Je zoudt het moeten kunnen probeeren; nog éénmaal, voor het laatst. Ik heb genoeg geleerd om de oude fouten te kunnen vermijden; dat heb ik toch? Het moet komen; ik moet het vooral niet ontvluchten. Ik kom, Maria; vanavond zullen wij elkander weer ontmoeten. Arme, trieste Maria. Er is een wanhoop in ons beiden, die maakt dat wij elkander meer toebehooren dan wij zelf willen. Dan moeten de dingen maar gaan zooals ze gaan. We moeten ze stil laten gebeuren. Tenslotte hebben wij niet veel te verliezen; ik althans niet. En ik hoop ervoor te zorgen dat jij geen al te groote schade lijdt.

VII

Ook dàt is dus voorbij, wèg in de kolk die niets teruggeeft. En mij rest niets anders dan zoo snel mogelijk van hier te vertrekken; nooit meer terug te komen. Een begin van walg is bij mij altijd de zékere aanduiding dat ik zwenken moet, dat ik bezig ben geweest mijzelf te beliegen.

Wat baat het om te zeggen dat ik het vooruit had kunnen weten? Is dat niet het prikkelendste bij ieder avontuur, te handelen tegen beter weten in? Maar des te meedoogenloozer wreekt zich het weten dan achteraf.

Ik ontmoette Maria buiten, in het park, waar reeds donkerte hing tusschen de boomen. Ze schijnt liever te vermijden dat men ons samen ziet; ze aanvaardt niet onvoorwaardelijk de kwalificatie die men in zulk een stadje aanstonds geeft aan een vrouw die met vreemdelingen verkeert. Haar onverholen schichtigheid maakte, dat ik vroeg of wij weer naar mijn hotel zouden gaan.

— „Ik wil liever naar huis," zei ze. „Dat is beter. Kom je over tien minuten?"

Nogmaals ging ik al de trappen op van die woonkazerne; nogmaals betrad ik het trieste vertrek waar ze sliep, en onmiddellijk al had ik de gedachte: hier moet ik nooit meer terugkomen.

— „Het gaat slecht met mijn vader; ik geloof dat

hij gaat sterven," zei ze. Maar ze schreide niet, en ik had er haar liever om. Ik dacht aan Monica, en vroeg mij af op welke wijze zij ooit tegen iemand zou zeggen: Het gaat slecht met mijn vader, ik geloof dat hij gaat sterven. Ik kon het mij niet voorstellen.

Welk een perverse zelfkwelling is het toch om op zoo vreemdsoortige wijze Monica en Maria in mijn gedachten te verbinden. Maria is een volkskind, en dan een Spaansche van wie ik waarschijnlijk het belangrijkste niet begrijp. Toch waren het meer vaderlijke gevoelens dan gewone mannelijk-erotische die ik voor haar koesterde, dat is zeker.

Wij bleven beiden overeind staan; het was als durfde ze niet te gaan zitten, en ik evenmin. Er ontstond een pijnlijke stilte waarin ik niets beters wist te doen dan vragen: „Wat ga je beginnen als je vader niet meer terugkomt?"

Ze antwoordde met de wedervraag: „Wat moet ik beginnen?" En ze bedoelde: wat anders dan dit, wat ik nu met jou begonnen ben.

— „Je behoeft daarom niet te wanhopen," zei ik. „Er zijn zooveel jonge vrouwen die zich alléén door het leven moeten slaan. Het zijn de beste, de sterkste; misschien de eenige ware vrouwen."

— „Ik weet het niet," sprak ze met een vermoeid gebaar. Dan ging ze toch zitten op de rand van het bed en zei terwijl ze mij aandachtig aankeek: „Je bent eigenaardig. Je bent zeer vreemd voor me."

— „Dat is te begrijpen, Maria. Je weet niet wat voor mensch ik ben, goed of slecht, waar ik vandaan kom of waar ik naar toe ga. Je hebt gelijk."

— „Maar ik heb een groot vertrouwen in je." Dat zei ze met nadruk.

— „Vertrouwen om wat?"

— „Er zullen meer menschen zooals jij in de wereld zijn. Daarom."

— „Ongetwijfeld. Veel denk ik."

— „Ik geloof niet veel. Maar de enkelen, ze geven je moed; ze maken het leven de zonde waard."

Heftig schudde ik van neen. „Waarom noem je het zonde? Het is geen zonde. Het is misschien onverstandig; maar zonde niet; zonde is een dwaas begrip."

Ze vatte het niet. Ze is vastgegroeid met de denkbeelden: zonde, boete, schuld, verdoeming; zooals alle menschen in dit katholieke land, zooals alle christenen en joden misschien. Dat is nooit meer te verhelpen. Ik zie bij mijzelf hoe weinig de tucht van het verstand mij baat. Maria meende slechts: „Het komt er nog niet op aan voorloopig."

— „Je hebt gelijk. Het is nutteloos je te verzetten. Het leven vangt je toch op de een of andere manier, hoe je het ook ontvlucht. En daarom . . . ."

Ik ging op haar toe; ik gaf mij ook ditmaal gewonnen. En ditmaal was er bij haar ook meer vanzelfsprekendheid. Het precedent van gisteren maakte

dat zij thans natuurlijk durfde zijn. En ik, ik hoopte dat ik niet meer de loerende toeschouwer zou behoeven te blijven, die ik zoo onbeschaamd geweest was.

Dan opeens, werd aan de buitendeur geklopt.

— „Hoor!" zei ik, onmiddellijk gealarmeerd en driftig. Maar Maria beduidde mij stil te zijn en fluisterde: „Er is niemand thuis; hij gaat wel weg."

— „Weet je dan wie het is?" vroeg ik zacht. Ze antwoordde echter niet, beduidde alleen nogmaals dat ik stil moest zijn.

Het kloppen werd herhaald; een mannenstem riep: „Maria!"

Daarna gaf de bezoeker kwaad een schop tegen de deur en hoorde ik hem de trap afgaan.

— „Weg," constateerde Maria zakelijk. Al liet zij er een zucht op volgen.

— „Weet je wie het is?" informeerde ik opnieuw.

Ze knikte, zonder een verdere verklaring te geven. Maar daarom juist wilde ik precies weten wat er aan de hand was met haar, en vroeg ik verder: „Een vriend?"

— „Geen vriend; ik heb geen vrienden," zei ze zacht.

Ik hield aan: „Wie was het dan?" Het ergerde mij dat ze geen rechtstreeksch antwoord wilde geven. „Een klant?" vroeg ik tenslotte ruw, door ik-weet-niet-welke demon verleid tot deze harteloosheid.

Maria boog het hoofd en fluisterde: „Ja . . . ."

Dus toch. Nu had ik zekerheid; nu wist ik .... Maar wat wist ik anders dan dat ik precies zoo hier zat als die andere man hier zou gezeten hebben, die zichzelf misschien ook van alles wijsmaakte. Net als ik met mijn mooipraterij. Hoe was ik in deze beschamende situatie geraakt. Beschamend door de dingen die ik mijzelf daarbij voorloog.

Het meisje scheen er iets van te voelen. „Het hindert je," zei ze spijtig. „Ik wou dat hij nooit gekomen was."

— „Meen je dat?" hoonde ik.

— „Ik wou dat ik hem nooit gezien had; ik zweer het je ...." begon ze pathetisch.

Toen ben ik maar opgestaan. „Ik moet vroeg weg," zei ik. „Morgen vertrek ik." Die woorden ontsnapten mij, ofschoon ik nog geen vast plan gemaakt had om te vertrekken.

Het scheen dat Maria schrok, maar ze zei niets daarop. Ik begon weer haar zelfbeheersching en moed te bewonderen; de tact waarmee ze een sentimenteele scène vermeed. Maar ik dacht tegelijk: nu ga ik morgen zeker weg, nu kan ik het niet meer uitstellen. Ook bedacht ik, dat ik haar wel nooit meer terug zou zien; en dit maakte mij week, ondanks alles.

Ik nam haar enkele oogenblikken in mijn armen, en het was toen eerst dat ze vroeg: „Ga je nu weer naar je huis terug?"

— „Neen, ik ga verder weg. Ik heb geen huis.

Dat wil zeggen," verbeterde ik mijzelf, „voorloopig nog niet."

— „Je hèbt er een," zei ze; en toen ik vroeg: „Hoe weet je dat?" antwoordde ze eenvoudig: „Hier." Het is een gewone beleefdheidsfrase in deze streken, maar ze zei het anders, met een vanzelfsprekendheid die mij ontroerde. Zou ik werkelijk ergens ter wereld „thuis" zijn?

Toen, nadat ik haar vaarwel gezegd had, gebeurde het erge. Terwijl ik de spaarzaam verlichte trappen van de muffe woonkazerne omlaagging, werd ik op de voorlaatste étage staande gehouden door een jonge werkman, die halflachend zijn pet een beetje opzij schoof, half gemelijk zei: „Een paar woorden, caballero. Maria . . . ." Ik stiet hem opzij en snelde de overige trappen af, de straat op. Met een gevoel van walging en besmetting over mij, dat mij geen seconde meer heeft verlaten.

Nu staat het vast. Ik moet weg, en vèr, vèr weg. Ik raak steeds meer verstrikt in mijzelf en bega dwaasheden terwijl ik ze verfoei. Ik kan in deze staat niet terug, ik denk er niet over. Het zou catastrofale gevolgen hebben; en hoe zou ik mijn kinderen zóó, in deze toestand van overspanning en moreele verwardheid onder oogen durven komen? Wat zou ik nog terecht kunnen brengen van het samenleven met Béa?

Ik moet vergetelheid zoeken, niets dan vergetel-

heid. En daarvoor moet ik verweg gaan. Naar Afrika of Klein Azië, naar streken waar àl onze oude waarden ongeldig zijn. Waar je gedwongen bent ook met je zieleleven „overnieuw" te beginnen.

Vooral niet in Europa blijven. Ik weiger te gelooven dat ik een uitzonderingsgeval ben in deze samenleving. De ziekte waaraan ik lijd is die van de veertigjarige europeeër die met teveel bewustzijn, teveel twijfels leeft. En die daardoor juist te sterk zijn sentimenten gewaarwordt, te geremd daarop reageert. Ik moet ergens zijn waar niets er meer op aankomt. Was ik twintig en alleen, dan zou het de Wild West of Canada moeten zijn. Niet voor niets trekt het hart van ons allen naar de Wild West, zoolang we nog jong genoeg zijn.

Doch nu ik gedwongen ben voortdurend te denken aan „de weg terug", — ach, ik ben zelf al hopeloos op mijn terugweg, — nu moet ik iets anders verzinnen. Maar in ieder geval weg gaan, vèrweg. En als ook dàt niet helpt? Het mòet helpen. En als het tòch niet helpt, dan zal het mij daarginds, in verre barre wildernis, gemakkelijker vallen een eind te maken aan al mijn ellende, dan hier, waar al het omringende mij zwakker maakt dan een kind. O, oude oude wereld van veel te vroeg verouderde menschen . . . .

DEEL II

ORKAAN

I

Op de schepen die dagelijks de overvaart doen, zijn de toeristen zonder moeite te onderscheiden van de andere passagiers die reeds vaker de Straat op en neer gingen. Deze laatsten hebben zich een gemakkelijke dekstoel of een rustige fauteuil in de rooksalon uitgezocht, en trachten zoo apathisch mogelijk de enkele uren van het vervelende traject door te komen. De toeristen echter zijn rusteloos, ze rennen van bakboord naar stuurboord om geen oogenblik de merkwaardige sensatie te missen, zich precies tusschen twee werelddeelen in te bevinden, waarvan het eene langzaam nadert en het andere langzaam verdwijnt; twee werelddeelen zoo gansch verschillend: avontuur en wildernis ginds, vertrouwde huiselijkheid en een beetje verveling hier, maar antithesen die elkander bij deze overvaart wonderlijk zijn nabijgekomen, door niets anders gescheiden dan het enorme zeekanaal, dat het schip bezig is in een schuine lijn over te steken.

De toeristen hebben hier geen belangstelling voor elkander. De groote bergcontouren aan beide zijden van het schip interesseeren ze meer dan hun medemenschen links en rechts aan de reeling. Gaan ze niet naar het andere werelddeel omdat ze zat van menschen zijn, zat van alles wat ze achterlieten en van het weinige dat ze gedwongen zijn nog met zich mee te nemen?

Ze hebben meer oog voor de liefelijke blauwte waarin de oude wereld steeds meer verwaast, de witte lepreuze vlekken die de steden worden tusschen het zachte bruin van de wegdroomende bergwanden, en de langzaam duidelijker détails van de afrikaansche kust: diepe donkere groeven in de gebergten, ongenaakbare steilten, zandige inhammen die nooit door menschenvoeten betreden lijken. En dan het bewustzijn, dat daarachter een enorm duister werelddeel ligt, bevolkt door zwierige Arabieren, wilde Berbers, mysterieuze woestijnvolken en bizarre negers. Dat er nog wonderen te ontdekken zijn in dit „ginds" dat al dichter en dichter-bij komt en aanstonds „hier" zal zijn, met al zijn grijpbare werkelijkheid. Kloppen niet alle toeristenharten sneller bij deze overvaart?

Maar blasé zitten de andere passagiers, de habitué's, in hun stoelen weggedoken. Voor hen heeft noch het eene, noch het andere werelddeel geheimen. Voor hen zijn de toeristen nog verreweg het interessantst. Menschen kunnen van alles zijn, met menschen kun je van alles beleven, en zeker met de ietwat kinderlijke, geëxalteerde lieden voor wie deze vervelende overvaart nog een groote sensatie is.

Sam Hopkins beziet ze met een medelijdend glimlachje en steekt zijn sigaar nog iets dieper in de mondhoek. Vanwege de bries. Zeker, hij herinnert zich nog wel, dat ook voor hem dit oversteken eens

een gebeurtenis is geweest die hem niet weinig enerveerde. Maar hij weet ook, dat hij toen nog een broekje was, arm als een kerkmuis en met zeer onzekere vooruitzichten; geen wonder dat hij het afrikaansche avontuur met een kloppend hart inzette. Doch vandaag kon hij erom grinniken, precies als om dat dwaze toeristenvolk dat er nooit achter zal komen wat in de wereld te koop is. Hij weet nu wel beter. Afrika heeft geen geheimen, evenmin als Europa; of als je wilt is alles juist even geheimzinnig en onzeker. Hij heeft volstrekt niet zulke schokkende wederwaardigheden gehad als hij in zijn jeugd tegelijk vreesde en verlangde. Alles ging geleidelijk, en in zijn omstandigheden was rijk-worden nauwelijks een kunst te noemen. Toeval, een gezegend toeval. Hij had anderen gekend, die niet minder handig waren dan hij zelf, maar die het in dezelfde twintig jaar in Afrika nauwelijks tot iets gebracht hadden. „Well, all depends on luck". Van geen waarheid was Sam Hopkins zoozeer overtuigd, en meer dan eens per week debiteerde hij dit dogma met al het pathos van zijn groot, zwaar lichaam en zijn nogal gezwollen, volbloedig gezicht.

Dan verlangt hij er toch ook naar, nog de naïveteit te kunnen bezitten van zulke toeristen die zich verwonderen over alles en nog wat. Die toegankelijk blijven voor verrassingen. Het moet een groot genot zijn, met zulk een innerlijke en uiterlijke wissel-

valligheid te leven. Kostelijk genoegen dat hem niet meer beschoren is, want zelfs als hij straks bij het aan wal stappen zou hooren dat alle gezamenlijke banken van de wereld waren bankroet gegaan, zou het hem niet verwonderen. Hij had er al vaker aan gedacht hoe het zijn zou als hij geen cent meer had. Wel, wat is er tegen het blinde fatum te doen? All depends on luck.

Maar een beetje verwondering geeft zout aan je leven. O, die benijdenswaardige toeristen! Daar, die dame met haar wollen jumper, met haar sjaal om de grijze haren gebonden, haar platte hakken die stevig op het dek geplant staan, kennelijk een landgenoote van hem, en die hij overigens onsympathiek vindt, veel onsympathieker dan oudere Françaises. Ze zal zeker al bij de zestig zijn, maar ze verwondert zich nog, ze roept nog: „Oh" en „Look here". Niets bijgeleerd in heel dat lange leven. En het sportieve vriendinnenpaar dat ernaast staat, jong en dom tegelijk . . . .

Was ik ook zoo groen toen ik de eerste keer overstak? vraagt Sam zich af. Ik geloof het toch niet.

Dan dit getrouwde tweetal, zoo ostentatief „in echt", — gekocht en betaald, — dat het zeker Franschen moeten zijn die het met de echt niet zoo nauw nemen; ze kijken ook hun oogen uit en hebben de kunst der naïeve verbazing de gewichtige naam van „aesthetiek" gegeven. Ze meenen een hooge cultuur-

taak te volbrengen door alles te klasseeren volgens de etiketjes „mooi" of „leelijk". Alsof het niet onomstootelijk vaststaat, dat ieder ding precies zoo is als je het bekijken wilt. Dit is de tweede grondwaarheid waaraan Sam Hopkins onvoorwaardelijk gelooft: Het komt er maar op aan hoe je de dingen bekijken wilt. De naïevelingen bezien ze met de wil-tot-verbazing, en de daarmee correspondeerende kans-op-teleurstelling.

Er staat ook een spaansch paartje bij de reeling; echte „*novios*" met hun schaamteloos zich uitende verliefdheid. Daar wil hij niet-eens naar kijken, het walgt hem, dit laf-moreele spelen van kat en muis. Je hebt het ding te doen of het niet te doen, stelt hij voor de honderdduizendste of wellicht de millioenste keer in zijn leven vast. Het is zijn derde grondwaarheid, de derde coördinaat van zijn leven, en de eenige reden waarom hij zijn medemenschen weleens veracht, de sukkelaars die nooit weten wat ze moeten uitrichten en de twijfelaars met en zonder redenatie. Omdat alles van „luck" afhangt en je de dingen precies zoo kunt bekijken als je zelf wilt, behoef je ook nooit te twijfelen of je iets zult doen of laten. Het resultaat valt toch zoo uit als ergens in de sterren staat geschreven. Waarschijnlijk wel volgens eeuwige wetten, maar die we niet kunnen kennen en waarmee we dus niets te maken hebben. Fatum, luck, mektoeb; alles namen voor precies hetzelfde. Daarom

had hij ook in Noord-Afrika kunnen aarden, en droeg hij de Arabieren geen kwaad hart toe. Ze geloofden ook net als hij aan dat domme, onveranderlijke dat in de sterren geschreven staat, en waardoor het ons goed of slecht gaat, zonder dat wij er veel aan kunnen verhelpen. Ze maakten er alleen teveel poppekast bij, die Muzelmannen, met al hun vasten en wasschen en bidden. Maar daarvoor waren ze immers Muzelmannen; het is nu eenmaal niet iedereen gegeven zich in zijn geloof te bepalen tot drie grondwaarheden, simpel en abstract zonder meer.

Het skeptisch-meelijdende glimlachje blijft om Sam Hopkins' mond terwijl hij de toeristen gadeslaat. Nu komt er weer een van stuurboord naar deze zij geloopen, een lange blonde man, mager nogal en een klein weinigje gebogen. Sam bekijkt hem even aandachtiger, want het zou een Engelschman kunnen zijn en daarenboven, hij heeft niet de complete weggesmetenheid aan het avontuur en de blijde bewondering van de gewone toerist over zich. Hij heeft staalblauwe oogen die fel afsteken bij zijn rossiggebruinde huidskleur en nog zonderlinger bij het een klein beetje grijzende haar aan zijn slapen. Hij loopt een paar keer het dek op en af, en Sam merkt duidelijk dat ook deze reiziger niet de minste belangstelling toont voor de werelddeelen aan weerszijden het schip, en bovendien evenmin belangstelling voor zijn medepassagiers.

Hij herkauwt zijn gedachten, hij is elders, die man, denkt Sam Hopkins, en draait zijn sigaar een halve slag om in zijn mond. Er bestáán van die menschen die niet zijn waar ze zich bevinden. Het is dom van ze, want ze deugen niet voor zaken, ze zijn voor armoede geboren; maar het is verstandig van ze, want het tegenwoordige deert ze niet, ze leven in een andere wereld, op hun eigen planeet. Het komt er net op aan hoe je 't wilt zien, zegt hij tegen zichzelf, als de man hem nogmaals voorbij loopt.

Nu komt er iets meer deining, want het schip begint reeds zuidwaarts te zwenken om straks recht op de kust aan te houden; het vangt een nieuwe bries en daar waait opeens „de wereldontvlieder", — zooals Hopkins hem bij zichzelf gedoopt heeft, — de pet van het hoofd, zoodat zijn lange blonde haren òpfladderen en hij half-struikelend zijn hoofddeksel achterna moet hollen.

De pet gaat sneller, en zeilt op maar weinig afstand van de reeling, precies onder Sam's dekstoel, zoodat hij slechts zijn arm behoeft te strekken om het ding beet te pakken. Zonder zijn groot lijf verder te bewegen, maar met een onverholen spotlach nu, reikt hij de ander zijn eigendom. Terwijl hij vriendelijk zegt: „Het is gevaarlijk hier . . . ." en daarbij denkt: Als je ook niet met je beide beenen op deze aarde staan wilt, vriend; maar hoe gauw was je er niet op terug; alleen al om een petje. En hij grinnikt

weer zachtjes om die gedachte: alleen al door een petje.

De ander dankt en poogt zich te verontschuldigen. Sam, gewend de menschen snel te taxeeren, hoort meteen dat het geen orthodoxe Brit is, en nu interesseert het hem toch te weten of de ander eigenlijk toerist is of niet. Zakenman? Kunstschilder? 't Is niet precies te zeggen. Een idioot van een maanbewoner in ieder geval.

— „Genietend van de trip?" vraagt Sam zoo in-het-algemeene-weg. De wereldontvlieder kijkt hem éven verschrikt aan om het nogal familiaire van deze vraag, en zegt dan beleefd: „Nogal. En u?"

Hij wil blijkbaar Hopkins niet met een al te kortaf antwoord alleen laten, nadat deze hem zoojuist een kleine dienst bewezen heeft. En Sam kijkt hem nogmaals aandachtig aan, om beter wijs te worden uit het mengsel van schuwe verlegenheid en zucht naar vertrouwelijke toenadering die hij in het wezen van de ander meent te bespeuren. Daarna zegt hij op zijn goedaardig-gedecideerde toon: „Voor mij is het de honderd en x-ste keer dat ik oversteek; het heeft dus àl zijn beteekenis verloren. Maar wanneer dit uw eerste is .... Ik veronderstel van niet."

— „Het is inderdaad de eerste maal dat ik Afrika ga zien."

Deze mededeeling doet hem in Sam's achting stijgen. De onbekende moet een verstandig man zijn,

calculeert hij, want hij heeft zich door de overtocht niet laten épateeren: hij is stilletjes op zijn eigen planeet gebleven, en alleen ik, Sam Hopkins, houd hem enkele oogenblikken terug op dit schoone scheepsdek.

In een opwelling van sympathie voor deze onverschilligheid die zoo goed correspondeert met de zijne, zegt hij: „Wel, er zijn lieden die geweldig onder de indruk van Afrika komen; van de eerste de beste marokkaansche stad al. Maar vergeet niet dat het lieden zijn die er een sport van maken zich letterlijk om alles te verbazen."

— „Ik vergeet het niet," antwoordt de ander, lachend om het eenigszins komieke aplomb waarmee Hopkins tegen hem spreekt.

— „Ik heb er nooit gelegenheid gevonden mij te verbazen, ofschoon het leven daar werkelijk verschilt van dat in Europa. En ik veronderstel dat het u net zoo gaan zal."

„Dat veronderstel ik ook," zegt de ander, terwijl Sam vaststelt dat hij zich niet vergist heeft. De wereldontvlieder staat met zijn rug naar de afrikaansche kust, hij heeft er in het geheel geen oog voor. Hij behandelt dit Morianenland juist zooals het verdient, denkt Sam; eindelijk weer eens een verstandig mensch op mijn weg. En tevreden biedt hij zijn reisgenoot een sigaar aan, die aanvaard wordt.

De ander laat zich naast hem in een dekstoel

zakken, nu hij toch niet langer met goed fatsoen in zijn eentje het dek op en neer kan wandelen.

Als de boot een goed uur later de stille baai binnenloopt, zijn de twee nog steeds in een luchtig-geanimeerd gesprek gewikkeld. Ze noemen elkaar reeds „Mister Hopkins" en „Mister Postma", en Sam heeft al eenige malen met genoegen te kennen gegeven dat hij altijd wel geweten had dat de Hollanders zoo'n „great nation" vormden, omdat ze zich nooit over iets verbaasden, evenmin als hijzelf, die hoewel een geboren Amerikaan toch zeker ook hollandsch bloed in zijn aderen had. „Juist genoeg om er nog profijt van te trekken," zegt hij vroolijk.

Postma heeft zijn reisplannen moeten vertellen, die nog in het geheel geen plannen bleken, en Hopkins had hun vaagheid toegejuicht.

— „Waarom zou je je haasten ergens heen te gaan waar het toch hetzelfde is als ergens anders?" orakelde hij. „Dat is het eenige goeds dat men aanstonds van de Arabieren en Negers kan overnemen: zich nooit te haasten. En dat zeg ik u ofschoon ik Amerikaan ben."

Hij amuseerde Minne Postma. Deze had zich vroeger geërgerd aan de oppervlakkigheid en het aplomb van zulke menschen. Maar in de laatste tijd vond hij het een verkwikking ze te ontmoeten. Ze leken wel goedaardige, vroolijke dieren die blaffend en kwispelstaartend om je heen sprongen en nooit kwaad

zouden doen, bij al hun luidruchtigheid. En ze deden hem zichzelf vergeten, wat hij hooger stelde dan elke andere liefdedienst die men hem onwetend had kunnen bewijzen.

Hij neemt hartelijk afscheid van Sam Hopkins wanneer deze, geen minuut te vroeg, gaat kijken of er behoorlijk voor zijn bagage gezorgd wordt. En Sam zegt hartelijk: „Als u ooit in Marrakech komt, vraag dan naar Sam Hopkins. Hij zal blij zijn u in zijn huis te ontvangen en u alle mogelijke oostersche gastvrijheid te bewijzen, sorbets met whisky en welgevulde harems incluis. U moet het zeker doen, mister Postma."

Minne belooft het, zonder ook maar een oogenblik de afspraak ernstig te nemen. Hij is ervan overtuigd Sam Hopkins reeds na een dag ondragelijk vermoeiend te zullen vinden. De ander is uitstekend om een overtocht te helpen bekorten, die half tegen heug en meug in, half met de hopelooze verwachting van onmogelijke dingen wordt ondernomen. Maar niet voor langer.

Wachtend tot het schip met heel wat manoeuvreeren gemeerd ligt, vraagt hij zich af, welke menschensoort hij dan eigenlijk wèl prefereert. En hij moet zichzelf toegeven, dat hij zulke menschen niet kent. Ieder slag had hem vroeg of laat verveeld; zooals hij zichzelf vaak verveelde.

Hij ziet de eerste Arabieren op de kade staan;

somptueuze gestalten in wijde witte toga's en andere: paria's in flarden, op lange stakerige beenen, waaromheen een kleedingstuk fladdert dat meer een zak dan een broek gelijkt. Belachelijke, armzalige menschheid ook hier. De witte platte huizen en de enkele minaretten die aan het einde van de pier te zien zijn, ze herinneren hem teveel aan het briefkaarten-moois dat in Europa voor exotische landelijkheid versleten wordt.

Ik zal nog heel wat verder moeten gaan, denkt hij bij het aan wal stappen.

II

Met moeite slaagde Minne Postma erin, zonder ongewenscht gezelschap zijn eerste avondwandeling door het stadje te maken. Eerst had hij een halve veldslag te leveren tegen de jongemannen in toga die zich als gidsen opdrongen, en die hem om beurten een eind weegs bleven vergezellen met hun vervelend geroep van: „Ik geen officieele gids, ik de heele stad bekend; je moogt hier niet alleen gaan; ik laten zien de meisjes dansen heelemaal naakt; ik laten zien de arabische muziek; voor een franc, m'sjeu; one shilling!" In hun wanstaltig fransch en enkele woorden haven-engelsch.

Minne voelde al de natuurlijke menschenliefde die hij in zijn hart jegens exotische en verdrukte volkeren koesterde, in een oogwenk verdwijnen. Het liefst was hij de lummels met zijn wandelstok te lijf gegaan, toen ze langer dan een kwartier aanhielden hem te vervelen. Maar opeens, terwijl hij resoluut een klein stijgend straatje insloeg waarvan hij niet kon vermoeden waarheen het leidde, waren ze verdwenen, en kon hij ongehinderd de eigenaardige sfeer en de diepe, ietwat beklemmende stilte die er toch ook waren, in zich opnemen.

Nu gaat hij eindelijk alleen; nog half verstoord, maar half toch ook reeds in de ban van deze bijnaverlaten sloppen, waarin slechts af en toe een in wit

gehulde gestalte hem schuw voorbijschuift, en waar een onbekende prikkelende geur hem éven duizelig maakt. Er is verder niets te zien bij het flauwe licht der uiterst spaarzaam geplaatste en slecht-brandende lantarens; niets dan het waterig-blauw waarmee bijna al de huizen gekalkt zijn, en dat nu zelf een kleur van de nacht geworden is, zooals hooger, in de smalle steilte waar het hemelduister zijn moet.

Soms hoort hij een stem of een niet te definieeren geluid; soms het diepe tampen van een trommel. Maar niets is te zien; het leven van deze menschen is volkomen afgesloten van de buitenwereld. Het is niet als in de europeesche wijken te kijk gezet achter étalagevensters en op open restaurant-terrassen. Het is duister en omhuld; hij zal er nooit achter komen hoe het werkelijk is.

Een gevoel van sombere verlatenheid komt over hem, en hij denkt: ik ben ondanks alles toch reeds ver van huis gedwaald. Maar deze verte is niet zoozeer verwonderlijk; ze is alleen een weinig beangstigend, op de wijze van een operatie waartegen je reeds maandenlang hebt opgezien en die je nu bezig bent te ondergaan.

En in dit vage begin-van-angst versnelt hij zijn stappen en vermaant hij zichzelf, om de terug-weg te denken; het is niet eenvoudig, uit het gewirwar van zooveel hoekige steegjes weer in de groote straten terecht te komen. Maar goed, als hij de weg

niet meer vindt, wat dan nog? Als hem iets overkomt, wat dan nog? Het zal wel waar zijn dat er zoo nu en dan een Europeaan spoorloos verdwijnt in deze oorden. Laat hij het dan zijn; mist hij zooveel aan de dag van morgen, aan de volgende week, aan het volgend jaar?

Hij haalt de schouders op, doch zijn passen blijven snel verder gaan. Wel niet in de richting waar hij vermoedt dat de europeesche wijk begint, maar toch daarheen waar de straatjes stijgen. Het is een eenvoudige berekening; als hij alleen straten neemt die stijgen, moèt hij komen op het hoogste punt van de stad, vanwaaruit hij over alle daken zal kunnen kijken tot aan de zee.

Zoover komt hij echter niet. Onverwacht staat hij op een plein, met eenige groote helwitte gebouwen, waar het spaarzame licht door de grootere ruimte veel zwakker schijnt, en een poort zich opent naar een volkomen donkere binnenplaats. Hij vermoedt dat het de ingang van een moskee moet zijn, en gaat er op af om van dichtbij te genieten van het oude, verstarde, onverwoestbare dat de nachtstemming hier heeft.

En opeens klinkt uit die donkere binnenplaats een zachte, ongewoon-valsche muziek hem tegen. Van enkele een fractie in toon en tempo verschillende snaarinstrumenten moet het zijn. Hij is moe en gaat even zitten op een steenblok daar bij de ingang, om

zoo-ook beter het wonderlijke mengsel van stilte en muziek in zich op te nemen. Dan valt zijn oog op een bordje, dat niet geheel duidelijk tegen een der ingangszuilen hangt. Hij staat op om het te lezen en onderscheidt onder de onontcijferbare arabische karakters de woorden „Café maure".

Wat kan hem gebeuren?

Door het donker gaat hij naar binnen, op de muziek af. Hij onderscheidt een door muren omsloten tuin met veel rozenstruiken. Bijna is hij midden in een perk gestapt, en nu weet hij niet goed waarheen te gaan. Terwijl hij bezig is rond te kijken, staat plotseling een Arabier naast hem, en Minne denkt: Het kàn hier werkelijk gevaarlijk zijn in dit land, maar het ìs niet zoo, het ìs niet zoo. En de ander spreekt hem vriendelijk toe, maar onverstaanbaar. Minne haalt zijn schouders op en glimlacht bij zijn gebaar van spijt.

Maar dan wijst de ander hem een steenen trap en hij denkt: Vooruit maar, wàt kan er eigenlijk gebeuren? En hij volgt de Arabier wiens sandalen een komisch accent klepperen bij dit avontuur dat ingenieur Postma de eerste de beste nacht in Afrika reeds beleven gaat.

— „Café maure?" vraagt hij nog aan de roover die hem voorgaat; maar deze antwoordt slechts onverstaanbare dingen; en als ze heelemaal boven zijn, zet de muziek die blijkbaar al die tijd gezwegen heeft

weer in, thans duidelijk en dichtbij, en Minne ziet zich geleid in een ruimte met niets dan tapijten en rustbanken-met-vele-kussens langs de muur. De zaal is zeer groot en behoorlijk verlicht; daarachter zijn nog andere kamers, nergens deuren, zoodat hij een doorkijk heeft tot de lage estrade waarop aan het eind der ruimten een viertal muzikanten gehurkt zitten te spelen, verzonken in hun kunst, en zonder de minste attentie voor wat er in de andere zalen gebeurt.

Gerustgesteld dat hij toch wèrkelijk in een moorsch café beland is, wil hij zich neervlijen op een der rustbanken, maar zijn begeleider wenkt hem verder mee te gaan, en Minne, wat geagiteerd om het zuiver-exotische waarin hij nu toch terechtgekomen is, gaat volgzaam met de Arabier mee, een gang en een paar kleinere kamers door. Dan komen ze bij de eerste deur, welke breed wordt opengestooten, en Minne staat op een enorm terras dat uitziet over alle geheimzinnig-witte daken en over de zee in de verte, die liefelijk ligt te blinken in het ontluikende maanlicht.

Hij is niet de eenige bezoeker van het terras. Aan de uiterste rand liggen kussens opgestapeld, waarop een Europeaan en een Arabier zich lui hebben neergestrekt. Ze liggen met de ruggen naar hem toe, en spreken slechts fluisterend, met weinige woorden.

Wat een levensgenieters, denkt Minne Postma, en hij verlangt ernaar ook een rustig uur te mogen

slijten in deze serene nacht-stilte, waar de verre murmel-geluiden van de stad zich vermengen met de vluchtige muziek uit het gebouw.

De gastheer begrijpt zijn wenken om kussens en knikt goedkeurend. Hij gaat ze halen, terwijl Postma zich een paar schreden verder waagt op het platform, en met diepe teugen ademhaalt.

Het *is* een soort bevrijding, dit. Ver en vreemd is alles geworden wat hij achterliet; onherkenbaar is hij zichzelf op dit moment, een ongewoon, vervluchtigd wezen tusschen de melkachtige dakenzee en het wit-oversprenkeld donkerblauw van de rijkbesterde hemel. En als hij nòg een schrede nader doet, onwillekeurig aangetrokken door het betooverend glanzen van de baai, kijkt de andere Europeaan argwanend op uit het gesprek met zijn vriend, en keert zich half om naar de nieuw-gekomene.

— „Hallo!" zegt hij op de toon van een bekende, „de wereld is inderdáád klein."

Minne herkent hem ook; meer nog aan zijn stem dan aan het slechts flauw belichte gezicht. Sam Hopkins, de laatste die hij op zulk een romantische plaats zou verwachten.

— „Mister Hopkins . . . ." zegt hij twijfelend.

— „De zoon van zijn vader," antwoordt de ander, en vraagt meteen zakelijk: „Waar is uw gids gebleven?"

— „Ik ben zonder gids."

— „Zelf gevonden? Dat beteekent een bizondere neus voor de weinige goede dingen die er in dit piraten-nest zijn. Wel, als u alleen is, zit dan neer bij ons. Dit is Hammou-bel-Maadi mijn vriend," zegt Hopkins met een breed gebaar naar de Arabier die wat afgewend was blijven zitten, maar zich bij de laatste woorden langzaam had omgedraaid. En daarna tegen de Arabier: „Mister Postma, die ik vandaag op de boot leerde kennen."

In keurig engelsch zegt de Arabier een beleefdheidsfrase, wat Minne wel een weinig verbaast. Maar past het niet bij al het onwerkelijke, vreemde van deze omgeving?

Hij krijgt een zachte, luie plaats naast de beide anderen, en nu schijnt het hem toe dat Hopkins hier ook niet dezelfde gebleven is als daarstraks op het schip. Zinnelijker, zwijgzamer, geheimzinniger ook hij. En de ander, de Arabier, wat een wonderlijke kop draagt deze; mooi, op de wijze zooals een oudere man mooi kan zijn. Met groote donkere oogen, die onder de dubbelgeslagen kap van zijn burnous blinken, zelfs in de sterrennacht. En met de prachtig-gebogen curve van een lange smalle neus boven de volle, zorgvuldig geknipte baard, die zeker een weinig grijzend moet zijn, maar hier in het halfdonker de kleur heeft van de nacht en de sterren. En merkwaardig, denkt Minne, die baard beweegt niet als hij spreekt, zoo mild en zacht komen de woor-

den uit de diepte van zijn mond. De eerste-indruk die deze man op hem maakt, hoe anders is ze dan die van Hopkins; maar hoezeer schijnen zij op dit oogenblik bij elkaar te hooren. En Sam Hopkins' stem heeft iets warms en oprecht-vriendelijks, telkens wanneer hij aan het eind van een bewering zich naar de Arabier toewendt en zegt: „Is het niet waar?" Of: „Wat denk jij ervan, Hammou?"

Het zijn geen bizonder poëtische dingen waarover ze spreken: de eerste impressie van de stad op een vreemdeling wordt toegelicht; de moeilijkheden waarmee de handel tegenwoordig te kampen heeft; er valt een opmerking dat de groote jacht in deze streken ook al niet veel meer oplevert.

— „Dan twintig jaar geleden, nietwaar Hammou?" zegt Hopkins, en zijn gezicht glundert bij de herinnering.

Ze spreken ook over de wijze waarop men het comfortabelst kan reizen; alles heel prozaïsch. Maar Minne is toch blij dat hij bij hen zit en een weinig meepraat. Alleen, zou hij weerloos zijn overgeleverd aan de melancholie van dit uur, aan het heimwee dat zooveel verre, gestaltelooze pracht na enkele oogenblikken wekt. Terwijl hij het nu wel aanwezig voelt, maar de tegenwoordigheid der beide anderen hem minder kwetsbaar maakt, hem eerder schijnt te prikkelen tot een verholen maar taaie weerstand.

— „Is het overal zoo mooi en goed als hier?" vraagt hij aan de twee kenners van het land.

— „Als je in de goede richting zoekt, zal er wel overal een goede plek te vinden zijn," meent Sam. „En daar u een instinct voor goede plekken schijnt te hebben, zal het weinig moeite kosten."

— „Toeval is geen instinct," zegt Minne nogal pijnlijk, en de Arabier schijnt het spijtige van deze woorden te bemerken, want hij zegt: „Deze zelfde plek is bij daglicht niet zeer aanlokkelijk. En zoo gaat het misschien overal. Iedere plaats is goed als je er komt op het goede uur. Maar wie weet wanneer dat is?"

— „Nu en dan weet jij het," antwoordt Sam hartelijk.

— „Mister Hopkins weet het ook nu en dan," vertelt Hammou. Maar Minne kan van Sam zooiets niet goed gelooven. „Ik wou dat ik het ook vaker kon weten," zegt hij.

— „U zoudt een man als mijn vriend Hammou moeten kennen," antwoordt Hopkins. Maar bescheiden lachend wijst de Arabier het af met de woorden: „En de keeren dat we te laat waren, tel je die niet, mijn vriend?"

— „De droes hale ze," bromt Sam, en hij begint zich uit te rekken.

Hij is minder simplistisch dan ik eerst dacht, oordeelt Minne bij zichzelf. Het lijkt werkelijk of ieder-

een complicaties heeft, en een overgevoeligheid waar op de duur toch geen enkele ompantsering tegen helpt. En er is even een opwelling bij hem, Hopkins de hand te drukken, hem op de een of andere wijze te laten merken dat hij notie heeft van diens „verborgen Ik", dat hij een meer dan oppervlakkige sympathie voor hem koestert.

Maar hij doet het natuurlijk niet; hij zegt alleen: „Wat een merkwaardig toeval toch, dat wij elkaar direct alweer ontmoeten."

— „Het bewijst dat wij op de een of andere manier wat met elkaar te maken hebben," oordeelt Sam mild. En om niet àl te vriendschappelijk te schijnen voegt hij er aan toe: „Het komt er maar op aan wat je onder het begrip *toeval* verstaat. Men moet zich nergens over verbazen."

— „Ik heb in ieder geval niets tegen dìt toeval," repliceert Minne.

Hammou glimlacht onzichtbaar binnen zijn baard en zegt dan met een voorzichtig, haast liefkoozend handgebaar: „Wat zou ons leven voor waarde hebben als niet dit toeval zoo nu en dan ons hart sneller deed kloppen?"

Daarmee spreekt hij eenvoudig en ongedwongen uit, wat de beide anderen niet onder woorden durven brengen. Daarmee is er ook iets onherroepelijks tusschen hen gekomen; iets dat morgen misschien geen substantie meer zal hebben, niets meer zijn zal

dan een nietige herinnering, maar dat er zeer bepaald is, en blijft, en dóórwerkt in hun innerlijkste leven. Tenminste zoo voelt Minne het. Hij heeft er zich vaak over verwonderd dat zoo weinig vriendschap onder mannen is te vinden; de woordenlooze maar krachtige vriendschap die zich onwrikbaar door de jaren handhaaft. Maar hoe kan dat ook, onder de laffe, hartelooze komedianten in Europa. Hier, hier kan het, waar een Hopkins durft te zijn zooals hij is, en ook hijzelf, conventieloos en eerlijk. Waar er nog zulk een adellijke eenvoud bestaat onder prachtige kerels als Hammou. Want deze zal wel niet de eenige zijn die zoo is. Minne voelt hun saamhoorigheid bezegeld. Als ze opstaan omdat het reeds diep in de nacht is, en de muziek binnen reeds lang zwijgt, zegt Sam: „Ik ben benieuwd waar wij elkaar de volgende keer ontmoeten."

— „Hier niet. Ik wilde morgen verder gaan." Minne zegt het meer om de ander te provoceeren tot een afspraak, dan omdat hij zelf zulke vaste plannen heeft. Het komt er op een dag of wat niet aan voor hem. Niemand mist hem.

Maar Hopkins vertrekt ook de volgende dag naar het Zuiden. Naar zijn woning en zijn business. Ze kunnen samenreizen als Mister Postma ervoor voelt en geen bezwaren heeft urenlang in een autobus te zitten. De trein gaat langzamer en is minder comfortabel; het laatste traject is bovendien nog

niet gereed, en de vliegdienst vertrouwt hij niet.

Als Sam daar staat met zijn groot zwaar lijf tegen de nachthemel, kan Minne zich die aversie voor vliegen best begrijpen. En de ander moet er zelf ook om lachen. Hij vindt een autobus ook niet ideaal, een schip is eigenlijk nog het beste vervoermiddel; maar wat begin je ermee als je dwars door een halve woestijn moet, en niet dagenlang onderweg wilt zijn, zooals op zoo'n schuit?

Minne heeft geen bezwaar tegen de bus. Hij denkt dat hij op die manier nog het meest te zien krijgt van het land dat hem sinds deze nacht zoo machtig interesseert. Hij kan in ieder geval een paar uur lang meegaan, en dan nog altijd zien wat hij doet.

— „Het is de eenig-juiste tactiek," oordeelt Sam, en zoo spreken ze af, de volgende dag samen te reizen. Hammou zal ook aan de bus zijn om hen de hand te drukken, en Minne heeft het gevoel dat hij nog nooit in zijn leven door zooveel vriendschap omringd is geweest. Een indruk, die zijn verstand echter onmiddellijk als belachelijk verwerpt.

III

Ze rijden door een heuvelland dat eigenlijk niets is dan een eindelooze opeenvolging van golvende steppen, waardoorheen de weg recht en rationeel soms is getraceerd, dan weer grillig kronkelt en angstvallig de groote steenbrokken vermijdt die kaal en brutaal tusschen het spichtige alfagras komen uitpuilen. Het is verlaten, eenzaam land; slechts heel zelden komt de autobus een paar Arabieren tegen, te paard, of een armoedig troepje nomaden dat achter zijn zwaarbepakte ezels aanzeult. Maar het is niet troosteloos, dit vereenzaamde land, want de steppe is nog groen, de groote zomerdroogte nog niet begonnen; er bloeien zelfs hardpaarse irissen hier en daar, zoomaar in het wild, en placide ooievaars hippen rond of staan kalm-verontwaardigd te staroogen naar het rammelend gevaarte op de weg, dat eenige seconden lang hun hooge middagrust komt storen.

Minne ziet dit wijde, onveranderlijk-leege land, en vraagt zich af, welk belang het eigenlijk heeft dat menschen tot hier komen wonen; dat menschen zooals hij hier honderden kilometers komen verreizen en hun uren verdoen. Toch vindt hij het prettig, te rijden in de verlorenheid, in het groote onbekende.

Hij zit bij het raam en kijkt naar de voorbijschui-

vende steppe, wanneer hij niet praat met Sam Hopkins, die reeds twintig en meer jaren tegen zulke brokken wereld aan heeft moeten kijken en wien het dus niet het minst meer interesseert. Minne kijkt ook naar de eindeloos zich vernieuwende weg, steeds nieuwe kilometers die volgen op de oude. Hij kan het juist zien tusschen de schouder van de chauffeur vóór hem en die van de dame ernaast. De dame heeft nog een jongentje bij zich van een jaar of vier, vijf. Zij zijn met z'n vijven de eenige Europeanen, of liever: Westerlingen. Want Minne weet niet of hij zijn amerikaansche reisgezel wel tot de „Europeanen" mag rekenen. Achterin, tweede klas, is nog een heele lading Arabieren, mannen, vrouwen, dicht op elkaar gepropt. Het geraas van de niet al te nieuwe autobus maakt hun gepraat onverstaanbaar. Maar wat Hopkins naast hem zegt, kan hij zeer goed hooren; die is weer veranderd, weer de eerste mister Hopkins van op de boot, rood, dik, eigenwijs en goedaardig-principieel.

— „Ik heb de tijd nog meegemaakt, dat je deze afstanden te paard moest doen," vertelt hij. „Het duurde zesmaal zoo lang, maar je had geen last van de Arabieren-lucht. Het kwam dus op hetzelfde neer, precies zooals je het bekijken wilt."

— „Er moet toch een groot verschil zijn tusschen Arabieren en Arabieren," oppert Minne, „want uw vriend Hammou is immers ook een Arabier, niet?"

— „Zooals hij, loopen er maar weinigen in dit fraaie land rond," zegt Hopkins. „In de eerste plaats is hij een *chérif*, dat is een nakomeling van een familielid van Mohammed in hoogst eigen persoon, en bovendien heeft hij jarenlang in Europa gestudeerd. Hij is nauwelijks meer een inlander te noemen."

— „Des te merkwaardiger dat hij dan nog leeft zooals de anderen, zich zoo kleedt. Een echte filosoof."

— „Wat filosoof? Een groot zakenman is hij; mijn beste zakenvriend, die alleen niet openlijk als koopman optreedt, omdat hij daar als chérif te deftig voor is. Wat hem bizonder maakt, is zijn onverschilligheid voor geld; misschien hoort hij nog niet tot de vier of vijf rijkste lieden hier, maar zeker tot de vier of vijf onverschilligste voor geld."

— „Wat dan toch een reëele cultuur waarborgt," concludeert Minne.

— „Wel, dat weet ik niet . . . ." zegt Sam ontwijkend. Hij wil er niet op ingaan. Cultuur is iets waar je in deze streken zeker geen boom over opzet, vooral niet in een rammelende autobus, terwijl het heeter en heeter wordt. Een beetje boos kijkt hij naar de felle zon op de heuvelruggen, om dan met genoegen vast te stellen dat er een paar wolkenkoppen aan de horizon verschijnen. Ieder jaar heeft hij het minder begrepen op de afrikaansche zon; hij merkt immers dat hij ouder wordt, veel ouder dan

hij zich gaarne wil toegeven. En wie anders is daar de schuld van dan die ploertige zon? Maar hij weet ook, dat het niet tot zijn idealen behoort, naar een of andere amerikaansche luxe-plaats terug te keeren om daar zijn laatste levensdagen te slijten. Hij is aan het leven hier gewend, hij heeft hier dingen die hij elders zou moeten missen. Daarom zal hij het de tijd die hem rest hier ook nog wel uithouden. Ondanks de zon.

Minne is het niet met hem eens, wanneer Sam over de hitte begint te mopperen. De intense warmte doet hem goed, en het woord „warmte" heeft voor hem een dubbele beteekenis. Maar dat zegt hij niet tegen zijn roode, zich de zweetdroppels afbettende metgezel. En Sam gaat door met mopperen. Hij prijst de twee wolkjes in de verte en orakelt dat ze regen en onweer zullen brengen. Dan soest ieder weer voor zich uit, tot opeens met enkele lange puffen de autobus stilstaat, midden op de weg, midden in de wildernis.

Een paar maal trapt de chauffeur op de starter, en als dat niet helpt, stapt hij uit, probeert eerst met de zwengel de motor weer aan te zetten, opent vervolgens de motorkap, en keert naar zijn zitplaats terug om gereedschappen te halen die onder zijn bank liggen. Tegen zijn buurdame zegt hij iets dat onverstaanbaar is voor de anderen, en zij antwoordt hem met een kleine kreet van verrassing. Daarna stapt

ook zij uit, met het jongentje dat al die tijd zoet tegen haar aan heeft zitten slapen.

— „Wij zouden onze leden ook wel eens even kunnen rekken," zegt Hopkins, terwijl hij aanstalten maakt om zich uit zijn zetel te hijschen. „Die vervloekte bussen hebben altijd panne; daar behoeft niemand zich over te verwonderen." Hij prijst zichzelf gelukkig dat voor hèm dergelijke accidenten geen verrassing zijn, en loopt met Postma een heel eind de weg op.

Het wandelen doet hun verstijfde ledematen goed, en de stilte die er nu is, intenser door de afwezigheid van het autobus-geraas, en de lichte bries die bij vleugen hun gezichten verkoelt, doet deugd.

— „Dat is het voordeel van zoo'n panne. 't Is net zooals je dergelijke ongelukken wilt bekijken," stelt Hopkins vast. Wat Minne in alle inwendige stilte beantwoordt met de opmerking, dat hij gisteravond Sam tòch heeft overschat. Hij ìs banaal, deze Amerikaan. Het maakt Postma een klein beetje mismoedig; hij is zoo gevoelig voor iedere teleurstelling. Maar de weidsche stilte om hem heen, het gevoel van een oneindige ruimte, een heel werelddeel naar alle zijden, dringt deze beginnende onlust weer zachtjes terug. Hij vindt het heerlijk hier te zijn, met of zonder Hopkins. Wat heeft hij eigenlijk met hem te maken? Hij kan hem in de eerste de beste stad waar ze aankomen, kwijtraken; en voorgoed. Deze zekerheid maakt

hem Hopkins' tegenwoordigheid dragelijk, en verzoent hem met diens zelfgenoegzame opmerkingen.

Ze zijn een heel eind doorgeloopen, zonder veel te spreken. Tot Sam, die zich veel te gauw moe voelt worden, gemelijk opmerkt: „Het lijkt wel of die autobus ons nooit meer achternakomt." Hetgeen dan een sein is om langzaam terug te wandelen.

Als ze de bus weer genaderd zijn, zien ze, dat ook de inlanders allen zijn uitgestapt, en kampeeren langs de weg. Die weten het zich direct comfortabel te maken. Maar het ergste is, dat ook de chauffeur met een woedend gezicht neerzit op de treeplank van de bus.

— „En?" buldert Sam op een toon die weinig goeds voorspelt.

— „En," antwoordt de chauffeur op de toon van een geërgerde bevestiging. „Hij verdomt het en hij blijft het verdommen."

— „Zoo," zegt Sam iets milder. „Heb je toch gevonden waar het hem in zit?"

— „Jawel. Maar ik heb geen onderdeelen."

— „Dat ziet er niet zoo mooi uit. Hoeveel kilometer is het naar de naaste telefoon?"

— „Vijf en dertig of veertig. En nu komt er natuurlijk juist geen enkele auto langs."

— „In de middag tòch zelden," spreekt Sam met gelaten ervaring. En dan tegen Postma: „We hadden

best dóór kunnen wandelen. We hebben nu zeker vier kilometer verspild."

De dame met het kind, die een paar meter verder staat toe te kijken, moet erom glimlachen, net als Minne, en hun blikken treffen elkaar even, en beiden slaan ze hun oogen neer. Ofschoon Minne in die ééne flits reeds opgemerkt heeft, dat ze een ongewoon-rossig, kastanjebruin haar heeft, een heel vreemd haar dat hij nog bij geen anderen gezien had. En met een steelsche blik vergewist hij zich nogmaals dat het werkelijk zoo is. Hij kan nu kijken zooveel hij wil, want ze heeft zich over het kind gebogen, om het kraagje van zijn matrozenpak weer vast te strikken. En Minne hoort voor het eerst duidelijk haar stem; dat ze fransch spreekt tegen het jongentje, met een diepe, welluidende intonatie, en zóó, alsof ze niet tegen een kind, maar tegen een volwassene, een vriend praat. En hij hoort haar zeggen: „Het is heel, heel jammer, maar we komen vanavond niet meer thuis."

— „En waar slapen we dan?" vraagt het knaapje.

Zij en de chauffeur zijn blijkbaar de eenigen die werkelijk gedupeerd zijn door het gebeurde.

Jammer voor haar, denkt Minne, nu zal haar man in doodelijke ongerustheid op haar zitten wachten. En de wat vermoeide, teleurgestelde trekken op haar gezicht, als ze weer overeind staat, schijnen hem dit te bevestigen. Het is ook geen pretje om hier,

wie weet hoe lang, werkeloos te moeten wachten. Is er dan werkelijk niets aan te doen om het karkas weer aan het rollen te krijgen?

— „We kunnen toch niet eeuwig hier zoo blijven," zegt Minne voorzichtig tegen de chauffeur. „Wil ik nog eens kijken? Twee weten meer dan een." En hijzelf weet zeer goed wat zijn Delftsch w.i.-diploma waard is.

— „Kijkt u maar gerust, als u onderdeelen in uw zak heeft," antwoordt de chauffeur kriegel. Maar als hij ziet dat Minne werkelijk aanstalten maakt om de machine nog eens te onderzoeken, staat hij langzaam op, en wijst hij hem aan waar het defect zit dat hij gevonden heeft.

Minne fluit zachtjes voor zich uit. Wat zou er op te vinden zijn? Hij zou een lapmiddel moeten samenflansen om de bus nog veertig kilometer te laten rijden. Hij bedenkt alle mogelijke combinaties.

— „Ik weet misschien iets om hem op gang te krijgen," zegt hij, meer om zichzelf hoop in te spreken, dan omdat hij het nu al gelooft.

— „De wagen door dat Arabieren-vee laten duwen," meent de chauffeur, nog ongeloovig maar reeds vriendelijker.

Minne kijkt hem aan, zonder te verstaan.

— „Neen, ik weet hoe," zegt hij. „Als je tenminste een meter dun ijzerdraad hebt."

— „Een meter? Zooveel geloof ik niet."

Postma wil het toch probeeren. Lukt het niet, dan is dit voor hem toch nog de beste manier het wachten te korten. En is het niet zijn levensregel geworden, de laatste kansen te benutten die het lot hem biedt?

Hij duikt weg in het inwendige van het automechaniek. Een groot gedeelte ervan moet gedemonteerd worden. Hij werkt vlug en systematisch; de chauffeur die aan de andere kant van de motor bezig is, erkent zijn meesterschap, en is niet enkel vriendelijk, maar haast onderdanig geworden.

Voor het eerst van zijn leven werkt Minne Postma in de smoorhitte van een zuidelijk land, en hij merkt gauw genoeg dat dit vermoeiender en ongemakkelijker is dan hij ooit had kunnen denken. Lange zweetdruppels vloeien hem over zijn verhitte gezicht, en hij is gedwongen zijn jas erbij uit te trekken. Juist terwijl hij daarmee bezig is, bemerkt hij het spottend glimlachen van Hopkins naar hem gericht. Sam in de pauze van een lusteloos gesprek met de roodbruinharige dame . . . .

Een machine is haast nog interessanter dan een mensch, denkt Minne, zonder reden verstoord op het tweetal, terwijl hij ploetert en peutert met zijn schroefsleutel. Eindelijk heeft hij het gezochte stuk te pakken en kan hij zijn poging tot reparatie beginnen.

Maar ze hebben ook letterlijk alles tegen, want daar beginnen de eerste groote regendroppels te

vallen, en spoedig is het een stortbui, die allen, de Arabieren nog met de meeste haast, weer in de autobus doet vluchten. Alleen Minne niet; stijfhoofdig en boos om deze nieuwe tegenslag blijft hij doorwerken, terwijl de regen hard en nijdig klettert op zijn natte rug. Hij dankt ook nauwelijks als de chauffeur hem een stuk zeildoek om de schouders slaat, dat zeer doelmatig had kunnen zijn, wanneer het hem niet zoo hinderde bij het bukken over de motor.

Het blijft doorregenen, en het ziet er niet naar uit of het ooit zal ophouden. Het land is somber en grijs en slechts half zichtbaar meer; van dezelfde sombere grijste die ondanks het ingespannen werken ook langzaam opkruipt in Minne en hem moedeloos maakt. Wat heeft hij eigenlijk aangevangen? Wat doet hij eigenlijk hier?

Met nijdige wrikken draait hij de moeren vast, en wenkt dan zonder te spreken de chauffeur dat hij nog eens de wagen probeert aan te zetten. Het mislukt, en nog eens. Minne heeft zin om te stampvoeten. Maar daar slaat de motor aan, en de takt is zoowaar regelmatig. De chauffeur maakt een enthousiaste armzwaai naar hem, terwijl Minne nog in de regen staat, bij de motor. Een paar liter water meer of minder komt er niets meer op aan; hij is toch dóórnat. Maar hij heeft de triomf dat het hem gelukt is; wel niet afdoende waarschijnlijk, maar iedere kilo-

meter die de wagen verder loopt, is winst. Hij kan niet ontkennen dat hij geniet van de vreugde die elk goed vakman heeft bij het slagen van een moeilijk werkstuk. Doch hij zou het wel willen ontkennen, want hij is tegelijk kwaad. Op wie of wat weet hij niet precies. Misschien wel op de dame met het kind, die daar weer veilig en droog op haar plaatsje naast de chauffeur zit, en terwille van wie hij zich zoo heeft uitgesloofd. Dat maakt hem nog veel boozer, zoo'n dwaze veronderstelling van zichzelf; dat hij zich voor háár zou hebben uitgesloofd . . . .

Het verbaast Hopkins dat zijn reisgenoot zoo weinig vriendelijk gestemd zijn plaats herneemt, terwijl de autobus langzaam in de stroomende regen doorrijdt. Op Sam's complimenten geeft hij geen ander antwoord dan: „Pas op voor mijn druipende kleeren. 't Is al erg genoeg dat ìk zoo nat ben; laat de drogen droog blijven."

Sam antwoordt gelaten: „'t Komt er niet op aan, nat of droog. Al naar je het bekijken wilt." En Minne kan zich niet weerhouden om zachtjes: „Stommeling" voor zich uit te prevelen. Ook irriteert het hem geweldig, dat hij de dame, goed verstaanbaar ditmaal, tegen de chauffeur hoort zeggen: „Toch een knap stuk werk van deze heer. Buitengewoon."

— „'t Is vast iemand van een autofabriek, dat merk je direct," antwoordt de chauffeur.

Waarop de dame: „Zulke vaklieden hebben we

noodig in dit land; dan zou alles eindelijk beter gaan."

Minne vloekt bij zichzelf, om al die indirecte lof.

Intusschen sukkelt de bus kilometer na kilometer verder, en bij elke mijlpaal denken de beide deskundigen simultaan: Gelukkig, dat is er alwéér een die hij haalt. Ze zijn met dat al in een echte wolkbreuk terechtgekomen en er komt ook geen enkel voertuig voorbij, geen hulp is te bekennen.

Zoo waggelen ze na bijna twee uur, ongerekend de paar uur oponthoud, het dichtstbijliggende dorp binnen. Er is maar weinig beraad noodig om de blanken het erover eens te doen zijn, dat er geen sprake van is dezelfde avond verder te komen. In de wildernis moet je op zulke eventualiteiten voorbereid zijn, en het is zonder al te veel agitatie dat ze hun intrek nemen in het primitieve, maar verder niet onaangename hotelletje waar de autobus zijn halte heeft. Het is het eenige logement van de plaats, en de baas, een echte zuidfransche bistro-houder, is druk in de weer om op zoo aangenaam mogelijke wijze de buit van deze plotselinge buitenkans naar binnen te halen.

Rillerig, en niet zonder medelijden nagestaard door Sam, haast „mister Postma" zich naar zijn kamertje om zich te verkleeden.

IV

Als Minne lusteloos en nog wat huiverig weer beneden komt, is heel het hotelletje vervuld van een veelbelovende bak- en braad-lucht, en door de halfopenstaande deur hoort hij het zieden in de keuken. Het geeft iets huiselijks aan de heele bedoening hier; de hotelhouder doet trouwens precies alsof hij een huisvader is met plotseling veel maar welkom bezoek: hij glimlacht geaffaireerd en is in de kleine ruimte op alle plaatsen tegelijk.

Hopkins laat niet lang op zich wachten. Vriendschappelijk, met de hand op Minne's arm, tracht hij hem ervan te overtuigen dat alleen véél alcohol, — een menigte apéritifs om te beginnen, — hem kan redden van een zékere verkoudheid en wieweet wat ziektes meer.

— „Je moet voorzichtig zijn met je gezondheid in deze oorden," laat hij er vermanend op volgen. „Met alcohol trouwens ook; maar dit is nu juist de conditie waarin je zooveel hebben mag als je verdragen kunt. Profiteer ervan, old man."

Hij is niet langer welwillend-vriendschappelijk tegen Postma, hij wordt gedecideerd hartelijk. Want hij respecteert hem als een bruikbare vent, een die zonder veel praatjes een moeilijke zaak opknapt. Wel, de Hollanders zijn een degelijk en ondernemend volk. En als ze bij de derde borrel zijn, verklaart

Sam met een ingeving: „Ik wed dat je ingenieur bent." En Minne: „Je wint alweer een borrel, waarde heer."

Ook de chauffeur komt erbij, minder op zijn gemak dan anders tegenover autobus-passagiers; sinds Minne zich zoo knap getoond heeft, voelt de ander zich niet meer zoo uitsluitend het gewichtige personage dat het stuur in handen houdt en inlichtingen geeft: dan-en-dan komen we aan, daar-en-daar stoppen we een kwartier.

— „'t Is hier beter, dan daarginds op de weg te moeten wachten," zegt hij een beetje links, maar met complimenteuze bedoelingen.

Er wordt gewacht op de dame met het kind, en als ze eindelijk binnenkomt, verbaast Minne zich dat ze er zooveel jonger en bekoorlijker uitziet dan onderweg. Haar roodbruine haren golven in groote lokken om het ovale, matte gezicht. Die haren zijn prachtig, ze zijn het mooiste en opvallendste aan haar, en kleuren in zonderling contrast bij haar grijsgroene oogen. Ze is vrij groot van gestalte, maar sierlijk; en het zoontje heeft iets van dezelfde elegantie. Hij ziet er netjes uit, zonder daarbij het kinderlijk-natuurlijke te verliezen.

Ze worden vriendelijk door de dame toegeknikt; maar deze schijnt geen verdere toenadering te wenschen, want ze neemt aan een apart tafeltje plaats met het kind, en laat zich dáár het avondeten opdienen.

Sam en Minne wisselen een blik van verstandhouding, en stellen ieder voor zich vast, dat er toch nog meer degelijke vrouwen in de wereld zijn, dan je zou denken. Ze hebben al te veel apéritifs binnen om haar eenzelvigheid volkomen te kunnen billijken, en het wordt hoog tijd dat ook zij aan hun avondmaal beginnen.

Onder het eten moet Minne toch telkens kijken naar de dame in de andere kamerhoek, die langzaam eet en bedachtzaam, telkens even pauzeerend om met het kind te spreken. Weer ontmoeten hun blikken elkaar, en er komt een voor hemzelf ongeweten glimlach op zijn gezicht.

Sam heeft iets tegen hem gezegd, maar hij verstaat niet wat. Hij heeft de woorden gehoord, maar hij snapt niet wat ze beduiden. Hij moet ze bij zichzelf herhalen, opvisschen uit een zonderling-achteraf geheugen, om zijn dischgenoot te kunnen antwoorden.

— „O ja, ja natuurlijk, zeker."

Hopkins laat even een waterig-vorschende blik op hem rusten. Alles ziet er een beetje waterig en troebel uit in de kamer, want buiten is de regen wel verminderd, maar niet opgehouden, en binnen zijn het twee groote petroleumlampen die alles in hun dansend, gelig licht doen vervloeien. Het geeft Minne een sensatie van verweg-in-de-rimboe, ondanks de goedgekleede vrouw naar wie hij telkens weer moet kijken. Hij merkt dat ze een discussie met haar zoon-

tje voert, gewoon grootemensch-achtig. Zeker om zich de afwezigheid van haar man te compenseeren, denkt hij; het moet heel aangenaam zijn met haar alleen in een behoorlijke kamer te soupeeren. Desnoods in de rimboe, maar intiemer en comfortabeler dan hier.

Hij is blij dat Sam een paar minuten zwijgt, zoodat hij de vrouwenstem kan hooren; heel prettig vindt hij het naar haar volle en toch gedempte praatgeluid te luisteren. Al tracht hij zich te verklaren dat het zeker komt omdat zij de eenige europeesche vrouw hier in de omgeving is.

Het jongentje schijnt iets van haar gedaan te willen krijgen, maar ze antwoordt: „Neen, doe het zelf. Ik denk er niet over. Als je 't wilt, moet je 't zelf doen." En daarbij kijkt ze weer op, naar Minne, hun blikken ontmoeten elkander weer, en nu is zij het die even glimlacht. Heel even maar; misschien dat het nog niet-eens een glimlach is, denkt Minne; niet meer dan een herinnering daaraan. Maar waarom geeft ze het ventje zijn zin niet? Ze doet volstrekt niet moederlijk tegen hem, plaagt hem hartelijk alsof hij haar kleine minnaar is. Tot het kereltje boos met zijn vuist op tafel slaat. Zoo zijn ze, zulke vrouwen. Met het beminnelijkste uiterlijk kunnen ze eindeloos wreed zijn. Die roodbruine haren ook .... Herodias, Salomé, Jocaste, Lucretia, ze moeten allen zulke haren gehad hebben .... Wat een onzin, zegt hij tegen

zichzelf, het is een echte vrouw, die het ventje waarschijnlijk volslagen verkeerd opvoedt.

Hij kan er niet achter komen wat het jongentje eigenlijk verlangt, het interesseert en ergert hem alleen, en hij begint weer over onnoozele dingen met zijn reisgezel te praten.

Maar het kind is nu opgestaan en loopt de eetkamer uit, met geamuseerd gezicht door zijn moeder nagekeken. Zelfs moeders zijn wreede vrouwen, denkt Minne, terwijl hij een sigaar opsteekt. Wat „zelfs" .... Vooràl moeders. De zijne herinnert hij zich ook als een harde, strenge vrouw; de liefelijke dingen die er zeker ook wel zullen geweest zijn, gingen reeds lang onherroepelijk schuil achter haar gewone koele houding van alle dag. Zooals hij haar nu nog vóór zich ziet.

— „Ja beste Hopkins ...."

Wat zou Hopkins van de vrouwen denken? Ze hebben dit thema geen enkele maal aangeroerd. Het is alsof ze van elkander weten dat het taboe en gevaarlijk is. Bovendien, Sam zou zich waarschijnlijk ervan afmaken met de oerwijze dooddoener, dat ook inzake vrouwen „all depends on luck". Zeker, zeker, Hopkins heeft het maar makkelijk.

Daar is het jongentje weer terug, met een stuk speelgoed in de hand. Was dáár die heele discussie met het kind om begonnen? Idiote menschen toch;

zulke vrouwen zijn zelf net groote, lastige, wreede kinderen. Maar er is nog iets anders. Het ventje staat bij zijn moeder, en zij zegt: „Nu, doe het dan. Je hebt het zelf bedacht, nu moet je het ook maar doen." En ze duwt hem daarbij zachtjes van zich af.

En opeens schijnt het knaapje zijn besluit genomen te hebben. Het gaat, half-verlegen nog, naar Sam toe, — neen, naar Minne en reikt hem het speelgoed over: „Wilt u mijn kleine auto ook maken, mijnheer?"

Postma ziet de lachende oogen van Sam op zich gevestigd; de groote verwachtende oogen van het kind; en die van de moeder, op wie nu dezelfde verlegenheid van haar zoontje is overgeschakeld. Het geeft hem een zeldzame warmte, een gevoel van vaderlijkheid. Toen Olaf nog zoo klein was . . . .

— „Ik zal eens kijken," zegt hij terwijl hij het blikken autootje vluchtig beziet. „Is het een Rolls of een Fordje?"

— „Een Peugeot," antwoordt het ventje prompt. En de bas van Hopkins vult aan: „Die zijn ook niet zoo sterk, hè."

— „En wil hij niet meer loopen?" vraagt de ingenieur weer, als was hij een dokter.

— „Het ligt aan de motor," antwoordt het kind, met de intonatie die hij diezelfde middag van de autobus-chauffeur geleerd heeft.

— „Nou, dan moet ik het maar eens probeeren,"

zegt Postma. „Hier regent het gelukkig niet." Hij uit dit laatste met een bedwongen zucht, want nu, na het eten, voelt hij zich loom en met een onplezierige spanning om het hoofd. Het liefst zou hij de oogen sluiten en een uur lang doodstil zitten. Maar hij kan het ventje toch niet teleurstellen?

Met zijn zakmes haalt hij het mechaniekje eruit. Natuurlijk is de veer gesprongen, en het is een peuterwerk van belang om zoo'n prutserig ding weer te laten loopen. Maar wat kan hij anders doen dan het ding gauw in orde maken, nu hij weet dat drie paar oogen naar al zijn handbewegingen kijken? Sam althans schijnt het functioneeren van dit stukje speelgoed tienmaal meer te interesseeren dan het wel en wee van de autobus toen ze straks op de weg in de stortregen stonden. En ook de vrouw kijkt toe, over haar gevouwen handen. Minne voelt het, zonder het te zien.

Het knaapje gaat telkens van zijn eene been op het andere staan, uit louter spanning en ongeduld.

— „Het is niet makkelijk, het kan nog wel een paar uur duren," zegt Minne om hem tot geduld aan te manen. De moeder hoort het, staat op en komt naar het ventje toe.

— „Ik ben bang dat het teveel werk voor mijnheer is. En jij moet naar bed toe, Marc," zegt zij. Ze spreekt niet rechtstreeks tegen het kind, en niet rechtstreeks tegen Minne. „Als je jarig bent krijg je

misschien een nieuw." En daarbij kijkt ze Postma verontschuldigend aan, met die blik van verstandhouding welke volwassenen altijd wisselen als zij een kind willen verschalken.

Maar Marc voelt niets voor zulke toekomstmuziek. Hij heeft de koene stap eenmaal gewaagd, hij wil nu ook resultaten zien.

— „Je bènt al zoo moe," tracht de moeder hem te overreden. „En morgen komt Suze ons misschien al heel vroeg halen. Toe, ik dacht dat het maar een kleinigheid was."

— „Het ìs maar een kleinigheid," zegt Minne kortaf, „maar kleinigheden duren soms lang." En uit ouderlijke solidariteit zegt hij toch onwillekeurig tegen het kind: „Ga maar gerust naar bed, Marc. Morgenvroeg als je opstaat, is hij klaar. Ik zal hem aan mama meegeven."

— „O ja," zucht het knaapje opgelucht. Dan heeft hij ook geen bezwaar meer de wederpartij tevreden te stellen. Postma en Hopkins krijgen ieder een hand van hem, op vriendelijk vermanen van de moeder, en zonder verdere tegenstand laat hij zich naar bed brengen.

— „Ze zijn aardig, kinderen," constateert Sam als het tweetal weg is.

— „Zoolang ze nog klein zijn," antwoordt Postma een beetje bitter, terwijl hij pogingen begint te doen om een nieuw gaatje in de veer te boren.

— „Het schijnt zoo. Ofschoon wijzelf nog steeds...." Sam lacht erom. Hij voelt zich patent en voldaan.

— „Het ìs zoo," antwoordt Minne gemelijk.

Er kruipt een kleine huiverkou langs hem op, en met bitterheid bedenkt hij, dat er ook nog een „daarginds" is, met zijn dochter Monica die reeds bezig is haar eigen gang te gaan, en zijn zoon Olaf, die reeds lang niet meer aan zijn kant staat. „Het ìs zoo," herhaalt hij obstinaat, als om zichzelf de doorn nog dieper in het vleesch te drukken, „het ìs zoo, en ik kan het weten, want ik heb zelf twee groote kinderen."

— „O juist," zegt Hopkins een beetje schichtig, want hij wenscht niet in te gaan op familiegeschiedenissen. Dan zit er verder niets anders op, dan dat er even zwijgen heerscht tusschen hen, totdat de dame weer binnenkomt, die meteen verontschuldigend zegt: „Hij was zoo moe, hij sliep direct."

— „Gezegende kindertijd," ontwelt het Sam apathisch.

— „Maar wat een last is dat nu voor u," zegt de dame tegen Minne. Sam vindt het eigenlijk ook, en zijn gevoel voor billijkheid eischt, dat de moeder een weinig van die last meedraagt; daarom biedt hij haar een gemakkelijke rieten stoel aan, om bij hen te zitten. Zoo heeft hij meteen haar onverschilligheid van daarstraks gewroken, en zijn de mogelijke familieconfidenties van zijn reisgenoot meteen gecoupeerd.

En Minne die in werkelijkheid niets voelt voor vertrouwelijke mededeelingen, vindt het gezelschap van de dame een welkome afwisseling voor de zelfgenoegzame gesprekken van Hopkins. Zij is trouwens de eerste vrouw die hij hier in Marokko spreekt, en hij zegt het haar ook.

— „De eerste de beste," commenteert ze ironisch.

Met eenige verwondering neemt Minne haar weer op, plots vol belangstelling ondanks het onbehaaglijke gevoel dat hij heeft. Die ironische toon, iets daarvan was ook daarstraks in haar spreken tegen het kind; het hoort eigenlijk heelemaal niet bij dat fijne en toch zoo resolute gezicht, meent hij. Waarom ironiseert ze zichzelf, terwijl ze toch de moeite genomen heeft zoo verzorgd aan tafel te verschijnen, terwijl ze toch een vleug van koketterie over zich heeft die haar voor iedere man in de rimboe aantrekkelijk moet maken? Hij zou weleens willen weten hoe haar leven hier verloopt, wat ze denkt en voelt in dit land. Maar hij weet niet-eens hoe ze heet. Dat is trouwens juist het aardige van het geval.

Het gesprek gaat hoofdzakelijk tusschen Sam en haar. Minne heeft een geldig voorwendsel om te zwijgen en haar zoo nu en dan ongemerkt gade te slaan. Want hij peutert nog steeds met zijn zakmes in het automobieltje.

Hopkins laat goed merken dat hij veteraan is, en de geheele Moghreb in zijn zak heeft. De dame is

„pas vijf jaar" in het land, en woont in Mogador. Ze heeft een aarzelende, lichtelijk versluierde stem wanneer ze meer dan twee woorden achter elkaar zeggen moet. Een prettige stem om naar te luisteren zonder te verstaan, denkt Minne; om als een soort van strijkkwartet-muziek over je heen te laten glijden en je zachtjes in slaap te wiegen. Hij wil er graag zoo half-bewust naar luisteren, als hij maar niet behoeft mee te spreken of te antwoorden, want hij is doodvermoeid en dof in zijn hoofd. Wat zegt ze eigenlijk? „Land van blijde vereenzaming?" Ach zoo .... Wat een onzin, blijde vereenzaming. Hij weet immers juist hoe het tégendeel waar is. Bitter is zijn vereenzaming; bitter en doodelijk vermoeiend. En de stomme Hopkins die weer vaststelt: „Niets is verwonderlijk ...." Alleen klinkt zijn stem nu ook sympathieker, net als de nacht tevoren; iets in hem is afgedempt. Het kan zijn .... Sommige menschen behouden heel hun leven lang hun kinderlijke vrees voor de nacht. En zijn dan „anders".

— „Er is geen reden te vreezen," hoort Minne Sam zeggen. „Als je eenmaal het rhythme van dit land met zijn kalme, gelijkmatige seizoenen te pakken hebt, wil je nooit meer anders, laat je je erop drijven tot het eind van alle dagen."

Zoo Sammetje, dat is mooi gezegd, mooier dan je anders spreekt, denkt Minne. Hij is zoowaar nog poëtisch tegen een vrouw. En wat zegt zij nu weer?

„Menschen met eeuwige onrust?" Jawel, daar kan hij van meepraten; maar hij, Minne Postma, zal liever zwijgen als het graf. Hij voelt zich veel te vermoeid en het duizelt hem.

— „Ja, als men ook nog jong is," zegt Sam, „dat is wat anders."

Nu slaat hij de spijker op de kop, oolijke dikke Sam Hopkins. Dat is het nu nèt: jong zijn. Ik ben oud, de oudste van ons drieën, denkt Postma; laat Hopkins tien jaar ouder in leeftijd zijn, maar in zijn ziel is hij nog jongensachtig-naïef gebleven. Anders zou hij niet meer zooveel spreken, niet zoo gemakkelijk meer met iedereen omgaan, en zich met goedkoope maximes redden.

— „Ik geloof dat wij de auto-dokter vervelen met zulk een ernstig gesprek," insinueert de vrouw glimlachend. O, ze bedoelt hèm . . . .

— „Neen, neen . . . . Maar het automobieltje . . . . Een autobus is gemakkelijker te verhelpen, weet u."

— „Ja, het groote lijden dikwijls makkelijker dan het kleine," zegt Hopkins lachend.

Hij lacht erom, de zot; niemand behoeft hem dan ook te gelooven. En sarcastisch zegt Postma: „Maar het is wáár dat we zéér ernstig zijn, vanavond." En om de scherpte van zijn woorden wat te bemantelen: „Het Peugeootje zal weldra weer loopen."

— „Wat zal Marc blij zijn," antwoordt de moeder hartelijk.

Minne moet haar weer even aanzien. Ze héeft iets in haar stem dat hem ontroert; dat hem herinnert aan .... aan wat? Hij weet het niet; het is of hij het daarstraks in een flits van een seconde wel wist, maar dat het zoo vluchtig en vaag was .... het ontsnapte hem voordat hij het formuleeren kon.

— „Is Marc uw eenige kind?" vraagt hij, voor het eerst eigenlijk in rechtstreeksch gesprek met haar.

De vrouw knikt slechts, om te bevestigen. En dan zegt ze nadenkend: „Een eenig kind is wèl een angstig bezit. Je kunt geweldige angsten uitstaan om die rijkdom." En terwijl ze het zegt kijkt ze schichtig in het rond, heel even maar, met een onwillekeurige beweging, als verwacht ze zelfs in deze afgesloten kamer nog gevaar.

— „Zoo is het," bevestigt Minne.

En Hopkins: „Daar weet ik gelukkig niets van af, maar ik kan 't mij voorstellen . . ."

De dame merkt hoe Postma's gelaatstrekken zich weer versomberen, en herstelt haar woorden: „Maar 't is tegelijk zoo iets vroolijks en vreugdevols. Ik geloof dat het ruimschoots tegen de angsten opweegt."

Later niet meer, denkt Minne; maar hij wil de wreedheid niet begaan het luidop te zeggen, al weigert hij ook het andere te beamen. Hij windt alleen maar de veer op, die nu eindelijk pakt, en laat het autootje schuin de tafel over rijden, zoodat het valt in de schoot van de vrouw.

— „Klaar," zegt hij met voldoening. „Met mijn complimenten aan Marc." En dan, terwijl hij opstaat: „Wilt u mij excuseeren? Ik voel mij niet heelemaal goed en verlang naar mijn bed."

— „Je ziet inderdaad bleek," zegt Sam. „Ik heb kinine bij me. Wil ik . . . ."

Maar de ander weert het af. Hij is alleen maar vermoeid, hij wil niets.

De vrouw zegt geen woord; ze beziet hem slechts aandachtig, ziet hem weer voor zich, kletsnat, op de verlaten weg door de wildernis, terwijl hij zich buigt over de motor; en hoe hij hier meer dan een uur heeft zitten prutsen aan het speelgoed. Marc had het niet moeten vragen, denkt ze; en in een opwelling van moederlijke dankbaarheid zegt ze: „Zoudt u morgen zèlf het autootje aan Marc willen geven? Dat vindt hij vast veel leuker, en dan kunnen wij meteen afscheid van u nemen."

— „Goed," zegt Minne. Hij vindt alles goed, als hij nu maar naar bed mag, want de kamerwanden beginnen om hem heen te kantelen, hij voelt zich langzaam ronddraaien en tuimelen in een eindelooze ruimte. Komt het dáárom, dat zij z'n hand zoo lang en warm in de hare vasthoudt, terwijl ze elkander goedenacht wenschen? Een zeer, zeer lange tijd schijnt het; een seconde die zich tot geweldige lengte rekken laat, en waarin haar warmte hem doorhuivert, iets van haar wezen in het zijne over-stroomt, en

terugstroomt, zoodat er binnen in zijn duizeling een krampachtige stilstand is. Zijn hart staat stil, terwijl al het overige kantelt om hem heen. Zij heeft hem aangeraakt; het binnenste van zijn wezen heeft ze aangeraakt, in deze onwerkelijke spanne tijds. Of verbeeldt hij het zich maar, is hij enkel ziek, doodziek? Die vrouw is hem immers onverschillig; hij kent niet-eens haar naam.

En Sam heeft niets gemerkt. Hopkins merkt niets, gelukkig. Ze hebben alle drie elkander doodgewoon een hand gegeven en „goedenacht" gezegd. De traptreden schijnen elastisch onder hem terug te wijken terwijl hij langzaam naar boven klimt, en Sam's stem hem nog achternaroept: „Zorg maar dat je weer fit bent morgenvroeg!"

V

Een angstschreeuw heeft Minne doen ontwaken, en zijn voorhoofd is nat van zweet. Ook de lakens van het bed zijn klam, en hij ligt in een ondragelijke hitte te stoven, die van hemzelf uitgaat en die schijnt te culmineeren in zijn hoofd, in het dreunende kloppen van zijn slapen. Maar wat is die angstschreeuw geweest? Hij kan zich zijn droomvisioenen niet meer herinneren, hij heeft alleen het diep-zekere bewustzijn dat ze verschrikkelijk waren, en hij zich daarbij zoo heeft opgewonden dat hij nu nòg hijgt en zich koortsig voelt. Zijn tong is droog en zijn mond trekt zich samen van dorre wrangheid. Wat wilden ze van hem? Zijn gejaagdheid is die van iemand die door een woedende menigte achtervolgd wordt; of door een wreede moordenaar. Handen hebben om zijn nek gegrepen; zoo word je gewurgd. Er is gehamerd op zijn arm hoofd; het hamert in hem. Hij heeft harde koorts.

En daar hoort hij de angstschreeuw opnieuw, schor en duidelijk, van buiten af. Nu droomt hij toch niet; nu is hij bij volle bewustzijn. Dan.... daar is nogmaals de schreeuw, van verder, een echo. En zijn bewustzijn formuleert scherp: „En ten derde male kraaide de haan". En zijn tegenbewustzijn antwoordt: „Aldus verloochende hij...." Hij ziet roode vlammen terwijl hij zijn oogen sluit; dat is de koortsgloed, denkt hij.

Wat heeft hij liggen woelen! Hij zou moeten opstaan om de lakens weer recht te leggen; hij heeft er de kracht niet toe, hij wil niets anders, hij kàn niets anders meer dan zoo blijven liggen, met de gedachte die nu obstinaat en zonder zichzelf te voltooien, in zijn hoofd blijft hameren: „Aldus verloochende hij .... hij .... hij .... dat ben ìk." Het gonst in zijn ooren, de hitte is gonzen geworden, het zoeven van een heete samoem langs hem heen, terwijl hij in een klamme woestijn uitgestrekt ligt te sterven. En het gonzen is van een stem, uitgerafeld, en wanneer het zich weer verdicht, is het 't donkere, beslagen praten van een vrouwenstem, niet goed thuis te brengen. Wie kan het zijn die zoo luid en onverstaanbaar in en om hem heen praat, beangstigend en tegelijk met zooveel wellust voor wie het ervaart?

Hij moet heel stil liggen, doodstil, en zijn adem inhouden, ophouden met zoo te hijgen, om beter de stem te kunnen hooren, de woorden te kunnen verstaan. Wat zegt ze? „Wil je even op Marc letten, het is zoo'n angstig bezit, maar ik vertrouw het je toe."

Zìj dus .... zìj. Hij herinnert zich haar roodbruin haar, het rookerig vlammen om hem heen. Wat heeft hij met die vrouw te maken dat zij teisterend door zijn droomen heen gegaan is, dat hij voelde hoe haar handen dwars door hem heen woelden, als was hij zèlf maar een diffuse rook-massa, gloeiende stoom. Een wieling van ongrijpbare materie die de ongrijp-

bare materie die hij zelf is in zich opneemt, òpzuigt. Hij moet zich verweren. Weg, weg, rookwolken; hij slaat met de armen om zich heen, als een die ruggelings achteruitcrawlt. En als hij na deze angstkramp even bedaart in de terugval van vermoeienis, denkt hij slechts: ik heb harde koorts, ik ben doodziek, ik zou kunnen sterven.

Hij hoort alle geluiden van de landelijke ochtend verscherpt en hard; maar door de kamerwanden dringen ze schril-gezeefd en resoneeren tegen zijn hol-kloppend hoofd, dat zwaar is en de geluiden terugbonst die het opvangt. Hij staroogt om de geluiden beter te kunnen identificeeren; er is niets dan het vage sluipende licht van zeer vroeg 's morgens, dat de kamer nog grijzer en schameler maakt dan ze is. In net zulke kamers, naast hem en verder, slapen andere menschen; Hopkins, o ja, Hopkins, en in een andere de moeder van Marc. Hij wil niets met die menschen te maken hebben, niets meer. Hij zal straks als het dag is, een heel andere richting uit gaan, terug desnoods; om ze nooit meer te ontmoeten.

Het wrevelig bewegen van zijn voeten verwart de lakens nog meer; zijn klamme pyama zit half om hem heen gedraaid. Hij zou zich moeten verkleeden om nog wat te kunnen rusten, doch hij is er niet toe in staat. Hij mist zelfs het beetje energie om de kleeren recht te trekken; god, wat een nacht.

Wat wil hij dan? Sterven? Neen, niet hier, niet

hier in deze verlatenheid .... met het domme tevreden gezicht van Sam over hem gebogen, en het geronk van automobielen, het eeuwige gegons om hem heen .... Hij wil desnoods wel sterven, maar vredig dan en in een zindelijk, gladgespreid bed; met de gezonde vermoeienis van iemand die zich in zijn welverdiende slaap laat wegzinken, na volbrachte dagtaak. Dan mag een hand de haren van zijn voorhoofd weer naar achteren strijken en de zijne vatten; een zachte, omfloerste stem mag verre muzikale woorden spreken, de kleine slaapmuziek van een kwartet dat in een ander huis, bij open raam gespeeld wordt. En een wolk van roodbruin haar mag hem omhullen, vage zachte avondnevel waarin hij ter ruste glijdt.

Maar hij wìl niet; hier nog niet! O eindelooze, schrijnende ochtend, wanneer komt het daglicht .... Hij prevelt: „Ik heb hard de koorts .... ziek ben ik ....” en glijdt dan weer terug in een toestand tusschen slapen en waken in, waarin hij alle besef van tijd en ruimte verliest, niets kan doen dan apathisch wachten, wachten. En nauwelijks bespeurt hij meer, wanneer hij de oogen geopend heeft, het onderscheid van het bleek naar binnen glorende daglicht met het vreemde avondlijke schemerlicht van zijn koortsdroomen. De menschen die zich daarin langs hem heen dringen, ruw tegen hem spreken, een hunkering naar ongekende teederheden in hem loswoelen

en een hopeloos verlangen, dezelfde kunnen nu ook in het andere leven, in het waaksche, gaan en komen, zonder dat dit hem verbazen zou. Twee werelden zijn samengevloeid, en het beetje bewustzijn dat hij nog heeft, ligt tusschen de communiceerende vaten van het verdrongen onbewuste leven en het andere, komedie-achtige van alledag. Hij onderscheidt ze niet meer, hij weet alleen nog verflauwd, dat dit ineenvloeien, deze samenstorting van twee oplossende zijns-vormen een begin van doodgaan wezen moet.

Daarom hebben de dingen die hij ziet en beleeft ook geen namen meer; ze zijn rookerig en verzwommen. Zijn zintuigen functioneeren met groote vertraging en hij hoort niet dat er op zijn kamerdeur geklopt wordt, voordat dit kloppen in zware bonzen is overgegaan. Het scheen eerst van binnen uit zijn hoofd te komen, dit gebons; maar nu roept zijn stem toch automatisch: „Binnen".

Hopkins doet de deur open met de woorden: „Ik werd al ongerust. Gezegende slaap van de onschuld."

Postma antwoordt niet; hij moet zich te binnen brengen: wie is dat ook weer, wie is dat . . . .

En Sam die in het halfdonker van de slaapkamer nog niet goed bemerken kan wat het staroogen van de ander beduidt, gaat voort: „Er is een auto die over twintig minuten vertrekt, een pracht-gelegenheid. Ik kwam hooren of je ook mee wilt. Zal ik het raam opendoen? Het is om te stikken hier."

Bij het helle morgenlicht dat naar binnen stroomt, ziet Hopkins opeens het hoogroode gezicht van zijn reisgenoot, en het is overbodig geworden dat deze nog hijgt: „Ik ben ziek . . . ."

— „Ja," zegt Sam, „dat zou ik ook meenen. Wat ellendig voor je. Blijf erin man. Kan ik nog wat voor je doen? Ik zal de hospes waarschuwen. Kwestie van een paar dagen; je hebt natuurlijk kou gevat met dat natte pak van gisteren. Een gevaarlijk klimaat hier, als je er niet aan gewend bent. Sommigen mankeeren nooit iets; anderen hebben het direct te pakken. All depends on luck. Ja, dan wensch ik je beterschap . . . . ik wou toch maar vertrekken, ik kan niet tegen zieke menschen, je moet het me maar niet kwalijk nemen."

Hopkins heeft in één adem door gesproken. Het benauwt hem, hij zou liefst meteen rechtsomkeert gemaakt hebben; hij kan er niet tegen een sterke, volwaardige man door de geheimzinnige macht van een ziekte terneergeslagen te zien. Ziekte en dood haat hij bijna als persoonlijke wezens, met de volle haat van zijn zwaar, bloedrijk lichaam. Thans nog meer dan vroeger, hoewel hij als kind reeds geen rustig oogenblik bij zieke menschen had. Hij weet dat hij onhartelijk is, maar het is hem fysiek onmogelijk langer te blijven, het zou hem een beroerte bezorgen, want het brengt zijn bloed in opstand.

Vergeefs voeren zijn vriendschappelijke gevoelens

hun zwakke strijd met het onbehagen en de afkeer die hem wegdringen.

— „Ik ga de hospes waarschuwen," zegt hij, reeds naar de deur gekeerd. „Tot ziens, beste kerel. Wat spijt het me. Maar het is een kwestie van een paar dagen, en dan ben je weer allright. Ik verwacht je in Marrakech; verzuim niet te komen. Op elk uur van de dag en de nacht staat mijn huis voor je open. Beterschap!"

En met een zucht van verlichting staat hij weer buiten de kamer, in zichzelf de stroom van verontschuldigingen, heilwenschen en beklag voortzettend, terwijl hij aanstalten maakt om het heele hotelletje op stelten te zetten, teneinde Postma de best mogelijke verzorging te garandeeren.

In het arme hoofd van Minne zinderen zijn woorden nog na: „Ik verwacht je in Marrakech; verzuim niet te komen." Waar is hij dan op het oogenblik? Waar is Marrakech?

De hotelhouder brengt hem thee van kamillen en andere kruiden; men weet zich in de rimboe te behelpen. Hij verzekert dat er onfeilbare middelen tegen koorts in zijn tuin zijn. Hoofdzaak is, dat Monsieur in bed blijft en zooveel mogelijk slaapt. „'t Is hier eenmaal een ander werelddeel," troost hij, „en iedereen moet acclimatiseeren."

Hij is door de werkelijkheid minder gealarmeerd dan daarstraks door de opgewonden woorden van

Hopkins; maar hij kan niet nalaten met de noodige gewichtigdoenerij de dame met het kind, die juist aan haar ontbijt begonnen is, een ongevraagd verslag uit te brengen over de gezondheidstoestand van zijn gast.

De dame vindt het heel vervelend. Ze kan een gevoel van medeplichtigheid aan die ziekte niet van zich afzetten.

— „Hij had het niet moeten doen, gisteren in de stroomende regen die autobus repareeren," zegt ze.

Maar Marc die alles best verstaan heeft, vraagt met tranen in zijn stem: „Hoe krijg ik nu mijn auto?"

— „Ik weet het niet . . . ." antwoordt de moeder verstoord en nadenkend. Eerst als ze ziet dat Marc tranen van teleurstelling heeft en op zijn onderlip bijt om niet te huilen, — dat heeft zijzelf hem reeds een paar jaar geleden geleerd, — troost ze hem met een onbestemd: „We zullen zien . . . . Als Suze zoo aanstonds komt, zullen we zien voor we weggaan."

Marc knikt gewillig, ofschoon nog niet gansch gerustgesteld. Af en toe kijkt hij naar boven, naar het plafond, alsof hij door de planken heen zou kunnen zien hoe het met de man staat die auto's repareert.

Dan toetert een claxon buiten, en het ventje springt op: „Daar is Suzette."

— „Foei, dat mag je niet zeggen," vermaant zijn moeder, niet zeer ernstig.

En het zoontje verdedigt zich: „Hij hoort het immers niet."

— „Dat blijft hetzelfde," zegt de dame, autoritair nu. En tegen de jonge, keurig gekleede man met zijn fijn zwart snorretje en zijn smachtende blikken, die daar juist binnenkomt, zegt ze vriendelijk hoewel met merkbare terughoudendheid: „Hallo Suze, hoe gaat het?"

En de ander, vriendelijker nog, maar ook met een geaffecteerde vormelijkheid: „Dag madame. Dag Marc. Blij u weer te zien. Het is een heerlijke morgen. Ik ben gevlógen over de weg. Wat een genot 's morgens vroeg te rijden!"

De dame gaat er niet op in; ze glimlacht slechts, en twee kleine streepjes bij haar mondhoeken verraden onmiskenbaar haar verholen spot. Maar aanstonds wordt haar gezicht weer ernstiger en ze vraagt: „Alles wel in de fabriek?"

— „Alles bij het oude. Slap natuurlijk. Maar de zaak marcheert regelmatig."

Even fronst de vrouw haar wenkbrauwen; haar gezicht is veel beweeglijker geworden sinds ze met deze man praat; maar haar mond heeft iets hards gekregen. En ze denkt: slap en regelmatig, dat moet je precies zeggen, idioot. Marc leest het min of meer van haar gezicht af, dat ze denkt: idioot. Daarom spreekt hij meestal van „Suzette"; dat heeft hij zelf bedacht.

En de man die zoo genoemd wordt, bet zich voor-

zichtig het gezicht af met de tip van een kleurige zijden zakdoek, en wuift zich daarna koelte toe, hoewel het nog te vroeg is om warm te zijn.

— „We moesten maar aanstonds gaan als je het goedvindt," zegt de dame. „Ik ben gereed."

— „M'n autootje . . . toe, Tommylief . . ." fleemt Marc in angst om zijn bezit. Tommylief is het hoogste vleinaampje dat hij kent, en hij weet dat het een onweerstaanbare werking heeft, sinds zijn moeder hem vertelde dat „Tommy" haar bijnaam was toen ze een klein meisje was, en ze er beiden zoo hartelijk om hadden moeten lachen.

Het helpt ook inderdaad.

— „O Tommylief, wat een lastig geval," antwoordt de moeder glimlachend terwijl ze het stemmetje van Marc imiteert. „Laat ons dan maar even samen gaan. Dan kunnen we hem meteen bedanken."

— „O ja, dat is goed!" juicht het ventje. En ze stappen vlug naar Minne's ziekenkamer, terwijl Suze beneden wacht, en alvast de twee koffers hun plaatsje geeft.

Minne heeft een uur rust gehad; hij is in een diepe slaap verzonken geweest en is juist in de overgangstoestand naar het ontwaken, wanneer weer aan zijn deur geklopt wordt. Ongeduldig stapt Marc naar binnen; zijn liefste speelgoed mag hem niet ontgaan. En aarzelend doet zijn moeder een paar stappen achter hem aan.

Zoo verbaasd is Minne haar opeens in levende lijve in de deuropening te zien, dat hij meteen overeind zit en met de hand langs zijn oogen wrijft, als om zich te vergewissen dat hij niet droomt.

Maar na zijn eerste voortvarendheid kruipt het jongentje nu toch tegen de rok van zijn moeder, en deze zegt verlegen, maar met een hartelijk medelijden: „Wat spijt het me, dat u ziek is. Marc wou met alle geweld . . . ."

Minne begrijpt haar niet goed; de koorts spreidt zich nog als een ijzeren spinneweb binnen in zijn hoofd. Maar met het automatisme van man-tegenover-vrouw zegt hij: „Gaat u toch zitten. Zoo lief van u om mij te komen bezoeken. Ik lig hier alleen, ik bèn alleen."

Hij zegt het met een holle ijlstem, en de vrouw begrijpt dat hij half in koortstrance spreekt, want groot en strak en glazig staren zijn oogen haar daarbij aan. Ze geeft hem zijn zin en gaat zitten bij het bed. Onderwijl heeft het jongentje zijn speelgoed reeds op de tafel ontdekt en neemt hij het vast bij zich.

— „Loopt hij nu?" fluistert hij tegen zijn moeder. Maar ze antwoordt hem niet; het is tegen de zieke dat ze spreekt: „Het is erg, ziek-zijn in een vreemde omgeving."

— „Waarom zijn alle menschen vreemden?" ijlt Minne. „Voor iedereen ben ik een vreemde gebleven.

En ik wil niet sterven, hoor je .... ik .... wil .... niet .... sterven. Niet voordat ik weet dat ik niet voor niets geleefd heb, niet voordat ik eenmaal werkelijk heb liefgehad .... niet voordat ik eenmaal werkelijk ben bemind ...."

Hij spreekt hollandsche woorden, verdwaald tusschen de fransche; daaraan kan de vrouw hooren dat hij ijlt. Maar ze verstaat toch hun ten-naaste-bije zin, en deernis propt zich op in haar keel. Ze denkt: de koorts keert zijn ziel binnenste-buiten, arme man. En ze bedenkt ook, dat hij mede om harentwil die koorts heeft opgeloopen. Marc staat al bij de deur; hij is bang voor het zonderlinge spreken van de zieke man, en bang voor zijn staroogen. Maar de moeder let er niet op. Haar moederlijke gevoelens zijn nu op de zieke overgedragen, en terwijl ze opstaat, legt ze haar arm om zijn schouders en dringt hem zachtjes achterover, dat hij weer gaat liggen. Dan legt ze haar hand op zijn voorhoofd en voelt hoe heet en klam het is. Ze neemt een handdoek en maakt hem zorgzaam een compres. Met groote verbaasde oogen ziet Marc het gebeuren, en het is hem een opluchting dat de man niet meer luid spreekt, maar nog slechts fluistert en onverstaanbare dingen prevelt.

Ook de vrouw fluistert nu. „Gaat het zoo wat beter? Ik zal zorgen dat een dokter komt."

Bij dit zachte praten opent Minne weer de oogen, die zich onder de verkoeling van het compres ge-

sloten hadden. En nu eerst schijnt hij haar te herkennen, ziet hij de roodbruine haren die hem huiveren doen en dan weer wegzinken in zijn uitputting.

— „Ik wilde zoo graag dat ik u helpen kon," zegt de dame, en neemt zijn hand in de hare. En beschermend legt ze haar andere hand daar bovenop.

Minne laat haar begaan, hij zegt geen woord. Het doet hem goed, de zachte koelte van haar handen om de zijne, maar het dringt slechts nevelig en van zeer ver tot hem door. Wel is er nu even rust, en hoe snakt hij er naar dat die rust blijft duren.

Een schrille claxon klinkt drie-, viermaal van de weg beneden, en Marc constateert zachtjes: „Suzette".

Even trillen de handen van de vrouw terwijl ze nog die van Minne omvat houden.

— „Wij kwamen eigenlijk om afscheid te nemen," spreekt ze weer, op de aarzelende manier die haar eigen is, als ze verlegenheid of aandoening verbergen wil.

— „Vaarwel dan," prevelt de zieke. Hij kan het niet helpen dat er bitterheid in deze woorden dóórklinkt; hij is te ziek om de ondertoon van zijn gedachten en gevoelens te verbergen. Hij heeft het recht zich te laten gaan; de geslotenheid van zijn aard is gebroken, hij heeft geen beheersching meer, zoo lang de koorts duurt.

— „Ik zal zorgen dat een dokter komt, gauw

komt," spreekt de vrouw, opnieuw getroffen door zijn woorden, zoodat haar oogen groot-open staan van dwang om haar medelijden meester te blijven. Wat kan ze anders voor deze vreemdeling doen? En beneden wacht men op haar.

— „Ik moet nu gaan," zegt ze. En dan, voor ze het zelf weet: „Maar ik zal zorgen dat u spoedig geneest. Tot ziens . . . ." En ze vraagt zich af hoe ze ertoe komt juist dit te zeggen. Is het omdat ze bij intuïtie weet dat alleen dit hem geruststelt en maakt dat de greep van zijn hand om de hare zich eindelijk ontspant, zoodat het is als geeft hij haar thans eerst verlof te vertrekken?

De zieke zegt enkel: „Dank . . . ." En dan, reeds wederom terugzinkend in zijn uitputting: „Tot ziens."

Voor de laatste maal nog schikt de dame zijn lakens recht, en reeds heeft het zoontje de deur geopend en gaat haar haastig voor naar buiten, terwijl ze op de drempel nog even omziet en met haar hand wuift naar Minne. Het is de teere, verlegen glimlach van haar mond en het morgenlijk-glanzend roodbruin van haar haren die hij nog het laatst ziet schemeren voordat de deur zich sluit.

Nu gaat ze, denkt hij. Nu is het weg. Hij weet niet of hij gedroomd heeft, of alles werkelijkheid geweest is wat hij voelde en als door mistgordijnen waarnam. Hij weet alleen dat iets onzegbaar teeders over hem gekomen is, een zachte donzige warmte die

hem geheel omwikkelt. Al de geurige zoetheid van de jonge morgen, al de innige hoop van de ontwakende natuur buiten. Hij hoort verre, zonnige roepen, het kwinkeleeren van vogels. Hij wil niet langer in bed blijven, niet doodgaan, niet langzaam in vermoeienis afsterven. Hij wil leven, leven, buiten zijn!

Wankelend, hij tuimelt haast, gaat hij naar het raam, steunt met beide handen op de vensterbank, ziet de heuvels, de enkele stukken weidegrond en een paar nomaden-tenten. In welke nieuwe wereld is hij? En als hij naar beneden kijkt, waar de straatweg voor het huis loopt en een sierlijke zwarte auto staat, ziet hij juist hoe de dame wier naam hij niet kent, naar buiten komt met het zoontje.

Bij het instappen reikt een slanke jonge man haar de hand. En opeens slaat een wilde kreet in hem op, het bewustzijn: haar man! Dit is haar man! Ze is van hem!

Daar is weer de oude angst, de ontzetting van zijn droom die hem de keel toeknijpt. Alles tuimelt weer voor hem, en terwijl hij achteruit waggelt, ziet hij niet meer hoe de vrouw nog even door het portierraam van de auto omhoogkijkt naar zijn venster, op het oogenblik zelve dat de auto wegrijdt.

In koortsdrift slaat Minne de beide luiken van het raam dicht, dat er weer iets van de somberheid van schemer en nacht in de kamer komt. Dan laat hij zich krachteloos op zijn bed neervallen en weet van niets meer.

VI

De hotelhouder met zijn fransche snorren en zijn pet achterop het hoofd, is nogal verstoord om het geringe vertrouwen dat men stelt in zijn kruidkunde en zijn zorgzaamheid. Niet op Minne, die hij een gelaten en weinig-eischende patiënt vindt, maar op de dame die tweemaal per dag opbelt om te hooren hoe de zieke het maakt, en op de dokter die zij gestuurd heeft, van meer dan tachtig kilometer ver. Alsof niet iedereen in deze oorden weet, hoe koorts genezen moet worden. Maar goed, het voornaamste is dat de vreemdeling alweer langzaam opknapt, niet meer zoo beangstigend-zwijgzaam is als de eerste dagen, maar zelfs weet te glimlachen af en toe. Als de hotelhouder hem mededeelt: „Uw dame heeft weer opgebeld", toont hij reeds zooveel belangstelling dat hij vraagt: „En wat heeft ze precies gezegd? Zei ze nog iets? Geen boodschap voor mij?"

Doch een boodschap voor hem is er niet bij. Bovendien, dan zou ze hem wel geschreven hebben, als er iets anders dan een vormelijke belangstelling bij haar in het spel was. Door met de hotelhouder te telefoneeren accentueert ze juist het op-een-afstand-blijven. Ze is zoo correct als een vrouw maar zijn kan, veel te correct, denkt Minne, terwijl zijn blikken langs het wit-gekalkte plafond dwalen en van daar naar buiten, waar doellooze wolken voorbijdrijven tegen het hemelblauw.

Maar ze heeft, met wieweet hoeveel moeite, een dokter weten te bewegen heelemaal hierheen te rijden, tot twee keer toe. Stom dat hij de dokter niets naders gevraagd heeft; maar hij was toen ook te ziek, en hij wist bovendien nog niet dat deze in zijn weinige vrije tijd tachtig kilometer ver was komen rijden. Dat heeft de hotelhouder hem eerst gisteren verteld. Over de dame wist hij echter niets bizonders mee te deelen. Zelfs haar naam wist hij niet precies.

Goed dan, het behoort misschien tot de saamhoorigheid van Europeanen in deze streken, wat ze voor hem gedaan heeft; hoewel hij de menschheid goed genoeg kent om dáárover niet veel illusies te koesteren. En .... ze heeft zijn hand vastgehouden; dit herinnert hij zich nog. Het mòet wel zoo geweest zijn; hij heeft het stellig niet gedroomd. Met zijn linkerhand strijkt hij over de rechter, om nogmaals zijn gewaarwording van het zachte, warme dat daarover was, te verifieeren. Maar misschien heeft hij het zich tòch verbeeld, en gaf ze hem alleen maar een hand. En is het slechts zwakte, een vermoeiend restant van de koorts die hem zoo verlangen doet naar haar aanwezigheid; haar gestalte, groot en vertrouwd en koesterend over hem heen; haar roodbruine haren ....

Het is een soort patiencespel geworden, waarmee hij de lange uren van zijn ziekbed kort: Ik verbeeld het mij maar .... Neen, ik verbeeld het mij niet,

het is werkelijkheid, het is *de* werkelijkheid. En àls het maar een droom is geweest, dàt, waarvan hij nòg de herinnering in zijn vingertoppen, op zijn voorhoofd en in zijn lichaam voelt, wat dan nog? Is droom niet de ware werkelijkheid, gezien door het matglas van de slaap? Maar het kàn niet enkel verbeelding zijn; ze wàs er toch; ze heeft de dokter gestuurd, ze belt telkens op. Ze is alleen voorzichtig, ze wil en mag zich niet compromitteeren; ze heeft een man en een kind, net als Minne zijn vrouw en twee kinderen.

De eeuwige barrière, zegt hij bitter tegen zichzelf. En in zijn hoofd dreunt nog na een fragment van het liedje: „Der andre liebt eine andre, die hat einen andern erwählt . . . ." Wrevelig tracht hij zich voor te stellen hoeveel ellende en bekommernis „verhoudingen" met zich meesleepen. Dit is het laatste wat hij wil, zulk een verhouding hier, die kwijnt en pijnigt door gebrek aan liefde, en onverbrekelijk blijft door gebrek aan levensmoed en roekelooze jeugd. Tallooze menschen kent hij, die zich met deze goedkoope ersatz tevredenstellen, en niet de moed hebben „Niets" te aanvaarden omdat „Alles" onbereikbaar is. Neen, met zulk zelfbedrog heeft hij voorgoed afgedaan; geen poovere avonturen, geen bête sensualiteit wil hij meer. Die tijd is voorbij; hij wil reëele waarde. De vòlle waarde van zijn hart, in liefde uitbetaald. Hierin wil hij zakelijk zijn. Geen

gesjacher en bedrog; een eerlijke ruil: hart om hart. En anders alleen blijven. Daarom vaarwel, roodbruine haren.

Hij fluistert het niet zonder weemoed tegen zijn ziel, en het is alsof die ziel een klein beetje skeptisch, — in majeur en in mineur dooreen, onzeker, — erom glimlacht.

En hij oordeelt dit alles vrij driest van hemzelf. Te driest voor een oudere man, die vandaag voor het eerst weer wat overeind zit en weer wat normaler mag kijken naar de dingen die om hem heen gebeuren.

Het zijn echter de dingen zèlf, die niet heelemaal normaal zijn gebleven. Het lijkt wel of alles dichterbij gekomen, inniger geworden is. Daar is vooreerst deze kleine hotelkamer, waarin de schaduwen zich verdeelen in zoo zuivere harmonie. De zon valt schuin over de vensterbank in een lange driehoek over de vloer. Het rijke gouden licht waarin een paar iriseerende stofjes dansen, heeft iets lentelijks, zelfs hier waar de woestijn begint. Buiten is het onverstaanbare gepraat van Arabieren-stemmen, en soms herkent Minne de brombas van de hotelhouder, die onder zijn ruw en geaffaireerd uiterlijk toch een goedaardige kerel is.

Wat zou de wereld goed en heerlijk kunnen zijn, als je er niet zoo hopeloos-alleen in bleef, denkt de herstellende. Hij wrijft behagelijk met zijn handpalm

langs zijn kin; vanmorgen heeft hij zich voor het eerst weer geschoren; met moeite, maar hij is er toch van opgeknapt. En nu .... hij heeft er behoefte aan blij te zijn, hij zou blij kunnen zijn wanneer hij niet zoo alleen was, hier, en in heel de wereld.

Zou ze vandaag weer opbellen? vraagt hij zich af. En morgen? Morgen kan ik misschien zelf naar de telefoon gaan. Maar wat geeft het .... ze heeft haar eigen wereld, ik moet in de mijne blijven. De ijskoude verlatenheid van uitgedoofde sterren.

Echter gaat de middag voorbij, zonder dat ze opbelt. Waarom zou ze ook? Ze is het toch niet verplicht? Haar belangstelling is over, — want het is niets dan belangstelling geweest, een vrouwengril, of vermeende verplichting om de auto-geschiedenis. Maar nu is alles voorbij. Alles, behalve het stukje droom dat hij met alle geweld wil zien te behouden. En dan is het zoo misschien nog het beste: niets meer te kennen van háár realiteit, het risico van nieuwe teleurstelling en verdriet stilletjes uit de weg te gaan. Hij wordt werkelijk oud ....

Ook de hotelhouder constateert met verwondering en niet zonder een geheime voldoening: „Er is vandaag nog niet opgebeld ....” En Minne antwoordt hem dapper: „Het is ook niet meer noodig, ik ben al haast beter.” Doch hij zou er bijna naar kunnen verlangen weer zieker te zijn, om een soort recht te heroveren dat de vrouw zich opnieuw bezorgd over

hem maakt; om de vreemde verrukking terug te vinden, waarin ze hem gelaten heeft de eerste dagen.

Hij is in een zeer labiele toestand, ondanks de voortvarendheid waarmee hij genezing zoekt. Is alles om hem heen veranderd, dan is het nieuwe toch zeer broos, en pril genoeg om àl te gemakkelijk te verstuiven. Het opzitten vermoeit hem nog zeer, en een kleine droefheid kruipt weer in hem op. Waarom heeft ze niet opgebeld? Zou ze zèlf misschien ziek zijn? Zou er iets vervelends met haar wezen? Ze is niet gelukkig .... hoe zou er anders een saamhoorigheid tusschen hen kunnen bestaan? Hij herinnert zich het aarzelende in haar spreken en kijken. Neen, ze is niet gelukkig, en nu .... Hoe zou hij haar kunnen helpen? Hij weet niets van haar af. Maar het doet hem zelf pijn, te denken dat haar iets verdrieten kan.

Zijn gedachten zijn wel sterk met haar bezig; het is of ze haar roepen willen, alsof ze in staat zijn een teedere, maar onweerstaanbare dwang op haar uit te oefenen. In een slechts ten deele ernstig gedachtenspel vraagt hij zich af, of zijn denkbeelden zich niet werkelijk zouden kunnen voortplanten zooals electriciteit en ether-trillingen, en langs onafzienbare wegen hun geheime boodschap dragen naar de receptieve zielen, de menschelijke detector die stil en aandachtig weet te luisteren. Zou het niet mogelijk zijn dat onze gevoelens evenals magnetische emanaties een fluïdum om ons heen vormen, dat plotse-

ling kan overslaan op gelijk-afgestemde condensators? Hij haat alle occultisme, want hij weet nauwkeurig welke plaats wij innemen in de rij der koolstofverbindingen. Maar hij weet óók, dat er nog onbegrensde mogelijkheden zijn, en het vele dat wij van de natuur, — van onze eigen natuur, — pretendeeren te kennen, slechts een minimaal deeltje is; weinig meer dan een fragment van de ruwe oppervlakte. Het moest eens kunnen .... Hoe gaarne wil hij gelooven in ongekende mogelijkheden; hoe gaarne wil hij hopen dat de veelbespotte almacht der gedachten niet heelemaal op inbeelding berust. Wanneer zooiets subtiels als onze gedachte een natuurverschijnsel is, waarom dan niet het vermogen om met die gedachte dóór te dringen tot een ander? Zijn wij gedoemd om eenzaam en onbegrepen te blijven? Wat begrijpen wij dan zèlf in dat geval? Wat voor waarde heeft het dan te leven?

Hij bespot zichzelf met de vaststelling: je kunt wel zien dat ik weer beter word; het gegrübel begint van voren af aan. Het getob dat de ergste ziekte is; het versteeningsproces van de ziel.

Hij doet zijn best om z'n middagslaap niet weg te denken. Als hij slaapt, komt misschien de droom weer. Hij is in het stadium gekomen dat hij zich met droomen wil tevredenstellen.

Na eenige tijd, doet een zeer zacht kloppen hem uit zijn lichte sluimer ontwaken. Voorzichtig wordt

de deur geopend, en een kind stapt binnen, dat een groote bos bonte bloemen in zijn arm draagt. Het is háár kind! Marc!

Minne veert òp van vreugde. „Hallo, kleine Marc!" Hoe heeft hij dit kind lief, om harentwil, om zijn droom.

— „Mama komt aanstonds," zegt Marc. „Ze moet nog even voor de auto zorgen. Hier, die bloemen zijn voor jou."

De man streelt het kind over zijn krullende haren. Hij kan niets zeggen van aandoening en blijde verrassing. Ze is gekomen! Zij! Gekomen!

En Marc, aanstonds vertrouwelijk nu de zieke geen echte zieke meer is, vertelt: „Ik was vergeten je de vorige keer te bedanken voor mijn auto, zie je. En daarom heb ik nu die bloemen voor je meegebracht."

— „En heb je toen je mama maar meegenomen?" vraagt Minne lachend.

— „Als ik groot ben, kan ik de wagen alléén rijden," antwoordt het kind ontwijkend.

— „Net als je vader?" informeert Minne. Maar hij krijgt geen antwoord op deze vraag die hij zelf zoo absurd en haast baldadig vindt, want op hetzelfde oogenblik komt de moeder binnen, sierlijk en sportief gekleed; de weelde van haar haren met moeite saamgeperst door het kleine hoedje dat de krans van roodbruine lokken tot in haar nek terugdringt.

— „Zijn we niet verschrikkelijk onbescheiden?" vraagt ze, aarzelend weer.

— „Marc niet. Die heeft een geldige reden," zegt Minne. „En daar hij niet alleen kan komen . . . ."

— „Het is een verklaring, ofschoon niet zeer galant." Haar lippen trillen even.

— „Is hulp bij verlegenheid dan niet galant?" zegt Minne vroolijk. „Maar u ziet, zoo blij ben ik met dit dubbele bezoek, dat ik overmoedig word . . . ."

Ze komt bij het bed zitten, en hij voelt weer al de zachte warmte van haar stem, het teeder-vertrouwelijke van haar aanwezigheid, de kleine opwinding van haar parfum dat verijlend door de kamer waast. Er is plotseling zóóveel dat hij haar zou willen vertellen. Want dat ze gekomen is, dat *is* toch het bewijs dat hij zich niet vergist heeft, dat zijn droomen niet enkel op inbeelding berustten. Natuurlijk, ze heeft het kind meegenomen om zich te wapenen; om geen onvoorzichtigheid te begaan. Maar ze is toch gekómen. Waarom zal hij dan niet haar vriendschap vreugdevol en in onschuld aanvaarden? Is het niet met een gevoel van groote goedheid dat hij tegen haar zou willen zeggen: laat ons vertrouwelijk zijn, laat ons oprechte vrienden wezen, zonder komedie; tegenover elkander zijn zooals wij werkelijk zouden willen . . . .

Doch hij zegt het niet. Nog niet; nu nog niet. Hij wil haar niet afschrikken. Hij weet niet of zij zich

ook zoo zuiver en onbevangen voelt. Zèlf voelt hij zich voor het eerst in zijn leven zoo; moet hij dan niet wantrouwig zijn, dat het leven ook bij anderen, zelfs bij háár het vermogen heeft verwoest, onbevangen lief te hebben? Niet lief te hebben .... hij wil dat misbruikte woord voor haar, voor dit nieuwe niet aanwenden. Maar: vrienden zijn, vertrouwelijk zijn ....

Zij wil hebben dat hij vertelt hoe hij zich nu voelt; of er goed voor hem gezorgd is.

— „De hospes is zéér gevoelig voor telefonische vermaningen," zegt Minne.

Nu bloost de vrouw. Voor de eerste maal ziet hij de zachte schaduw van het verborgen bloed over haar wangen schemeren. Het vervult hem met een groote teederheid. Alsof niet hij de hulpbehoevende is, maar hij haar juist zou moeten beschermen en veilig tegen zich aandrukken.

— „Vrouwen zijn nieuwsgierig, nietwaar?" zegt ze verlegen. Toch ook met een zweem van koketterie.

— „En mannen veel te weinig. Tenminste in schijn. Ik weet niet eens hoe de naam is van zulk een bezorgde .... vriendin. Ik mag immers vriendin zeggen?" Warm en nadrukkelijk spreekt Minne deze laatste woorden uit.

En ditmaal is het de vrouw die lacht: „Ja mijnheer Postma, hoe zou u dat ook moeten weten?"

— „Zooals u. Door te vragen vermoedelijk."
— „Was mister Hopkins maar hier . . . ."
— „Toe, zeg het liever zelf," vleit Minne.

Ze plagen elkaar als twee kinderen, en amuseeren zich daarbij kostelijk. Tot Minne te hooren krijgt dat ze Claire Wolff heet, en hij haar geleerd heeft de „i" van Minne goed uit te spreken. Wat voor een Française een heel ding is, en voor Minne zelf een kostelijk genot, — zijn naam in haar mond te hooren, al is het maar bij wijze van fonetische oefening. Hij heeft vroeger dikwijls zijn eigen naam vervelend gevonden en wrokkerig gedacht dat het teveel herinnerde aan dat wat „min" is, aan de minderwaardige die hij zichzelf voorkwam. Nu, met het lichtelijk vreemde daarin, en met de trilling van háár stem omgonsd, nu denkt hij: een mooi oud woord is Minne; ze moest eens weten dat het ook „liefde" beteekent, en mij nu voortdurend doet denken aan beminnen.

Zal ik ooit in staat zijn haar dàt te zeggen? vraagt hij zich af. Het is geen twijfel die hij daarmee uitspreekt; het is een gebed.

Intusschen is Marc al de heele kamer doorgestapt, en heeft hij alles gezien wat er te zien valt. Hij is bij het raam gebleven, met zijn rug naar hen toe; het gaan en komen van de inlanders op de weg voor het huis interesseert hem voorloopig meer dan het lacherig en dikwijls weer kwijnende gesprek van de twee volwassenen.

— „Kijk eens," roept hij plotseling, als hij op de weg een paar jongens ziet aankomen, dansend en juichend om een groot bergschaap, „kijk eens, een mouflon!"

Dit eerst brengt de twee weer tot zichzelf; ze hebben sprakeloos voor zich uit zitten staren, beiden verloren in gedachten die ze vreezen te openbaren. Maar nu staat de moeder op en gaat ook naar het raam toe.

— „Mooi is hij," zegt ze. „Wat een groote."

— „Mag ik naar beneden gaan om hem te bekijken?" vraagt Marc.

Ze kan hem dit plezier niet weigeren, daar springt hij al weg.

En nu zijn ze met hun beiden alleen, voor de allereerste maal. Het jaagt ze alle twee het bloed naar het hoofd en doet hun adem sneller gaan. Claire moet haar stem bijeenschrapen eer ze kan zeggen: „Ik zal de bloemen water geven."

— „Ja doe dat. Want ze moeten mij lang aan je blijven herinneren als je weg bent." Natuurlijk zegt Minne nog „vous", maar hij denkt „je", en is een beetje boos op de vreemde taal, die de subtiele nuance niet toelaat waarmede men in het hollandsch van de u- naar de je-klasse kan overgaan door tientallen stadia van groeiende vertrouwelijkheid.

— „Zou ik weer zoo lang moeten wegblijven?" zegt Claire. Ze durft hem nog niet aan te zien, maar

ze voelt dat zijn blikken ieder van haar bewegingen volgen, en ze vindt het plezierig te weten dat haar bewegingen langzaam en teeder zijn in dit oogenlicht. „Ik had deze week ook al veel eerder willen komen," vervolgt ze, „maar er waren allerlei moeilijkheden."

— „Mag ik weten welke?" vraagt Minne. „Ik heb er een soort voorgevoel van gehad."

— „Een zieke nog met mijn moeilijkheden lastig vallen? Ik praat liever over iets anders."

— „Goed. Maar onder voorwaarde dat ik het later hoor; want . . . wij zijn toch geen vreemden voor elkander?"

— „Geen vreemden?" zegt de vrouw met lichte spot, terwijl ze de bloemen ook een plaatsje bij het bed geeft. „Blijven de menschen elkander niet altijd vreemd? Zelfs . . . ."

Ze voltooit de zin niet.

— „Zelfs?" vraagt Minne. En nu zien ze elkaar recht in de oogen; zij ontwijkt zijn blik niet meer; het is als zijn zij plotseling zeer dicht naar elkander toegeschoven.

— „Zelfs als ze van elkander houden?" antwoordt Claire nog op vraagtoon.

— „Dat zou ik nog moeten ondervinden. Ik geloof niet dat ik nog ooit werkelijk van iemand gehouden heb, noch dat ik ooit werkelijk door iemand bemind ben."

De vrouw staart naar de verte, door het raam, en zegt: „Wie heeft die zekerheid?"

Ze staat nog overeind, tusschen de bloemen en het bed, en nu is het Minne die haar hand neemt en tusschen de zijne houdt, en dan heel zacht, — alsof hij vreest dat ze het zal merken, — er een kus op drukt. En al levert Claire op dat oogenblik een hopeloos gevecht met haar twijfels, met haar wantrouwen dat zich maar al te zeer te rechtvaardigen weet, zij voelt tegelijkertijd ook de teederheid van zijn gebaar. En ze behoeft zich maar even te buigen om zijn voorhoofd, zijn haren te kussen, de kringloop van teederheid te sluiten. Maar er is nog teveel weerbarstigheid te overwinnen. Ze wil niet, ze wil nog niet. Ze is al te ver gegaan door te komen; ze weet zelf niet wat haar bezielt. Had ze hem maar nooit hooren ijlen . . .

Is het dat, die kreet uit zijn onbewuste leven naar boven gedrongen, die haar vermurwd heeft, die hem onweerstaanbaar maakte? De afgrond die om de afgrond roept, gelijk zoo geheimzinnig geschreven staat? Maar hier is geen sprake van een afgrond. Het is slechts een smal naar beneden kronkelend bergpaadje dat ze samen gaan. En daarom laat ze haar hand willoos tusschen de zijne liggen. Zij wil de grond onder haar voeten niet verliezen, voordat de afgrond werkelijk om een afgrond roept; voordat zij beiden weer teruggezogen zijn in die stratosfeer van onbewust leven waar geen leugen en geen vergissing meer mogelijk

zijn. Ze heeft teveel leergeld betaald, er is teveel verdriet geweest. Ook zij weet te goed wat alleen-zijn is.

Maakt dat hen echter niet tot lotgenooten?

— „Daarom juist," zegt ze, hardnekkig de oude gedachte vervolgend, „daarom juist weet ik niet, of het niet beter is dat wij maar werkelijk vreemden voor elkander blijven."

Minne echter schudt het hoofd. „Laat ons toch niets met geweld doen; vooral tegen onszelf niet." En hij denkt: zeker is het dat onze sterren ieder hun eigen baan volgen; maar gebeurt het niet somtijds dat twee elkander ontmoeten, en door elkaars massa aangetrokken, zich op elkander storten in een geweldige brand, en daarna tot een nieuwe ster vereenigd, een andere baan volgen? Dit doet geen afbreuk aan de algemeene wet.

— „En waarom zou er geen uitzondering kunnen zijn?" vraagt hij. „Dit is de eenige hoop die onverwoestbaar in mij is gebleven: dat ik éénmaal in mijn leven tenminste de uitzondering mag leeren kennen die dit leven motiveert."

— „Dat hoorde ik al eerder. Van een koortspatiënt."

— „Van mij?" vraagt Postma verschrikt.

Claire knikt van ja.

— „Ik hoop dat ik geen dwaasheden geuit heb," verontschuldigt Minne zich. „Het komt er trouwens niet op aan. Een vriendin is geen vreemde."

— „Ze tracht het niet te zijn," zegt de vrouw.

Nu is ze weer gaan zitten bij het bed. Minne heeft haar hand losgelaten, maar de zijne beven nog van verlangen haar te liefkoozen. Toch zal hij het niet doen. Hij wil dit zeer prille tusschen hen niet verstoren; het is te nieuw en te zuiver. Het is mooier dan al het andere. Dat is de winst van zijn leeftijd: dat hij voelt hoe zoet het is te verlangen. Alleen maar te verlangen. Het is haast beter dan de vervulling, want de vervulling is een einde, en daarachter loert de leegte en de hopeloosheid van het reikhalzen naar het reeds-voorbije. Het steriele verlangen van de ouderdom. Hij is nog niet oud, hij wil het niet zijn. Hij kan nog jeugdig en onstuimig begeeren, genieten van het tintelend, beloftenrijk uitstel dat beheersching heet.

— „Zou je dan willen dat ik morgen maar vertrok, weer het onbekende in?" vraagt hij, half om haar te sondeeren, half omdat hij het ernstig bedoelt, als een harde radicale oplossing.

Maar beangst roept Claire: „Neen, neen .... je bent nog veel te ziek. Je moogt nog lang niet weg."

— „Ik ben niet ziek meer. En bovendien ...."

— „Beloof me nog minstens een week hier te blijven."

— „Het is niet moeilijk te beloven als ...."

— „Als wat?"

— „Neen, ik wil geen voorwaarden stellen."

— „Dan wil ik ook geen belofte."

Zij zwijgen weer even. Daarop zegt Claire: „Nu

staan wij weer ver en vreemd tegenover elkander."

Meent ze het? vraagt Minne zich af. Zij hebben beiden hun wantrouwen dat zich niet gemakkelijk laat verslaan. En toch, alles zou het hem waard zijn, als hij op dit oogenblik geen wantrouwen meer kende; als zijn hart blij aanvaarden kon wat zijn verlangen zoekt, en wat de laatste rest van een bijna uitgestorven instinct als grijpbare mogelijkheid vermoedt.

Maar ze weten beiden hoe machteloos ze zijn. Als liefde geen fictie is, doch iets werkelijks, dan is zij toch een kracht die gaat en komt buiten ons toedoen; een genade, de eenige. Een onberekenbaar, toevallig snijpunt van twee parabolen, stelt Minne het zich voor. Middaglicht, wanneer je bij het ontwaken denkt dat het nog nacht is, zegt Claire.

Ze spreken niet veel meer. Ze hebben nu ieder hun eigen strijd te strijden. En als Marc weer binnenkomt met enthousiaste verhalen over het gekke dier dat hij gezien heeft, merkt Claire dat het tijd is om te gaan.

— „Hoe ver is het rijden?" vraagt Minne.

— „Tweehonderd kilometer. In de buurt van Mogador."

— „Tweehonderd kilometer, zóó ver?"

— „Het is niet zoo erg," zegt Claire, „de wagen loopt vlug."

En je man? wil Minne vragen. Maar hij doet het niet; nu zeker niet. Ze is gekomen, ze kàn komen als

ze wil, dat is het voornaamste. En hoe lief van haar om van zoo ver te komen.

— „Ik zal niet eerder terug kunnen keeren dan over een dag of vier," zegt Claire.

— „Eigenlijk moest ik het verbieden. Het is zeker meer dan drie uur rijden. En je doet het zoo gewoon...."

Claire glimlacht. „Hier in Noord-Afrika is alles ook gewoon. Nu, als het eenigszins kan, tot over vier dagen."

Er is geen ander afscheid dan een simpele handdruk. Niet zoo simpel misschien, omdat dit onaanzienlijk lichaamscontact toch beiden een tinteling geeft die een seconde lang benevelt.

Wanneer ze weg zijn, staat Minne niet meer op om haar na te kijken, zooals toen hij wild van koorts was. Hij heeft de groote zekerheid dat ze terug zal komen, en dat de dingen met ons gebeuren volgens wetten die wij niet beïnvloeden noch controleeren kunnen. Door een „toeval" dat je op het buitenaardsche plan evengoed „wet" kunt noemen.

Hij blijft maar stilletjes in bed, om over vier dagen zéker beter te zijn. Terwijl de motor buiten aanslaat, begraaft hij zijn gezicht in de bloemen die Claire voor hem geplukt heeft. Hun geur en de hare vloeien ineen; de kus die hij hen schenkt is voor háár bedoeld.

En Claire, achter het stuur gezeten, zegt tegen de kleine jongen naast haar: „Wat leuk dat je nog juist die mouflon hebt gezien, hè Marc?"

VII

Minne Postma is niet in staat geweest het nog langer dan een dag in bed uit te houden. Al die tijd is hij opgewonden: iets jaagt hem voort; hij wil weer beter zijn en volwaardig. En met voorzichtige stappen loopt hij zijn kamer op en neer. Een dag later gaat hij de trap omlaag, en belt op zijn beurt Claire op. Hij heeft in achtenveertig uur niets van haar gehoord.

Inderdaad vreemd en ver, denkt hij misnoegd, als haar stem onherkenbaar-veranderd door de telefoon klinkt.

— „Ben je het werkelijk?" vraagt hij. Maar haar bezorgde vermaningen dat hij niet te hard van stapel mag loopen, laten hem geen twijfel. En ze komt werkelijk overmorgen.

Daarna weet hij niet goed of hij er spijt van moet hebben haar op deze wijze gesproken te hebben. Ze is hem nu vreemder geworden dan tevoren. Om dezelfde reden heeft hij nooit foto's bij zich; het valsche beeld dat ze geven, verwischt het werkelijke dat hij binnen zich draagt. En nu deze gemechaniseerde stem .... Hij zal haar nooit meer opbellen; thans begrijpt hij pas, waarom zij het hem ook niet heeft gedaan.

Een volle dag moet hij nog wachten eer ze komt; maar 't is een van die winderige lentedagen, zwoel,

met een begin van storm, met een gebroken, halfblijde, half-trieste stemming. Dagen zooals je die alleen in zuidelijke landen hebt, en waarin het hart vanzelf sneller klopt, de adem vlugger gaat, zonder andere reden dan de wind die te ruw de wuivende bloesems liefkoost, en uit hun oksels de laatste herinnering aan een oude hartstocht loswoelt; die waarin eertijds ridders uittogen om zich met veel strijd een teedere jonkvrouw te veroveren.

Minne ervaart deze verlate lente, die bewogener, hartstochtelijker, maar ook ongestadiger is dan de hollandsche, en hij rekt zich uit in haar onstuimigheid, want haar rhythme en het zijne slaan gelijk. Er is iets wilds, iets dierlijks in de lucht; zijn smalle neusgaten verwijden zich als hij het opsnuift, en geven iets vinnigs aan zijn gezicht.

Hij heeft een beschutte plek gevonden in de tuin van het hotel; een hok van latten, gedeeltelijk met klimplanten begroeid; een primitief priëel. Daar brengt hij nu het grootste gedeelte van de dag door. Een boek ligt ongeopend naast zijn ruststoel. Lezen kan hij nog niet. Welke schrijver ter wereld kan hem iets vertellen dat belangwekkender is dan de gedachten die hem op dit oogenblik bezighouden? Hij kan ze ook niet in andere banen leiden; ze hollen weg, steeds dezelfde richting uit en ontsnappen iedere zeggingschap, elke critiek. Ze zoeken Claire, omranken ieder woord dat ze gezegd heeft, spelen met

haar weeke, vermiljoenkleurige lippen, dansen in het milde zonlicht van haar oogopslag, iriseeren mee in de bevende aureool van haar harenkrans. Minne probeert zich rekenschap te geven van deze verdwazing. Het is geen hartstocht, stelt hij vast. Ik wéét dat het mij niet te doen is om het avontuurtje dat een man altijd zoekt bij een vrouw. Het is iets anders, dit .... zonder nieuwsgierigheid .... beangstigend eerder .... alsof ik iets heel gevaarlijks moet wagen, een sprong in de diepte .... *Mijzelf laten vallen.*

Hij houdt het bij deze formule, ofschoon hij haar niet verder beredeneeren kan. „Mijzelf laten vallen". En hij stemt toe: Goed dan, goed dan; wat is er nog aan mij verloren als ik verkeerd val? Dat ik een ander meesleep? Maar is dat niet juist de heerlijkheid die ik zoek: samen te vallen in de bodemlooze afgrond, samen, omstrengeld te verdwijnen in de diepzee? En anders alleen? Liever nog alleen hieraan te gronde gaan, dan terug te moeten keeren in de verschrompeling, de troostelooze dorheid, de nacht waarin ik leefde en hierheen kwam. Het is zijn wantrouwen, dat hij reeds overwonnen denkt en dat nu, in een lieve gedachte vermomd, terugkeert als verrader.

En het vermomde wantrouwen doet zijn werk goed. Het brengt hem te binnen dat er nog lamme maatschappelijke complicaties zijn, die onvermijdelijk hun zuivere verhouding zullen vertroebelen. Zij zijn geen van beiden vrij; zij dragen de last mee van

eigen herinneringen en de last van eigen verplichtingen. Die kunnen ze niet van elkander overnemen, en daarom is hun alleen-blijven onafwendbaar.

Er moest een tusschenweg zijn. Een tusschenweg .... dus halfheid, wéér een compromis, wéér een mislukking. Nooit en in geen geval! Minne slaat driftig met zijn vuist op het tuintafeltje. Neen, geen halfheid meer. Niet meer het avontuurtje en het bijbehoorend beetje zinnelijkheid. Daar heeft hij voorgoed zijn bekomst van. Alles of niets. Dus niets? Want „alles" is niet mogelijk op deze wereld. Weet hij het zeker? Het zou kunnen zijn .... Maar het kan niet. Zal bij hem de groote uitzondering beginnen? Of het zooveelste zelfbedrog? Hij zou zoo gaarne willen gelooven dat het kòn. Wat zou ik zèlf voor haar kunnen zijn? vraagt hij zich af. En dan buigt hij het hoofd om zijn bitterste twijfel. En de verraderlijke stem zegt: nu ben je te oud, je beste tijd is reeds voorbij. En alleen het verlangen verdedigt zich wanhopig: maar nu eerst weet ik; nu eerst; hoe kun je eerlijk zijn, zonder eerst te weten wat eerlijkheid is? Hij kan zichzelf echter voorrekenen dat dit een erbarmelijke drogreden is. Het leven heeft niets goeds met hem voorgehad, en nu is het te laat.

Hardnekkig evenwel blijft het beeld van Claire Wolff terugkomen. Ze is steeds bij hem; ze laat hem geen oogenblik alleen. Is dit werkelijk de almacht der gedachten?

Dan is ook het leed van het wachten geleden. Opeens, nog vroeg in de middag, staat Claire voor hem in de tuin. Het is een warmere dag dan gisteren, en ze ziet er zomerscher uit dan de vorige keer. Ook minder bezorgd.

— „Je ziet: ik ben weer springlevend," juicht Minne. „Dat komt van het wachten."

Maar Claire vermaant hem voorzichtig te zijn. „Je bent veel te ziek geweest om zoo hard van stapel te loopen."

Marc is niet meegekomen. Hij had ineens geen zin.

— „En nu moet je alleen die weg heen en weer maken," zegt Minne. „Wat vervelend . . . ."

— „Moeten we niet allemaal de belangrijkste weg alleen maken?" vraagt Claire ernstig glimlachend. Ze houdt er zoo'n half spottende, half weemoedige manier van vragen op na, die Minne onmiddellijk ontwapent en week maakt.

En de man antwoordt: „Het hoeft niet altijd. Ik zou je in ieder geval de weg terug kunnen vergezellen."

— „Dat had ik je tòch willen vragen, beste vriend."

Ze zegt deze beide laatste woorden zonder eenige nadruk, met een vanzelfsprekendheid die de illusie geeft dat zij ze reeds zoo vaak bij zichzelf gebezigd heeft. „Zoodra je je wel genoeg gevoelt, ga dan met mij mee, ik woon aan zee, en het is dáár een beter klimaat dan hier om weer op krachten te komen."

En Minne stemt gereedelijk toe. „Liever vandaag

dan morgen. Ik heb schoon genoeg van dit hotelletje, — zoodra jij er niet bent tenminste. Waarom zou ik niet meteen meegaan?"

Hij zegt het dringend, want nu ze na al het wachten weer bij hem is, nu is de behoefte om àltijd bij haar te zijn, haar nooit meer los te laten, onweerstaanbaar geworden. Hij ziet op tegen het straks wéér alleen-zijn en wéér moeten wachten, tegen de onzekerheid van zijn gevoelens, tegen de twijfelachtigheid van het lot. Hij is optimistisch vandaag, omdat zij het ook is. Laten ze zich beiden maar verheugen in zijn genezing en in de illusie die nog mogelijk is. Zoolang ze mogelijk is. Hij wil haar kennen in haar eigen omgeving, bij haar zijn, zich innestelen in haar leven. Blindelings dit stuk leven aan het zijne koppelen? Hoe haat hij zijn wantrouwen. Alleen wanneer hij Claire voortdurend bij zich heeft, zal hij het kunnen overwinnen.

— „Vind het maar goed dat ik meega," vleit hij kinderlijk. „In Mogador zijn toch ook hotels."

— „Dat is onzin," zegt Claire. „Als je meegaat kun je bij mij wonen. Het huis is groot genoeg."

— „En brengt je dat geen complicaties?" vraagt Minne achterdochtig en onhandig.

— „Geen andere dan jij of ik zelf zouden zoeken. En ik geloof niet dat wij daarvoor voelen, wel?"

— „Neen, neen, daarom juist."

Hij weet nog niet of het verstandig is. Maar hij

weet nu reeds wat uiteindelijk zijn besluit zal zijn. Toegeven. En in hem juicht het; dit is méér dan hij verwachtte. Nu zal hij zeer, zeer dicht bij haar zijn. Ik hoop maar dat ik niet tot teveel komedie zal gedwongen worden, antwoordt hij zijn twijfel. Ik heb geen enkele reden haar man als zoo'n bullebak te zien; als hij niet redelijk was, zou zij in 't geheel niet gekomen zijn. De menschen in dit land zijn veel vrijer van opvatting dan elders; neem Sam Hopkins.

— „Zal ik je dan maar helpen je koffers te pakken?" vraagt Claire. Ze is bang dat hij zich teveel vermoeit. Ze moeten nog haast drie uur rijden straks.

Minne vindt het heerlijk dat zij de dingen aanraakt die zoo intiem van hèm zijn. Zijn ondergoed bijvoorbeeld, en zijn toilet-artikelen. En zij-zelf is er zoo verlegen onder, dat ze intusschentijd alleen maar over heel onverschillige dingen kan praten en onnoozele antwoorden geeft. Ze vindt dat ze voorbarig geweest is hem deze hulp aan te bieden; ze legt er een band mee, inniger en lichamelijker dan ze zichzelf had willen veroorloven. Al veracht ze royaal alle conventies, ze heeft reden terughoudend te zijn, en haar schroomvalligheid wortelt diep. Nooit heeft ze zich méér over haarzelf verbaasd dan in deze tijd, waarin ze reeds zoo ver met Minne is gekomen. Maar ze is ook niet gewend zichzelf geweld aan te doen. Ze heeft altijd willen zijn zooals ze zich voelde;

daarom is haar leven zoo vreemd geloopen, en is ze nu hiér.

Als ze gereed zijn, staan ze ieder stil aan een kant van de groote koffer. In dit vertrek zijn ze elkander nader gekomen. Ze hebben een gelijke sympathie voor deze kale witte ruimte gekregen. Het is hun alsof het een kamer van hun ouderlijk huis geworden is, die ze nu te vroeg, te onvolgroeid nog, verlaten moeten. En hoe zal de toekomst zijn? Zullen de nieuwe ruimten die om hen beiden staan, zich niet vijandiger toonen; zal daarin evenveel innigheid mogelijk zijn? Claire kent haar huis; ze staat tegenover deze toekomst niet zoo mistrouwend als Minne. Maar ze is ook meer gehecht aan het onaanzienlijke détail dat bij de hevigste gevoelens plotseling een gewichtig décor kan worden. Nu zullen ze gaan, en ook dit zal weer voorgoed voorbij zijn.

Minne doet een enkele stap naar haar toe, en legt zijn arm om haar schouder. Zoo staan ze zwijgend een wijle; hun oogopslag is een woordeloos gesprek geworden, aan het eind waarvan slechts de conclusie luid wordt, als Claire zegt: „Trouw zijn. Trouw is het eenige." En ook zij legt haar hand op zijn schouder.

Maar nu glijdt Minne onder haar aanraking vandaan; het is of hij haar van zich afschudt terwijl hij in beginnende ergernis zegt: „Wat is trouw? Een band, de dwang waarmee menschen hun vervreemde

levens aan elkander ketenen!" Dat woord herinnert hem te fel en ruw aan Holland.

— „Neen, trouw zijn aan onze herinneringen," zegt Claire eenvoudig. En dan eerst is het of de kleine verbazing en schrik om Minne's plotselinge geïrriteerdheid tot haar doordringt. Zoodat ze haastig en verontschuldigend verklaren moet: „Ik bedoel: trouw zijn aan de herinnering van wat wij beleven. Het later niet besmeuren, niet kapot-analyseeren. Het trouw-blijven als een deel van onszelf."

— „Natuurlijk, daarin heb je volkomen gelijk," zegt Minne beschaamd. Waarom heeft hij haar niet onmiddellijk begrepen? Waarom drong zich ineens zoo'n banale gedachte bij hem in, en moest die een verwijdering teweegbrengen op het oogenblik zelve van hun innigste toenadering? Onherroepelijk oogenblik. Nu heeft zijn wantrouwen hem tòch gevangen. Weg, weg! Hij wil nooit meer de dupe ervan worden. Thans ziet hij toch duidelijk genoeg in, hoeveel fijner en zuiverder Claire voelt; dat hij van háár geen verraad te duchten heeft. Dat hij zich zonder terughouding geheel aan haar kan geven, zooals een kind zijn moeder vertrouwt. Is de armzalige ondervinding van zijn vijfenveertig jaar meer waard dan haar eerlijkheid? Stellig niet. De eenige die je wantrouwen moet, dat ben je zelf, Minne Postma, denkt hij. Ik moest haar berouwvol en eerbiedig om vergeving vragen.

Maar Claire kijkt langs zijn schouder heen naar een verte die voor Minne onherkenbaar blijft. Ze hèbben zich nu van elkaar verwijderd, en voorzichtig, stap voor stap moet hij de weg naar haar terug afleggen. Hij stamelt: „Ik ben veel ouder dan jij, het leven...."

Zij onderbreekt hem echter snel. „Je hoeft je niet te verontschuldigen. Het is niet noodig anders te zijn dan je bent. Misschien ben ìk veel te romantisch."

— „Integendeel, jij bent heel reëel. Maar ik...."

— „We zouden net zoo goed lievere dingen van onszelf kunnen zeggen," spreekt Claire, nu weer glimlachend.

— „Goed, in Mogador. Daar zal alles anders en beter zijn, nietwaar?"

— „Stellig, mijn vriend. Laat ons gaan."

Zoo vertrekken zij samen, zonder dat zij elkander zelfs gekust hebben hier. Minne met een gevoel van schuld en verdwazing; Claire vervuld van weemoed dat het geluk zóó iets broos is; de liefste menschenhanden gruizelen het stuk zoodra ze het te snel willen vatten. En nog verontschuldigt ze Minne bij zichzelf: Hoe zou hij het ook weten dat ik zooveel van hem hou, want waarom zou ik zooveel van hem houden?

En met echt vrouwelijke logica keert ze het om: Waarom zou hij dan van mìj houden? Ik ben niet van het soort waar mannen zich aan hechten. Alsof ik mij daar nog van overtuigen moet, arme dwaas die ik ben....

VIII

De eerste honderd kilometer worden bijna geheel zwijgend afgelegd. Minne kijkt enkel naar de weg, en van de weg naar Claire's voet op het gaspedaal. Ze wil niet dat hij de wagen rijdt; hij mag zich volstrekt niet vermoeien. En hij vindt het een heel plezierige straf voor zichzelf, zich in volle overgegevenheid door haar te laten voeren waarheen ze wil. Jij bent de leidster, de leid-ster, fluistert hij inwendig, en hij geniet van de mogelijkheid slechts een weinig te hoeven buigen om haar voet naast hem te liefkoozen; of slechts een weinig zijwaarts te leunen, en zijn schouder raakt de hare, zijn hoofd is vlakbij haar gezicht. Of hij zou zijn hand op haar schoot kunnen leggen.

Doch hij doet niets van dat al. Ze rijdt zoo zwijgzaam en ingespannen; misschien zijn haar gedachten elders. Hij wil deze ronkende stilte niet verstoren. Hebben ze niet genoeg aan elkander, zoo, stil en onbeweeglijk, ieder voor zichzelf en toch bijeen? Zóó alleen komen wij elkander nader, meent hij. En in zijn verbeelding doorvliegen ze onafzienbare hemelruimten met dezelfde gelijkmatige beweging als de auto. Ergens zullen de twee sterrenbanen elkander toch moeten snijden.

Toen ze wegreden stond de hotelbaas in de deur, met zijn pijp in de hand. In de autospiegel had Minne

gezien hoe skeptisch hij hen nakeek. Het was alsof zijn oude Zelf daar achtergebleven was, zoo koelglimlachend tegen de deurstijl geleund. En nu reed hijzelf het onbekende land tegemoet, bevrijd van een boosaardige metgezel, een lastige getuige. Vrij, vrij, met een gevoel van nieuwheid om zich heen.

Zelfs Claire, zoo zwijgend en in zichzelf gekeerd aan het stuur, is nieuw voor hem. Het is totaal nieuw zich door een vrouw te laten meevoeren, met het besef dat je geen enkele weerstand meer wilt hebben. Het geeft hem een lang-gemiste sensatie van kind-zijn.

Onverwachts deelt zich de weg, en zij rijden nu recht op het Westen aan. Ook dat geeft een gevoel van nieuwe ruimte, en weldra ziet Minne dat het geen verbeelding geweest is. Daar is de breede vlakke kust en het wijde blauw van de oceaan; de lage zandige oever die zoo duizenden kilometers verder gaat. Hij zucht ervan òp. Het doet hem goed, weer nabij de zee te zijn. Haar groote bewogenheid en haar onomvâambare ruimte, beide behooren bij het nieuwe dat hij ondergaat. Het hoort ook bij Claire, vindt hij, dat ze dicht bij de zee woont.

— „Kan men van jouw huis uit de zee ook zien?" vraagt hij.

En Claire bevestigt het.

— „Vind je het zoo prettig om aan zee te zijn?" informeert ze op haar beurt.

— „Wanneer ik mij zoo op-en-neer geslingerd voel als een hulkje. Wanneer ik me zoo in zicht voel van een veilige haven .... ja, dan heb ik behoefte aan de zee. Bij wijze van zelf-projectie."

— „De zee kan angstwekkend stil en vlak zijn," zegt Claire. „Ik heb lang gemeend dat de zee typisch-vrouwelijk was. Maar dat is onzin natuurlijk. Mannelijk en vrouwelijk zijn veel te grove onderscheidingen."

— „De zee is mènschelijk," opponeert Minne een beetje lui.

— „Zou er iets in de natuur bestaan, dat onmenschelijk is?"

Minne moet alweer toegeven dat Claire intuïtief de dingen direct zuiver ziet. Of ze nooit langs omwegen kan gaan.

— „Maar het is waar, de zee is bizonder menschelijk, moederlijk," gaat ze voort. En zachtjes begint ze voor zich uit te zingen: „Rocked in the cradle of the deep...." Een lied dat Minne beangstigt en ontroert; het zachte gonzen van haar stem, het motorgeronk, het verre ruischen van de zee en de zoevende wind langs de auto, dat alles bijeen.... Het is een dwaasheid nù juist, de eerste maal sinds lange, lange jaren behoefte te voelen te schreien, snikkend zijn hoofd aan haar borst te bergen. Als het lied uit is, slaat hij drie keer hard op de claxon, dat drie lange rauwe kreten alles kapot-krijschen. En smartelijk

roept hij uit: „Zeg, je wilt toch niet hebben dat ik ga huilen als een klein kind?"

— „Neen, neen," zegt Claire, en de auto schuift stil onder het remmen van haar voet. De wagen beweegt niet meer, en nu neemt ze zijn hoofd tusschen haar handen en kust hem op de mond.

— „Waarom hebben wij elkaar nog niet gezoend?" zegt ze. „We doen als stoute eenkennige kinderen."

Maar Minne spreekt geen woord. Er is niets meer noodig, bijna niets meer; hij is aan de laatste grens van zijn gevoeligheid gekomen. Als hij niet oppast, barst het los, volgt een ontploffing van zoo hevige en oude en opgekropte gevoelens, dat het doodelijke verwoestingen kan aanrichten en zijn ziel voorgoed uit-elkander ligt. Hij moet zich beheerschen, hij mòet.

Hij bijt op zijn tong om tenminste de lichamelijke pijn te voelen die de andere pijn uit zijn bewustzijn verdringt. En tegelijk streelen zijn lippen haar vingertoppen. Een zacht kreunen is diep in zijn borst, maar verstilt in de groote stilte waarmee zij hem aanziet, van dichtbij, recht in zijn ziel.

Een auto raast hen voorbij terwijl de bestuurder iets onverstaanbaars toeschreeuwt. Dat brengt ze tot de werkelijkheid terug.

— „Je bent zoo goed; zoo goed als niemand ooit voor mij geweest is," zegt Minne terwijl hij haar handen loslaat.

Claire ziet hem nog even aan van terzijde. Zal ze ooit die ondergrondsche wanhoop bij hem kunnen genezen? Of zou dit voor ieder de bittere verworvenheid zijn als hij veertig jaar geleefd heeft?

Ze wil het niet gelooven; ze wil niet . . . .

— „Wij worden levensgevaarlijk," zegt ze glimlachend terwijl de wagen weer doorrijdt.

— „Er is nu tenminste iets waar ik gaarne mijn leven voor geef."

— „Maar wij worden ook gevaarlijk voor de onverschilligen op de weg, dat is erger," meent Claire schertsend thans. Haar zwijgzaamheid en inzichzelfgekeerdheid zijn eindelijk gebroken.

— „Ik vind dat ze allen iets van ons kunnen leeren. Roekeloosheid, blind vertrouwen."

Tegelijk echter zegt hij tegen zichzelf: Maar een held ben je niet, en nog lang niet roekeloos genoeg. Wàs je maar een dappere jonge held! Doch de andere stem juicht: Ze heeft mij gekust, ze heeft mij zóó teeder gekust, er ligt een nieuwe wereld voor mij open; ik behoef slechts zonder wantrouwen verder te gaan waarheen ik geleid word door mijn onzichtbare ster.

Zijn twijfels zijn nog slechts een paar ijle nevelrafels, gelijk daar in de verte opstijgen boven de zee. Er zal een licht komen waarin ze oplossen, bidt Minne.

— „We zijn er haast. Nog twintig kilometer," vertelt Claire.

— „Ik wilde tot het eind van alle wegen met je doorrijden." Minne vindt opeens de diepe zin van het banale.

— „In welke stad zouden wij dan terechtkomen? Het zal een zeer mooie stad moeten zijn . . . ."

— „Het is geen stad; het is een schoot," zegt Minne met overtuiging.

En Claire: „Ja, mijn vriend . . . ."

Hoe heeft ze hem lief, omdat hij dit nu zoo zegt. Zij voelt dat hij door haar heen het gansche heelal ziet; alsof dat gansche heelal in haarzelf neerkolkt. Is dit dan geen liefde? Ze wil het geen naam geven; „liefde" is voor haar iets onherstelbaar-besmeurds. Dit nieuwe, onverwachte, onredelijk-overweldigende, dit is het „andere". Dat wat ze onbestaanbaar dacht met haar verstand, maar dat haar instinct, — het instinct van alle vrouwen, — van kindsbeen af vermoed heeft.

Het heeft een gestalte gekregen: de nog schier onbekende man die naast haar zit. Ze voert het mee naar haar huis . . . . Ze kan erom zingen en schreien tegelijk . . . . om deze schrijnende vreugde die al-doordringend in haar groeit.

Dan komen ze bij het huis. Het is wit en ligt op een lage heuvel nabij de zee. Minne had het zich niet zoo eenzaam en uitdagend voorgesteld. Maar als ze in een halve cirkel om de heuvel gereden zijn, ziet hij ook de lage huizen-kubussen der inlanders en

aan de voet van een ander heuveltje een fabriek. Tusschen de twee glooiingen door, waar de kustlijn een wijde boog maakt, is het heldere blinklichten van het stadje Mogador, in de laatste avondzon.

Zonderlinge gewaarwording van verlatenheid en lichte agitatie geeft dit land hem. Maar het duurt te kort om zich daar rekenschap van te geven; reeds zijn ze door een witte poort op het groote grintveld vóór het huis gekomen.

Een inlander komt haastig toegeloopen en opent het portier. Hij is zeer eenvoudig gekleed, een vijftiger, mager, met een ijl baardje, en een groote, vorschende oogopslag. Die wijde helle oogen zijn het eerste wat Minne aan hem waarneemt. En terwijl Claire zegt: „Dit is Allal, de factotum en vertrouwde vriend des huizes," en Allal niet glimlachend buigt met de hand op het hart, gelijk de legendarische Arabier behoort te doen, maar slechts even met de oogen knippert, merkt Minne plotseling wat het is dat hem in deze man zoo merkwaardig voorkomt. Het zijn z'n blauwe, helblauwe oogen. Ze schijnen het rasverschil op te heffen, ze geven de dienaar zoo iets vertrouwds, dat Minne hem onwillekeurig de hand reikt en zegt: „Bonjour Allal."

— „Monsieur Postma blijft voorloopig hier, Allal," zegt Claire bij het uitstappen. Minne observeert scherp of iets in het gezicht van de man zijn gedachten verraadt; hij wil weten hoe men hier is,

hoe men zijn komst beschouwt. Want hij weet letterlijk niets van Claire af; hij heeft haar niets gevraagd en ze heeft evenmin uit zichzelf iets verteld. Maar Allal's gezicht blijft onbewogen, zijn oogopslag onvertroebeld. Toch is het allerminst een expressieloos bedienden-gezicht. Daarvoor is zijn kop tezeer doorleefd, met langs de neus twee diepe plooien die in het baardje verdwijnen, en een taaie, tanige magerte welke hem iets geeft van een asceet. Hij pakt vlug en handig de koffers op en draagt ze naar het achterhuis, terwijl Claire en Minne de spaarzaam gemeubelde hall binnengaan. In de gang komt Marc al toegesprongen met een: „Zie je wel, ik ben de heele tijd binnen gebleven."

— „En zie je dat Minne nu ook gekomen is?" antwoordt de moeder. En op Minne's verwonderde blik verklaart ze: „Ik had nog een bizondere invitatie van Marc, moet je weten. Voor 't geval de mijne niet voldoende was." Dan weer tegen het kind: „Is hij niet gauw gekomen?"

Marc knikt en zegt tegen Minne: „Ben je nu heusch heelemaal beter?"

— „Ik ben er beter aan toe dan ik ooit geweest ben," verklaart de man, en tracht door een glimlach waarbij hij zijn hoofd naar Claire opheft, de dubbelzinnigheid van deze woorden te accentueeren.

Dat ziet ook het kind. En het vraagt met groote ernst: „Heeft Mama je zoo gauw beter gemaakt?"

Zijn kleine vraag doorhuivert Minne, en met eenzelfde ernst antwoordt hij: „Ja Marc. Ze maakt jou immers ook zoo gauw beter wanneer je ziek bent?"

— „Maar jij bent groot," oordeelt Marc. Het is alsof hij „onder mannen" duidelijk wil maken dat hij de gevoelens van Minne en zijn moeder doorschouwt. En zijn onderzoek gaat verder: „Heb je dan zelf geen moeder?"

— „Neen. Mijn moeder is al lang geleden gestorven."

— „Zoo," zegt Marc enkel. Het klinkt niet als een goedkeuring; het kondigt beraad aan. Claire tilt hem op, neemt hem in haar arm, speelt opzettelijk de heel-kleine-jongen met hem en zegt: „Het lijkt wel of je het niet zoo héél prettig vindt dat Minne gekomen is."

En kleintjes, met een tikje boosheid in zijn stem, antwoordt de knaap: „O jawel. Ik ben heel blij."

— „Dan is het goed," zegt Claire en laat een weemoedige blik glijden langs de krullen van haar zoon; een blik die zich weer verliest in onnaspeurlijke verte.

Minne merkt het alles op. Hij is bij deze entrée in een staat van overgevoeligheid; zijn zintuigen functioneeren weer eens met verdubbelde hevigheid, en hij is blij dat hij een kwartier later even alleen kan zitten in de kamer die voor hem gereed gemaakt is, en enkele oogenblikken de oogen mag sluiten.

Ook dit is een eenvoudige kamer, wit gelijk waar-

schijnlijk het geheele huis, en ruim. Dit is het voor hem afgeperkte deel in Claire's bestaan; wit, blank, en verder geheimzinnig. Zal hij ooit tot het andere dóórdringen? Zal straks niet blijken dat er onoverkomelijke slagboomen zijn? Hij denkt aan het kind, zooals het daarstraks was. Ook het kind heeft hij onderschat. Hij voelt de groote blauwe blikken van Allal nog steeds op hem rusten. Ook deze .... Maar neen, Allal geeft hem juist vertrouwen. En hoe kan er iets niet-goed zijn, waar Claire zelf is?

Waar is ze thans? Dicht bij hem? Veraf? Dichterbij of verder af? Hier leeft zij haar eigen leven, en hij komt hierheen als een indringer met het zijne; als met een lastige, haastig saamgepakte bagage. Het kan niet anders of hij zal een vreemdeling blijven.

Waar zou ze slapen? En waar huist *de ander*? Hij hoopt dat het aan de andere kant van het huis is. Vooral niet dicht bij hem. Want hij zal het niet kunnen verdragen. Dan gaat hij liefst morgen al. Desnoods naar Mogador, in een hotel. Maar als Claire het zelf uithoudt, als zìj het kan, waarom dan hìj niet? Zoolang zìj moedig is, wil hij niet laf zijn. En dan, hij wéét nog niets; hij vermoedt slechts. Met een ietwat pijnlijk en verlegen gevoel.

Claire laat hem het geheele huis zien. Het gebouw is nieuw, hoogstens een jaar of acht, negen oud, en hoegenaamd niet romantisch. Het past bij Claire's uiterlijk, maar niet bij haar wezen, denkt Minne;

het is te wit, te doorzichtig, te geheimloos. Het is zakelijk en aangenaam, maar het heeft geen verleden en geen beloften. Als noorderling houdt hij er andere begrippen op na, hoe een huis moet zijn, al waardeert hij als technicus de doelmatigheid van zulk een woning en de vele voordeelen die zij biedt.

Er is een eetzaal met groote breede ramen die uitzien tot over zee, en daarnaast een rookkamertje met een divan, een paar luie stoelen en een lage kast vol boeken.

— „Hier moet je je tenten maar opslaan als je van de buitenlucht genoeg hebt," zegt Claire. „Hier is ook mijn lievelingsplek." En zij wijst hem, hoe van het raam uit, hier ook nog de zee te zien is als een smalle rand aan het eind van een sector golvend steppenland.

— „Meestal beginnen de nevels in deze hoek," vertelt Claire.

— „Is het daarom hier je lievelingsplek? Maar je hebt gelijk; je woont hier zakelijk genoeg om dit kleine beetje zelfbeneveling best te kunnen gebruiken."

— „De omgeving hier is niet zoo zakelijk. Het houdt zich hier alles vrij goed in evenwicht; tenminste: het huis met de omringende natuur. Ik denk dat je het gauw genoeg ook merken zult."

— „Het is nog min of meer raadselachtig voor me, gelijk zooveel," zegt Minne. En zijn zwijgen stelt zich

voor haar open als een groote vraag. Hij wacht op haar woorden, meer nog omdat haar stem zoo melodieus en kalmeerend zweeft in deze avondkamer, dan omdat hij nieuwsgierig is naar wat zij mogelijk heeft mee te deelen. Haar spreken voelt hij als een liefkoozing, inniger nog dan die van handen.

Maar zij houdt ervan dat raadsels raadsels blijven; zij vraagt hem ook niet naar de zijne. Zij spreekt slechts om te beloven, dat ze hem morgen „de fabriek" zal laten zien. Het gebouw met de schoorsteen, daarginds, eenige honderden meters verder, aan de voet van de volgende glooiing in het terrein. En het lieve oude stadje zullen ze gaan bezichtigen. „Zoo innig en romantisch, dat het meer dan genoeg tegenwicht geeft voor dit huis dat je zoo onpoëtisch vindt," schertst ze.

De laatste schemeringen komen van over de zee, van over de heuvelen, en drapeeren zachte wollige donkerten om haar heen. Kalme, ijle schemering die tot binnen in hem doordringt. Hoe goed is het even met haar hier te zijn, stil, niets te zeggen, alleen maar te zijn. Wat verlangt hij nog meer? Er is niets beters dan deze schemerstilte. Er is niets mooiers dan zonder verwrongenheid of geweld, als twee vreedzame planten naast elkaar te vegeteeren in de hooge avond, als alle stormen ver zijn en slechts zachte koelte langs je vingertoppen waait.

Een herder in de verte haast zich huiswaarts met

zijn schapen; hun geblaat glijdt met een violette wolk langs de lucht. Oud-testamentisch wijd is het.

Zoo wil hij blijven in haar stilte; zusterlijke, virginale stilte. Er behoeft niets anders meer te zijn.

En zij?

Claire zit in de breede vensterbank, haar armen om de eene opgetrokken knie geslagen, meisjesachtig en primitief. Wat heeft ze eigenlijk gewild; wat zocht ze toen zij deze vreemdeling in haar huis haalde? Deze verteedering en rust? Dit ook; maar het is niet volledig. Er ontbreekt nog wat aan. Het is te vroeg gekomen, het is onvoldragen, er zijn nog onopgeheven spanningen die nu geen uitweg meer vinden. Is ze bang geweest .... voor Suze? Voor hem niet; misschien bang in het algemeen, voor de groote leegte, het illusielooze in haar. En heeft ze zich willen overtuigen dat ze toch nog kòn als ze wilde? Het leven willen toonen dat het haar tòch niet klein krijgt; zich willen wreken op dat andere, waaraan ze thans tranenloos en met een opkomend gevoel van walg kan denken? Het is dwaas en kinderachtig van haar, dit te veronderstellen, ze weet het. Maar het heeft meegespeeld; en zoolang er niet iets méér komt, iets overweldigends, waarin ze zichzelf volkomen verliest, zal ze haar bij-oogmerken met zelfverwijt blijven gedenken.

Hoe anders zou een jongeman van vijfentwintig...

Maar ze heeft genoeg van dergelijke jongelieden.

Ze wil noch het een, noch het andere. Wat ze zoekt zou ze „jonge vaderlijkheid" kunnen noemen, indien ze zich dat durfde bekennen; indien het woord „vader" in haar ooren niet zoo'n hatelijke klank had.

Zachtjes gaat de deur open en Marc komt binnen. Hij komt de twee halen voor het avond-eten. En nu ziet Minne dat er geen vierde dischgenoot is. Hij is de man in huis. Hij. En tot op zekere hoogte Allal.

Als hij om zekerheid te krijgen, voorzichtig oppert: „Ben je niet bang als vrouw alleen, in dit land en in zoo'n groot huis als dit?" zegt Claire: „Maar Allal is er toch."

En nu wil hij de gedachte aan andere mannen, aan de mede-minnaar, voorgoed uit zijn hoofd verbannen. Wat kan het hem schelen. Hij heeft te maken met nù. Met het huidige moment alleen. En nu is hij de man, — bij haar. De gast. Meer dan de gast. De vriend. Meer . . . . neen, niet meer dan de vriend. Hij wil niet meer zijn. Nog niet. Hij durft het niet aan. Want er is iets fataals in zijn bewustzijn opgedoken: *Later*. En later, hoe moet het dan later? Daarom wil hij tevreden zijn met hun kalme, innige, lieve vriendschap. Het andere, dat is toch maar een kortstondig bedrog van de zinnen, praat hij zich voor.

Dan, als Marc naar bed gebracht is met het ritueel dat hij al kent, — ditmaal kreeg Minne ook een nachtzoen, — zitten ze weer met zijn beiden onder

de lampenschijn. En Claire vermaant: „Je moet ook vroeg naar bed, mijn beste vriend, het is vandaag een veel te vermoeiende dag voor je geweest."

— „Productieve vermoeienis," zegt Minne dankbaar. Hij is echter inderdaad doodmoe. Hij zou geen half uur langer de spanning van haar aanwezigheid kunnen verdragen. De spanning der mogelijkheid van een liefdenacht. Want deze potentieele emotie, dit in zijn verbeelding gebeurlijke en toch niet gebeurende, is op zichzelf al zoo ontroerend, dat er een abrupt einde aan moèt komen. Zijn lichaam verdraagt de spanning niet langer.

— „Ik zal gehoorzaam zijn," antwoordt Minne. „Je hebt gelijk."

Morgen zal hij weer sterker zijn; morgen al zal hij meer weerstand hebben. Hij noemt het onmannelijk zoo onder zijn emoties te raken en niet tegen een vrouw opgewassen te zijn. Dat is hem vroeger nooit overkomen. Misschien waren zijn opeengeklemde kaken en zijn dunne lippen zelfs berucht, en bedoelde men feitelijk dìt bij de kleine spotternijen met zijn friesche aard. Maar hij was niet dezelfde gebleven; sinds zijn komst in dit land was hij een ander geworden; sinds zijn ziekte een herborene, zwakker, vrouwelijker, maar fijner afgestemd op de wereld om hem heen. Hij moest nog leeren deze overgroote spanning te verdragen.

Toch blijft hij nog eenige minuten dralen omdat

hij er tegen opziet haar goedenacht te zeggen, wetend dat hij niet ver van haar slaapt, en dat zij ieder alleen zijn in hun kamer. Hij houdt zich voor, dat het maar een dwaze conventie is, te willen dat er nu „iets anders" moest gebeuren. Welk een rare perversiteit is dat, die zoovele menschen 's nachts wellustiger maakt dan overdag? Hij haat de nacht en verlangt dat het weer spoedig morgen zal zijn. Juist als een kind.

Maar Claire vindt weer het goede gebaar. Ze zegt: „Ik heb nog wat kantoorwerk te doen. Je moet me in ieder geval excuseeren," en haalt een groote map met paperassen uit de lade van haar schrijfbureau voor de dag.

— „Jammer dat ik je niet helpen kan," antwoordt Minne, verlegen door haar resolute omzwaai. „Jij hebt mij al zooveel geholpen."

— „'t Zal wel komen. Ik heb je nog niet genoeg geholpen, voordat je in staat bent op jouw beurt mij te helpen. Zoo is het toch, niet?"

— „Daarom ga ik gehoorzaam naar bed," zegt Minne, en geeft haar haastig een kus op het voorhoofd, waarna hij zich naar zijn slaapkamer spoedt.

IX

Claire was laat naar bed gegaan, en nu is ze weer vroeg op, want ze wil een groot stuk „vooruit" werken, om minstens een heele week vrij en onbezorgd met Minne te kunnen luieren, zonder naar de fabriek te moeten omzien. Was hij eerst een paar dagen later gekomen, zooals ze aanvankelijk gedacht had dat gebeuren zou, dan had het haar nieteens zooveel moeite gekost. Thans echter moet ze zich haasten. Haar instinct waarschuwde, dat de labiele toestand waarin zij beiden verkeerden, niet te lang mocht duren. Wij zijn beiden nog teveel in beslag genomen door dingen die niets met onze vriendschap in dit moment te maken hebben; vandaar de onrust en de lichte ontevredenheid; het nietgoed-weten wàt.

Ook zij geloofde nog aan de mogelijkheid van een rustige platonische verhouding. Zij meende dat haar gevoel voor het sexueele vroeger was voortgekomen uit een kinderlijke overprikkeldheid. De desillusie was spoedig genoeg gevolgd, en niet desillusie alleen, maar besmeuring, gekrenktheid. En vandaag is haar verstandelijke aanleg te goed ontwikkeld om de biologische, dus onafwendbare beteekenis van het geslachtelijke te kunnen ontkennen. Maar ze ziet het zuiver functioneel, vreugdeloos, als een verstandige voorzorg, een niet geheel te verwerpen

plicht. Soms praat ze zich ook formules voor, zooals deze: mijn sexe heeft zich in mijn ziel teruggetrokken. Of: wat men onder liefde verstaat, is zuiver geslachtelijk en dus van geringe waarde; — vriendschap is het hoogere. En ze zoekt heul in die voorkennis.

In de jaren dat zij hier woont, is ze zich vrij gaan voelen; ze tracht ernstig ieder vooroordeel, ieder restant daarvan in haarzelf uit te roeien. Maar ze heeft leergeld betaald. En ze kan er niets aan doen, dat de mannen die haar, ook in de laatste jaren hier, het hof maakten en dachten dat de „verovering" van een alleenlevende vrouw al heel weinig moeite zou kosten, allen van eenzelfde soort waren: dom, aanmatigend, ijdel op hun potentie, maar zielloos. Onder „verovering" verstonden ze het toegestaankrijgen van een paar sexueele faciliteiten. Neen, het was werkelijk niets beters dan dat. En ze had hen uitgelachen, vaak reeds in hun gezicht, en altijd ook nog achteraf, als ze hun gekwetste ijdelheid, hun laffe terugtocht, hun kleinzielige wraak zag. Sinds . . . neen, ze wilde er niet aan denken, ze stelde voor „sinds" een termijn: van Marc's geboorte af, — sinds Marc's geboorte dan, had ze altijd geweten dat het zoo zou gaan. Als een beter soort mannen bestaat, dan is het wel hoogst zeldzaam.

Dit heeft ook gemaakt, dat ze over het algemeen niet van de menschen houdt. Ze hebben haar teveel kwaad gedaan. Alleen al door het niet vervullen van

een hoop die ze gerechtvaardigd dacht ofschoon deze kinderlijk was. Het is jaren goed gegaan, ze leefde rustig, met al de teederheid van haar gevoelens voor Marc, met de trouwhartige troost van haar verstand, en met een spotachtige glimlach voor het dwaze gedoe van de menschen. En zie, opeens is dat alles weg; opeens weet ze heel klaar en duidelijk: ik verslinger mijzelf nogmaals aan een man, veel dieper en hopeloozer en wreeder dan de eerste keer, want ik heb nu de overtuiging dat er geen blijvende winst te behalen is, dat ik het beste wat ik heb, het onlichamelijke, ditmaal op het spel zet. Opeens is de behoefte gekomen aan een troostend, wijs, vaderlijk menschen-nabijzijn. En bitter heeft ze tegen zichzelf bekend: „de behoefte aan een man".

Dat was nog in de dagen dat ze de hotelhouder telkens opbelde. Ze is ook dáár overheen gekomen. Goed dan, als ik zoo ben, dan moet het maar; dan wordt mijn trots gebroken, dan word ik gestraft voor mijn hardheid en mijn overmoed te denken dat ik alleen kon zijn, terwijl ik heel diep verborgen toch voelde dat het niet ging. En Minne is niet als de anderen; dat weet ze nu ook, en dat is juist haar groote vreugde. Hij is niet op veroveringen uit. Hij weet hoe waardeloos die zijn. Hij is een wanhopig en geslagen mensch, maar die zich heeft weten te hoeden voor verbittering. Hij heeft zijn psychische potentie bewaard, en tegenover al de onverbruikte

vermogens die ze in hem vermoedt, voelt ze zich klein en blij-beklemd. Ze verlangt slechts naar het oogenblik waarop hij met haar zal doen wat hem goeddunkt; dat hij zich „thuis" zal voelen in haar ziel, zal heerschen en beschermen. Zeker, ze houdt rekening met de mogelijkheid dat de man die dit kan, alleen in haar verbeelding bestaat. Maar beantwoordt Minne niet elk uur meer en meer aan die verbeelding? Ze moet hem stil zijn gang laten gaan, niets forceeren en ook niets belemmeren. Ze heeft het recht tegenover hem te zijn zooals ze werkelijk is. Dat vóór alles. Ze heeft hem getoond hoe groot haar vriendschap is. En wat nu?

Ze probeert zich weer op de fabrieksaangelegenheden te concentreeren. Ze wil de heele stapel doorgewerkt hebben, voordat Suze straks komt. Het is meer dan ooit noodig geworden haarzelf tegen hem te handhaven, door hem op dit gebied de meerdere te blijven. „Ik heb een diepe bewondering voor uw zaken-talent, madame," hoe schamper kon Suze dat zeggen. En gelukkig vergeet hij in de laatste tijd er, zooals vroeger, aan toe te voegen: „Afgezien van mijn nog grootere bewondering voor uw andere gaven." De dwaas; laat hij zich nu maar tevredenstellen met zijn commandantsdochter.

Claire maakt een pauze, met de handen onder het hoofd gevouwen. De wijde kanten mouwen van haar morgenkleed zijn tot de elleboog teruggegleden.

De ochtend is nog frisch, en de lichte koelte die van over zee komt, streelt haar huid. Ze heeft weinig zin meer in het werk, nu ze juist zooveel ontvankelijker is voor zulke indrukken. Ze denkt aan Minne. Reeds tweemaal heeft ze het plan verworpen hem te gaan wekken. Ze moet dóórwerken en hij dóórslapen; ze hebben toch de tijd. Als het ééne oogenblik van geluk inderdáád bereikbaar is, dan zal het immers toereikend wezen voor heel het verdere leven. En als het werkelijk onbereikbaar is, gelijk ze zich tot nu toe heeft voorgerekend, dan kan ze immers niets beters doen dan zoo ingespannen mogelijk werken om de tijd te dooden en de jaren door te komen. Om geen andere reden dan deze, en het manifesteeren van haar zelfstandigheid, heeft ze immers de fabriek overgenomen toen ze hier kwam, met Marc nog als zuigeling . . . .

Neen, ze gaat hem niet wekken. Suze komt aanstonds en het is beter dat ze eerst alle zaken afdoet. Om de een of andere reden die ze niet wil nagaan, is het ook beter dat Minne en Suze elkander niet aanstonds ontmoeten. Niet voor ze de laatste weer willig en kleintjes gemaakt heeft. „Weer onder de duim heeft", zooals ze dat bij zichzelf noemt.

En ongetwijfeld heeft Minne Postma veel slaap noodig om te bekomen. Het is reeds laat wanneer hij eindelijk ontwaakt uit zijn diepe, droomlooze rust. Hij rept zich, want hij schaamt zich een beetje

over dit wat de schijn kan hebben van nonchalance. Maar hij voelt zich zeer verfrischt en tevreden, desondanks. In de nacht verdwenen alle wolken uit de stormenzware lucht die hem terneder drukte; zijn innerlijke atmosfeer is gezuiverd, is een blanke blauwte vandaag. En als hij beneden komt en Claire niet ziet, gaat hij eerst naar de tuin, om zich een roos te plukken en in zijn knoopsgat te steken, echt dandyachtig.

Daar komt Marc hem tegen met zijn kruiwagentje. De knaap helpt op zijn manier Allal, die aan de andere kant van het huis bezig is.

— „Is Mama er nog niet?" vraagt Minne.

— „Jawel. Mama staat altijd het vroegst op, net als Allal. 's Morgens moet ze werken, zie je. En dan komt Suzette."

— „Wie is dat, Suzette?"

— „Suzette mag je niet zeggen. Hij heet monsieur Suze. Hij is de baas van de fabriek. Een beetje de baas."

— „En wie is dan heelemaal de baas?"

— „Mama natuurlijk. En later ik, als ik groot ben. Dan doen we Suze weg."

— „Zoo," zegt Minne lachend. „Kan je 't dan alleen af?"

De jongen knikt vol overtuiging en vertelt dat hij Suze niets aardig vindt. Hij doet altijd zoo mal.

— „Kun jij niet zoolang baas van de fabriek worden?" vraagt hij opeens.

Het amuseert Minne uitermate. „Ben je dan niet bang dat ik ook mal ga doen?" zegt hij.

Marc blijft even ernstig nadenken. Dan zegt hij spijtig maar zelfbewust: „'t Is jammer dat je niet met Mama kunt trouwen."

Nu schrikt Minne toch even van wat dit kind met de grootste ernst staat te beweren; maar hij dwingt zich tot de glimlachende vraag: „Waarom niet, mijn jongentje?"

— „Omdat ik geen vader wil. Het is veel beter zonder vader," antwoordt Marc, zachtjes trappelend, zonder de man nog langer aan te kijken. Het geeft Minne een weeë, wellustige pijn dit kind zoo zakelijk te hooren spreken over dezelfde dingen die hemzelf ongewild zoozeer hebben beziggehouden. Het maakt hem onwillekeurig wreed.

— „Hoe weet je, dat het veel beter zonder vader is?" vraagt hij. „Is jouw vader dan zoo onaardig geweest?"

— „Ik heb geen vader. Sommige kinderen hebben geen vaders, zegt Mama. Allal zegt ook dat het waar is. Weet je dat Allal ook een schommel voor me gemaakt heeft? En als hij naar Taroudant gaat, bij zijn familie, brengt hij misschien een klein bergschaap voor mij mee." Het kind heeft er blijkbaar genoeg van, over het vaderschap te spreken; het vertelt allerlei andere, onnoozele dingen. Het vermijdt alles wat aan het eerste thema roert. En Minne

heeft ook niet langer de wreede moed om het te probeeren; hij heeft het besef dat het hem toch niet meer lukken zal, nu de jongen niet langer wil.

Dan komt na korte tijd Claire naar buiten, vergezeld door monsieur Suze, die er onberispelijk, ofschoon een weinig geagiteerd uitziet, en met iets te hooge stem, iets te nadrukkelijk de eerste beleefdheden met Minne Postma wisselt. Hij vertelt aanstonds, gehoord te hebben dat Minne „een bekend ingenieur" is, en hij zal het zich tot een hooge eer rekenen hem de fabriek te laten zien, hoewel deze, niet voor marokkaansche, o neen dat niet, maar wel voor europeesche begrippen nogal bescheiden is.

— „Wij hier zijn heel tevreden met haar," zegt hij nog. En moedwillig denkt Minne: Met „haar" bedoelt hij toch zeker niet Claire? Zoo'n schoft. Marc heeft hem reeds vooringenomen gemaakt tegen Suze; en niet Marc alleen, ook zijn koortsfantasie, die hem door het eenvoudige feit dat Suze met Claire en het kind wegreed, zoo'n aanval van jaloezie bezorgd had, op een tijdstip dat hij Claire nog nauwelijks kende. Hij mag deze Suze niet; zijn hollandsche degelijkheid veroordeelt onmiddellijk de kwasterige fat in hem. Hoe kan Claire in 's hemelsnaam zulk een wezen in haar onmiddellijke nabijheid dulden en dagelijks ermee samenwerken, haar zakelijke belangen aan hem toevertrouwen?

En Suze op zijn beurt werpt telkens als hij de kans schoon ziet een nieuwsgierige blik op Minne. Was dit eindelijk de vriend van Claire Wolff? Heeft ze dus tòch een vriend? Heeft ze hem dáárom afgewezen, en niet omdat ze anders was dan alle anderen? Dan heeft hij nu ook reden woedend te zijn, want nu eerst blijkt haar afwijzing smadelijk. Tenzij hij zich vergist. Er is niet veel te merken tusschen hen, maar spoedig genoeg zal hij zekerheid hebben. Hij blijft niet lang, verontschuldigt zich met de fabriek. In de namiddag hoopt hij hen daar te zien; Claire moet er toch heen voor een paar regelingen. Ze stelt zich graag zelf van alles op de hoogte.

Dan eerst bemerkt Minne dat hij, zoolang Suze aanwezig was, niet gedurfd heeft Claire aan te zien; haar te zien zooals ze is: mooi en frisch en veerkrachtig in deze heldere morgen. Verrassend in het zeer vrouwelijke voorkomen van haar ochtendkleed. Een jonge, rijpe vrouw van hoogstens vijfentwintig.

Zóó heeft hij haar nog niet gezien. Steeds blijft ze nieuw en overrompelend voor hem. Hoe lang zal dat duren, dit heerlijk-verrassende? Altijd? Het is ondenkbaar, ofschoon .... Is dat soms het wezen van de liefde, dit steeds-zich-vernieuwende?

Claire merkt aan zijn oogopslag, aan de kleine glimlach om zijn mond, dat het hem beter gaat. Ze zullen heel de dag samen zijn; dit vooruitzicht brengt

ook haar in een blijdere stemming. Zij popelt van een meisjesachtige verwachting, van zin om met hem uit te gaan, langs alle mooie plekken te zwerven die ze kent, verweg te trekken naar avontuurlijker streken, waar alles nog nieuw voor hen is. Maar niet alles tegelijk. Ook de vreugde moet ze zichzelf voorzichtig doseeren.

Ze bezoeken samen het stadje, dat wit en vergeten op de rotsen ligt. Aan de zeekant, op de hooge breede borstwering, wandelen ze over de verlaten fortificatiewerken, rusten uit op het affuit van een der kanonnen die Portugeezen eeuwen geleden hier achterlieten. Nog verder glijdt de landtong weg in zee, en duikt slechts een paar maal even op in de stulping van een groepje eilandjes.

Naast elkander staan Claire en Minne uit te kijken naar die verte, waar ieder zijn eigen droom beleeft.

— „En als wij beiden alleen waren op zoo'n eiland, dan . . . ."

— „Als jij en ik een groote reis begonnen, ver van al het oude . . . ."

Ieder ding dat ze zien, voert hen weer terug tot elkanders innigheid. Het stadje dat niet zuiver oostersch is, met zijn vele nieuwere gebouwen, — handelshuizen naast moskeeën, miradors naast dikommuurde tuinen, — het omsluit ze reeds in een andere wereld, een, tusschen verleden en toekomst in. Een van al het andere vervreemd Vandaag.

Soms legt Claire vluchtig haar hand op zijn arm, als ze Minne iets wijzen wil. Het doorhuivert hem als een zachte vermaning: vergeet het verleden, vlucht niet naar de toekomst, blijf, verwijl in deze innigheid. En soms slaat hij voorzichtig zijn arm om haar rug heen, als om haar te behoeden voor een onzichtbaar gevaar. Dan stokt haar adem even van aandoening hem zoo groot en werkelijk naast zich te voelen, en slaakt ze een diepe zucht nu zij zich eindelijk veilig weet.

In de fabriek verwondert Minne zich weer over een heel nieuw aspect van Claire. Het is eigenlijk al op weg erheen begonnen, bij haar opmerking: „Waarschijnlijk heb je genoeg sociaal gevoel om het *erg* te vinden, dat ik fabrikante ben."

— „Als je er zelf zoo over oordeelt, waarom hou je er dan een fabriek op na?"

— „Omdat het geen zin heeft hem in andere handen te geven, die de zaak zeker slechter zouden beheeren; ook niet aan de Arabieren zelf, die er geen weg mee zouden weten. En wie zou er met het sluiten van de fabriek gebaat zijn? Zeker niemand. Er blijft dus niets anders over dan ermee door te gaan, tot er mogelijk een nieuwe wereldorde komt. Zeker zal die ooit komen. En tot zoo lang monsieur Suze op zijn vingers kijken, dat hij een arbeider niet slechter behandelt dan bijvoorbeeld zijn waardevolle zelf."

— „Dan ben je ook geen echte fabrikante," heeft Minne gezegd. „Fabrikanten zooals jij zijn er geen."

En met een ietwat vermoeide glimlach heeft Claire geantwoord: „De zaak gaat dan ook niet schitterend. Maar we leven toch allen. En dat vind ik voldoende."

— „Suze ook?"

— „Suze natuurlijk niet. Die houdt er een andere eerzucht op na, dat zal je gauw genoeg merken als je hem bezig ziet."

Het laat ook niet op zich wachten, wanneer ze alle drie, Claire tusschen de beide mannen in, door de niet bijster modern ingerichte spinnerij en weverij loopen. Een paar zalen waar tien tot twintig vrouwen bezig zijn.

— „Wij zouden moeten uitbreiden. Er moeten hoognoodig nieuwe machines komen," vertelt de directeur. „In deze streken zijn fabrieken nog zeldzaam; daarom kunnen wij gemakkelijk concurreeren. Maar als wij zoo blijven doorgaan, zal het over een paar jaar niet meer mogelijk zijn."

— „André Suze leeft zeer in de toekomst," zegt Claire.

— „Ik leef in de toekomst omdat ik met mijn verstand de zaken bezie. En andere dingen met mijn gevoel."

— „Je wilt zeggen: ik daarentegen beschouw de zaken met mijn gevoel en de andere dingen met mijn

verstand? Je kunt gelijk hebben, waarde heer directeur. Maar het is en blijft nu eenmaal zoo."

— „Ik betreur het genoeg. Temeer omdat het geen moeite kost aan nieuw kapitaal te komen," zegt Suze met oprechte spijt.

— „Dat weet ik. Van je goede bedoelingen ben ik sinds lang overtuigd. Zullen we verder gaan?"

Minne vindt het een pijnlijk stuk gesprek. Hij begrijpt dat het om oude kwesties draait, die door zijn toedoen nutteloos en ongelegen worden opgerakeld. Speciaal voor hem. En het schijnt hem een soort van naar-beneden-trekken van Claire in een smoezelige, bedompte sfeer. Maar ze moet leven en zelfstandig zijn. Ze streeft blijkbaar een soort eerlijke avontuurlijkheid na, en zoo beschouwt ze denkelijk de fabriek: als een eerlijk avontuur. Dit heeft hij te respecteeren, hoezeer het ook met zijn mannelijke gevoelens in botsing komt. Eigenlijk heeft hij haar er des te liever om; deze stijfkoppigheid, het niet willen transigeeren juist op een gebied waar vrouwen zich alles laten aanleunen en rustig van iedere voordeelige situatie profiteeren, het geeft haar een aureool van moed en persoonlijkheid, het plaatst haar buiten en boven alle anderen. Het geeft hem het verstandelijke motief haar te vereeren, wat zijn gevoel reeds een week lang doet.

Doch Suze is niet de geschikte man om haar hierin bij te staan, dat is zeker. Hijzelf .... Zou hij dat

kunnen, zonder haar zelfstandigheid aan te tasten? Als twee één zijn, werkelijk één, denkt hij; zonder dat is het vast niet mogelijk.

En uiteraard heeft hij meer belangstelling voor de machines dan voor de „handel" die er mee gemoeid is. Hij verdiept zich in de technische gang van zaken, vraagt veel, merkt allerlei op. Zoozeer gaat hij op ieder onderdeel in, dat Suze een concurrent in hem begint te duchten en Claire een heimelijk plezier heeft om de belangstelling die hij toont, de lichte opwinding waarin hij geraakt, zoodat er meer kleur komt op zijn gezicht en zijn oogen glinsteren.

Claire spreekt hier en daar een vrouw aan, in de landstaal die Minne niet verstaat. Alles is het hem waard om eens te weten wat ze woordelijk zegt, hoe ze met deze menschen omspringt. In de vreemde taal lijkt haar intonatie nog donkerder en zangeriger. En in hemzelf zingt het na: ben jij een fabrikante, liefste Claire? Aan een sprookje ben je ontsnapt. Maar dan, op het kantoor teruggekomen, ziet hij hoe ze zich buigt over tabellen, zich een oogenblik-lang verdiept in allerlei stukken die Suze haar voorlegt, en hem een wijle totaal vergeet. Zoo is het .... ook dat moet hij om harentwil .... kunnen dulden? Neen, hij moet het heerlijk vinden. Als twee werkelijk één zijn, dan alleen kan het. Wat voor belang zou hij hebben een fabriekje ergens in Afrika te

drijven? Hij heeft nooit zooiets willen doen. Maar hoe anders wordt zooiets sámen met haar.

Onderweg naar huis, spreken ze over niets dan zaken. Alsof de schaduw van Suze hen vergezelt; en zeker verwijlen diens geprikkelde gedachten nog bij hen.

— „Er is inderdaad allerlei te verbeteren," zegt Minne, „ook zonder dat je de arbeiders benadeelt of tornt aan je bedoelingen. Zal ik eens een plan voor je uitwerken? Om ook bezig te zijn terwijl jij bezig bent."

— „Graag," zegt Claire. „Ik zie het zelf ook wel in, maar Suze . . . ."

— „Ja, van een ideale partner heeft hij niet veel weg."

— „Hij is een uitstekende zakenman. Was hij er niet, dan zou het fabriekje misschien al over de kop zijn gegaan; ik ben er niet heel gerust op."

— „Is dat zijn eenige verdienste?" vraagt Minne met een kleine prikkeling van jaloezie, die de vrouw aan zijn zijde niet ontgaat.

— „Heusch zijn eenige," verklaart ze lachend. „Moet ik erop zweren?"

— „Zweer er maar op, dat ik een beetje dwaas ben," zegt Minne.

Ze boomen nog wat na over de fabriek, tot het avond is. Van Suze komt het gesprek op Allal.

— „Allal is te vertrouwen," zegt Claire. „Je zult

het zien wat een merkwaardig mensch dat is. Hij spreekt weinig. Maar wil je gelooven dat hij degene is die mij het leven hier op moeilijke oogenblikken dragelijk heeft gemaakt? Gewoon door zijn stille zorg en zijn heldere oogopslag."

— „Hoe komt hij aan zulke blauwe oogen? Ze zijn wonderbaar."

— „Hij is een Berber uit de Hooge Atlas, daar heb je zulke stammen."

— „Het is goed, dat hij bij je is," zegt Minne. „Maar je moed en je zucht naar afzondering zijn er niet minder bewonderenswaardig door."

— „Noem het liever zucht naar zelfstandigheid. Of .... zelfstandigheid is het ook niet," corrigeert Claire zichzelf. „Ik hou er meer behoefte aan aanhankelijkheid op na, dan misschien verstandig is."

Minne denkt: het is overigens of onze verliefdheid voorbijgaat, en in de plaats daarvan alleen hechte, evenwichtige vriendschap komt. Want wij praten heel zoo'n dag zoo verstandig en rustig alsof wij beiden zeker zijn van onze weg. Is het dit? Is dit het „andere" dat wij beiden zoeken?

— „Jij bent rust," zegt hij. „Alle aanhankelijkheid is hier."

En Claire glimlacht hem toe.

Hij droomt van niets dan haar glimlach.

X

De dagen gaan snel voorbij in de zekerheid van een groeiende beveiliging en consolidatie der vriendschap. Tusschen morgen en avond is het zóó een korte spanne tijds, dat Minne er zich achteraf geen rekenschap van geven kan, waar al de vele uren gebleven zijn; de lange uren dat hij alleen is en Claire verdiept in haar werk; de korte, maar al te snel voorbije uren van hun samenzijn, vluchtige gesprekken, kleine schijnbaar onbeteekenende gebaren, die op het oogenblik zelve echter al hun genegenheid weten uit te drukken. Het zijn meestal de avonden dat zij het langst bijeen zitten; de lichte, bleekblauwe avonden, die nooit eindigen in een nacht.

Overdag is Marc meestal Minne's gezelschap. Ze kunnen het goed vinden met elkaar; bij hun balspel klinkt voortdurend de afwisseling van twee lachen, de hooge helle van het kind, en de diepe, minder uitbundige van de man. Het klatert door de tuin, en soms vlindert dit dubbele lachen tot aan het open venster waar Claire zit te werken, en brengt ook op háár gezicht de glimlach van het weten, dat alles goed is zoo; dat iets sterks en moois bezig is te groeien, daarbuiten, en ook hierbinnen in haar.

Soms staat Allal ook even te kijken, met zijn voet nog op de spade, naar de man en het kind. Een vreemdeling had kunnen denken dat het een vader

was, die speelde met zijn zoontje. Maar Allal ziet scherper. Hij weet dat al deze menschen, gelijk de meeste stervelingen, op zeer nabije maar afzonderlijke rotsen leven, gescheiden door diepe onoverspringbare kloven. Op verweerde, prismavormige zuil-formaties gelijk er zijn aan de woestijnkant van de Atlas, zijn geboortestreek. Ieder woont op zijn hooge rotsenplatform, zij kunnen elkander zien, elkanders stem wel hooren, doch bijeenkomen kunnen zij niet.

Toch mag hij monsieur Postma gaarne lijden, en madame Claire gunt hij natuurlijk alle geluk, en voor het kind zal het goed zijn als het een vader heeft; er is niets ongelukkiger voor een knaap, dan zonder vader te moeten opgroeien. En niets schijnt zoo eenvoudig dan dat een man de vrouw neemt die hij begeert. Maar begeert hij genoeg? Zonderlinge omwegen maken de lieden van het andere ras. Hun gangen zijn dikwijls moeilijk te begrijpen. En het zonderlingste van alles is zeker de vrouw, die zelfstandig haar weg gaat, alleen en aan niemand onderworpen, onberoerd door wulpschheid, ontvrouwelijkt. Is dit nog een gezond menschenras? Het raadsel houdt hem al heel lang bezig, zelfs terwijl hij werkt in de tuin.

Dan zijn Claire's vacantiedagen eindelijk aangebroken. Zij wil aan niets anders meer denken dan aan de nieuwe warmte om haar hart; met niemand

anders bezig zijn dan met Minne. Zij wil probeeren vier, vijf dagen op volle kracht, met de geheele intensiteit van haar aandacht te leven. Zelfs Marc wordt haar daarbij teveel. Hij moet maar met andere kinderen spelen; in Mogador heeft hij vriendjes.

En zij neemt Minne's arm en zegt: „Nu komt de tijd voor ons; voor ons beiden alleen." Ons-beiden, — er is niets wat hem inniger toeklinkt.

De noord-afrikaansche lente is ondertusschen warmer geworden. Het zonlicht trillert al over de heuvels en staat schel boven de zee. Er is veel gezoem van insecten in de brandende stilte, en een gazige, heldere nevel van de laatste dampen die uit de aarde trekken.

Claire weet even voorbij het stadje een rotsige plek aan zee, waar een deel van de kust hoog genoeg oploopt dat er schaduw is; kostbare, koele schaduw. Er heeft zich een begin van een zandstrand gevormd tusschen de groote steenen, maar de inham blijft volkomen onzichtbaar van boven de weg af. Dit is een nieuwe lievelingsplek die Minne moet leeren kennen.

De auto krijgt een veilige plaats boven aan de wegkant, en dan hebben ze eerst met hun proviandmand en badmantels een klauterpartij van een kwartier omlaag, voor ze zich in de schemerkoele beveiliging der verweerde rotsen bevinden, waar het water in smalle fjordjes tot onder het gesteente komt kabbelen.

De rotswand damt al het vroegere af. Hier zijn ze alleen en zonder verleden; vóór hen ligt de wijde zee, een onbegrensde open oceaan tot waar het nieuwe werelddeel begint, en het strak-gebogen welfsel van de blauwe lucht. Toekomst? Zelfs dat niet. Want zij willen gedachtenloos zijn; zonder weerstand overgegeven aan het oogenblik.

Er is droogte in de lucht, maar sommige steenen zijn hier eeuwig-vochtig; in het binnenste gedeelte van de baai dringt slechts heel weinig zon; daar is de rots met wollig-zachte violette schaduw gedrapeerd. Daarbuiten echter ligt het helle lichtvlak en de verlokking van het blinkend-vloeibare. Wanneer zij zich ontkleeden in deze groote rust, gevoelen zij zich maagdelijk. Onbezoedeld, en met het vanzelfsprekend recht dit onbeheerd stuk wereld in bezit te nemen, in het zilvergrijze water weg te dompelen; op het strandje languit liggend, waar het even riekt naar visch en wieren, aarde, levende aarde onder alle ledematen te gevoelen, alsof de aarde zelf zich zachtjes als een lichaam roert.

Zij staan beiden groot en intact in het afgeslotene van deze wereldruimte; bij elkaar. Zij zijn zelf tot ruimte geworden, binnen het wonder van deze omslotenheid. Terwijl ze zwemmen vloeit het water als een eindeloos-innige band om hun lichamen heen. Zijn ze niet verbonden door de zee? Is dit niet als het innige contact van hun gedachten? Een na-

bijzijn, een ineenvloeien zonder benauwenis. Misschien sexeloos? En terwijl ze zich zonnen, is het de warme bries, die het roodbruin haar van Claire fladderen doet en dan zoo speelsch de hals en borst van Minne omkrinkelt. Is het 't luchtig dek van blauwe lucht, en 't lichaam van de goede trouwe, dierlijke aarde waarop ze zich bevinden. Weer een band die hen beiden gesmijdig omvat houdt.

En in 't schemerig binnenste van de baai, waar ze hun frugale maaltijd nemen, daar is nog de heimelijkheid, het eventjes onheimelijke, dat tusschen menschen wellicht nog de grootste innigheid teweegbrengt. Daar is nog een oeroude natuurkracht, die ze ook ruimtelijk naar elkander toedrijft, en waarin de ademversnellende behoefte ontstaat, voor de man zijn aangezicht te bergen aan een vrouwenborst, en voor de vrouw het dieper duister van haar lichaam te ontsluiten om de kinderlijke man te bergen en voorgoed bij zich te houden.

Weinig woorden spreken zij in deze stilte waar zelfs de echo dieper klinkt. Weinig doen zij ook. Zij ondergaan slechts. 't Zijn hun verborgenste instincten die hier ontwaken. Zij ontdekken thans de wereldwijde, dierbare angst voor elkander, de vrees voor het innerlijkst nabijzijn, voor de werkelijke tweeeenheid. De diepe, instinctieve vrees die hoogste aantrekking is.

— „Kom," zegt Minne, en neemt de vrouw bij de

hand. Het is als een vlucht naar het helle zonlicht terug; naar de heldere bewustheid van hun ervaren vriendschap die zich beveiligen wil voor de verwoestingen waarmee het duistere instinct bedreigt.

De aarzelende, dat is Claire. Zij ondergaat het sterkst de aanlokkelijkheid van het gevaar. Ze heeft zich voorgesteld hoe het zou zijn, wanneer de hooge rotsmuur zich over hen heen stortte, hen dwong om eng aaneen te liggen en te sterven aan elkaars omklemming.

Waarom zoekt een man de zee? Waarom ontvlucht hij als dit machtige, overweldigende begint te dreigen, naar de openheid? Maar ze volgt hem gedwee, en als hij op het strand herademt en zijn borst zich vult met groote ademteugen, en hij recht en sterk staat naast haar dociele aanhankelijkheid, dan is er bij haar plotseling ook bewondering voor zijn wezen, voor het lichaam, voor de krijgsmanskunst waarmee hij het gevaar ontsnapte zonder laf te zijn. Dit bewondert zij het meest in hem: zijn ervarenheid, dat hij zich niet meer overrompelen laat. Zijn bijna vaderlijke macht over het instinctieve leven: *omdat hij zooveel ouder is.*

Maar lang kan deze zeer bizondere verrukking toch niet duren. Een andere, die van Minne interfereert. Want nu Claire hier in het heerlijke middaglicht staat, een rose en roodbruin silhouet tegen het wereldblauw, nu ziet Minne toch ook met jongere,

begeerige mannenoogen de weelde van haar wezen. Haar licht-gebruinde oliegladde huid, de dubbele, moederlijke welving van haar gespannen borsten, de wijde vlakke schelp van haar buik, en haar lange sterke ledematen. Hoe heerlijk is het ze te zien, te weten dat dit alles van hem kan zijn, als hij slechts wil. En niet te willen. Rustig te willen dat hij niet wil, omdat het bezitlooze zien hem een grootere vreugde schijnt dan het verwoestend veroveren.

Er behoeft geen andere brand te zijn dan de rosse schijn van zon in haar haren. Geen andere vervulling dan het zien van verre golven-welvingen die in gelijke curve zich voortzetten in de heerlijke zwelling van haar borsten; van palmkruinen over het rotsplateau zich buigend naar de zee, zooals haar armen met geknakte ronding zich heffen, en de strakke spierenbundeling van haar beenen geplant staat vóór hem. In het doorzonde bruin van haar gezicht lacht de roodbruine mond, half-open, dat hij nog even haar tanden ziet, en het heller rood van haar tongspits. Een mond die hij proeven wil . . . . als hij wil. En de open, zich opener spreidende lach van haar oogen, de kleine rekking van haar hals, naar hem toe.

Hij kijkt, en weet niet dat zijn pupillen zich verdonkeren en met de kleine verwijding van zijn neusvleugels hem verraden. De vrouw denkt hem in zijn zwakste oogenblik te verrassen, in het moment dat zijn hartstocht het sterkst is. Wie van hen strekte het

eerst de armen, nu zij elkander op het strand omhelzen terwijl de zee verleidelijk tegen het gesteente aan kabbelt, verderaf? Met kleine golfslagen aan- en af-ebbend omspeelt de hartstocht hun lichamen. Het is of zij sneller rijpen in dit roekelooze zonlicht, en zijn warmte hen geheel doortrekt. Het maakt ze zwaar en loom en naar elkanders rust genegen; het rusten in elkander.

— „Kom dan, kom liefste," fluistert Claire in zijn oor, — maar het schijnt alsof dit fluisteren uit het ruischen van de zee geboren wordt, — en de zachte druk van haar lichaam dringt hem in de richting van het binnenste der baai. Indien hij nu zijn evenwicht verliest en zich laat meevoeren, wordt zijn lot beslist. Voorgoed en onherroepelijk. Is hij voor immer aan haar gebonden, of verliest hij haar voor altijd. Want iets anders is dan niet meer mogelijk tusschen hen.

Maar hij klemt haar zoo stevig tegen zich aan, dat hij langzaam haar druk voelt zwichten. De eigen wil vloeit weg uit haar, en ook de hevige begeerte slinkt misschien, nu hij haar zoo passief en kinderlijk-overgegeven in zijn armen houdt. De jaren hebben hem te hard gemaakt; zocht hij een hardere weerstand te overwinnen? Is dit een ongekende deernis voor het weerstandlooze van een vrouw die wordt omhooggetild in de vloedgolf van haar eigen passie? De drift die thans in hem is, geeft hem lust op de rotsen te beuken. Hij houdt Claire zoo stevig vast, dat hij

haar pijn doet zonder het te weten. Zelfs de zachte pijnkreun die ze slaakt, verstaat hij niet.

Neen, niet de gemakkelijke overwinningen zoekt hij. Vooral bij háár niet. Ze is beter waard; hij wil iets kostelijkers en iets harders. Maar hij wil ook dat ze hem begrijpt. Zijn mannelijk instinct dat juist op dit oogenblik zoo scherp en levendig is geworden, waarschuwt hem dat in deze dingen geen enkel misverstand tusschen hen in mag sluipen. Daarom drukt hij zijn mond vast op de hare, zijn tanden in haar lippen, is zijn volle lichaamskracht over de hare gebogen, terwijl zijn oogen donkere openingen in het donker van de hare zijn. Hij moet zijn hartstocht onmiskenbaar toonen, om ook duidelijk straks te kunnen toonen wàt hij wil, hoe hij het hoogste zoekt dat zijn verbeelding en teleurstelling hem leerden wenschen.

En als hij het hoofd weer even opheft, terwijl hij haar nog vasthoudt, zegt hij: „Begrijp je nu hoe erg ik je begeer, hoe geweldig ik over je zijn wil, als de zee over een gezonken eiland? Hoeveel ik van je hou? En jij van mij?" Want zoozeer is hij reeds één met haar, dat hij tot zichzelf spreekt in haar naam.

Claire rust bewegingloos in zijn armen. Zij is één gespannen tinteling, tot in de uiterste vezel gespannen, een berstensrijpe verwachting. Maar dan laat zijn eene arm los, en hij legt zijn groote, lichtbehaarde mannenhand om de ronding van haar borst; en de strakke trekken van zijn gezicht ontspannen zich tot

een lieve, half-vermoeide glimlach. Waarin hij zegt: „En daarom juist wil ik alleen het toppunt: het allerhoogste en allerbeste in jou. Alleen het opperste geluk. Het groeit, het zwelt, elke keer als ik zeg: *Nog niet*. Alsof wij ons aan een onzichtbare dynamo telkens laden met heviger spanning. Eerst als de spanning tot het hoogste is opgevoerd, zal de lange blauwe vonk overspringen."

Hij weet niet zeker of ze hem begrijpen zal; het komt er ook niet op aan, denkt hij. Zijn stem kalmeert terwijl hij spreekt; ook het diepe ademhalen van de vrouw verlangzaamt. Ze is in zijn armen niets dan een spoel die hij laadt met geweldig-roteerende cirkelstroomen. Hij, de ingenieur van haar hartstocht. Maar nu op dit oogenblik wil ze niets anders zijn dan geheel aan hem overgegeven. Hij wil nog diepere dingen in haar loswoelen alvorens hij haar aanvaardt. Bezit ze die dan nog? Zijn oogen en stem kennen dingen in haar, die ze zelf ternauwernood weet. Misschien heeft hij gelijk, prevelt ze haarzelf toe, om de kleine groeiende teleurstelling terug te dringen.

— „Is het niet heerlijk in volle overtuiging te weten, dat het kàn als we willen. Dat het reeds zoo ìs, en dat wij alleen het oogenblik van ademloos toekijken rekken, zoolang tot het uiteenscheurt?" En Minne bedoelt ermee: tot het uiteenscheurt en wij in tijdelooze diepte verdwijnen.

Maar Claire begrijpt zijn woorden niet, zij hoort alleen hun klank. En zij raken haar binnenste gevoelen; zij schrijnen huiveringwekkend scherp de oude wond die nu weer ligt te bloeden en wacht op de Eéne die haar stelpen kan. Haar hartstocht verbloedt, vloeit weg, en wat nu nog overblijft, is slechts het sterke omhulsel van haar vrouwelijkheid: de verstandige, hooghartige, ietwat schematische bezitster van een huis, een fabriek, een auto, een kind, — die met een oudere, vaderlijke vriend een uitstap maakt aan zee, en wat vermoeid van de zonnige buitenlucht een beetje slaperig wordt en meisjesachtig speelsch begint te doen.

— „Misschien hou je toch niet zoo erg veel van me," zegt ze om hem te plagen, want er is allerlei verweer in haar. Er is troebelheid in haar gekomen. Ze heeft zich moeten inhouden; haar schertsen heeft een schrille bijklank.

En Minne verstaat het lichte protest in deze uiting van schertsende toestemming. Hij verwachtte het. En daarom antwoordt hij op de manier van Claire: „Misschien heb je toch niet zoo erg veel vertrouwen in me."

Claire stelt vast: „Nu moeten we dan maar gaan kibbelen. In vooruitzicht van de verzoening, niet?"

Daar lachen ze beiden om en Minne zoent haar vaderlijk op de wangen.

Alweer een nieuwe ontdekking voor hem: dat ze

zoo'n ondeugend kind kan zijn. Ze maken samen een spring- en spartel-tocht langs de oevers, zwemmen zóóver in zee, tot ze zich van vermoeidheid moeten laten drijven. En liggen dan weer in de prikkelende namiddag-warmte op het strand. De afwisseling van hitte en afkoeling, stilte en beweging, geeft hun bewustzijn het breede, golvende rhythme van de wereld om hen heen. Het is iets zeer subtiels; maar op deze wijze worden ze een deel van die natuur zelve. Zij leven met de goede zekerheid van het organische, aard-gebondene. Hun tevredenheid en rust keert terug.

De lichte versche geur van zon en zee op Claire's huid, de oude reuk van visch en wieren uit het natte zand omhoog gestoofd, het langzaam verweeren van de groevige rotsen aan de landzijde, en de glinstering van fijne zoutdeeltjes, waar Minne's haren dunner ingeplant staan op zijn voorhoofd, dit alles maakt dat zij hier nu liggen met een gevoel van verzadiging, van vegetatief berusten. Ze zijn zeer aardsch, wonderlijke amfibieën op een nieuwe kuststrook aangespoeld. Voorwereldlijke stamouders van een nieuw geslacht van wonderbare amfibieën. Lui en zonder haast, omdat alle toekomende eeuwen nog voor hen openliggen.

Naarmate de zon begint te dalen, en het licht lager valt over de zee, komt ook de avondlijke, grondsche weemoed over hen, beginnen hun handen voor-

zichtig en aarzelend nog, te tasten naar teederheid. Tintelende vingers streelen de aeolusharp van een overgevoelig lichaam. Huiveringen zijn muziek geworden, kleine handbewegingen wekken sidderende gedachten. Sirenenlijn, denkt Minne als hij de dubbele curve ziet van Claire's schouder en rug, terwijl ze half-opgericht voorover ligt, naast hem. En hijzelf, voelt hij zich niet als een wijze, zeedoorspoelde triton? Hij herinnert zich niet, ooit zoo dicht bij de natuur en zoo van zonnewarmte verzadigd te zijn geweest.

— „Is het niet goed zoo?" zegt hij zacht. „Het is beter dan het ooit geweest is."

Claire ziet de schaduwen donkeren aan zijn eene zij. Purperen schaduwen. Het doet haar denken aan een herfst met veel wijn en vruchten en uitbundigheid. Heeft ze ooit zoo'n herfst beleefd? Maar dit is toch de lente; een marokkaansche lentedag in April .... Is het door de verstilde afwachting waartoe ze werd ingetoomd? Door het naderen van het avond-uur dat weer de andere, duisterder teederheden wakker roept? Het geheimzinnige binnenste van de baai begint zich uit te strekken tot hierheen. Straks zal het overal, in heel de wereld zóó zijn. Onontkoombaar. En dan ....

Als ze weer zijn aangekleed en boven, op de weg gekomen, wandelen ze nog een uur lang onder de eerste sterren. Er hangen luchtige lila sluiers over

de heuvels. Een ooievaar strijkt dichtbij omlaag en veert weer op, heel traag, alsof ook hij reeds loom van slaap is. Het stoffige gesteente rolt voor hun voeten weg, verdichte avondnevel in de lichte verzonkenheid waarin zij stappen. Het vele zon en zee en 't lang verwijlen in een beheerschte emotie heeft alles om hen heen onwerkelijk gemaakt. Hun zinnen reageeren nog slechts dronken, in een dronken droom. Hun schaarsche spreken heeft, gelijk de woorden van een zatte, nog slechts innerlijke samenhang, die voor geen ander dan een mede-dronkene verstaanbaar is.

— „Als we eindelijk de witte nacht binnengaan."

— „Je zult je handen niet wedervinden . . . ."

— „Maar rozen . . . . Waar zie je elders zóóveel rozen?"

— „Ik heb nooit zoo duidelijk een mond gezien."

— „Denk je dat het alleen sterren zijn? Het is vuur, mijn liefste."

— „Levend vuur dat zich in ons opricht als een witte slang."

— „Gloeilicht in de duistere grotten."

— „Jij hebt me een lichaam gegeven."

— „Jij hebt me het mijne ontnomen."

In de helder-grijze schemernacht gaan hun beide gestalten; verwaasd in verten die voor geen ander meer genaakbaar zijn. Het moest niet noodig zijn terug te gaan; er moest geen thuisweg meer bestaan,

want „thuis" is alleen het verwijlen in dit allerinnigste, ver van alle anderen, ver van al hun waardeloos gedoe.

De nacht wordt donkerder, de hemel dicht bezaaid met sterren. Nog gaan ze niet terug, maar loopen zeer bedachtzaam naast elkander. Soms strijkt de hand van Claire heel even, als toevallig, langs die van Minne. Alsof ze zich slechts vluchtig wil vergewissen dat de beide menschen er nog zijn. Over de vlakke heuvelrug loopen hun gestalten naar de sterren toe.

— „De oogen zijn sterren geworden."

— „Het zullen rozen blijken wanneer wij dichterbij gekomen zijn."

— „Weet je dat er licht is dat niet verbrandt, vuur dat niet verteert?"

— „Maar ik wil verbranden. Zèlf vuur zijn."

— „Als de zon opgaat, staan we misschien vlak vóór de zon."

— „Hij gaat zeker op, binnenkort."

— „Wanneer wij maar willen."

Maar het is nog lang vóór de ochtend. Slechts een ster verschiet, een flitsende lichtstreep die de andere sterren even vergeten doet. Dat is dan het sein om terug te keeren. Zwijgend en ingetogen.

In de auto is het ditmaal Minne die aan het stuur zit en in een razende vaart naar het huis terugjaagt. Claire is klein naast hem weggedoken. Haar hoofd

rust tegen zijn zijde aan. Zij wil aan niets meer denken. Alleen dankbaar zijn voor het leven. Het groote, heerlijke leven; het duister-verschrikkelijke, dat het toch ook moet zijn. Zoo waarschuwt het diepe hijgen van haar hart, de grondsche murmeltoon waarnaar ze gespannen luisteren moet. Bevend van verwachting.

Ze zien elkaar niet meer. Ieder zoekt aanstonds zijn slaapkamer op, verwonderd of deze benevelende spanning duren zal tot de volgende morgen.

Glimlachend om een gevoel van vage pijn die hij herkent, ontwaakt Minne. En Claire met een gebaar alsof zij de vluchtende droomen nog even terug wil houden. Maar dan zakken haar armen lui-geresigneerd terug, want de dagdroom is de betere geworden. Zouden mijn gedachten hem weten te roepen? denkt ze.

Tien minuten lang ligt ze onbewegelijk te wachten. Wetend dat hij tòch niet komen zal, en toch .... Maar hij komt niet, de wereldbestormer; hij wil het onbluschbare vuur rooven, mijn Prometheus. Menschenvader .... Prometheus .... Zoo noemt ze hem met goedige spot.

Ze glimlacht terwijl ze aan Minne denkt en zich begint aan te kleeden. Het is wéér een vacantiedag, en morgen, en overmorgen. Dit zijn de dagen die jaren van wachten moeten goedmaken. Juichend wil zij ze ingaan; in goed recht ze uitbuiten tot de laatste se-

conde. En trachten het beste daaruit, hun essence vast te houden voor altijd.

De morgen is niet zoo helder als de vorige. In deze troebele, bewolkte dag wil ze niet teruggaan naar de plaats van het wonder. Ze gaan wel zwemmen, maar dichter bij huis; ergens waar het minder beschut is, waar je enkel voor sport en lichaamsbeweging naar toe trekt. Ze blijven natuur-verbonden, en de onrust in de atmosfeer, de grijze beweeglijkheid van de zee heeft zich ook aan hen meegedeeld. Wild en uitbundig zwemmen ze om hun lichamen af te matten. Daarna amuseert Minne zich met een groot vuur te stoken, waarvoor ze takken en dorre heesters bijeen zoeken. Het houdt hen bezig met een blijde ernst, als hebben ze een nieuwe vuur-cultus ontdekt.

De verrukking is gebleven, maar heeft zich verinnerlijkt. Ze zijn ongestoord tezamen, ook door hun zelf niet gestoord. Dat is genoeg. En ze zijn zich niet meer bewust of zoo te leven twee, of drie, of meer dagen duurt. Zoo min als het voor een drenkeling er iets toedoet of de zee honderd of duizend meter diep is waar hij zinkt.

XI

Aan het eind van een gloeiende, windlooze dag, zijn Claire en Minne vroeg naar huis terug gegaan. De hitte was ondraaglijk geweest en had hen uitgeput. Nu zitten zij weer in Claire's werkkamer, zij in haar gewone houding, met opgetrokken beenen op de vensterbank, haar armen om de knieën geslagen, — „In je gemakkelijke embryonale positie", had Minne het eens genoemd, — de man in een lage fauteuil, aan de andere kant van het venster, onder haar.

Er komt reeds boven de heuvels en het kleine hoekje ultramarijn van de zee, het avondlijke lilarood, dat geleidelijkaan van lichtgeel en vaalgroen naar het strakke azuur van het zenith overgaat. Er zijn slechts, nog in de roode zône, een paar dikke fantastisch-gevormde wolkenstapelingen, die op machtige overzeesche landschappen gelijken, en een heimwee geven naar nòg grootere verlatenheid en woestenij, waar het samenzijn nòg inniger zou kunnen zijn.

De man en de vrouw zoeken naar een mogelijkheid, die niet meer voorstelbaar is en niet langer onder woorden te brengen. Iets dat het zijnde overtreft, omdat vanzelf uit de duur van alles wat ìs, de behoefte ontstaat naar meer en grooter. Ze waren met hun gevoelens op een dood punt gekomen. Elke

dag moest een sensatie brengen, grooter dan de vorige; een extase die de voorafgaande herhaalde, en met de macht der herhaling overtrof. Het rhythme van de dagelijksche terugkeer hunner verrukking bleek onvoldoende. Ze rekenden op verzadiging, alsof niet uit de verzadiging zelve het verlangen ontstaat. En thans moet er vervulling zijn voor het vormeloos, onbenaambaar geworden verlangen, en zij weten niet hoe. Zij hebben hun geluk willen abstraheeren van het toevallige en fysiek-voorbijgaande; zij speelden met hun illusie zooals een rijke met zijn bankpapier manipuleert. Opeens dreigt inflatie; de illusie bezit geen realiteit. En het twijfelachtige, de beginnende inflatie ligt geheel opgesloten in hun gedachte: „Hoe moet dit blijven duren? Komt niets anders? Zal dit overweldigend-heerlijke altijd zijn waarde voor ons blijven behouden? Er mòet nog iets zijn . . . ."

Bij Claire sluipt het denkbeeld aan, dat ziekte, ellende, ongeluk hen nog veel dichter naar elkander toe zou drijven. Het is een dwaze stem in haar, die spreekt: Wij zijn te gelukkig en daardoor te angstig; wij kennen nog niet de verrukking der liefde uit leed en verwoesting. Zij meent dat ze boven haar macht, onmenschelijk-overweldigend veel meer dan thans van Minne zou kunnen houden, wanneer hij dood was bijvoorbeeld. Natuurlijk verwerpt ze deze gedachte als iets heel absurds; maar verdrongen blijft

hij doorschemeren bij haar. En zij vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat zij uit overgroote liefde de ondergang van het geliefde wenschen kan. Misschien omdat ze al eenmaal gedwongen is geweest met een, — weliswaar meisjesachtige, — liefde af te rekenen tengevolge van een zakelijk verlies? Het zou kunnen zijn. Maar zij weigert haar gevoelens voor Minne te verbinden met dingen uit haar vroeger leven, die zij vandaag nog slechts verachten kan. Zij wil geen vroeger leven meer gehad hebben. Nù, nù, nù is de tijd van het geluk; de eenige tijd waarin zij leeft.

Bij Minne culmineert zich de moeilijkheid in een vraag naar de bezitsvorm. Bezit hij haar thans? Is zij geheel zijn eigen, zooals hijzelf van haar is, elke ademtocht voor haar is, elke gedachte naar háár uitgaat? Bezit hij haar ziel? Haar lichaam bezit hij; potentieel. En juist in de onaangerandheid, het niet-gematerialiseerde van dit bezit, hoopt hij ook haar ziel, haar geheele wezen veroverd te hebben. Hij denkt: in de vereffening die „geslachtsdaad" heet, zou haar ziel mij kunnen ontsnappen, schepen wij onszelf met iets af dat op-zich waardeloos is; maar in de spanning van het onbevredigd verlangen, daarin kan ook haar ziel mij niet ontsnappen, daarin blijven wij met heel ons wezen aan elkaar verbonden. Hij weet dat herinnering een taaie maar verachtelijke band vormt; en nu gelooft hij dat verlangen, — de wreede schrijning van een ten-naaste-bij vervuld verlangen, —

een hechtere, nooit-aflatende, steeds-zichzelf-vernieuwende verbinding zijn kan. Wat hij aanvankelijk slechts als een overgangsstadium zag naar de opperste verrukking, begint hij thans te vereeren als een zelfdoel, omdat hij niet meer ziet, hoe een nog grootere verrukking te realiseeren valt.

Ze hebben beiden, in hun vrees voor mislukking en verlies, hun instinct tot zwijgen gebracht. Ze vreezen de persoonlijke schade niet, maar wel het verlies van elkander. Zij willen de eeuwigheid van hun lust tot elke prijs; want dit is de bekommernis van allen die de leegte van het verlies kennen, die *ouder* geworden zijn. Het zonder-elkander-bestaan lijkt hun erger dan het niet-bestaan.

Zij zijn in het huis schimmig en zwijgzaam. Meermalen heeft het de schijn, dat zij elkander eerder vermijden dan zoeken. Maar het huis is vervuld van een vreemde, winterkoude zwoelte, de atmosfeer die zij om zich heen geschapen hebben.

Het spreekt vanzelf dat het kind daarin niet gedijen wil. Het reageert met kribbigheid en onwil in plotselinge vlagen. De moeder meent dat het toch nog aan Minne wennen moet, al is hun vriendschap gelijk gebleven, en spelen ze nog weleens samen in de tuin.

Allal schijnt de eenige te zijn zonder uiterlijke reacties. Hij bespeurt iets artificieels, en weet het daarom niet goed thuis te brengen. Zijn berber-instincten

werken als die van een hond. Het is alsof hij ruikt dat zijn meesteres nog een „vrouw zonder man" is, en de vriend die hij steeds minder begrijpt, een dier mannen van wie het inlandsche volk gelooft dat zij met de *tqaf*, de „sluiting" betooverd zijn. De onmacht waartoe een man gedoemd wordt door de bezweringsmiddelen van een jaloersche vrouw. Hij zou wel met „monsieur Postma" over de tqaf willen spreken, maar hij weet bij ondervinding dat Europeanen lachen om zulke dingen en ze gewoon niet begrijpen. Zijn harde blauwe blik gaat naar alle hoeken in de kamers; zijn oogen volgen ongemerkt al het doen en laten van Minne. Misschien kan hij de oplossing van het raadsel vinden, misschien kan hij hem helpen. Want hij acht het onbestaanbaar dat een man en een vrouw zoozeer van elkander vervuld zijn en toch niet komen tot de eenvoudige liefdedaad die volgens hem ten grondslag ligt aan alle menschelijk bestaan.

Claire in de vensterbank gezeten, ziet Allal werken, daar beneden in de tuin. Minne kan hem juist niet zien; hij zit te laag, zijn gezicht is dicht bij Claire's voet en enkel. Hij hoeft slechts even het hoofd te bewegen om haar been te zoenen. Welk een zoete vernedering om zooveel van een vrouw te houden dat je haar voeten kussen kunt. Hij legt zijn vingers om haar enkel. Toch doorsiddert het haar telkens even, wanneer hij haar aanraakt. Zij durft het hèm

haast niet meer te doen; de illusie van het geluk is te broos geworden; die verschrompelt reeds onder de aanraking van haar handen. Maar tegelijk is háár lichaam voor de liefkoozingen van hem zoo overgevoelig geworden, dat het geringste contact zich onmiddellijk meedeelt als pijn aan haar borst. Een pijn die haar met wellust vervult, maar die ze nauwelijks meer durft aanvaarden.

Als altijd brengen ze een groot gedeelte van de avond en de nacht hier door; inert, zinnend. Reeds lang komt het kind ze niet meer roepen voor het avondeten. Het mijdt ze bij zulk zwijgend samenzijn, alsof het vermoedt dat zij zich dan bevinden binnen een gevaarlijke toovercirkel, waarin het zich liever niet wagen moet. Alleen wanneer hij naar bed gebracht wordt, slaat Marc zijn armen vurig, met al zijn kinderlijke hartstocht om zijn moeders hals. Dan is hij alleen met haar, en beantwoordt ook zij zijn liefkoozing warmer dan voorheen. Dit is het positief gewin dat hem onbewust verzoent met Minne als indringer in huis.

Nu, na de snikheete en drukkende dag is de jongen vroeg naar bed gebracht, en zitten de man en de vrouw weer bijeen in de loome, ietwat beklemmende avond. En beleven opnieuw de gespannen fase vóór het naar bed gaan. Het alleen-zijns-weegs-moeten-gaan in de geheime paleizen van de slaap.

Er is storm in de lucht, want ofschoon het rui-

schen van de zee tot hier te hooren is, blijft het drukkend en bladstil. De voornacht is zeer donker en verwachting-zwaar. Slechts de menschen weten dat niets meer gebeuren kan, niets geweldigs, niets dat ze als een lawine meesleurt. Ze zijn aan het einde van een lange, donkere tunnel gekomen; spoedig moeten ze in het daglicht zijn; maar ze hebben het vaag besef dat het intusschen reeds avond geworden is; ongemerkt zullen zij onder de open hemel belanden, terwijl ze nog meenen dat zij onder de aarde zijn. De tijd van helle zon is voorbijgesneld toen ze nog bezig waren in de tunnel te tasten naar hun weg.

Juist omdat zij des nachts ieder alleen zijn, heeft hun liefde iets nachtelijks gekregen. Een donkerte wijder en hooger dan droefgeestigheid.

— „Het is zoo benauwd .... Ik voel niets voor slapengaan," zegt Claire.

— „Toch doen. Je ziet er wat vermoeid uit. Morgen is het zeker weer afgekoeld."

— „Morgen ...."

Claire denkt aan morgen. De komende dag die gelijk zal zijn aan deze; inhoudzwaar en toch onvoldoende. Wat wil ze dan, mijn hemel, wat wil ze? Minne heeft gelijk, er is geen hoogere vervoering denkbaar dan deze. Wat wil ze dan? Alweer het surrogaat dat ze zoo heeft leeren verfoeien? Alweer zelfbedrog? Ze wéét dat ze verstandiger moet zijn, en toch .... Maar het is de schuld van de benauwd-

heid in de lucht; de dreigende storm van de laatste dagen, denkt ze.

Minne heeft een paar keer de vraag op zijn lippen gehad: wil je dat ik ook nu nog bij je blijf? Maar deze niet uitgesproken. Zijn trots, zijn beter-weten, zijn wantrouwen weerstreeft zich daartegen. Hij wil zekerheid; het gevoel van veiligheid-waarin-hem-niets-meer-gebeuren-kan, waarin zij straffeloos kunnen doen en laten wat ze willen, zonder dat hun liefde gevaar loopt aan haar eigen gloed te verteren, of kommerlijk uit te sterven. Elke dag zegt hij: nog even .... nu nog de zekerheid, en dan .... En het bewustzijn dat hij dit „en dan" geheel in de hand heeft, geeft hem de mogelijkheid zijn voorlust ten volle te genieten.

Beiden weten zij ook, dat het een uitermate gevaarlijk spel is dat zij spelen; maar is de zuiverste liefde geen concentratie van levensgevaar? Het is onnatuur, hun doen; maar is dit niet het superieure van hun liefde, haar aan het natuurlijke, dom-bestiale te ontrukken, zij het dan om haar op een hooger, nog nooit bereikt niveau aan de natuur terug te koppelen?

— „Misschien zijn wij bevooroordeeld," heeft Claire eens gewaagd te zeggen.

— „Jij en ik zijn wetenden, daarom," heeft Minne geantwoord. Hij voelt een zeldzame kracht en stijfkoppigheid, sinds hij beseft dat zijn lot volkomen

verankerd is aan dat van Claire. En met hoeveel blijdschap ondergaat ze niet de pijn van zijn tyrannie.

Thans ook onderstaan zij het, hun samenzijn in de nacht te rekken; hun schuldelooze uren aaneen te rijen tot een veel grootere schuld dan die door roekeloosheid, diefstal, ontrouw. Het verre weerlichten dat in de flits van een halve seconde witte wereldgroote varens tegen het nachtweefsel teekent, of rosse, repeteerende gloed-signalen geeft, is slechts een voorwendsel om hun bijeen-zitten te laten voortduren. Zij beginnen het alleen-zijn te vreezen, beginnen hun onmacht te vermoeden om de innigheid te bewaren bij de eenzame dooltocht door het woestijnlandschap van hun droom.

Minne die bij het raam is komen staan, heeft zijn arm om Claire geslagen. Hij merkt hoe ze even rilt wanneer het weerlicht zijn kronkellijnen trekt langs de hemel en natrillert in een soort zichtbare echo.

— „Ben je bang?" vraagt hij.

— „Bang niet. Maar het is iets als een angstige verwachting."

— „Je bent nerveus," zegt Minne heel zacht en lief. „Misschien verg ik teveel van je krachten . . . ."

— „Meen je dat? Je vergt van mij immers niets anders dan je van jezelf vergt. En het blijft toch hetzelfde: jij of ik."

— „Nu lijkt het mij alsof ik het zelf niet omvatten kan hoeveel je van mij houdt, liefste."

— „Het lijkt mij zelf alsof ik het niet meer bevatten kan," zegt Claire terwijl ze haar hoofd opheft naar hem.

— „In de boeken is dit het punt waar de geliefden sterven moeten van overgroote liefde," probeert Minne te spotten. Een begin van storm gelijk daar buiten in de nacht, is ook in hem gevaren.

De vrouw hoort het aan het iets-gejaagde van zijn praten en zegt: „Maar het lijkt me ook, het mòet zoo wezen, dat wij langzaam bezig zijn te sterven. Alles ontzinkt me. In mijn slaap lig ik onbeweeglijk op een eindeloos wit vlak; het leven stroomt kleurloos uit mij weg. Ik denk: zal Minne komen? Maar er is niets dan het eindeloos-witte, het dood-stille. Ik geloof niet dat sterven anders is."

— „Laat ons niet over sterven spreken, vannacht," zegt Minne, zelf nu ook huiverend.

— „Dat moet het hoogste zijn, van liefde te sterven."

— „Van liefde opnieuw te leven . . . ."

Haar hoofd leunt tegen zijn borst, terwijl zij zich dwingt naar het steeds feller weerlichten te kijken. In plaats van naar bed te gaan, zou zij buiten willen loopen, alleen, in deze onheilspellende nacht; razend van angst zich toch dwingen voorzichtig, langzaam te gaan; de bliksem-boomen, de verzonken wouden van vuur tegemoet.

Dan steekt er een lichte wind op, warm en gelijk-

matig eerst; daarna harder en koeler, zoodat ze het raam moeten sluiten. En in de beslotenheid van de kamer voelen zij zich beiden opeens uitgeput. Het leven in deze voortdurende spanning vergt het uiterste van hun krachten. Het alleen-zijn en de slaap hebben ze noodig als een geneesmiddel. Terwijl de stormwind buiten aan de deuren en ramen kleppert, gaan ze naar boven. Minne blijft even bij de slaapkamerdeur van Claire staan.

— „Ga gauw slapen. Je bent ontzettend moe," zegt hij; kust haar vier, vijf maal; en zoekt dan snel zijn eigen kamer op.

Maar ze kunnen geen van beiden slapen. De stormwind raast door hen heen; in hun hoofd is de duizeling van een lichte dronkenschap, maar nog te luciede om de uitweg te kunnen vinden tot de sluimer. Claire heeft de lamp laten branden, omdat het bliksemlicht dat telkens door de gesloten gordijnen òpflakkert, haar schichtig maakt. Zij ligt voor zich uit te staren naar de wand, die nu voor haar onrust beweeglijk en hel is als een vlammenzee. Ze is beangst, ze weet niet waarvoor. De storm is het niet .... ze heeft vaker een onweer hier meegemaakt en weet dat het de gewone wijze is waarop de zomer zich in deze streken aankondigt. Het is iets anders. De storm is in haar ledematen, in haar hart gevaren. Zij beeft en hoort het kloppen van haar bloed en voelt het spannen aan haar slapen.

Ze had Minne niet moeten laten gaan. Ze hadden bij elkander moeten blijven. Nu juist. Ziet hij dan niet dat zij boven haar krachten leeft, dat er niet veel meer noodig is om haar ineen te doen storten van overspanning? Hij wil het niet zien. Hij kan haar zwakheid niet zien, ze weet het.

Zij op haar beurt ziet evenmin het radeloos-obstinate van Minne's gedrag. Zij noemt het kracht, terwijl de man zelf het begint te ervaren als overmoed, een hubris die hem gevoerd heeft buiten het gebied dat menschen is toegemeten, en waarin hij nu verdoold is, richtingloos, radeloos. Hoe vindt hij haar terug? Hoe vindt hij de geluksstaat van innige liefelijkheid die hij zich vroeger gedroomd had en die hij zoo huiveringwekkend-nabij dacht? Wat hij thans gevonden heeft, is een woest en meedoogenloos vuur, dat te snel hem verteert.

Stijf houdt hij de oogen gesloten, hij wil niets meer zien. De handen heeft hij krampachtig tot vuisten gebald. Ze voelen zichzelve, de handen bestemd om háár te liefkoozen. Het is de stormwind die in hem raast, die hem de nuttelooze nacht begint te doen haten. De woedende vlagen rukken niet slechts aan de ramen van het huis, en beuken hard met onbekende voorwerpen die gierend in het duister worden weggeworpen; de storm rukt ook aan zijn ledematen, schudt hem door elkaar, benauwt hem, maakt hem wild. Hij heeft een neiging om woedend

om zich heen te slaan, het uit te schreeuwen. Ja, schreeuwen wil hij!

Hij maakt een venster open, dat onmiddellijk uit zijn hand geslagen wordt. De storm stort zich in de kamer en wervelt een paar seconden om hem heen, een lawine. Slechts met de grootste inspanning lukt het hem de luiken weer te sluiten, en hijgend, geheel verwaaid, staat hij minutenlang op adem te komen. Toch heeft dit lijflijk contact met de storm hem goed gedaan voor een poos. Hij voelt nog de innerlijke opwinding, maar reeds gedeeltelijk geluwd. Het is een van die groote inzinkingen waarin de uitgeputte elementen nieuwe kracht schijnen te putten. Hij staat bij de deur, zijn linkerhand op de knop, terwijl zijn rechter de haren in orde strijkt. Wat wil hij eigenlijk? Hij kan niets aanvangen in deze verschrikkelijke nacht. De storm wordt heviger, hij kan toch niet slapen; van lezen is geen sprake. Hij steekt een sigaret op en werpt haar na enkele trekken weer weg. Een harde donderslag ontsteekt hem opnieuw in woede. Ook dit nog, ook dit! Wanneer alles mis gaat, innerlijk, dan spant ook nog de natuur samen om je tot dolzinnigheid te brengen. Er komt een lichte trilling in het huis; de orkaan heeft het in zijn geweldige armen gevat en omhelst het tot het kreunt en bijna ineenstort onder zijn druk. Zóó moest ik een mensch kunnen omhelzen, denkt Minne; zoo moest ik kunnen razen door een menschelijk leven. Dùrven!

Wat doet ze, Claire? Ze zal evenmin kunnen slapen als ik. Zou ze angst hebben? Stellig zal ze bang zijn. Dit noodweer schudt aan al de grondvesten van je ziel.

Waarom is hij zoo dwaas geweest haar alleen te laten. Het is bijna wreedaardig; hijzelf is reeds zoo geënerveerd, hoeveel meer dan niet Claire, een vrouw. Wat een wreedaardige dwaasheid; ze is nog geen twintig stappen van hem vandaan. Maar ze is natuurlijk te trotsch om bij hem te komen of hem te roepen. Dat moet hij zelfs in zijn opgewondenheid op dit oogenblik billijken.

Zal hij naar haar toe gaan? Het is misdadig haar alleen te laten bij dit noodweer. Het is pervers. Ze kàn het niet misverstaan als hij bij haar komt; het is terwille van haar angst. En van de zijne. Terwille van de orkaan bij nacht.

Haastig slaat hij zijn kamerjapon over zijn pyjama en trekt zijn deur open. Maar op de gang loopt hij aarzelend de twee deuren voorbij die haar van hem scheiden. En besluiteloos blijft hij voor de hare staan.

Neen, hij wil niet bij haar aankloppen. Dat zou een profanatie zijn. Hij zou riskeeren dat zij het door 't slaan en rukken van de storm niet hoorde, en welk een vernedering dan, nògmaals te moeten kloppen. Dat zou hij nooit over zich kunnen verkrijgen. Daarvoor schaamt hij zich, als voor iets plat-burgerlijks dat niet bestaan kan tusschen hen. Zoo'n vulgaire slaapkamer-scène.

Neen, hij wil niet. Als hij naar binnen gaat, dan is het met zijn goed recht, met de noodwendigheid van het gerijpte uur, met het recht dat hem hun overgroote liefde geeft. Zal hij haar roepen? Maar bij al dit geraas zal hij moeten schreeuwen voor ze hem hoort. Wéét zij dan niet dat hij hier buiten staat en met heel zijn heftigheid verlangt bij haar te zijn? In een krampachtig gebaar, onafhankelijk van zijn bewuste wil welke rekent met gesloten deuren, drukt zijn hand de deurklink omlaag en duwt.

De deur is niet gesloten! Minne staat in het melkwitte licht van de slaapkamer, die hij nog nooit langer dan een paar seconden betreden heeft.

Claire zit overeind in haar bed en ziet hem aan met oogen groot van schrik en verrassing. Maar reeds komt een nieuwe glans over haar gezicht. Ze strekt haar armen naar hem uit, en een juichtoon ontsnapt haar: „Minne!"

In een paar groote stappen is de man bij haar, zet zich op de rand van het bed. En ze bergt haar gezicht aan zijn borst, hangt zich aan zijn schouders en kreunt van verlichting. Welk noodweer kan haar nog deren? Hij heeft haar roep gehoord en is gekomen; nu is alles goed; nu wordt de cirkel van haar liefde gesloten, wordt het eindelijk volkomen.

— „Ben je geschrokken?" zegt Minne teeder. „Je deur was niet op slot .... dat wist ik niet."

— „Mijn deur is nooit op slot .... sinds jij hier

bent," prevelt Claire kleintjes aan zijn borst. Ze is bij hem, ze is bij hem in deze wilde nacht; waarom zal ze het hem dan niet bekennen? Klein en lief en meisjesachtig zijn bij hem? Hij heeft haar verstaan, er is geen gewrongenheid meer tusschen hen; nu wordt alles goed, en duurzaam, en veilig.

— „Jij .... heb je dan gedacht dat ik toch wel spoedig komen zou?" vraagt Minne terwijl zijn handen de volle garven van haar roodbruine haren omhoogspreiden; een kleine lieve storm van dierbare geuren die hij in zijn handen houdt, ongenaakbaar voor de groote, duistere stormen buiten.

Ze knikt alleen maar van ja, de vrouw die in haar nachtjapon van kant en zijde dichter nog naar hem toe geschurkt is. Hoe heeft ze gehunkerd naar dit oogenblik, plotseling weet ze het. Hoe is zij de hevige orkaan van deze laatste week met Minne thans eindelijk ontkomen, en veilig bij hem. Veilig en voorgoed. Zij konden niet bijeengeraken in de orkaan; maar nu zij ten laatste naar elkaar geworpen werden, zal er weldra luwte zijn en rust.

Alleen de bulderende oceaanstorm buiten denkt er anders over. Kort volgen de donderslagen op elkander. Van dichtbij. Een knetterend geweervuur dat zich uitstulpt tot een donker kanongebas en voortrolt met geweldig-tuimelende echo's. Claire merkt er niets van. Ze heeft zich gansch verborgen bij de man. Haar aandacht is slechts: bij hem zijn.

Haar ziel is in hem weggekropen. Zij wil nooit meer iets anders dan dit mannelijk-beschermende.

Maar Minne's aandacht is verdeeld. De storm heeft hem aangegrepen. Hij voelt zich meegesleurd door al de wilde vlagen; de donderslagen dreunen aan zijn hoofd. Dit is een ergere storm dan hij ooit heeft meegemaakt.

— „Is het hier vaak zoo'n orkaan? En wat doe je dan alleen?" vraagt hij.

— „'t Is nooit zoo erg .... en nooit zoo veilig als nu," fluistert de vrouw tegen hem aan. Haar woorden zijn vlak bij zijn borst. Haar geur om hem heen vermengt zich met de scherpe ozon die de bliksem achterlaat.

Opeens valt een knetterende slag, en met een knal is het licht uitgeknapt, heerscht volslagen donkerte om hen.

— „Leiding doorgeslagen," zegt Minne, Claire vaster tegen zich aandrukkend, die er nauwelijks iets van gemerkt heeft; ze hield haar oogen gesloten.

— „Nu zijn we nòg dichter bij elkaar," zegt ze. Het donker heeft de laatste afstand weggenomen. De man is nu een harde, veilige tastbaarheid, een levend geworden begrip. Ze heeft eindelijk de brug van haar droom naar de realiteit bereikt. Zij voelt haar warmte in de zijne overgaan, zijn gloed in de hare. Met gesloten oogen weet zij nu zijn gestalte; bezit zij hem en verliest zich aan hem. Er is niets meer

dan dit zacht bewegend ondergaan, dit wegglijden in de opperste vervoering. Een sterven aan het zich òmstulpend leven.

De man heeft zijn oogen wijd geopend. Het duister brandt aan hun randen, maar het is dicht en ondoordringbaar. Doch de vrouw ligt gevangen in het magnetisch veld van zijn zinnen. Zoo doordringt hij haar met het streelend tasten dat haar welvingen herkent, met de bleeke blauwe smaak van zijn kus en haar doorzonde geurigheid. Met de zoete muziek van zijn ademen aan haar oorschelpen.

Terwijl buiten het onweer loeit met hooge snerptonen die af- en aan-gillen over de zware, onophoudelijke windbassen. Maar de kamer is een innig besloten lichaam geworden, dat hen beiden veilig omvat. De geluiden van buiten verzachten zich aan haar wanden; slechts hun mildere echo dringt tot het binnenste door. En als de muren trillen, dan is het omdat zelfs zìj levend geworden zijn.

Telkens als de bliksem even òplicht en het geelroode schijnsel zijn lichtroffel door de kamer slaat, ziet Minne ook in een vreemd-nauwkeurig visioen het gezicht van de vrouw, haar gesloten oogen, de rijpe vrucht van haar halfgeopende mond, de donkere lokkenkrans over het kussen verspreid, het schemerende discus-paar van haar borsten. En vernieuwt zich het vuur in hem, uitlaaiend in de zwartere nacht.

Dit stormen en woeden om hen heen, en het snelle nerveuze licht dat dwars erdoorheen zijn geheimzinnige takt slaat, zij beleven het in en door elkander; zij deelen het in gelijke storm en felle sidderingen aan elkaar mee. En als de tyfoon van al hun eindelijk vrijgekomen hartstocht wervelend ze meesleurt buiten zichzelf, buiten hun wil en weten, in de laatste bezwijming van hun uitgeleefde lichamen, is het Minne die triomfeerend over haar heen-roept: „Jij .... jij .... jij alleen!" Terwijl de vrouw slechts kreunt: „O .... eindelijk .... eindelijk .... ben je bij mij .... bij mij .... bij mij ...."

Het overige is onverstaanbaar, onkennelijk. Het gaat verloren in het tumult van de nacht.

Minuten later, als de storm even adem schept, liggen ze in elkanders armen, onbeweeglijk en verzadigd. Hun lippen lispelen slechts nu en dan een vage klank aan elkanders oorschelp, die gesmoord wordt in een teedere kus. Claire zegt dwaze woordjes, kinderlijke combinaties uit haar vroegste jeugd. Minne's moegezoende lippen spelen met haar naam: „Mijn liefste .... Claire .... Clairette .... Clara .... Klaartje, lieve Klaartje," zegt hij nu in warm, rond Hollandsch.

En de vrouw herhaalt het, ondergaat de wellust van dit volle, zomersch-smakende woord: „Klaartje .... dat is Claire in joùw taal, niet?"

— „Dat ben jij in mij ... en ik in jou. Klaarte ..."

Dan spreken ze niet meer. In de rust die nu gekomen is, het matte luwen van daad tot jonge herinnering, passen woorden niet langer. Zij behoeven slechts te luisteren naar het gonzend zingen van hun eigen bloed, en naar de slaapmaat van hun hart.

Maar nu is er ook opeens de orkaan die Claire daarbuiten hoort; het woedend rammelen aan vensters, deuren, muren. De storm heeft zich niet aan hun eigen verstilde wak gestoord; zij is er weer plotseling, vijandig-razend, onvermoeibaar. En nu eerst schiet het Claire te binnen dat ook Marc ontwaakt kan zijn en haar zou kunnen roepen. Dat zijn nachtschelletje niet gehoord wordt omdat de electrische stroom is afgesneden. Dat hij niet naar haar toe durft komen omdat het zoo stikdonker en beangstigend is. Hoe heeft ze hem al die tijd kunnen vergeten . . . .

— „Ik moet even naar het jongentje zien," zegt ze, terwijl zij zich zachtjes uit Minne's omarming losmaakt om in de lade van het nachttafeltje naar haar zaklantaren te voelen.

Even danst het nuchtere licht door de kamer als zij is opgestaan en haar peignoir omslaat. Minne krimpt samen, alsof hij zich verbergen wil dat dit licht hem niet beschijnt. Alsof hij bang is dat het de betoovering zal verbreken waarin hij zich nog bevindt.

Ze gaat heen, en dan ligt hij alleen in het rumoerige

duister. In háár bed. Nu reeds heeft ze hem alleen gelaten, nu hij niet meer buiten haar kan. Nu hij haar gekoppeld heeft aan zijn bestaan; aan zijn verleden. Omdat hij „Klaartje" gezegd heeft .... Beangstigend .... Waarom heeft hij juist „Klaartje" gezegd? Ineens weet hij het! Heilige dwaasheid .... Klaartje dat is Esclarmonde. Eindelijk is hij beland bij het droombeeld dat hij najoeg. Is hij in de zwijmeling van enkele seconden onuitsprekelijk gelukkig geweest. Volkomen.

Maar ze is nu reeds weg, Esclarmonde. Nu reeds. Neen, dichtbij. Hij wil niet langer meer alleen zijn, geen seconde meer buiten haar leven. Hij werpt alle loomheid van zich af en staat op. In het donker tast hij naar de deur, en als hij er vlak bij is, wijst nieuw bliksemlicht hem de weg.

Hij loopt naar Marc's kamer, maar bij de open deur blijft hij staan. Wat wil hij? Ze staat daar over het kinderbed gebogen, kust het kind waarmee hij niets te maken heeft, het kind van een ander. Slechts enkele seconden na hun innigst samenzijn, terwijl hij haar nog zoo noodig heeft. Terwijl hij zich eindelijk voorgoed aan haar verbonden dacht, — voor eeuwig, — heeft zij hem al losgelaten en is teruggekeerd tot haar verleden. Tot het kind dat een andere liefde vertegenwoordigt.

Hij heeft nooit meer gedacht aan Marc's vader, hij weet niet wie dat geweest is, het heeft hem niets

kunnen schelen. Maar nu ze van hem is, nu hij zich aan haar overgegeven heeft met al zijn trots, zijn laatste verwachtingen, zijn kansen op teleurstelling, nu kan hij niet meer verdragen dat ze hem ook maar een fractie van een seconde in de steek laat. Zelfs niet voor haar kind. Hij is jaloersch, en het is spijt die hem stokstijf doet staan bij de deur. Maar het is een trieste, melancholieke jaloezie; zonder wrok of haat. Ze is tezeer vermengd met de wetenschap van het onvermijdelijke, met de passieve verbittering van een, die toch, achter alles, weet dat het leven niet veel te bieden heeft. Niets waardevols dan wat je dwars en dubbel terugbetaalt met lijden. Zijn jaloezie is pijn waarvoor hij niemand verantwoordelijk stelt. Claire niet en het kind niet. Hoogstens zichzelf; zijn overgroote liefde.

Claire heeft zich opgericht, en in een onwillekeurige beweging keert ze zich half om, en laat het licht in de deuropening schijnen waar Minne staat. Zij ziet hem aan met nog dezelfde verrukking op haar gezicht van daarstraks. Het straalt zelfs door de schemering heen waarin zij zich bevindt. Het zaklantarenlicht valt echter kil en cynisch op Minne. Hij had zich kunnen schamen wanneer een ander hem zoo gezien had. Thans evenwel is het een hevige droefheid die in zijn borst omhoogwelt terwijl hij het hoofd opricht en hunkerend troost zoekt in haar open, onbevangen blik.

— „Ik was ongerust voor niets," fluistert Claire hem toe. „Hij slaapt zoo heerlijk .... geen storm kan hem deren."

— „Alleen ons die er middenin zijn," zegt Minne krampachtig. Doch de vrouw wil het niet hooren, en ze hóórt het ook niet. Ze zegt: „Zoo min als hij òns kan deren. Hij heeft ons in een heerlijk-stille baai gedreven, waar het goed is voor anker te liggen. Kom, mijn liefste ...."

En ze troont hem weer mee naar haar kamer, en haar liefkoozend gepraat verdrijft het gehuil van de storm uit zijn aandacht. Het enorme groeien van lawaai en het ineenstorten van brokken wereld daarbuiten, zij fluistert het weg, gelijk ze het ineenstorten van iets heel liefs binnen hem, wegbant uit zijn aandacht.

Hij wordt jongensachtig teeder en aanhankelijk in haar armen. Hun rollen zijn omgekeerd. Hij is nu het kind, en Claire de beschermende, almachtige moeder. Hij heeft met zijn teederheid en zijn zoeken naar teederheid Marc verdrongen. Nu is hij tevreden, wil hij insluimeren aan haar borst. Hij is niet slechts haar vader en haar man, hij is ook haar zoon geworden.

Ongemerkt vermindert de orkaan. Over zijn hoogtepunt gekomen, put hij zich nog uit met stooten die in steeds grootere tusschenpoozen terugkomen. Hij luwt nog slechts na met lang gewaai dat zingend

wegdrijft; ruischen dat van verderaf komt en hooger klinkt. Intense sluimermuziek. Die tenslotte nauwelijks meer gehoord wordt, want ook de man en de vrouw sluimeren in elkanders armen in.

Zoo nu en dan schokt een droge snik uit Minne's borst, en warmer omvatten hem dan de moederlijke armen. Hun slaap is teeder als het liggen in malsche klaverweiden, als het drijven in een oliegladde zee. Hun zeer verstilde adem is gedempte klarinet-muziek van herders in verborgen dalen; zij loopen hand in hand door bloeiende gebergten en luisteren. Uit de diepten van hun droom stijgt slechts het ruischen van de watervallen en de echo van de herdersmelodie.

Zij zijn ontsnapt naar het Elysium der slapende gelieven.

XII

De verstilde stormnacht brengt geen ochtend. De menschen drijven op een oeverlooze zee, vol wrakken, vol vervulde dreigingen waarvan nog slechts een schaduw bleef. Vage ontzetting.

Twee menschen slapen, fluisteren en kussen, slapen weer. De dag mag nog niet komen, rek de nacht tot eeuwigheid, de luwe oeverlooze na-nacht. Het flauwe grijze ochtendgloren sluipt onmerkbaar over hen. Ze willen het niet weten.

Tot opeens een kloppen op de deur, en Allal's stem: „Madame .... madame ...." Moeilijk maakt Claire zich los uit haar sluimer, maar Minne is snel opgeschrikt. Wat wil Allal aan haar deur? Hij klopt nooit uit zichzelf aan, brengt nooit iets ongeroepen.

Nogmaals klopt hij.

— „Er moet iets zijn," zegt Claire, nu wakker. „Wacht even, ik ga kijken." Zij draait het slot om.

— „Madame, er is ...." Allal zwijgt alweer, nog voordat Claire de deur een handbreed ver geopend heeft.

— „Wat is er?" vraagt de vrouw.

Allal stamelt: „Ik ... ik .... Neen, er is nog niets." En keert zich haastig om en gaat.

Hij kan zijn boodschap niet meer zeggen, want met de eerste blik naar haar, en achter haar de kamer, heeft hij gezien dat Claire niet meer alleen is, dat de

stormnacht eindelijk de twee bijeengebracht heeft, en dit de morgen van hun eerste liefdesnacht is. Hoe kan hij dan zijn boodschap zeggen, de stralende verrukking van Madame, de lichte groene glans die hij nu plotseling in haar oogen ziet, vertroebelen door een mededeeling uit de harde, wreede werkelijkheid? Het ongeluk komt vroeg genoeg, te vroeg het einde van de hoogste heerlijkheid. Zijn delicaat gevoel voor haar wint het van zijn eigen schrik en kommer. Vroeg genoeg zal ze het weten wat hij had te zeggen. Hij haast zich weg.

— „Allal is gek geworden," zegt Claire glimlachend. En na even peinzen: „Misschien heeft hij jou gezien en is hij toen zijn vraag vergeten."

Doch Minne zegt skeptisch: „Is Allal zoo bescheiden?"

Het is alweer zijn jaloezie. Hij is fel op ieder mannelijk wezen uit haar omgeving; op ieder die nog iets vertegenwoordigt van het verleden, toen hij nog niet bij Claire was, de tijd die hij vannacht heeft losgescheurd van zijn hernieuwde leven, en prijsgegeven aan de wilde orkaan. Hij wil door niets meer aan dat andere herinnerd worden. En Allal heeft zich aan te passen aan het nieuwe heden, of te gaan.

Hij wil niet zoo onvriendelijk denken, maar 't is zijns ondanks. Hij wil mild en goed zijn, nu het leven ook zoo rijk en heerlijk is geworden. Hij glimlacht als hij zacht zichzelf verwijt dat hij jaloersch is op

de tuinman, op iedere seconde, elk noodzakelijk woord dat Claire met een ander spreekt. Maar dit was blijkbaar niet noodzakelijk. Kinderachtig. Het is het fonkelnieuwe; hij weet nog niet goed raad met al zijn rijkdom en toont zich gierig. Spoedig zal hij hierin weer verstandig zijn. Hij is te rijk om niet tegen een ieder genereus te wezen.

— „Hij weet misschien geen raad, omdat de stroom afgesneden is," veronderstelt Minne.

— „Het komt er niet op aan. Wat hebben we met anderen te maken. De dag is voor ons, voor ons alleen," jubelt Claire. „En niets kan ons dat ontnemen."

Zij weet zich bovenmate gelukkig nu ze hem terugvindt in het reëele daglicht, hem bij zich heeft voorgoed. Ze bemerkt ook zijn ontkiemende jaloezie, en het geeft haar een sidderende vreugde, juist gekruid door het bijmengsel van wat lichte spot. Is het niet het heerlijkst van alles, zoo exclusief, zoo grenzenloos en ongeremd bemind te worden en zelf te beminnen?

Zij sluiten zich in elkanders armen, telkens en telkens weer opnieuw, verliezen het besef van tijd, beleven de terugkeer van de nacht. De gewone ordening der uren heeft opgehouden voor hen te gelden. Tijd en ruimte zijn samengevloeid in het ééne: elkander liefhebben in één onafgebroken kus. Het hindert hen weinig dat vaag nog de komst van Allal door

hun bewustzijn schemert; de verdrongen waarschuwing terug te moeten keeren tot het alledaagsch gedoe. Het is er, maar slechts als een verre vormelooze schaduw achter de hoogere werkelijkheid, die zij in deze afgeperkte wereld van de kamer ondergaan.

Dan, in een korte rustpoos, dringt toch een signaal tot Claire door: Straks komt Marc nog, wanneer ik te lang wegblijf. Zij moet nu kiezen tusschen Minne en Marc. Maar dat is dwaasheid om het zoo scherp te stellen. Alsof Marc niet weet .... Al is hij nog een kind, hij weet toch dat zij vrienden zijn, en dat een man en vrouw hun eigen echtelijk leven kunnen leiden. Zij wil zich niet schamen voor haar zoon. Waarom mag Marc niet weten dat hun vriend hier is? Hij weet het al, — zij herinnert zich het strakke kijken van zijn groote kinderoogen, zijn blikken die haar volgen, Minne spiedend opnemen, ze heeft het immers opgemerkt, alleen niet willen realiseeren. 't Is daarom niet. Misschien om Minne's jaloezie. Ze wil in elk geval niet, dat het kind nu aanklopt. Dat moet ze vóór zijn. En eens moet tòch de droom gekoppeld worden aan het alledaagsche. Dat zal juist een nieuwe heerlijke emotie zijn, herboren in het doodgewone leven weer te keeren, dat nu niet langer doodgewoon meer is, maar een wonder net als al het andere hier.

— „Wil je nu al opstaan?" vraagt Minne, die haar

onrust aanstonds merkt. Een sâamgeschakeld, geheimzinnig zintuig registreert de kleinste schommelingen van hun liefdesspanning. Zij zijn elkaars seïsmograaf, de vluchtigste nuance ontgaat hen niet meer. Haast zijn alle woorden overbodig geworden, zoo nauwkeurig ondergaan ze elkaars gedachten. En daarom volgt hun wil ook een gelijke baan.

Claire opent het venster en ziet buiten het leege, ijle land, dat na een storm altijd iets kaals en troosteloos heeft. De orkaan heeft duchtig huisgehouden in haar tuin, en verder, buiten de witte muur, mist ze een paar boomen op de heuvel. Die werden ook ontworteld. De lucht is nog flauw-grijs, maar effen en verraderlijk, zonder afzonderlijke wolken. Zoo, met al zijn leegte, wind-stil en vaal, is de morgen somberder dan haar stemming verlangt. In háár is alles opgeklaard en blauw. Ze merkt niet dat ze heel zacht neuriet onder het aankleeden, en evenmin dat ze soms luistert naar het geluid van de douche in de badkamer, terwijl een glimlach om haar mond speelt. Ze merkt alleen het sneller kloppen van haar hart. En glimlacht nogmaals.

Want het is Minne die daar bezig is, en die het water een kwartier lang op zich neer laat regenen, tot zich elke vezel van zijn lichaam heeft ontspannen en hij zich murw voelt van tevredenheid. Hij wil haar liefhebben zonder benauwenis, zonder nog ooit bezorgd te zijn. Jubelend. Hij betrapt er

zichzelf op dat hij fluit tot het metalig resoneert in de badkamer. Anders fluit hij nooit.

Dan, wanneer hij naar zijn kamer terug is, kijkt ook hij naar buiten, in de richting van de andere heuvel. Een vreemde kaalheid heeft het landschap daar; de storm heeft het schoongeveegd. Hij mist iets, en dat doet hem ietwat onaangenaam aan. Wat kan het zijn? Boomen? De fabriek? De fabriek! Hij ziet de schoorsteen niet meer, de omtrekken teekenen zich niet zuiver af in de grauwe morgen, maar er ontbreekt iets in die richting. Hij haalt zijn kijker voor de dag en tuurt. Stellig is de schoorsteen afgeknapt. Dat gebeurt zoo vaak bij zulke stormen. Als maar niets ergers gebeurd is. Hij kan het niet ontdekken van hier uit. Maar hij moet Claire waarschuwen. Ze zou ontzettend schrikken als ze 't plotseling merkte. Zou dit de boodschap zijn geweest die Allal had? Goed dat hij 't niet gezegd heeft.

Minne kleedt zich zoo snel mogelijk aan en is bij Claire terug, nog voordat zij heelemaal gereed is.

— „De fabriek heeft, geloof ik, wat averij gekregen door de storm," zegt hij heel voorzichtig.

Maar Claire schrikt niet. Ze vraagt alleen: „Erg?"

— „De schoorsteen is omgewaaid," antwoordt Minne terwijl zij elkander aanzien.

Ze is onbewogen bij dit nieuws, en hij beseft wat dit beteekent. Niets kan haar meer deren. Ze is on-

verschillig voor alles, zoolang hij slechts bij haar is. Hij voelt de heele kracht van zijn liefde weer, bij dit duidelijke bewijs van de hare.

— „Neen, je bent geen echte fabrikante," zegt hij lachend.

Samen gaan ze naar beneden. Bij de trap komt Marc reeds naar hen toegeloopen, slaat wild de armen om zijn moeder en vertelt geagiteerd: „O Mama, de fabriek is ingewaaid."

En tot zijn kinderlijke verbazing antwoordt Claire gewoon: „Ja jongentje, dat weet ik al."

Van zijn moeder kijkt het kind naar Minne. Merkt het de nieuwe glimlach op diens gezicht? Ook de man toont geen verbazing. Ze hebben er dus blijkbaar reeds over gepraat. En vinden de fabriek opeens niet belangrijk meer. Ze staan dus samen aan een andere kant van de dingen dan hij, Marc.

Boos stampt hij met zijn voet op de grond en zegt met tranen in zijn stem: „Maar het is toch mijn fabriek .... later. En ik vind het wèl verschrikkelijk. Jullie .... jullie rare menschen."

Minne vindt hem vrij onhebbelijk, en kan zich zijn boosheid niet goed verklaren. De moeder streelt hem een beetje over het hoofd en zegt daarbij onverschillig: „Stel je toch niet zoo aan, Marc."

— „Goed," zegt de knaap plotseling resoluut, maakt rechtsomkeert en loopt de tuin in. Hij beleeft de ellendigste morgen van zijn jonge leven, terwijl

hij dwars door de gehavende perken en bedden van Allal stapt.

Aan de ontbijttafel moet de Berber verslag uitbrengen.

— „Wat is er toch met de fabriek gebeurd?" vraagt Claire. De telefoon functioneert niet, zij kan dus niemand opbellen, en heeft er trouwens ook weinig lust toe. Ze moet maar op Allal's mededeelingen afgaan.

En deze, die hoort dat zelfs de geringste zweem van pathos ontbreekt in haar stem, zegt droog: „De schoorsteen is omgewaaid en door het dak gevallen. Er zijn veel vensters stuk. Dat is alles wat ik weet."

— „Daar ontbrak alleen nog maar brand aan," zegt Claire alsof ze het over het eigendom van een ander heeft.

Allal weet daar geen antwoord op te geven. Alleen zijn blauwe blik laat hij één seconde in die van Minne rusten. En hij merkt dat zijn vermoeden juist geweest is; dáár is de oorzaak dat dit ongeluk geen ongeluk meer is. De hooge trotsche schoorsteen is gevallen, de tqaf is gebroken; er moet een geheimzinnige samenhang zijn tusschen die twee dingen. De wegen der natuur zijn ondoorgrondelijk. En de beide Europeanen behoeven niet te weten dat hij met menie een kleine „hand van Fatima" onder hun schoenzolen geschilderd heeft, toen hij ze onlangs moest poetsen. Er is veel onzin in de wereld, maar .... je kunt nooit weten.

Terwijl ze nog bezig zijn te ontbijten, staat de auto van André Suze voor het huis stil, en komt hij haastig binnenloopen met een onheilspellend-bezorgd gezicht.

— „Weet u nog niets?" vraagt hij bij 't zien van Claire's rustige glimlach.

— „Ja, tòch. Dat er het een en ander met de fabriek gebeurd is, niet?"

— „Het een en ander!" roept Suze uit, meer van verbazing dan uit het opgespaarde pathos dat hij voor dit dramatische moment bereid hield. En hij begint de ongelukken op te sommen die de orkaan veroorzaakt heeft. Een groot gedeelte van de werkruimte is verwoest, en waarschijnlijk ook een deel der machinerieën. Er zal wekenlang niets afgeleverd kunnen worden. Suze spreekt van een totaal verlies van ongeveer tweehonderdduizend francs.

— „Tweehonderdduizend francs, dat is veel," zegt Claire. „Maar het is heel vervelend zoo vroeg op de dag over geld te moeten praten."

De directeur begrijpt haar minder dan ooit. Ze is altijd zakelijk geweest wanneer hij zich gevoelig toonde, en onzakelijk als er groote transacties gevoerd konden worden. Maar zoo duidelijk als thans, — zoo onbeschaamd, moest hij toegeven, — was haar werkelijke onverschilligheid voor zaken nog niet gebleken. Stelt ze zich soms gouden bergen voor van de bedrijfsverzekering? Daar de fabriek zóó

lang stil moet liggen, is er een indirecte schade, die niet wordt vergoed. Dat is juist het fatale.

— „Dit is dan misschien net een mooie gelegenheid om je reorganisatieplan door te voeren," zegt de vrouw, veel meer geïnteresseerd nu ze zich tot Minne wendt.

Is het dat? denkt Suze. Zooveel te beter dan. De fabriek gaat hem ter harte; heusch niet alleen om harentwil. Juist nu er „een ander" is, wil hij het haar toonen. Hij trouwt over een half jaar, en met het kapitaal dat zijn vrouw als bruidschat meebrengt, wil hij zich inkoopen in de fabriek. Is hij eenmaal niet slechts directeur maar ook mede-eigenaar, dan kan niets hem meer gebeuren, en is hij er volkomen zeker van de onderneming tot groote bloei te brengen. Dan kan hij Claire zijn edelmoedigheid toonen, en is zij trouwens maatschappelijk aan hem overgeleverd. Dan zou hij zich kunnen wreken als hij wilde; maar hij wil niet, want nog altijd voelt hij zich aan haar verbonden, vereert hij haar, zou hij zwichten voor iedere concessie die zij hem deed.

Ofschoon .... hij heeft nu wel degelijk rekening te houden met de ander, de Hollander. Als diens reorganisatie-plannen ernst zijn, beteekent dit dan niet, dat hij meer is dan een toevallige en kortstondige amant van Claire Wolff?

Zijn instinct geeft aan Suze de volle zekerheid dat Minne haar man is. Het duurt niet lang meer, of deze

zal optreden in Claire's plaats; hoe heeft ze zich laten dégradeeren, trotsche waanwijze vrouw. En toch voelt hij zich bij die gedachte tevens opgelucht. Want nu kan hij zich laten gaan. Nu is hij niet meer unfair als hij gaat intrigeeren om een aandeel in de fabriek. Om het leeuwendeel desnoods. Want nu wordt het een strijd van man tegen man, die niets meer met gevoelens te maken heeft. Neen, hij moet deze Minne Postma in eere houden, immers hij ontlast zijn geweten. Deze indringer zal net de domme tusschenpersoon worden, die hem de fabriek in handen speelt.

Suze toont zich dan ook een en al geestdrift voor de denkbeelden welke de ander met nordieke preciesheid en ietwat loome argumentatie uiteenzet. Hoe dan ook, Suze moet zijn schrandere kijk op de fabriek bewonderen; zooals Minne vindt dat de Franschman op de duur toch meevalt, zich onbevangener en ontvankelijker toont dan hij eerst gedacht had.

Terwijl ze druk zitten te praten en te cijferen in Claire's werkkamer, is de vrouw in het rustigste hoekje weggekropen. Maar ze luistert aandachtig toe, zonder een enkele maal de twee mannen in de rede te vallen. Haar blikken hangen aan Minne's lippen. Hij denkt voor haar, hij handelt; hij is tegen het leven opgewassen. Nooit had zij kunnen gelooven het plezierig te zullen vinden dat een ander

voor haar dacht en optrad. Maar hoe geheel anders is dit; hij is haarzelf, zij is slechts een deel van hem dat hier tevreden zit en toeziet.

Daarna gaan ze samen naar de fabriek, waar de inlanders in kleine groepjes staan te praten over het onheil. Hier is Claire weer even de oude, wanneer ze een paar menschen aanspreekt in hun eigen taal en ze geruststelt: „Er zal spoedig genoeg weer gewerkt worden." Ze vindt het volkomen logisch dat zij nu spreekt; alsof Minne spreekt. Maar daarna, bij hun rondgang, neemt ze heel aanhankelijk zijn arm, en zwijgt weer om te luisteren naar wat hij Suze voorstelt.

En Minne heeft uit haar zwijgen wel begrepen dat ze wil dat hij, — vandaag tenminste, — het initiatief neemt, en al de dingen bij Suze doorzet, die zijzelf vroeger al wenschte te doen maar nog niet kon bereiken. Claire ziet ook de toegeeflijkheid van haar directeur, en bewondert Minne er des te meer om. Zijn rustige stijfhoofdigheid en zijn wil imponeeren blijkbaar ook andere mannen. En dat bevredigt haar verstand, want nu blijkt immers ook dat hij niet alleen de liefste maar ook de mannelijkste onder hen is. Alsof ze daaraan ooit getwijfeld heeft....

Maar misschien heeft ze daar inderdaad wel eens aan getwijfeld, zonder het zelf goed te beseffen. Nu is dat dan in ieder geval voorgoed voorbij. Hij mag heerschen over haar leven.

De tegenwoordigheid van een medeminnaar geeft haar vriend onwillekeurig het aplomb en een soort van zelfovertreffende kracht die de ander schaakmat moet zetten. Minne zegt: „We zullen dit doen. We zullen dat tot stand brengen. Het beste is zoo gauw mogelijk te beginnen." En Suze weet niets beters te doen dan na een paar zwakke en ongemeende tegenwerpingen toe te geven. Hij kent zelf te goed dit soort van aplomb; het is een uiting van verzekerde potentie. Hij zal gedwongen zijn z'n maatregelen te nemen.

Zoodra Minne en Claire weer alleen zijn, juicht de vrouw: „Je kunt je niet voorstellen, liefste, wat een genot het voor mij was, te zien hoe je Suze domineerde. Prachtig was dat."

— „Ik hoop dat je het eens bent met mijn voorstellen," zegt Minne lachend.

— „Hoe kan ik anders? Je voelt en denkt precies hetzelfde als ik. Als iets mij nog moest overtuigen dat wij werkelijk tot één wezen samen zijn gegroeid, dan dit zakelijk gedoe vandaag! Juist vandaag, op onze eerste dag. Het is of ik uit mijzelf gevlucht ben, en in jou, alleen nog in jou denk en handel."

Een paar seconden lang is weer de vervoering daar, die hen aan de banale wereld ontrukt.

— „Och, Suze is niet zoo kwaad," antwoordt Postma later mild. „Maar het moet uiteraard een gespannen verhouding tusschen jullie geweest zijn.

Hoe kan het ook anders. Het is immers onmogelijk dat een man je kent en niet op je verliefd is. En zeker als hij iedere dag met je te doen heeft."

— „Laat ons niet meer praten over dat soort verliefdheid. Het is alles zoo verweg onder ons weggezonken. Het is mij voortdurend, zelfs op het fabrieksterrein, alsof ik over hooge bergtoppen wandel. In een hoog, koel alpenlandschap loop ik met jou. We moeten zeker een bergtocht maken. In de Alpen of in de Hooge Atlas. Dat zal heerlijk zijn!"

— „Zoodra ik de fabriek in orde heb, ik beloof het je," zegt Minne.

Een onuitsprekelijke fierheid vervult hem. Al zijn vitaliteit, al zijn levensdurf en scherpzinnigheid heeft zij hem teruggegeven. Eindelijk leeft hij volwaardig, buiten het bereik van teleurstelling en ouderdom. Op volle kracht, in een rijpe, eeuwige jeugd. Slechts een heel lichte schaduw van zorg is er bij dat alles. De reorganisatie van de fabriek zal een paar maanden vergen; hij heeft zich gebonden, maar nu zal hij maatregelen moeten nemen om zoo lang achtereen hier te kunnen blijven. Hij is al eenige maanden onderweg, hij heeft nooit aan een terugreis willen denken. Nu nog minder dan ooit, natuurlijk. En waarom ook? Alles wat hij heeft is hier, hier, hier! De rest is waardeloos. Hij wil het niet-eens meer een naam geven; hij wil zich niet-eens meer voorstellen wat „de rest" is. Maar ook hij heeft met „zaken" te ma-

ken, en die zaken moeten geregeld worden. Hoe dan ook. Alleen: dat moet hij zoo lang mogelijk uitstellen. Hij mag zijn nieuw geluk niet vertroebelen door aan zulke dingen langer dan een seconde te denken. Hij kijkt in het heldere grijsgroen van Claire's oogen om deze fantomen weer snel te vergeten. Maar ze blijven gekoppeld met de fabriek. Zaken zijn zaken.

Daarom .... Uitstellen? Ook dat van de fabriek? Hij heeft het echter beloofd, en daar het iets zakelijks is, geeft het hem ook een recht hier te zijn. Het is een opdracht die hij vervult. Hij is hier voor doodgewoon ingenieurswerk. Vrijwillig, maar toch voor een zakelijke aangelegenheid. Dat is zijn maatschappelijke rechtvaardiging; dat maakt dat hij ook zoo van de fabriek houdt. Niet meer alleen omdat het Claire's eigendom is.

Doch vandaag wil hij al deze dingen nog uit zijn gedachten bannen. Doorgaan met gelukkig te zijn, gelijk hij het àl de ongetelde uren van de stormnacht was. Nu is alles kalmer en verscherpt, maar de roes moet blijven duren. Het geluk mag hem geen minuut verlaten, anders stort hij omlaag, verliest hij alle grond onder de voeten. Hij moet de nacht herbeleven, telkens en telkens weer, om de „rest", de buitenwereld van zich weg te houden.

— „En nu praten we vandaag niet meer over die nare fabriek," zegt Claire op hetzelfde oogenblik.

XIII

Hoeveel dagen van onvertroebeld geluk zijn voorbijgegaan? Zij weten het niet. Zij zijn het besef van de tijd verloren, gelijk bij hun twee-eenheid ook het ruimtelijke is weggekrompen. Zij leven in een hoog, koel maanlandschap, waar nacht en dag zijn opgegaan in één gelijke, lichtend-gele schemer. Slechts van veraf en verstild dringen de aardsche geluiden tot hen door. De lichtsignalen der alledaagsche dingen worden in de stratosfeer die hen omgeeft getemperd en ontleed; zij zien de wereld nog slechts in de ijle kleuren van de regenboog.

Suze is naar Casablanca vertrokken om de eerste voorbereidselen te treffen voor de reorganisatie van de fabriek. Hij heeft zich met het inkoopen van materiaal belast, en zijn afwezigheid beteekent voor Claire en Minne een zeer gewenscht uitstel. Het mag gerust nog langer duren.

Op een morgen, in nog half bewuste toestand, heeft Minne een briefkaart gekrabbeld: „Heb werk aangenomen. Inrichten van een textiel-fabriek. Blijf voorloopig hier." Het woord „voorloopig" neer te schrijven heeft hij een oogenblik onaangenaam gevonden. Maar het kwam vanzelf uit zijn potlood. En toen de kaart verzonden was, heeft hij weer opgeademd als na 't vervullen van een lastige, lang-uitgestelde plicht. Niets mag hem meer bezwaren bij

de onwerkelijke lichtheid waarmee zij naast elkander gaan. Hij wil Claire evenaren in haar onbevangen overgave aan het geluk. En hij heeft ook niet gewild dat zij iets zou merken van zijn kaart. Er mag geen onrust komen; hij wil zelfs vergeten dat hij heeft geschreven; en aan wie.

't Is toch maar goed dat ik 't gedaan heb, denkt hij later, als Suze terug is, en het blijkt, dat 't nog wel veertien dagen duren kan voor er kan worden begonnen met de verbouwing. Veertien dagen.... hoe lang is dat? Een eeuwigheid en een seconde. Want de seconden der verrukking zijn zonder duur; maar het duurzaamst geluk is opeens voorbijgegaan met de snelheid van een lichtflits.

— „Zullen we intusschen nog op reis gaan?" vraagt hij. Hij heeft er behoefte aan zich nog meer met Claire te isoleeren. Niets en niemand ter wereld mag nog in hun leven interfereeren. Hij vreest de draad van Ariadne die hen omsponnen houdt en die opeens met zachte rukken zou kunnen manen òm te keeren. Herinneren aan de weg terug. Geluk is juist: te weten dat er geen terugtocht meer bestaat. Daarom moeten alle banden doorgesneden worden, moeten zij alleen en ongenaakbaar op een hooge alpenweide samen zijn.

Maar de vrouw heeft geen last meer van haar verleden. Voor haar bestaat het niet meer; ze heeft het eenvoudig uit haar bewustzijn weggevaagd. Wat

waardevol daaraan was, heeft zich omgevormd tot een stuk van het heden dat zij bezig is te beleven. Het is als iets tegenwoordigs uit haar herboren. Marc bijvoorbeeld. Die is opeens een groote jongen. Losser van haar, zelfstandiger. Hoe jong hij ook is, zij ziet dat hij zijn eigen weg begint te gaan.

Zeker, haar moederlijke gevoelens zijn onverminderd gebleven, ze hebben zich misschien zelfs verdiept. Maar het kind is nu een afzonderlijk wezen buiten haar; zij heeft gevoelens die het niet deelen kan, het bezit een onmerkbare vijandigheid, die nooit de hare zou kunnen zijn. Ook deze liefde voor haar kind heeft zich vernieuwd; ze houdt nu ook van hem terwille van het onvermijdelijke onrecht dat ze hem voortdurend aandoet. Ze heeft de overtuiging dat ook dit zich wel van lieverlede oplost in de algemeene harmonie.

Maar waarom zou ze dan nog weggaan? Dat van een bergtocht was niet ernstig gemeend. Ze wil juist hier blijven, waar het verleden zich oplost in het nu; waar iedere kamerwand, elk voorwerp reeds een attribuut geworden is in haar liefdesbeleving. Blijven in het huis waar zij, ook wanneer Minne er niet is, telkens zijn stappen hoort. Waar de lichte prikkelgeur van tabak haar voortdurend aan hem herinnert; waar zelfs de blikken van de huisgenooten zijn aanwezigheid in hun bewustzijn schijnen te weerspiegelen. Neen, deze rust hier . . . .

— „Laat ons maar blijven," zegt ze.

En Minne vindt het aanstonds goed. Hij wil verweg zijn met haar, maar hij ziet ook evenzeer op tegen elke verandering. Dit hier is veilig, het is zeker. In een andere omgeving kon wellicht plotseling het wonder gebroken zijn. Het is nog zoo jong en broos. Als ze eenmaal door het nuchtere werk van de fabriek heen zijn, dan ja .... Dat is volkomen juist.

Hij is nog bezig haar te ontdekken. Iedere keer een ander wonder. Dat van haar hartstocht, van de verzadiging, van haar speelschheid, van haar stille melancholie. Haar roekeloos zich uitleven, haar voorzichtig tasten naar de teederste verrukkingen. Snel volgt het elkander op, en het is hem een adembenemende spanning haar daarin te volgen, dan weer voor te gaan, in een wisselspel dat onvermoeid door dagen en door nachten heen duurt.

O, daar is Suze weer. En Minne doet zijn zaken als in een droom. Mechanisch juist. Zijn oude instincten laten hem niet in de steek. Claire staat erbij, haar hand vlak naast de zijne. Zij luistert toe; ook haar is het als in een droom, dit zaken-doen. Gauw, gauw voorbij, en Suze weg. Dan zijn ze opnieuw alleen, en zien elkaar verdwaasd weer in de oogen. Niets heeft hen uit hun nieuwe wereld kunnen rukken.

Suze merkt hun halve aandacht wel, hun witte

onverschilligheid achter het zakelijk gepraat. Hij heeft wel een half vermoeden dat hun geluk hen hindert aan het alledaagsche leven deel te hebben. Hij begint er Minne om te haten; niet meer met gewone jaloezie, maar met de wrok van een die weet, dat anderen op een grondgebied gekomen zijn dat eeuwig voor hem afgesloten blijft. De haat van bannelingen voor de nieuwe heerschers in een land. Metoikenhaat.

Geen wrok en geen misnoegen echter kan de twee nog op hun maaneiland genaken. Zij zien de ironie van Suze's glimlach niet, zoomin als de gewonde hunkerblik van Marc, of de tevreden oogopslag van Allal, die het groot geloof der wijzen bezit: dat wij maar onbezorgd tot de laatste drop ons kleine glaasje nectar moeten ledigen. Uit de droomdoorstormde nacht van hun verheerlijkte zinnen keeren zij, op een witte jacht, in de ochtendslaap terug tot de dag, het feest der oogen; leven ze als met de andere zijde van hun wezen; zoo telkens wisselend, telkens wisselend. Van een zingende nacht in de echo van de dag; van het helle daglicht weer in de milde, welige schaduwen. Een enkele maal slechts komt een schichtig glimplicht van het verleden Minne hinderen, maar niet lang. Het is een ver, onschadelijk weerlichten, een heel even opflakkeren van dingen die niet langer tot de werkelijkheid behooren. De kus van Claire bezweert ze, nog voor ze geheel dui-

delijk geworden zijn. En het lijkt haast, of juist deze lichte interrupties dienen moeten om het geluksbesef te verlevendigen; om de wellust van het bevrijd-zijn daarna des te intenser te doen gevoelen.

Zoo komt het, dat er behalve deze snel-voorbije onrust geen andere argwaan meer is. Zij hebben onbewust een blind vertrouwen in de toekomst. Zal het lot niet gunstig blijven nu het eindelijk bezworen is? Ongetwijfeld ....

Toch schuift Claire onwillekeurig de eerste en eenige brief die voor Minne komt, tusschen andere paperassen. Waarom moeten er menschen zijn die zijn adres kennen? Waarom moeten er buiten hun eigen nieuwe wereld lieden zijn die zich met hem bemoeien? Lieden waar zij niets van afweet, uit een tijd toen Minne, háár Minne, nog niet bestond. Want hier eerst bestaat hij. De andere Minne is verdwenen uit deze wereld; zoo wil zij het. En zij slaagt erin, volkomen te vergeten dat de brief tusschen haar papieren ligt.

Pas als Minne een paar dagen later bezig is bestellingen en aanbiedingen met Suze door te nemen, valt zijn blik op de hollandsche postzegels, nog eerder dan op zijn eigen naam. Hij voelt zich bleek worden en het bloed uit zijn lippen wegtrekken. Doch hij beheerscht zich met alle macht, en legt de brief opzij, alsof hij reeds wist dat deze er was. Claire merkt niettemin zijn bedwongen schrik; het geeft

haar een stekende pijn. En zoo gauw Suze weer vertrokken is, steeds even zwierig en beleefd, verklaart ze hem: „Die brief was ik heelemaal vergeten, liefste. Ik snap niet hoe hij daartusschen geraakt is."

Minne tikt met het gesloten couvert op tafel. „Zulke brieven hebben ook niets geen haast," zegt hij.

— „Lees hem dan niet, mijn vriend. Zal ik hem weer voor je bewaren?" vraagt Claire, in haar aversie om hem betrokken te zien in het vulgaire leven buiten hun gelukssfeer. Zij zou ook wrevelig moeten zijn omdat hij iemand zijn adres heeft laten weten, maar hoe kan zij, zelfs in haar geheimste gevoelens, hem afvallen? Zij wil slechts hun intimiteit en hun geluk voor iedere aanslag vrijwaren.

— „Ik zal hem voorloopig ook niet lezen," antwoordt Minne, en steekt de brief in zijn zak. Maar hoe zwaar weegt deze op zijn borst; beklemmend. Hij herkent immers de letter van zijn schrijfmachine met één oogopslag; hij wéét waar deze brief vandaan komt. Hij heeft zekerheid, ondanks zijn onwil om het poststempel te bekijken. Daarom juist wil hij liever twijfelen en het lezen uitstellen. Feitelijk zou hij de brief ongelezen moeten verbranden, onherroepelijk kwijt zijn, om weer rustig te kunnen ademen. Maar dat durft hij niet; het zou een grenzenlooze lafheid wezen. Is zijn geluk dan zoo armzalig dat het niet tegen de realiteit kan? Stellig niet, stel-

lig niet. Het zal juist duurzaam worden als het blootgesteld is aan de onvermijdelijke moeilijkheden. Dat is ons fatum, dat wij moeten blijven vechten voor 't behoud van ons geluk. Niets kan er in die brief staan dat hem werkelijk behoeft te verontrusten. Een brief is geen telegram. Maar zooiets legt het contact tusschen nu en vroeger, tusschen de vervulling en de leegte waarin deze onvermijdelijk terugstroomt. Dat is het fatale.

De brief brandt hem op de maag. En Claire ondergaat mee al zijn onrust. Zijzelf is het, die tenslotte zegt: „Je bent zoo onrustig .... merk je het dan zelf niet, liefste? Lees je post toch, dan is dat weer afgedaan." Het spijt haar hevig dat hij ooit die brief teruggevonden heeft.

Maar Minne kan het niet in haar nabijheid. Het zou een profanatie zijn. Hij zou het niet kunnen verdragen dat zij zijn gebaren daarbij waarnam, zijn gedachten opving met haar toegespitste intuïtie, en het lezen van zijn oogen volgde met haar groote grijs-groene blikken.

— „Ik maak maar even een klein wandelingetje. Alleen," zegt hij. Het is de eerste maal sinds zijn verblijf hier, dat hij het woord „alleen" gebruikt, en de eerste maal dat hij gaat wandelen zonder Claire. En zoo moedwillig zegt hij het.

Het is de brief, het duistere verleden, bedenkt Claire bitter. Ze heeft hem nooit gevraagd hoe dat

verleden was; het liet haar koud. Minne vroeg ook niets; het waren afgedane zaken, die hen niets meer aangingen. Alsof het besognes van wildvreemden waren. En nu deze brief, die hem opeenmaal van haar wegrukte, terug naar die onderwereld waaruit ze hem voorgoed ontsnapt dacht. Wat dan, wanneer ook háár verleden weer terug kwam? Is zij niet één met hem, en zal ze niet hetzelfde ondergaan als hij? Mòet zij niet . . . . .

Terwijl Minne weg is, zoekt Claire haar zoontje in de tuin. En vóór alles vraagt het kind verbaasd en blij: „Is Minne weg?"

— „Hij is éven weg," zegt ze en zoent hem. Marc merkt aanstonds hoeveel warmer deze kus weer is. De oude warmte van toen hij nog alleen was met zijn moeder. En heftig slaat hij zijn armen om haar heen en zoent haar hard en mannelijk terug. Hij is werkelijk in deze weken een klein stukje mannelijker geworden, en weet al wat verdriet is. Daarom zoent hij zooveel flinker en hartstochtelijker.

Ze loopen samen in de tuin de paden op en neer. Marc heeft veel dingen in zijn kleine hoofd, die hij zou willen zeggen. Maar hij weet dat hij niet schelden moet op Minne, dat dit zijn moeder en hem weer van elkaar vervreemden zou. En de wereld is niet zeer aanlokkelijk zonder haar bizondere teederheid, het heerlijke van nu, en van heel vroeger. Daarom zwijgt hij liever heelemaal, en is er slechts één oogen-

blik dat hij, bij 't achterste gedeelte, waar de tuin verlaten is en 't uitzicht afgesloten, haar hand vastpakt en vier-, vijf-maal tegen zijn wang aan strijkt. Bij wijze van aanzoek.

Later komt Minne terug, rood van zon en opwinding. Claire is nog bij haar zoontje in de tuin, en Marc gevoelt wel, dat opeens weer de intimiteit tusschen hen tweeën is verbroken; dat zij onvoorwaardelijk aan de kant van de vreemdeling staat. Hij rebelleert ertegen, maar wat kan hij anders doen dan afwachten? De man beschikt over een geheimzinnige aantrekkingskracht die hem ontgaat. Hij kan Minne niet zoomaar verachten net als hij het Suze doet; hij moet rekening met hem houden en benijdt hem om zijn groote-man-zijn.

Minne is zeer vriendelijk tegen hem, juist op dit oogenblik. Hij neemt hem op de knie en voert een klein spiegelgevecht van groote handen tegen kleine handen, waar Marc eerst onwillig op ingaat, maar waar hij zich tenslotte aan overgeeft, genoopt door zijn sportiviteit. Voor Minne dient het om afleiding te vinden, en hij heeft er behoefte aan teeder te zijn tegen dit kind. Het begrip „Kind" is groot en dreigend opgestaan in zijn bewustzijn. Dat moet nu weer verdwijnen.

Claire ziet toe bij hun spel, maar al haar aandacht is voor Minne. Hij heeft niets verteld, hoewel zijn opwinding grooter geworden is. En dus ook de

hare. Als er wat is, dat hij voor haar verborgen wil houden, dan mòet het iets zijn dat hun geluk schaden kan. En dan is het niet te verhelpen als hìj het alleen weet. Ze kan hem niet meer alleen laten, niet in geluk en niet in ongeluk; dat is onmogelijk geworden. Onverbrekelijk zijn hun levens aan elkaar gekoppeld.

Maar de man zegt niets. Soms slaat hij zijn oogen neer voor de hare, soms staart hij ze aan, doch versluierd, zoodat hun werkelijk licht niet meer doordringt. Hij kijkt doch ziet niet meer.

Natuurlijk vraagt Claire hem ook niets. Zij lijdt alleen onder het penibele van zijn onrust. Het is alsof hij telkens de mond wil openen om te spreken, maar zich dan verbijt en liever alles opkropt. Om haar te sparen. Zeker, ze kan het niet misverstaan; het is om haar buiten de luidruchtige sfeer van het ongeluk te houden. Zij noemt het ongeluk: alles wat niet rechtstreeks bijdraagt tot hun liefde. Hij moest echter liever spreken. Hij merkt immers goed hoezeer zij lijdt. Wat hem hindert wéét zij immers al, onbewust en vormeloos, maar daarom juist des te pijnlijker. Het komt er niet op aan dat ze het nog geen naam kan geven; het ìs er, ook in haar.

Zij stelt hem na het eten voor naar zee te gaan, en zwijgend rijden ze vele kilometers langs het blauwe watervlak, waarop de witte schuimkoppen als verre eendjes drijven en weer wegduiken. Het is een winderige dag, maar warm. De zee is onrustig, er

moeten verre stormen zijn die op deze kusten hun rumoerig einde vinden. Zij klauteren omlaag naar hun baai, maar er is geen kans nu te zwemmen, zelfs niet nabij het beschutte binnenste van de bocht, waar de grijsbruine rotsmuur steil omhoog staat. Maar het geheimzinnige van deze plaats die Minne thans niet meer benauwen kan, past goed bij het troebele van hun stemming en werkt kalmeerend. Het is of ze hier veiliger dan waar ter wereld voor het ongeluk verscholen zijn; met z'n tweeën alleen hier. Geen sterveling komt ooit op deze plaats, en met dit ruwe weer is ook geen enkel scheepje op zee te zien. Er is slechts het zware en regelmatige golfgeklots dat breed uiteensist; de moeizame, onrustige ademhaling van een geweldig wezen dat gelijke tormenten ondergaat als de twee gelieven die zich hier verborgen hebben.

Minne weet, dat hij toch eens zal moeten spreken. Het is onhoudbaar, deze gewrongen toestand tusschen hen; het kan niet lang bestaan. Claire maakt het hem gemakkelijk door niets te vragen, en toch, het zou hem lichter vallen te spreken wanneer ze iets vroeg. Hij kan ook niet beginnen, want dan zal hij gedwongen zijn alles weer op te rakelen, wat zoo diep gesmoord werd. Dan zal hij zich dingen levendig moeten voorstellen die hij voor immer vergeten wilde. Die hij hoogstens zou willen behandelen als waren het mathematische formules in een berekening die hij noodzakelijk ten einde moet voeren.

Maar dat kan hij niet, dat heeft deze simpele brief bewezen, waarin iets staat waarover hij anders misschien heel mild of heel achteloos geglimlacht zou hebben, maar dat hem juist nu, in zijn nieuwe leven, ten diepste schokt.

Dat zal Claire wel begrijpen. Maar zal ze ook al het andere vatten? Ach, dat is het niet. Ze zal het juist tè goed begrijpen, en weten dat zijn onrust een veel diepere wortel heeft. Die nooit meer uit te roeien is, want daarvoor is het thans te laat. Hij is machteloos, het noodlot slingert hem naar uitersten. Zijn leven lang heeft hij verlangd naar liefde, naar een duurzaam, onvermengd geluk. Hij heeft het eindelijk gevonden, hier, en nauwelijks heeft hij het geproefd, of wrevelig wordt het van hem weggerukt en staat hij weer voor nieuwe moeilijkheden.

Met zijn armen op de knie gesteund, haast in dezelfde houding als Claire die naast hem op de steenen zit, staart hij naar het dolle, rustelooze water. Dat geen kamp geeft. Naar de golven die onvermoeid komen aanrollen met hun hooge wilde trots. Om zich stuk te beuken en opnieuw terug te komen. Telkens weer opnieuw. Geduldig, taai en onverzettelijk. Zóó moet hij zijn. Blijven vechten voor zijn geluk, geen kamp geven. Roekeloos en ontembaar zijn gelijk de oceaan. Zijn wrakhout verder spoelen, achterlaten op verlaten kusten; de vergane schepen tot in alle eeuwigheid bedekken met steeds nieuwe golven,

en wie schipbreuk leed, voorgoed bedelven. Wreed zijn om zichzelf te zijn. Liefelijk zijn of razen. Maar nooit meer berusten in de halfheid; nooit meer. Hij zal dit te boven komen, wat het ook mag kosten. Hij zal....

Hij haalt de reeds half-verfrommelde brief uit zijn zak en scheurt hem, zonder iets te zeggen, in een handvol kleine snippers die hij prijs geeft aan de bries. Ze stuiven weg als onaanzienlijke witte vlindertjes. Slechts een van hen is weer teruggefladderd, en stuiptrekt in het avondgoud van Claire's uiteengewaaide haren. Gevangen in een heerlijk web, denkt Minne, en hij wenscht dat er een stormwind komen mag, opdat hij niet meer naar die eene snipper behoeft te staren. Een paar seconden nog, en hij kan het niet meer laten het stukje papier uit haar haren los te maken. Claire meent dat hij haar plotseling wil liefkoozen, maar merkt dan dat 't hem om de laatste snipper is te doen, en krampachtig houdt ze hem nu bij de schouders vast terwijl haar in de angst niet alles te verliezen wat haar dierbaar is, ondanks haar vast besluit hem niets te vragen, toch de kreet ontsnapt: „Je móet het zeggen, Minne!" En als zij de smartelijke verrassing ziet op zijn gezicht, herhaalt zij 't zachter, maar nòg dringender: „Je móet het zeggen. Het wordt ondraaglijk voor ons beiden. We moeten er sámen doorheen. Samen nietwaar? Niet jij alleen, mijn liefste vriend. Samen, nietwaar?"

Er is een snikken in haar stem, een donkere ondertoon die hem lichamelijk pijn doet. En tevens vleit zij met een zoo ontzaglijke teederheid, dat even alle onrust daarin opgelost schijnt, en Minne zich gansch week voelt van ontroering.

— „'t Is eigenlijk kinderachtig . . . ." stamelt hij, „maar begrijp het . . . . Ik was zoo heelemaal van jou alleen . . . . met jou alleen . . . . dat het getrokkenworden in een andere atmosfeer mij heeft verward."

Ik was . . . . denkt Claire. Ik was . . . . dat hij dit nù al zeggen kan. Zoo gauw . . . . verloren. Nu al . . . . nu al . . . . En dit hamert dóór in haar, wreed, werkelijk, terwijl haar hand nog op zijn schouder ligt, haar lijf zich nog met alle oude teederheid naar hem voorover neigt.

Hij merkt niet dat hij gezegd heeft: „Ik wàs van jou alleen . . . ." De obstinate reeksen gedachten die hem zooveel uren lang geen rust meer gunnen, laat hij nu tot woorden stollen, buiten hem. Van schaduwen en spoken worden zij reëel-gesproken woorden tusschen hem en Claire, als hij vervolgt: „Die brief was . . . . van de moeder van mijn kinderen, zie je . . . ." En om zichzelf gerust te stellen: „Ik weet dat jij het volkomen begrijpt . . . . Jij hebt immers ook een zoon."

Hij wil zijn verleden onder het mijne begraven, nu al . . . . nu al . . . . , hamert het door in Claire. Het is geen liefkoozing meer als haar handen op zijn

schouders blijven. Zij moet zich aan hem vasthouden om niet duizelig voorover te slaan; haar vingers drukken zich krampachtig er omheen, hij merkt het niet.

Bevangen in zijn vrees en kommer gaat hij verder: „Ik heb ook een zoon .... die mij niet veel kan schelen .... schijnbaar. En een dochter .... die mij dierbaar is. Maar 't gaat niet over haar. Dat is juist het bevreemdende. 't Gaat over de jongen. Hij is achttien .... Ik moet hem raden, schrijft zijn moeder. Hij heeft iets gedaan .... het is niets ernstigs op zichzelf .... Maar moet ik mijn kinderen raden, ik die hier ben in een heel ander leven?"

Claire ziet hem aan met groote oogen; ze zijn groen en onpeilbaar en troebel als de zee. Ze wil iets zeggen, maar ze kan geen woorden vinden. Ze kan hem slechts aanstaren in een starre ontzetting; hij de ongebondene, de van ver gekomene .... veroveraar .... Hij is een ander dan ze dacht. Of eigenlijk: een ander dan ze heeft willen denken. Want ergens, vaag-verdrongen, moet ze 't toch geweten hebben. Zooals ze van zichzelf de dingen weet die zij zich toch niet meer herinneren wil. Wel waarlijk zijn ze onverbreekbaar met elkaar verbonden; ook hierin, ach, ook hierin!

Nu moet hij maar verder spreken, het hindert niet meer. Ze kan nu alles hooren. Om haar heen zijn zware deuren dichtgeslagen; storm heeft alles weg-

gewaaid; het land is leeg, een bar, kaal land. Daaroverheen staart zij nu, in de grijze eindelooze verten .... waar zijn oogen zijn, en waar zijn spreken bijna onverstaanbaar ruischt. Wat hebben woorden haar nog te beduiden? Die gaan haar niet meer aan; ze is nu een vreemde en een zwerfster in haar eigen land geworden.

Ze hoort het praten wel, maar het blijft aan haar oppervlakte. Ze kan erop antwoorden, zoodra de verstarring gebroken is; maar haar hart heeft niets meer te zeggen; het is verstomd teruggezonken in haar diepte. Ach, wat hij vertelt, dat doet weinig meer ter zake. Zijn achttienjarige zoon Olaf gaat met vrienden om die socialisten zijn of communisten. Hij heeft meegedaan aan een één-Mei-demonstratie, en zich met andere jonge kerels tegen de politie verzet. Een paar dagen is hij op het bureau vastgehouden, en zijn ongeruste moeder wil nu dat de vader hem tot rede brengt, zijn gezag doet gelden, — want ze wil niet dat de zoon zich in gevaar brengt, de altijd riskante zijde kiest van het verzet.

Ach, dat alles is gewoon genoeg. Toen zij zèlf achttien was .... zij wil er niet aan denken; aan deze hatelijk-geworden episode van haar leven. Al wordt haar keel zelfs bij de schaduw van een gedachte daaraan reeds toegenepen. Maar Minne .... maar hun ongestoord bijeenzijn, het geluk van één zijn, in elkander opgaan, niemand anders toebehooren, ver-

loren zijn voor iedereen, slechts voor elkander niet .... Hoe kan dat nòg? Natuurlijk zal hij zeggen: Ik weet al van 't begin af wat ik kiezen moet. Maar zij wil niet dat hij kiest. Hun liefde is geen handel, zelfs geen ruil. Hun liefde is: zichzelf stellen buiten alle grenzen; het volkomene veroveren, dat boven alle waarden uitgaat. Dit had het moeten zijn. Maar het wordt een koop. Buiten haar schuld, en stellig ook buiten de zijne. Er is van schuld geen sprake; maar 't is onvermijdelijk. Het is noodlot.

— „Dan moet je hem gauw schrijven. 't Is niet erg, nietwaar. Zooveel jongens van die leeftijd zijn rebelsch. Dat toont juist karakter. Misschien is het wel iets dat hij van zijn vader zelf geërfd heeft." Zoo spreekt haar mond. Maar haar hart denkt aan de vrouw die zich bezorgd maakt om de zoon. Wat is dat voor een vrouw? Wat heeft die nog te maken met de minnaar die hier bij haar zit? Waarom heeft de man hier nog wat met die onbekende menschen uit te staan? Maar het is zoo. Hij is nog niet los. Hij zal nooit los zijn. En *zij wil het niet*. Dat is juist het ergste: zij wil het niet. Zij kan niet anders, het is haar eigen geleden leed, haar eigen verleden dat zich tegen haar keert. Zij kan niet willen wat zij in haar diepste wezen, heel haar leven lang niet heeft gewild. Dat de man weggaat van zijn kinderen, van zijn gezin. Al strijdt het nu met heel haar hunkering naar geluk, met heel haar liefde. Zij kan niet anders meer; zij kan

hem niet voor zich behouden. Zij wil niet. Maar ze zegt het nog niet. Hij zal het zelf begrijpen.

Ze gelooft er zelf niet aan, dat 't zoo eenvoudig is, denkt Minne bij haar spreken. Ze heeft nu ontdekt dat ik gebonden ben aan een verleden dat mij niet meer loslaat. Waaruit ik mij met geweld zou moeten loskappen. Ze zal nog trachten zich beheerscht te toonen, maar haar oogen en het trekken van haar mond verraden haar verdriet.

En Minne voelt hun onmacht om het ongeluk te keeren, dat precies zoo onafwendbaar-oppermachtig nadert als hun vroegere geluk. Sintels vergaren .... een nieuw compromis gaan sluiten .... dat kan hij nu. Dat zou desnoods .... Waarschijnlijk zou het beter zijn dan al het andere. En toch, en toch .... hier kan geen halfheid zijn. Wat heeft hun liefde aan een halfslachtig dienen, aan gebondenheid? Wat is zijn hongerige zelf daarmee gebaat? En hoe zal Claire zich daarmee ooit tevreden stellen? Nu ze weten wat het ware, het volkomene is? Hij moet een krachtproef doen om te vergeten. Of „de anderen", òf Claire. Maar 't laatste is onmogelijk. Claire niet. Wat hij hier beleefd heeft, wat hij nòg in haar aanwezigheid doorvoelt, het is niet mogelijk dit ooit los te rukken van zijn eigen leven, weer alleen te staan. Want „aan de andere kant," dat is: alleen. Dat is de nacht van hopeloos begeeren, van een langzaam sterven aan verlangen naar iets onbestaanbaars. Van

verouderen uit wanhoop en vermoeienis. Bij Claire is jeugd, is leven .... is de eeuwige jeugd. Hij heeft toch evenveel, nog véél meer recht op leven dan zijn zoon. De zoon met wie hij bijna niets heeft uit te staan .... het beteekent niets bij al de banden, die hem hier gevangen houden. Het miserabele gezin waarin hij eenzaam is, en waaraan nu een vreemde, duistere wet hem vastgeketend laat.

Rusteloos beukt de zee de rotsen; wilder, hopeloozer nu het veel te vroeg al avondt, nevels stijgen. Zoo vermengt de droefheid zich met hun liefde en de teederheid die overbleef uit hun geluk. Er is een nieuwe zachtheid in het streelen van hun handen; medelijden. Een nieuwe siddering in het spreken van hun stem; de deernis met elkanders stem. Een lichtbedwongen tranenfloers over hun kijken; geslagenheid en onmacht jaren af te wenden die zich hebben omgekeerd en zich nog éénmaal grimmig laten gelden. Een laatste strijd, hun oud domein terug te winnen. Te heerschen over het verminkt vandaag en over hopelooze toekomst.

Er rest ze niets anders dan in hun droeve teederheid nog iets te zoeken van al de verrukkingen van vroeger, al het andere een wijle te vergeten. Tot het weer te machtig wordt. Onrust. Maar tenminste redden wat te redden valt.

Het is niet meer in de onstelpbare vervoering van het oogenblik, maar met een frenetieke woede, een

beangst begeeren, dat zij hier bij deze hooge zee en de eerste avondnevelen, in de groote schaduw van de rotswand over hen, elkaar de liefdedaad doen ondergaan, die hen trots alles tot in alle eeuwigheid zal moeten binden. Een wild gevecht van lust en angst, een strijd die nimmer wordt beslecht, zoolang de mensch nog niet het tooverwoord geleerd heeft dat vergetelheid teweeg brengt.

En als ook dit voorbij is, en zij grimmig van elkaar de matte ontevredenheid ontdekken, en de leegte waarin zij ook bij hun hevigste verwildering niet konden dóórdringen, bevangt de droefheid hen zoo vinnig en zoo hopeloos, dat Claire het hoofd afwendt om niet te huilen en de man een snik smoort in zijn hand.

Droefheid hangt om hen heen, een dampige avond zonder uitzicht. Moe, geslagen, vol melancholie keeren ze huiswaarts. „Huiswaarts . . . ," denkt Minne bitter. Was dit ooit zijn huis? Was het ooit elders? Hij trekt bedelend door Niemandsland. Rechteloos, kan ieder oogenblik verjaagd . . . . Zoo is het toch niet uit te houden; zóó niet . . . . Al wat goed en mooi was, wordt verdrietig. Hij kan niet meer denken, want er is geen uitweg meer.

's Nachts in bed krijgt Claire een huilbui in zijn armen. Hij heeft haar nog nooit zien huilen, en hij is het duister dankbaar, dat hij dit erbarmelijke snikken niet behoeft te zien. Het is al vreeselijk ge-

noeg dat hij het hoort, al bijt zij in haar kussen om het ergste geluid daarin te smoren. Ze kàn het niet meer terugdringen, zoo heftig welt het op. En Minne voelt haar schokken tegen zich, is onmachtig haar te troosten. Hoe kan hij .... die zelf de oorzaak is van alles. Hij kan niets dan haar sterk omvattend denken: Nooit laat ik je los, nooit meer. Er kan gebeuren wat er wil, de anderen mogen ònder gaan, ze mogen onrecht lijden. Jij niet, jij niet!

En hopeloos sust hij haar met steeds dezelfde woorden: „Ik ben toch bij je, liefste. Ik blijf toch bij je .... Niemand kan zich ooit tusschen ons dringen. Ik blijf toch ...."

Maar Claire schreit door, tot ze van uitputting in slaap valt, en in haar droom nog na-snikt, geluidloos, maar met wilde schokken.

XIV

In zijn eigen kamer zit Minne op de rand van zijn bed, het hoofd tusschen de handen gesteund, en denkt na over de wending die zijn leven genomen heeft, sedert hij naar Marokko kwam, en over de nieuwe, fatale wending sinds de laatste dagen. Hij behoeft niet langer tegen zichzelf te liegen; hij marchandeert met het verleden. Hij zoekt tusschenwegen en vindt er geen.

Wat hem hier houdt, is een zwaarmoedige liefde, dierbaarder dan alles, maar triest-om-aan-te-denken. Ze zoeken vergeefs naar de oude verrukkingen. Reeds voor zij beginnen, weten ze dat het nutteloos zal zijn. Zijn besluit om tòch geen kamp te geven, heeft nu te vechten tegen het verwijt dat zich verraderlijk heeft ingekleed in Marc's bewoordingen: „Sommige kinderen hebben geen vader." En nu moet hij voortdurend denken: De mijne bijvoorbeeld .... Maar het is niet waar, Marc, je kunt mij niet vergelijken met anderen, en ik zou nooit willen dat je moeder jou in de steek liet terwille van mij. Jij bent nog een klein jongentje, hebt dagelijks zorgen noodig. Maar mijn kinderen, ze zijn mij ontgroeid. Monica gaat haar eigen weg, ze heeft haar eerste vrienden, jonge liefde .... ik tel voor haar niet meer. Niet meer dan oppervlakkig. En Olaf is een man, nog onervaren, maar goed .... toen ik zoo oud was, volgde

ik ook mijn koppigheid. En ze hebben nog hun moeder .... Net als Marc. En dat de moeder alleen is? Béa heeft het zelf gewild .... Noodlot, noodlot, niets anders. Wij hebben geen van allen schuld, maar werden ontoereikend geboren. Ben ik er dan zooveel beter aan toe .... vandaag? Wij zoeken ieder ons geluk op eigen wijze, verwonden onvermijdelijk elkaar .... ik jou .... jij mij .... mensch tegen mensch. Maar waar is het geluk gebleven?

Hij voelt het conflict ontzaglijk en dramatisch, want tegenover Marc doet Claire zich gelden. Hij hoort nog hoe ze bij hun eerste spreken, na zijn autoreparatie in de stortbui, 's avonds in 't hotelletje zegt: „Je kunt geweldige angsten uitstaan om zoo'n kind ...." En dan zou er iets moeten zijn dat ruimschoots tegen deze angsten opweegt? Daarin heeft ze zich dan toch vergist. Er is niets anders. Slechts zorg en nog eens zorg. Gekluisterd-blijven aan de ijzeren kooi die men „gezin" noemt; aan een gevangenis van egoïsten.

Er is geen ontsnappen mogelijk. Waar je ook heen wilt, staat onwrikbaar het kille rasterwerk „plicht". Dreigt op de achtergrond van je bewustzijn de kolossus van het verleden. Claire en hij, beiden hebben ze zich vergist, gerekend met vergetelheid die onbereikbaar is, gedacht met Ariel's lichtheid weg te kunnen snellen uit alle bekommernis, en zijn teruggevallen op dezelfde plaats waar zij vandaan gekropen

zijn. Het is niet waar .... zijn kinderen hèbben hem nog noodig.

En heeft Claire hem dan soms niet noodig? Voor haarzelf, voor de fabriek, om tegen Suze opgewassen te zijn? Ach, dat alles telt maar weinig. Maar ze heeft hem noodig zooals hij haar: voor hun liefde die ze niet meer missen kunnen. Om niet te sterven aan de oude leegte, de verschrikking van alleen-zijn en vergeefs verlangen. Maar hoe zich van de onrust te bevrijden?

Het ergste is, dat hij niet rustig denken kan, niet koel de dingen zetten naast elkaar. Claire's aanwezigheid verwart hem, op dezelfde wijze als de aanwezigheid der „anderen" in zijn herinnering hem heeft verward. Zijn handen drukken zijn slapen, om het denken bij elkaar te houden, maar het wervelt ordeloos en rusteloos. Dezelfde onzinnige standaardzinnen keeren onophoudelijk terug: „Je kunt geweldige angsten uitstaan om zoo'n kind ...." En: „Er zijn zóóveel kinderen die geen vader hebben." Wat kan hij voor ze doen? Wat dan? En hier? Teruggaan kan hij niet; dat nooit. Hier blijven. 't Is zijn nieuwe liefdeplicht, de hoogste. Een plicht .... hij wil geen plicht erkennen, de eene plicht zoomin als de andere. Vrijwillig, rustig *blijven.* Maar rustig .... wáár vindt hij die rust terug?

Hij moet ergens zijn waar hij weer kan denken, zijn scherpzinnigheid hervinden, onbeïnvloed alles

tegen elkaar opwegen. Bij Claire te zijn, verwart hem in deze oogenblikken; hij ziet haar verdriet te duidelijk, hoe goed zij het ook voor hem tracht te verbergen. Er is teveel opzettelijkheid in hun gedrag gekomen en teveel dwarse wanhoop. Een begin van onbedoelde oneerlijkheid. Zij moeten weer zuiver staan met zichzelf voordat zij hun onderling evenwicht kunnen hervinden. Als evenwicht nog mogelijk is. Ook hun extase was geen evenwicht; maar het was het gewichtlooze, het betere. De bevrijding. Dit echter is wegzinken in modderige troebelheid.

Nu moet hij zich voor korte tijd van alles bevrijden, ook van Claire, om weer helder zijn weg te kunnen zien. Hier kan hij het niet, in deze omgeving, waar ieder ding aan háár herinnert, iedere kamer naar haar geurt, iedere verandering van het landschap een décor in hun verliefdheid is geweest, alles hem toeschreeuwt hoeveel hij verloren heeft. Hij moet weg zijn, voor een korte tijd slechts, maar ver-weg, desnoods bij dwaze, kommerlooze menschen, die hem dwingen weer „gewoon" te zijn en nuchter na te denken.

Eerst verwerpt hij het plan dat zich aan hem heeft opgedrongen: naar Sam Hopkins toe te gaan in Marrakech. De dwaze Sam met zijn maximes van „Je moet je nooit verwonderen", en „All depends on luck". Slechts een paar dagen in zoo'n milieu, en hij zal stellig weten wat te doen. Waarom eigenlijk

niet? Hij mòet van Claire weg, anders komt hij geen stap verder, vecht hij tevergeefs tegen de muur, die zij eens vermetel tusschen hen en de overige wereld hebben opgericht. En zijn hart stelt hem gerust: dat hij na enkele dagen reeds zal teruggedreven worden naar haar. Of zij naar hem, dat is hetzelfde. Het geluk is geen betrouwbaar criterium meer. De afzondering zal moeten leeren, dat zij niet meer buiten elkaar kunnen leven. Dat de keuze die hij doet, noodwendig is en recht. En in die zekerheid zal hij het andere te boven komen, Claire herwinnen. Dan zal het laatste obstakel zijn gebroken.

Daarmee tracht hij zich te troosten. Hij begint aan Sam te denken als aan een goede redder. Een nar die in de ure van gevaar met dwaasheid goede raad geeft. Marrakech is maar een halve dagreis ver, en elke dag vertrekt een autobus .... Hij moet het doen. Als Claire het goedvindt dat hij gaat voor enkele dagen, dan is dat immers het bewijs dat ook zij rust behoeft om zich uit hun verwarring los te maken. In deze toestand houdt hij het niet langer uit.

En Claire stemt toe. Wanneer zij zoo onzeker zijn, dan is het beste maar te experimenteeren. „Je hebt gelijk," zegt ze. „Zoo door te gaan brengt ons nog tot daden die wij niet meer kunnen verantwoorden. 't Is goed dat we afstand nemen om te kunnen overzien wat wij begonnen zijn. 't Zal zeker helpen ...."

Maar zelf gelooft zij niet aan wat ze hem zegt. Ze

zou het graag willen, ze praat het ook haarzelf voor. Doch ze weet wel beter. Ze hoort de zachte fluisterstem, die nooit bedriegt, die ook in vroegere jaren al een enkele maal met groote zekerheid gesproken heeft, en die nu zegt: Hij gaat .... dat is 't begin van het einde; het noodlot is niet meer te stuiten; hij is reeds onderweg naar elders, Minne, en ook als hij terugkeert zal hij verder van mij zijn dan ooit. Wat wil je? Rouw en treur om hem je heele verdere leven lang .... je vindt de heerlijkheid niet meer die thans verloren is.

Ze tracht echter sereen te lijken en hem het afreizen licht te maken. Het is geen afscheid ... Hij komt zeker terug. En als zij hem des morgens vroeg naar Mogador gebracht heeft, en de autobus vertrokken is uit 't stadje dat hij nauwelijks zag in al de weken dat hij hier was, gaat ze terug, en vindt op Minne's kamer nog bijna alles wat hij meebracht, kleeren, boeken, koffers .... Hij keert terug, hij keert heel gauw terug, huilt het dof in haar bij ieder ding van hem dat zij betast. Zij bezigt hun realiteit om al haar twijfels te verslaan. Vooral de ééne groote twijfel: dat ook als hij terugkeert, hij een ander is dan die zij de eerste keer meenam naar hier. Hij komt terug .... maar zonder hoop. Zij wacht op hem .... zal geen seconde hier zijn zonder wachten en verlangen .... maar zonder hoop, omdat het beste reeds doorproefd is en verteerd. En al wat nu nog komen

kan, slechts surrogaat en haastig bij elkaar geraapte kruimels zijn zal.

Want zij weet .... Zij wil niet dat het luid wordt. Nog niet, nog niet. Zij moet de stem die nooit gelogen heeft nog smoren. Want het laatste, wat zij weet dat komen gaat, zal inderdaad het onherroepelijke zijn. Zij voelt hoe het voortdurend dreigender op haar toe komt, deze werkelijkheid die zij van de aanvang af heeft moeten vreezen, omdat zij immers haar eigen verleden kende, maar die zij heeft verloochend, om tenminste eenmaal in haar leven het geluk te vinden dat zij even duidelijk vermoedde als zij 't andere, — haar verleden, — een realiteit wist.

Haar handen strijken over Minne's kleeren; zij perst een traan terug. Nog niet, nog niet, meedoogenlooze stem. Nog éénmaal wil ze het geluk met Minne herbeleven; één maal nog ....

En onderwijl vindt Postma bij Hopkins het onthaal dat hij verwachtte: drukke gulheid, lichte spot, en Sam's tevredenheid tot wereldwijsheid omgezet. Hij voelt zich niet onbehagelijk bij hem, al is de behuizing van zijn gastheer veel minder europeesch dan hij bij anderen zag.

Dat schijnt aan Marrakech te liggen. Van alle steden die hij bezocht is dit het minst een stad. Een ommuurd stuk woestijn, onafzienbaar, zooals de woestijn op alle plaatsen onafzienbaar is, met plotseling groote open zandvlakten tusschen de krioelende

straatjes. Eigenlijk een agglomeraat van vele berberdorpen. Aan de rand, buiten de hooge leemen stadsmuur met haar regelmatig afwisselende bastions die stoffig brokkelen onder de zon van eeuwen, staan de palm-bosschen, ook verspreid, en grijs van stoffigheid. In de verte, boven alles uit, doemt groot en wit de sneeuwbedekte Atlas op. Het is een vreemd, tweeslachtig land, dat ver ligt van de overige wereld.

Half verscholen in een der ommuurde strooken oase staat het huis van Hopkins, wit en vierkant. Klaarblijkelijk een oude moorsche villa, die men door een lage deur en nauwe gang betreedt, welke echter aanstonds uitkomt op een majestueus impluvium waarbinnen laaiend zonlicht valt op kleurig mozaïek. Een breede zuilengalerij loopt om de binnenplaats, en tal van kamers komen daarop uit. De woning heeft, zelfs met Sam's zwaarlijvige aanwezigheid, nog àl haar exotische stemming behouden. In de smalle, hooge kamers zijn nog lage rustbanken langs alle wanden, naar oriëntaalsche zede, al staat ook een koffergrammofoon op een van de vele kniehooge tafeltjes.

— „Ik wist niet dat je zóó vermoorscht was," zegt Minne verrast en tevreden met de afwisseling van omgeving die hem prettig aandoet.

— „Je moet je nooit verwonderen," antwoordt Sam. „En drink een whisky om de zaak ook van een andere kant te zien. Ik ben geen Musulman ge-

worden zooals vele idioten die hier ook zoo wonen. Het komt er niet op aan, zie je, het eene of het andere."

Hij heeft een knecht, die zooals alle knechten Ahmed heet, en ongevraagd met een collectie flesschen en met ijs komt aandragen. Sam geeft onomwonden blijk van het genoegen dat hem dit bezoek doet. Hij voelt zich een weinig schuldig dat hij niet meer naar zijn zieke reisgenoot heeft omgezien, en neemt met graagte iedere kans waar, om die schuld te delgen.

— „Hammou is ook hier," vertelt hij. „Je weet wel .... de chérif die je in Tanger ontmoette. Ik stuur hem straks een boodschap of hij komt. Dan vieren wij je beterschap tezamen. Je ziet er prachtig uit, mijn waarde. Waar ben je al die tijd geweest?"

Minne is niet van plan om Hopkins confidenties te doen; het ligt niet in zijn aard. En dan, het zou in dit geval al heelemaal een profanatie zijn; juist omdat Sam Claire al oppervlakkig kent. En zeker bête dingen zegt. Daarom spreekt hij er maar overheen, vertelt van Mogador, zegt iets van „kennissen", en Sam dringt ook niet verder aan. Die is tevreden dat de ander weer springlevend is en geen rancune heeft.

Later, als het wat koeler geworden is, toont hij zijn gast de uitgestrekte palmentuin, waar nog allerlei andere geheimzinnig-gesloten gebouwen staan, achter groepjes vuurrood-bloeiende hibiscus. Uit de verte klinkt een langgerekte hobo-melodie en dof

getrommel. Alle avonden in Afrika zijn elkaar gelijk in deze vergeelde melancholie. En Minne wordt het plotseling weer droef te moede, nu hij aan het hooge europeesche huis aan zee moet denken; aan Claire die zeker op haar vensterbank met opgetrokken knieën zit, en tuurt naar 't stukje zee tusschen de heuvels. Hoe goed waren hun avonden; hoe veilig was het achter haar te staan; de laatste avondzon te zien in 't roodbruin van haar haren, en de eerste dampen van de nacht vervuld te weten met haar geur. Ze is nog zoo dichtbij .... en al zoo ver. De tuin van Sam is maar een kleine oase; daaromheen is de woestijn, verdroogd en hopeloos; een onafzienbaar dal van dorheid tusschen hooge bergen. En Minne is 't of hij gedwongen wordt steeds verder weg te trekken met een hopelooze karavaan, die nooitmeer, nooit-meer huiswaarts keert. Dit wordt de eerste nacht dat hij niet meer bij Claire is .... Hij kan niet langer buiten haar. Niet langer meer? Hij werd vijfenveertig zonder haar; wat tellen dan die enkele weken? Zoo tracht hij zich de les te lezen. Maar hij weet wel beter. Dit desolate gevoel dat hem hier overvalt, het liegt niet. Het is de ondertoon die altijd hoorbaar is, wanneer je maar wilt luisteren.

— „Wel," zegt Sam, en houdt hem even staande bij het vierkante bassin van tegels, midden in de tuin, „wanneer je ooit wilt blijven in dit land, dan raad ik je een moorsche woning, zooals deze. De

Europeanen weten niet wat ze beginnen met hun drie- en vier-verdieping-bouw en hun modieuze villa's, waarin ze nooit thuis zijn hier, omdat het land, de temperatuur, de omgeving om iets anders vragen. Wat dat betreft, hebben die oude Mooren het aan het rechte eind, misschien meer nog dan de Berbers, die veel te donkere en te sombere kasbah's bouwen in de bergen."

— „Woon je hier al lang?" vraagt Minne uit beleefdheid.

— „Meer dan tien jaar in dit huis. In Marrakech al bijna twintig. Vlak na de occupatie kwam ik. Door de omstandigheden ben ik mij gaan hechten aan deze plaats."

— „Marrakech lijkt mij anders wat te doodsch en afgelegen om eraan verslaafd te raken. Ondanks alle schijn van drukte."

— „Doodsch en ver .... ja, zooals je dat bezien wilt," geeft Sam toe. En dan zegt hij, zonder overgang, op dezelfde rustige toon waarin hij altijd spreekt: „Mijn vrouw is hier gestorven. Dat is de verklaring."

Minne stottert: „O .... ja .... dat verklaart ..." Hij weet niet wat hij verder zeggen moet. Hopkins was een man van wie men zich niet afvroeg of hij was getrouwd of niet; zoo'n afgeronde zware vijftiger, wat kwam het er op aan. Nu eerst valt het Minne in: zoo heeft zelfs Sam misschien ook zijn verdriet. Althans gehàd. En nu ....

— „Dit is wel een land dat uit niets dan herinnering bestaat," zegt Postma, blij dat hij iets heeft om de kleine, pijnlijke stilte die ontstaan is, weer te breken. „Alles is hier bezig te vergaan en af te brokkelen, hoewel het niet de indruk maakt van ouderdom. Het is de zichtbare vergankelijkheid hier, die zich dan eindeloos repeteert."

— „Zoo is het," antwoordt Sam. „Was dat in Mogador ook zoo opvallend? Neen toch zeker?"

Des avonds, als Hammou er is, drinken ze koffie, half liggend op hun lage rustbed. Minne voelt zich ondanks alle droefheid die niet meer geweken is, toch wat ontspannen in deze omgeving van louter mannen. Het is of al de weeke vrouwelijkheid die hem eens omwikkelde en geheel hield ingesponnen, hem hier niet meer genaken kan. Sam schijnt het begrip „vrouw" uit zijn existentie geschrapt te hebben, en Hammou, als een echte Musulman, spreekt niet over zulke zaken. Misschien dat soms zijn woorden het onderwerp vluchtig beroeren; doch dan zijn ze toch direct veralgemeend, en schijnbaar op iets anders gericht. Tenminste zoo begrijpt Minne het als Hammou zegt: „De groote onrust van Europa schijnt mij hieruit voort te komen, dat de meeste mannen er maar zelden alleen-met-mannen zijn. Ze verbrokkelen over hun heele leven iets, dat volgens onze opvattingen tot enkele intens-doorleefde uren moet bepaald blijven."

— „Ze verheimelijken net als de Berbers hun natuurlijk polytheïsme onder het mom van orthodox monotheïsme," oreert Hopkins lachend. En hij licht zijn beeldspraak toe: „Hier hebben wij tenminste harems."

— „Ja, onze harems . . . ." zegt de oude Arabier even naar hem toegewend. Ze wisselen daarbij een blik van rustige verstandhouding die Minne niet ontgaat. Geen wonder dat voor hen dan ook geen vrouwelijk probleem bestaat. Toch zien ze er niet uit als oude saters; eer het tegendeel. De nacht geeft Sam iets milds, het grootsprekerige is een beetje weg. En Hammou zit daar waardig, grijzend, zeer verfijnd. Zijn zinnelijkheid volkomen weggestreken onder fijne vormelijkheid. Maar zonder de verwrongen schaamte van de kuische noorderlingen.

Minne tracht zich voor te stellen wat voor hen dan „liefde" zijn moet. Stellig iets zeer zakelijks. Dit verklaart dat ze zoo rustig en zoo zelfverzekerd, zoo gelaten kunnen zijn.

De vingers van de oude Arabier strijken liefkoozend over het deksel van de koffergrammofoon die bij hem staat. Zijn vriend begrijpt hem zonder woorden.

— „Je wilt muziek?" vraagt Sam. „Ik denk dat mister Postma er niets op tegen heeft."

Integendeel, het vreedzame gesprek is niet voldoende om uit Minne's bewustzijn de gedachten te

bannen aan Claire, die nu alleen naar boven gaat .... alleen.... Muziek is welkom, zal als opium werken.

De Arabier begint zijn lievelingsmuziek te spelen. Lohengrin. Na de ouverture vertelt hij met zijn ingehouden geestdrift van een opvoering die hij in Londen zag. „Dàt .... ja dat is Europa in al haar heerlijkheid," mijmert hij na. En beleeft weer zijn jeugd, zijn aanknoopingspunt met de andere beschaving. Sam lacht tevreden, want de vriend begrijpt zijn wereld, en hij begrijpt de wereld van zijn vriend. Geklets van al die lieden die de kloof tusschen oost en west niet te overbruggen vinden.

En dan volgen een paar fragmenten, waarbij Hammou even in een kleine handbeweging met het rhythme speelt. Een zangstem tusschen klarinetten en strijkers. In de hooge ruimte klinkt het verzwommen en diffuus, en Minne ondergaat de opzweepende hartstochtelijkheid van deze bijna tastbare muziek in een steeds groeiende verteedering. Waarom moet Claire vannacht alleen zijn? Moet zij lijden omdat hij ook lijdt? Is hij dan niet mans genoeg om alle leed van haar te bannen en alléén te dragen wat noodwendig moet gedragen zijn? Hoe zwak is hij geweest door weg te gaan .... hoe laf. Hij begrijpt het zelf niet goed meer, dat het hem opeens noodzakelijk leek. Terwijl deze muziek met iedere toon schijnt uit te zingen: leef! bemin! bezwijm! ontwaak niet meer uit je omhelzing!

— „Nu komt het mooiste," zegt Hammou zacht tegen Hopkins. En daar is het schoksgewijze fleemen van Elsa, met vlagen van verrukking, zelfverlorenheid. En daaruit zich losmakend, opeens de stem van Lohengrin, duidelijk, nadrukkelijk: „Nie-ie sollst du mich befra-a-gen; noch .... wissenssorge tra-a-gen, woher ich kam der fahrt ...."

Minne verstaat ze, die woorden; opeens verstaat hij ze. Opeens verstaat hij zichzelf, zijn verdwazing, zijn wanhoop. Een trieste, mislukte Lohengrin is hij, die de fatale vraag niet dulden kon, die heen moest gaan nadat hij zijn naam en aard had prijsgegeven. Met bittere ironie herhaalt hij tegen zichzelf: Mislukte Lohengrin .... wat heb je haar gebracht? Je kwam als bedelaar, en nu .... ze mocht niets vragen of je ging al. Je kunt niet blijven, nergens .... Niet bij haar, en ginds niet. Noch met jou, noch zonder jou kan ik meer leven ....

Het nijpt zijn keel tezamen. Hij staat op, doet onbeheerscht een stap naar buiten. Waar wil hij heen .... Hij kan zich niet laten gaan hier, hij is onder vreemden, onder mannen. Zijn verdriet verzwakt hem, hij verwijft. Hij kan dat niet dulden van zichzelf. Het mag niet. Neen .... Hij dwingt zich weer te gaan zitten en te luisteren. Maar luisteren kan hij thans niet meer; die muziek trekt alles in hem los. Hij houdt de handen aan zijn hoofd, alsof hij in vervoering luistert; maar hij houdt zijn ooren dicht, al

gilt de stem van Lohengrin opnieuw, en telkens weer daarbinnen in zijn hoofd: „Nie-ie sollst du mich befra-a-gen . . . ."

Een diepe zucht ontsnapt hem als de plaat ten einde gespeeld is. En te duidelijk teekent zich de emotie af op zijn gezicht, dan dat de beide anderen het niet zouden merken.

— „Ja, wij oude Wagnerianen," zegt Sam met een tikje zwaarmoedigheid.

Hammou echter sluit zwijgend de grammofoon, en een paar seconden lang blijft zijn hand op het deksel rusten, in dezelfde liefkoozing van daarstraks. Hij bedenkt hoe wonderlijk het menschenhart soms resoneert. Iets heel banaals kan duistere gedachten wakker roepen; iets teeders grenzelooze wreedheid zijn. Gevaarlijker dan opium of hennepzaad is westersche muziek. Hij moet voorzichtig zijn met het oproepen van zulke machten die hij slechts ten deele kent.

De Hollander tracht zijn benauwenis weg te slikken. Hij is immers tot de „koele noorderlingen" geklasseerd. Sinds menschenheugenis zijn ze dat. „Koel en stug". Hij moet die reputatie thans gestand doen. Een sterke wil van buiten af, die convergeert met die van binnen uit, pressen hem daartoe. Niet zijn verdriet, de scháámte om zich verdrietig te toonen overheerscht thans bij hem. En hij forceert zijn stem tot spot: „Zoo viert het westersch mechaniek ook hier reeds zijn triomfen."

Het klinkt onecht. En Sam antwoordt slechts: „Ja-ja .... het moet je niet verwonderen."

Kort daarop vertrekt de Arabier. Hij heeft onwetend zich vergrepen aan de groote wet der oostersche hoffelijkheid: de vrije zône rond het hart te respecteeren; niets te zeggen, niets te doen wat daaroverheen kan komen. Nu is hij met zijn houding verlegen en boos op zichzelf. Minne is Sam niet. Hij had voorzichtiger moeten zijn. Hopkins begrijpt zijn weggaan; hij kent allang de kracht van dit oriëntaalsche snel-verdwijnen-op-een-hachelijk-moment. Onvindbaar zijn.

Als de dag daarop een vrouwenstem uit Mogador naar Minne Postma vraagt, weet Hopkins dan aanstonds dat de ander „een geschiedenis" aan de hand heeft. De toon van Minne's telefoongesprek geeft hem volle zekerheid.

— „Ja liefste .... Neen, natuurlijk niet .... Of ik gewandeld heb? Ja .... Hij is werkelijk aardig .... Stellig, stellig .... Niet geslapen? O .... Neen, neen, hoor eens liefste .... Dat niet .... Inderdaad, ik evenmin .... Dat zal ik je dan later zeggen .... Misschien morgen .... Alle liefs, mijn kleine, alles .... En een groet voor Marc .... Tot morgen dan .... Ik zal je bellen, ik beloof het .... Neen, ik wilde eerst niet .... Maar je hebt gelijk .... Natuurlijk. Dag dan, dag .... Adieu."

Sam kan er niet omheen dit halve gesprek mee

aan te hooren. De telefoon hangt in zijn bureau, en niemand kan van hem vergen dat hij hier het veld ruimt voor een ander. Onder zijn werktijd nog wel.

En Minne voelt zich kinderachtig opgewonden; hij weet dat hij een kleur van agitatie heeft. Het bewustzijn van Sam's tegenwoordigheid heeft hem verlamd; het opbellen was trouwens een verrassing, want hij had eens tegen Claire beweerd: „Een telefoongesprek is eigenlijk minder dan een brief; precies zoo weinig-zeggend als een slecht portret." Waarop de vrouw geantwoord had, dat zij hem nooit zou opbellen, en Minne had gezegd, dat tusschen hen een telefoonlijn nooit meer noodig was; langs heel andere stroomen vingen hun harten elkaars bericht.

Maar nu doet zij het toch, en hij is er dankbaar voor. De harde morgen wordt nu tòch vervuld met haar aanwezigheid, die zelfs het zakelijk gedoe van Hopkins niet verdringen kan. Want zakelijk-vriendschappelijk zegt Sam: „Tusschen twee en vijf ben ik nooit hier, mijn waarde."

't Is een weinig jongensachtig dit gedoe, en ook dat hij, juist tegenover Sam, behoefte voelt zich te verdedigen met een gemeenplaats als: „De weg van alle vleesch, nietwaar? Ik ben nog niet zoo oud."

Sam leunt genoeglijk achterover in zijn stoel. „Je moest een harem hebben," zegt hij. „Bij het leven in dit land behoort een harem."

— „En jij dan? Heb jij er een?"

De ander knipoogt. „Misschien . . . ." zegt hij geheimzinnig.

— „Er is misschien geen beter middel voor vergetelheid."

— „Wanneer het tenminste geen middel tot herinnering is," antwoordt Hopkins nu ernstiger.

Na de middag-siësta komen zij terug op hun gesprek over de harems. Postma heeft zich herinnerd dat de vrouw van Sam in Marrakech stierf. Zou dat lang geleden zijn? Kent de ander misschien toch wel iets van de gevoelens die hemzelf bestormen; van alleen-zijn, hopelooze toekomst, een verloren paradijs? Hoe is dat dan te rijmen met de harem-voorkeur die hij aan de dag legt? Sam begint hem te verwarren; hij is niet meer zoo doorzichtig als hij kortgeleden scheen. Mogelijk heeft toch iedereen een raadsel, zooals Minne ook zijn geheim heeft . . . .

— „Ik kan mij zelfs niet voorstellen," zegt Minne, „hoe het leven in zoo'n harem wel moet zijn. Hoe een man zich zoo verdeelen kan. Hoe kan dan echte groote liefde mogelijk zijn?"

— „Je hebt er geen gezien, daarom verbaas je je," meent Sam. En weer speelt er een lachje om zijn mond; een glimlach die de ander niet meer duiden kan.

De zon gaat in de verte tusschen palmen onder; een goudroode discus die zeer langzaam neerdaalt in een zee van uitgevloeid karmijn. De palmentoppen

hebben gele weerschijn, de schaduwen zijn violetgrijs. Sam schijnt het niet te zien, hij heeft zich halfafgekeerd van wat zijn gast bewondert. Hij zegt opeens: „Je hebt twee kinderen in Holland, niet?"

Minne kijkt hem aan met schrik. „Inderdaad. Hoe weet je dat?"

— „Je hebt het zelf verteld. De avond van die autopanne, voordat die dame bij ons kwam, je weet toch . . . ."

De oogen van de ander staan wijd open van verbazing. Zij spiegelen in een gouden vonk de rosse avond. „En . . . ," stottert Minne, „en . . . . wat wil je zeggen met die combinatie?"

— „Ik zal je mijn harem laten zien," antwoordt Hopkins, bijna verstrooid. „Al is dat in strijd met de oostersche zeden."

Hij is gek, hij heeft een gekke tic, denkt Postma. Maar hoe komt hij er bij, dit te zeggen, juist nu . . . . juist nu ik denk aan zon in haar roodbruine haren?

Sam neemt hem mee, de palmentuin door, langs de hibiscushagen. Zij komen voorbij de gesloten gebouwen, die verder staan, gaan tusschen twee leemen muren, dan een poort door, die Hopkins nogal driftig met zijn schouder openduwt. Nu staan ze op een binnenplaats, waar een oude vrouw in blauwe sluiers en blootvoets komt aangeschuifeld. Ze is mager en gebogen, alles fladdert om haar heen.

— „Zohra," zegt Hopkins, terwijl de oude vrouw

zijn vingers kust. Zij wil het ook bij Minne doen, maar deze heeft zijn hand reeds in de zak, en de oude vergenoegt zich met haar voorhoofd even aan zijn mouw te strijken. Het is onverstaanbaar wat ze tegen Hopkins zegt.

Gedrieën gaan zij in de woning. Op de afgesloten binnenplaats zitten enkele vrouwengestalten neergehurkt. Als ze zich omkeeren, ziet Minne dat een van hen eenoogig is. De twee andere zijn afgeleefd.

— „Fatima, nog een Fatima, en Aïcha," zegt Sam.

De eenoogige, een vrouw van minstens veertig, toont zich verrast. Zij haast zich ook om Sam de hand te kussen. En Hopkins lacht de beide oudere vriendelijk toe. „Aïcha is lam," zegt hij zonder Minne aan te zien. „Binnen is nog Halima, maar die is ziek; die laten we dus met rust."

Minne begrijpt niets van de vertooning; hij vindt het alleen onaangenaam hier tusschen die oude leelijke vrouwen, die Sam de handkus brengen als was hij een soort messias. „Is dit soms je harem?" zegt hij spottend.

Hopkins antwoordt: „Hij was nog wat grooter. Voor een half jaar stierf Habiba. En . . . ." Hij verzwijgt de rest, neemt Minne bij de arm, en gaat snel met hem terug, de poort weer uit.

De ander durft niets meer te vragen, en ze loopen zwijgend naast elkaar de donkere tuin door. In de verte is nog slechts het laatste restje zonnegloed te zien.

En binnengekomen schenkt Sam twee groote glazen whisky en neemt een flinke teug. Als deze weggeslikt is, zegt hij: „Zie je .... het lijkt niet op een harem, maar het is een harem."

Doch Minne haalt zijn schouders op. „Ik begrijp het niet. Ik dacht dat harems iets met wellust hadden uit te staan."

— „Wat komt na wellust?" vraagt Sam, zijn glas tegen het lamplicht houdend.

— „Bij sommigen wroeging. Bij anderen droefheid. Bij anderen nieuwe begeerte."

Sam zet zijn glas neer. „Bij allen," zegt hij. „Het is een cocktail van gevoelens." Hij zwijgt even. Dan vervolgt hij op zijn oude toon van zelfverzekerdheid: „Het is juist zooals je 't wilt bekijken. Mijn vrouw, een Iersche, die nu aan gods rechterhand moet zitten als bij toeval werkelijk een god bestaat, is twintig jaar geleden hier gestorven. We waren nog geen jaar getrouwd .... Je weet hoe schadelijk dit land kan zijn voor sommige naturen. Wel, all depends on luck .... Ik heb in dat opzicht niet veel geluk gehad. Allright .... je hebt het straks gezegd: de weg van alle vleesch .... Ook Sam Hopkins was toen niet van steen. Ik heb het nooit meer aangedurfd een andere Europeesche in mijn moorsche paradijs te brengen. Vanzelfsprekend. Ik heb toen moeten leeren mij maar met een inlandsche tevreden te stellen, net als toen ik pas in dit land kwam. Ze zijn beter

dan ze lijken, en .... je kunt variatie hebben. Ik was toen nog geen veertig, ik wilde toch wel wat bizonders van het leven; ik zocht het in de variatie .... een Habiba, dan een Zohra, dan een Zaïnab .... Geld doet alles, ook hier. Je leeft in een doezel, het komt nergens meer op aan. Totdat .... Wel, een mensch is geen zwijn. Hij kàn er niet zoomaar op los leven. Weet je waarom niet? Hij heeft een herinnering, hij is gedwongen naar alle kanten tegelijk te leven. Niet slechts in de richting van de toekomst, maar ook teruguit, naar zijn verleden toe. Op een gegeven oogenblik keert je leven om, en loopt achterwaarts naar zijn begin terug. Dat moment bereikte ik .... Ik ben nu al een eind op weg naar de zestig, zie je. Dat is mij niet aan te zien, ik weet het. Maar .... al heel wat jaren geleden begon ik retour te leven, naar mijn herinnering heen. Er was niet veel moois. Mijn huwelijk, ja. Maar dat heeft veel te kort geduurd. En daarna, al die vrouwen die gekomen waren en weer verdwenen. Ik had verder niets met ze te maken, dacht ik. Maar ik had geleefd .... ik was op de een of andere geheimzinnige manier aan ze verbonden gebleven, ze waren niet meer weg te cijferen. Ik kan je het niet verder uitleggen .... je voelt het wel .... Goed, die ik terug kon vinden waren arm en oud, zooals dat hier steeds gaat. Na hun vijfentwintigste gaat het hier snel bergafwaarts met de vrouwen; na hun veertigste zijn ze allemaal

een strompelend brok ellende. Ik verzamelde ze, als een antiquair, al degene met wie ik een of twee jaar had geleefd. Ze waren soms niet meer te achterhalen, enkele dood en andere spoorloos weg. Het meeste heeft onze vriend Hammou voor mij gedaan. En nu heb ik ze hier ondergebracht in dat huis, degenen die ik nog vinden kon. Daar mogen ze rustig sterven .... Ze zijn me nog dankbaar ook, de stakkers .... Maar ik ben de dankbaarste, want het geeft mij een prettige gerustheid. Nou, je kent me. Een geweten vind ik noodelooze luxe, maar ik wil tevreden leven met de portie verleden die ik te herkauwen heb voordat ik weer terugbeland in mijn verloren kinderparadijs ...."

Hopkins vult weer zijn glas, en neemt opnieuw een diepe teug. Minne durft niet naar hem opzien, staart voor zich uit, verlegen met deze plotselinge vertrouwelijkheid, en met al zijn vroegere verkeerde opinies over Sam. Zóó zijn de menschen .... zóó zijn zelfs de schijnbare dwazen en oppervlakkigen. Er is niet veel verschil tusschen ons allen ....

Hij zou Sam best zijn eigen ellende kunnen vertellen; deze zonderlinge haremhouder zou hem zeker begrijpen. Dat is eigenlijk het eenige antwoord dat hij Sam geven kan; zijn eigen vertrouwelijkheid. Voorzoover de ander hem niet reeds doorzien heeft; want vanwaar anders zijn vraag daarstraks naar Minne's kinderen?

Sam weet zoo goed als ieder ander die het zich durft bekennen, dat het menschenhart geslingerd wordt van her naar der, en dat er geen middel is het „heden" met het „vroeger" te verzoenen, voordat wij zeggen tot ons leven: leef naar alle zijden, toekomst, heden en verleden; wees niet gulzig meer . . . geluk is waan en rust is waan; wij kunnen niet als dieren leven, omdat er geen vergetelheid voor ons bestaat.

't Is overbodig dat Postma nog iets zegt. Hij klinkt maar stilletjes met Hopkins, drinkt een vierde en een vijfde glas. En weet verder niet meer wat er eigenlijk te treuren valt.

XV

Minne is geen stap gevorderd. Het is alles even duister en onzeker als het was toen hij hier kwam. En de wetenschap bij Hopkins opgedaan, heeft hem niets gebaat. Het is veeleer voor hem het objectieve bewijs geworden dat er geen uitweg is. Alleen een compromis blijft mogelijk. Maar een compromis te sluiten staat gelijk met onherroepelijke verscheurdheid. Er is nergens meer een kans. Althans niet voor geluk. Voor ongeluk dan? Hoe dan ook, bij Claire zal ook dàt dragelijker zijn dan waar ter wereld. Als het ooit en ergens draaglijk is .... Doch dat gelooft hij niet. Hij voelt zich moe, de laatste weerstand is geweken. Naar het einde snakt hij .... En hij wenscht vergeefs te mogen zijn als Sam: niet trefbaar meer, verzoend met het ontzaglijk Niets, rustig voor de open poort waarin alle leven uitmondt.

In een vertrouwelijk uur heeft hij het Hopkins toch maar kort en zakelijk uitgelegd waar het bij hem aan schort. Hij heeft respect gekregen voor Sam's onverwondbaarheid en hoopt nog tegen beter weten in op een formule, op een middel, op een uitweg.

— „Er is doodsgevaar verbonden aan geluk," zegt Sam. „De eeuwige vertelsels weten het maar al te goed. Denk aan Sémele, toen zij zich nog niet gelukkig genoeg vond en Zeus in al zijn heerlijkheid

wou zien. En sterven moest omdat geen mensch die aanblik kon verdragen."

— „Wij hebben zèlf die aanblik gewild om éénmaal tenminste gelukkig geweest te zijn."

— „En dat bekoop je met vernietiging. Niet voor niets heb ik mij met mijn inlandsche vrouwen tevreden gesteld. Een instinct heeft mij gewaarschuwd: pas op! kom niet al te dicht bij het geluk! Het waarschuwt de meeste menschen .... Bijna niemand heeft een volle dag intens en met volmaakt geluk geleefd, dat moet wel zeker zijn. Je bent dus eigenlijk benijdenswaard, een uitzonderingsgeval, ofschoon ik jou noch wie dan ook erom benijd. Maar nu moet je ook het onvermijdelijke eind aanvaarden."

Minne maakt een wanhopig gebaar. Hij vecht met het verwijt van alle mogelijkheden die er waren .... en die nu onherroepelijk verspeeld zijn. Hij vecht met de twijfel of zijn keus wel goed geweest is.

— „Ik had verder moeten leven, zooals in de eerste dagen," zegt hij. „In een staat van onophoudelijk verlangen dat zich niet bevredigt, juist omdat het reeds de mogelijkheid daartoe heeft. Het is beter vergeefs te blijven hopen, dan na de vervulling hopeloos te zijn."

Maar Sam verwerpt ruw die theorie. „Een geestelijke carezza? Dat zou eerst de ergste fout zijn die je kon begaan. Een stommiteit die eindigt met verstoorde illusie, een banale afkeer, zelfverwijt. Het

laatste beetje sexueel instinct dat wij Westerlingen over hebben, heeft jou en haar daarvoor behoed. Die drogredenen, verwerp die maar gerust, en anders .... vrááág het aan de zestigjarigen zooals ik, vooral aan die ànderen die niet gedurfd hebben, die zich spaarden, dachten dat ze pure geesten waren. Als we hun gedachten konden hóóren .... Verwijten, man; niets dan verwijten! Of dacht je soms dat het lichaam zich niet wreekt op zijn vennoot de geest, wanneer het merkt dat het bezwendeld is en opgelicht, dat het de portie leven niet gekregen heeft, waarop het recht heeft? Een mensch heeft recht op een alzijdige bevrediging. Van zijn lichaam net zoo goed als van zijn geest; hij is niet uit twee vijandige machten samengesteld, wel? Het is een eerlijke vennootschap. Tenminste, zoo schijnt het te behooren."

Minne knikt. Hij geeft het gaarne toe. Sam heeft volkomen gelijk; je kunt geen grootere dwaasheid begaan dan een antithese te willen scheppen tusschen de beide helften waaruit de mensch bestaat.

Het zegt hem niets nieuws, het is eigenlijk alles heel gewoon; maar niettemin doet het hem goed te hooren dat Sam ook deze opvatting is toegedaan.

Sinds hun bezoek aan Hopkins' harem, is deze losgekomen. Hij heeft de zakken vol met kleingeld zooals „all depends on luck", en „niets is te verwonderen", ingewisseld voor zijn echte wijsheid. Die, welke niet voor alledag bestemd is, voor de

dwazen die zijn medemenschen zijn, maar slechts voor zijn allerpersoonlijkst gebruik. En dit persoonlijkste spreekt hij nu slechts uit ter wille van een zwak dat hij voor Minne heeft opgevat: vriendschap welke een mensch die lang reeds met „geluk" moest afrekenen nog koestert voor een ander die het pas voor kort nog in zijn handen hield; die nog de bloesemgeuren bij zich heeft uit dat verloren tooverland.

En Minne hunkert naar Sam's geestelijke koelheid. Hij heeft bewondering voor zijn gastheer gekregen; iets van de vereering van een rijpe leerling voor de grijze, niet meer om zijn roep bezorgde meester. Hij gebruikt Sam om zich af te leiden van de dwanggedachte die steeds duidelijker wordt in hem: dat slechts het absolute eind een uitweg is! Hij denkt dit ijskoud, hard, maar met een huivering. Zooals wanneer je plotseling in een koker van louter ijs zoudt staan. Die gedachte is een wand welke hij nog niet wil zien; hij wil nog vechten met zijn rug ertegenaan; er schokken nog wat wilde stuipen energie door al zijn leden. Die moet hij hier bij Hopkins uitleven.... En dan.... dan valt er niets meer te leven. Dan moet maar komen hetgeen onvermijdelijk is. Hij is bijna aan het einde van zijn krachten.

Tenslotte is hij hier gekomen om een besluit te kunnen nemen. En hij wil geen harem van herinne-

ringen zooals Sam. Hij weet hoe diep-bewust een mensch kan leven; met iedere vezel; wat geluk is. Zonder dat verkommert hij, is iedere vorm van bestaan een vorm van sterven. En je kiest geen traag gemartel. Hij althans niet. Liever dan maar de slag ineens, dat alles afgeloopen is.

Maar zijn laatste kracht verweert zich nog, en hij vraagt zijn vriend: „Wat zou je doen, wanneer je in mijn plaats was?"

— „Ik weet het niet," zegt Sam. „Ik geloof .... Zij is je ster geweest, zij bracht je in de toestand van extase en werd de oorzaak van je twijfel. Zij moet beslissen. Je bent niet meer alleen; je kunt ook niet meer alleen besluiten. Dit is misschien het eenige geval waarin het juist is, je lot in handen van een ander te stellen. Voorzoover dat mogelijk is. Maar eigenlijk weet ik het niet. Verdomd, ik weet het niet. 't Is net zooals je 't wilt bekijken."

— „Neen, hier hangt het niet meer van *luck* af," antwoordt Postma sardonisch.

Hij heeft nog een keer met Claire getelefoneerd. Uit zichzelf heeft hij haar gezegd, de dag daarop terug te zullen komen. Ze vroeg er niet om, klaagde niet, maar hij wilde zichzelf een termijn stellen. Zekerheid hebben omtrent het naderend einde. Het verhaasten. Hij draaide in een cirkel rond als hij nog langer bleef, en van zelf-kwellingen had hij genoeg.

Zeker, Hopkins had gelijk. Hij moest naar haar

terug. Hij had nog één kans: wanneer zij een uitweg had gevonden. En anders .... voor hemzelf wist hij dan wat hem te doen stond. Alles of niets .... Caesar of niets. Ook „niets" kan prachtig zijn. Je hoort soms van geliefden, die het leven niet meer aankunnen, en samen de dood verkiezen. Samen te sterven .... het is iets van een opperste vereeniging, het eenige volmaakte orgasme. Het is onzeker of het ooit in werkelijkheid voorkomt. Maar het bestaat tenminste in de fantasie der menschen, en de dichters hebben het zich bijwijlen gedroomd. Het is dus te verwezenlijken. Het zou .... Hoe is de dood? Ben je alleen? Ben je gelukkig? Of enkel rustig? Bah, dat is maar gepoëtiseer. Het is het Niets. Een einde, de eindelijke vergetelheid, van alles, van jezelf. Ook het einde van de opperste gemeenzaamheid, van alle liefde?

— „Tenslotte rest alleen het sterven," zegt hij dof.

Sam trekt even met zijn wenkbrauwen, kauwt aan zijn sigaar. Dan zegt hij: „Je denkt misschien: de dood dat is de eenige vereeniging die duurzaam is. Wel, wij die leven kunnen enkel met het leven rekenen, geloof ik. Toen Hannah stierf, toen dacht ik ook na de eerste weken: dit is duurzaam; op de een of andere wijze zijn wij tòch bijeen; misschien had ze dáárvoor moeten sterven. Onzin, waarde vriend. Het was de truc waarmee het leven ons verzoent met 't doodgaan van een ander. Wij gelooven aan

die buitenaardsche vereeniging om rustig ons eigen leven verder te kunnen leven. Precies zooals 's nachts je droom de slaap beschermt, hoewel het schijnbaar anders is. Twintig jaar heb ik daarna geleefd. Twintig jaar! Had ik ze willen missen? Ik denk van niet. Ik denk het elk jaar minder. Als je leeft, kun je enkel met het leven rekenen."

En als er iets in je doodgegaan is? denkt Postma. Maar hij zegt zooiets dramatisch niet. Hij wil het enkel wéten, en het dan snel terugschuiven naar de koude achteraffe zekerheid, de put van ijs.

— „En het is nòg een vraag of doodgaan niet een zuiver fysieke kwestie is, die per-slot de geest niet deert," vervolgt Sam.

— „Is dat misschien joùw vorm van geestelijke carezza?" vraagt Minne, sluw opeens.

Sam haalt zijn schouders op. „Misschien .... Misschien ook niet. Omdat ik leef, wil ik alleen met het leven rekenen. Dat is het goed recht van de levenden. Dat betalen ze met hun vermogen om te lijden, om te missen."

— „Je bent moediger dan ik dacht," bekent de ander.

Beiden hebben ze hun eigenzinnigheid; de innerlijke stem die ze op hun noodlot aandrijft. Sam is onverwond; althans, de wonden zijn geheeld. Hij heeft zijn levensmoed gered en tijdig onderhandeld. Minne echter staat aan de andere kant, bij hen die

zeer bewust va-banque speelden en verloren. Hij heeft de spanning van de inzet en de duizeling der draaiende roulette gekend. En nu moet hij de trap omlaag, het bosch in, waar de bankroetiers hun laatste tol betalen.

Zijn zekerheid zegt óók: dit is een zaak van jou alleen. Hij mag er Claire niet in betrekken. Hij weet toch niet wat háár reserves zijn. Of zij in deze levenskwestie niet zoo denkt als Sam bijvoorbeeld. Hij weet wat zìj voor hèm was, en wat de tijd bij haar voor hèm beteekend heeft. Maar niet het omgekeerde. Wat heeft hij haar per-slot gegeven? Hoeveel is het vergeleken met wat ze al kende, — hij bedoelt: in het stuk leven dat het zoontje nog vertegenwoordigt, — en wat voor haar de toekomst misschien brengt? Ze is nog jong. Het is niet te vergelijken. Voor hem was dit het laatste, voor haar misschien nog niet. Het doet hem pijn, maar 't komt er nu niet meer op aan. Hij moet ook dit thans onder oogen zien. Hij moet thans àlles onder oogen zien. Het wordt nu de finale afrekening; hij kan niet langer marchandeeren.

Hij neemt afscheid van zijn gastheer met het moedeloos gebaar van een die uitgaat om een hopelooze veldslag mee te vechten. Die hem mogen achterna-zien, overwegen nog de kleine overwinningskans; maar hijzelf verwijdert zich in de dronkenschap die voortkomt uit gevaar en zekerheid. Hij ziet de dingen door een floers en wankelend. Het

uiterlijk schijnt moedig, binnenin zijn evenwel de taaiste vezels al aan 't sterven.

— „Mijn respect aan Sémele," zegt Sam bij 't weggaan. Geen enkele maal heeft hij haar naam genoemd, al kent hij die zeer goed. Hij heeft zijn eigen harem, en zijn hygiëne: niet te dicht te komen bij wat ziek is en wat aangetast is door de dood. Het lucht hem eigenlijk op dat Minne weggaat, hoeveel hij ook van hem houdt. Hij kan het op de duur met Musulmannen zooals Hammou beter harden. Al te veel heeft hij zich in de laatste dagen in zijn binnenleven moeten verdiepen. Het wordt tijd dat hij zich weert. En bijna is hij weer de oude, als hij Postma voor 't laatst de hand drukt en hem zegt: „Hou moed .... Soms daagt er plotseling een uitweg op. Je weet het wel: all depends on luck."

En in de heete morgenzon bet hij zijn voorhoofd af.

Maar 't is deze Sam niet, die in Postma's herinnering blijft. Het is de andere, de avondlijke Hopkins, de bezitter van een zonderlinge harem. Minne denkt eraan, wanneer de autobus een troepje dichtgesluierde vrouwen passeert. Ze lijken alle op elkaar in deze kleeding, en toch, ieder van haar moet haar schoonheid, haar aanhankelijkheid, haar liefde hebben. Zoo vermommen zich ook alle andere menschen. Wieweet hoeveel verdriet ze achter bête, wezenlooze maskers met zich dragen.

Zal hijzelf ook in staat zijn voort te leven met

zoo'n vermomming? Jarenlang heeft hij het moeten doen, het was hem bijna tot een tweede natuur geworden. Dan opeens heeft hem een mensch dit mom ontrukt, hem recht, met groote grijsgroene oogen aangekeken, tot het diepste van zijn ziel haar zichtbaar werd. Ze zal hem altijd weer doorzien. Hij zal vergeefs beproeven haar iets op de mouw te spelden; 't zal alleen maar walgelijk zijn als hij komedie speelt.

Nu hij vastbesloten is tot dat wat hij nog niet wil noemen, tot dat vrieskoud-zekere dat achter alles staat, nu is het ook niet noodig dat hij liegt. Hij mag nu wáár zijn .... moet alleen voorzichtig wezen dat ze hem niet tegenhoudt, niets in de weg legt, niet verweekelijkt. Het kan niet erg zijn .... erger zeker niet dan zóó te leven .... eenmaal moet toch alles einden. Is er veel verschil te sterven als je vijfenveertig bent of vijfenzestig? Kunnen ooit die twintig jaar beslissend zijn? Misschien voor anderen, die anders zijn, maar niet voor hem. Hij is Sam niet. Hij is Hopkins niet, helaas.....

Claire wacht hem al op in Mogador. Ze omhelst hem teeder als een weergekeerde echtgenoot. Het heeft zijn warmte, zijn heerlijkheid, nog steeds; maar het benauwt hem tegelijkertijd. Want hij is bang voor teederheid; hij heeft een weg te gaan, alleen, door nacht en ijs. Een poolreis zonder wederkeer .... waar alle teederheid ver achter hem terug zal liggen, in de landen waar de menschen leven

onder boomen, in de zon, waar kinderen lachen, vogels kwinkeleeren. Waar het leven doorgaat, jaar na jaar, alsof er niets gebeurt. Terwijl hij nooit meer weerkeert van zijn reis.

De teederheid van Claire raakt hem niet langer; ze blijft aan de oppervlakte; haar aanwezigheid is ver, als achter waterig glas; haar stem hoort hij als door een slechte telefoon.

En Claire begrijpt hem niet. Hij is niet meer nerveus. Het ijzig kalme, het verstrooide dat hij heeft, verstaat ze als een nieuwe geestkracht. Iets zeer mannelijks dat zij niet meer aanvoelt. En ze denkt met bitterheid: maar drie dagen had hij noodig. Het is zooals de wreede sprook der Christenen; bedroefde vrouwen zien het folteren van hun geliefde Meester, weenend brengen zij hem grafwaarts; en na slechts drie dagen, dan verrijst hij, gaat zijns weegs in onaantastbare verzekerdheid, en antwoordt de geliefde die hem tegenkomt: „Raak mij niet aan . . . ."

Ze begrijpt het niet meer. Haar is het verdriet een knagend, onophoudelijk zeer-doen van haar binnenste, haar hart, haar ingewand, haar ledematen. Een voortdurend zich herhalen: „Weg . . . . weg . . . . onbereikbaar weg . . . ." Een foltering van dag en nacht. Terwijl de ander schijnt verstard.

Dan moet hij gaan!

Ze heeft geen oogenblik gewild dat hij zich offeren zou. Te goed weet zij dat offers waardeloos zijn.

Gemartel heeft geen zin. Zij heeft zich roekeloos gegeven aan haar droom; nu wordt zij roekeloos vernietigd met die droom. Ze weet al jarenlang, al vele jaren dat dit onafwendbaar is.

Enkel wacht ze nog, dat Minne het zal zeggen wat ze reeds vermoedt. Ze daagt de pijn uit; ze bereidt zichzelf de kwelling, uit zijn eigen mond te hooren: Beter dat ik ga .... Daarginds is mijn verleden, zijn mijn vrouw en kinderen .... Daar behoor ik thuis. Hij zal het zeggen, zeker zal hij dat. En dan, ze zal probeeren hem nog eenmaal toe te lachen, hem nog eenmaal heel de maat van liefde en lust te geven, waarop hij geen recht meer heeft, maar wat een goed besluit zal zijn van hetgeen zoo heerlijk werd begonnen. En wat daarna gaat komen, weet ze niet .... neen, weet ze wèl .... Het kan verschrikkelijk zijn .... Ze weet alleen niet wat met Marc gebeuren moet.

Zij heeft hem in de tijd dat Minne weg was, ook gemeden. 't Was alsof zij voor zijn groote vragende oogen zich voortdurend schaamde. Achter Marc zag zij de schaduw van een ander, van zijn vader, haar verleden, haar teleurgestelde liefde, haar mislukking. De herhaling was haar doem. Het leven werd niets anders dan herhaling. Ook het eind zou een herhaling worden van de vroegere bitterheid ...

Maar dat schoof ze op voor later. Wanneer Minne weg zou zijn voorgoed. En zij weer in de groote

leegte. Dan, ook dit gevecht met de fantomen. Het gevecht met Marc, haar eigen kind. Ze schoof het op. Eerst moest de ander spreken. Laf zou hij niet zijn .... ze was te zeker van zijn liefde; dat was juist het erge. Maar zijn kalme strakheid, deze mannelijke zelfbeslotenheid begreep ze niet meer.

Minne vraagt naar de fabriek; of Suze nog gevorderd is. Ook hij schuift op. Er gaat een dag voorbij met Claire's krampachtig wachten en zijn starre kalmte. Een nacht waarin zij ploeteren in de puinen van hun stad; ze juichen nog bij ieder waardeloos brokstuk dat te voorschijn wordt gebracht, alsof ze nog niet weten dat hun gansche stad verloren is.

— „Het heeft je goed gedaan bij Hopkins," zegt Claire dof. „De nuchtere buitenwereld heeft je goed gedaan."

— „Ik weet nu wat het goede is dat ik moet doen," antwoordt de man. „Laat ons slapen ...."

En het ijselijk wakkere in hem schreeuwt: slapen .... eeuwig slapen! Maar dat hoort zij niet. Zij zoekt zijn mond. Misschien voor 't laatst .... denkt zij.

XVI

De andere dag staat Minne in de tuin bij Marc. Minutenlang heeft hij het kind aangestaard zonder het te weten. Marc is voor hem op 't oogenblik de belichaming van een troostrijke idee: dat Claire een toekomst heeft, een doel om voort te leven. Het jongentje is haar verleden en haar toekomst. Het een zoowel het ander is hem onbekend; van geen van beide wil hij 't raadsel kennen. Hij kwam hier plotseling, bleef even op de grens van beide staan. Nu moet hij verder. Deze weken hier, ze waren slechts een korte halte. Iets gelijk een droom, waarin je tijdeloos-veel gebeurtenissen doormaakt in de korte spanne van een nacht. Nu is het tijd om te ontwaken en weer heen te gaan. Hij heeft het in zijn hand; hij schuift het nog slechts op voor weinige uren. 't Heeft geen haast. Hij is het immers vastbesloten, met de koude zekerheid die je slechts éénmaal voelt: wanneer je alles hebt verloren, en je àlles waardeloos blijkt. Hij weet nog niet wanneer precies en hoe, noch waar. Doch 't wijst zich spoedig uit. Hij voelt dat iets hem onweerstaanbaar drijft. Hij hoeft slechts alles zijn beloop te laten, het gebeurt met hem, het sleurt hem mee. Het groote „Het".

Kleine Marc die ernstig met zijn wagen speelt....

Minne schudt het hoofd om al zijn eigenwaan. Hij

huivert van een lichte, koele koorts. Hoe heeft hij zich ooit kunnen inbeelden iets voor Claire te zijn. Dit kind is iets .... Degene die het gaf, was iets. Degeen voor wie ze nu nog leeft en leven zal .... de onbekende man in de gestalte van dit kind. Hij denkt het zonder bitterheid en zonder jaloezie. Wat heeft hij te benijden? Hij staat reeds aan de andere kant der dingen. Misschien zou hij zelfs dankbaar moeten zijn; hij zal het stellig, indien de dood de menschen eindelijk nobel maakt. 't Is goed voor Claire dat Marc er is, en goed voor hem. Nu hoeft hij niet om haar bezorgd te zijn. Ze heeft haar levensdoel ... een stuk verleden dat niet is voltooid, dat zich nog voortzet in de toekomst. Ze is nog jong, ze heeft zelf nog iets van een kind. Zij blijft met Marc samen in het land van zonbeschenen tuinen. Nog vele lentes, vele lange zomers. Terwijl hij in de mist verdwenen is; verloren in de poolnacht.

Zoo is het goed, zoo moet het dan maar zijn. Hij streelt de jongen over 't hoofd en denkt: haar toekomst .... ach, ze zal nog wel gelukkig kunnen zijn in haar verwachting. Kinderen zijn zoo min geluk als wat dan ook .... maar jong, zijn zij tenminste nog verwachting. De mijne zijn geen kinderen meer. 't Zijn nieuwe menschen, vreemden die hun eigen leven leven, die hun eigen dooltocht zijn begonnen naar het droomenland „Geluk". Hij houdt van het ventje omdat het nog verwachting is ....

omdat het zijn rechtvaardiging beteekent, Claire alleen te laten in dit trieste leven.

Het kind loopt weg onder zijn zwijgende liefkoozing. Het houdt niet van de indringer. Eerst als het naar het einde van de tuin gegaan is, keert het weer en zegt: „Ik dacht dat je niet meer terug zou komen. En nu ben je er weer."

— „Ik kom niet meer terug wanneer ik nu weer ga," zegt Minne koel, als sprak hij tot een volwassene.

En Marc zegt niets meer. Hij verheugt zich vast op die nabije toekomst. Terwijl de man zich voorhoudt: zie je wel .... de kinderen die de toekomst zijn, ze willen ook niet dat ik blijf. Het moet maar gauw ....

Hij rilt alweer, van lichte, koele koorts.

Als Claire naar buiten komt, vindt ze hem lusteloos op en neer de paden loopen. Ze kan het niet verdragen hem zoo vreemd-afwezig hier te zien. Bijna vijandig-vreemd. Hij weet toch dat hij gáán moet .... laat hij het dan doen. Niet langer martelen.

Ze zegt: „Zou je iets willen doen? Ik zie er tegen op, ik voel me duizelig .... Allal even brengen naar een dorp, vijftig kilometer op de weg naar Agadir, dan linksaf .... Hij moet er planten halen."

— „Graag," zegt Minne. En hij weet meteen: ze stuurt me weg. Het is genoeg. 't Is uit. Nu moet het. Weg, weg. Onderweg ....

Hij ziet haar aan met zijn geslagen, stomme staren.

Je weet niet dat je mij het sein gegeven hebt, denkt hij, — een starre, onbewogen Andere in hem denkt het. 't Is goed dat je het nooit weten zult . . . .

Het verdriet hem niet; hij is niet meer toegankelijk voor verdriet. Het is een soort van stom verbazen, dat het leven zoo waanzinnig-wreed en koud-berekenend kan zijn. Dat zij zoover van elkander zijn gedreven, nu reeds . . . .

Terwijl hij de auto buiten de garage gereden heeft en Allal naast hem plaats neemt, denkt hij: nu is 't tijd voor afscheid . . . . En zijn oogen zoeken naar het zeegroen-diepe van de hare. Doch ze heeft ze neergeslagen, wil hem niet meer zien. Zijn blikken vinden slechts het welig roodbruin van haar haren, 't blanke van haar hals, de welving van een boezem die hij eens gekend heeft, — lang geleden. Nu zou hij haar moeten kussen, in zijn armen nemen, en als zij niet meer lief kan zijn, dan zal hij moeten fluisteren in haar oor: Ik kom misschien nooit meer terug . . . . Hij zal haar in de armen snellen, als ze hem maar éven aankijkt.

Doch haar blik blijft afgewend.

Een stem in hem wil schreeuwen: „Claire! O Claire dan toch . . . ." De stem wordt slechts onhoorbaar reutelen . . . . De Ander maant: Vooruit! Moet je nog spelen met je laatste kracht? De weerstand van zijn hart begeeft hem; automatisch wordt zijn voetdruk lichter. Als de auto wegschuift,

wuift zijn hand, — ook automatisch, — nog: „Adieu". Maar hij kan niet meer omzien of zijn groet beantwoord wordt. Zijn spieren zijn verlamd. En suizelend zwenkt de auto door de tuinpoort naar de groote weg.

Hij rijdt als een dolzinnige. Nu heeft hij haast. Het laatste is geleden. Het op één na laatste. Nu moet nog Allal weg, en dan . . . .

Hij raast de weg om Mogador voorbij. Daarna langs de heuvels bij de kust. Beneden ergens is het zeestrand, waar hij dikwijls samen was met Claire. Een eindelooze tijd geleden, voordat hij gestorven was. Hij denkt: zou toen het sterven pijnloos zijn geweest? En nu? Een honderd-kilometer-vaart maakt alles pijnloos. Vervolgens komt hij door het bosch; eerst zijn het kleine zwarte vlekken van afzonderlijk-staande boomen, dan stammen die snel langs de auto achteruitslaan. Dagen, dagen, nachten...

Allal zit in witte burnous naast hem, met de smalle witte tulband van de Soussi's om het kaalgeschoren hoofd. Een bovenaardsche rechtsvoltrekker; levendig geïnteresseerd in 't snelle rijden; zijn blauwe oogen scherp en groot boven het gepunte baardje. Zoo te kunnen leven, onaantastbaar, in een andere ordening . . . . denkt Minne. Deze menschen zijn misschien de eenige gelukkigen ter wereld. Hij gelooft natuurlijk niet aan zielsverhuizing; het volkomen Niets is al zijn heul. Maar àls hij moest herboren worden,

hij zou iemand willen zijn als Allal. Zulk een wonder van verstildheid; onaantastbaarheid bij alle eenvoud. Zoo-een.

— „Ben je ooit ontevreden, Allal?" vraagt hij plotseling.

— „Ik, Sidi? Neen . . . ."

Zelden maar heeft hij met de Berber gesproken, nooit meer dan de enkele noodzakelijke dingen. Het andere had hem te voortdurend in beslag genomen. Nu had hij nog een half uur . . . . Hij voelde een wonderlijke helderheid, een duizelingwekkende. Misschien kon hij 't wonder van dit onaantastbare nog leeren kennen, voordat hij een vormeloos uiteengeslagen lijk zou zijn. Dit kleine weten was het eenige waarvoor hij het waard vond nog een half uur te leven. Voor Allal leefde hij dit half uur . . . . die moest ervoor betalen met de overgave van zijn hoog geheim.

— „Je bent gelukkig, zoo te zien," gaat Minne voort.

— „Ik ben gelukkig, Sidi. Alles heb ik wat mijn hart begeert."

— „Dat kunnen weinig menschen zeggen, Allal. Denk je dat *ik* het kan zeggen?"

Even kijkt de tuinman Minne aan. Hij weet niet of de ander spot. Dan kijkt hij naar diens handen op het stuurwiel . . . . bleeke handen die nooit in de aarde wroeten, zooals die van Allal, handen die de

wil tot grijpen en de wil tot vechten missen, handen die geliefkoosd hebben en zich nu niet vouwen kunnen in berusting. Handen die zoo willoos zijn, zoo moe van alles . . . .

Handen liegen niet. Ze zijn niet ondoorgrondelijk zooals gezichten. Ze verraden lichter hoe een mensch vanbinnen is, hoe zijn wil is, wat hij deed en wat hij doen zal. Handen van een blanke, of een neger, of een Berber. Handen liegen niet zooals gezichten; spreken duidelijk voor wie ze kent als Allal. Want ze zijn een soort van planten, dieren. Het is de sterkste ader die het hart verbindt met beide handen, daarom. Daarom geven menschen ook elkaar een hand. En Allal weet nog goed de handdruk die „monsieur" hem gaf, de eerste dag. Hij weet nog goed de sterk-gespannen hand van Minne op de vensterbank, de morgen na de stormnacht toen de schoorsteen omgewaaid was. En hij ziet de hand die nu op 't stuurrad ligt . . . .

— „Denk je dat ik óók gelukkig ben?" dringt Minne nogmaals aan.

— „Misschien dat Sidi 't zelf niet weet..." zegt Allal.

— „Ik . . . . het zelf niet weten?" Minne lacht een schampere theaterlach. Dan schudt hij het hoofd meewarig: „Is het mogelijk dat een mensch gelukkig is en het zelf niet weet?"

— „Het is mogelijk," zegt de tuinman met diepe overtuiging.

De dwaas, denkt Minne. En ze zwijgen. Maar in Postma wordt een nieuwe wetenschap geboren: Liefde en dood, ze liggen zóó dicht bij elkander, onafscheidelijk als licht en schaduw beide. Na de liefde komt de dood; dat hoort ook bij 't geluk, dat is de eindelooze harmonie, 't is onverbiddelijk zoo, dat niets kan blijven duren.

Allal heeft ook zijn gedachten. Maar hij waagt het niet ze ongevraagd te uiten. Hij verstaat niets van de westerlingen; licht dat ook zij niets van hem verstaan. Hij denkt: hoe kan een mensch zoo moe zijn, zoo wanhopig .... om een vrouw. Het medelijden van zijn glimlach blijft door zijn baard verhuld.

Ze komen door een rotsig-kale streek, slechts kommerlijk begroeid met witte brem. De weg gaat soms vlak langs een diep ravijn; met snelle serpentines voert ze omlaag, passeert een brug over een bijna uitgedroogde *oued*, en slingert dan weer vlug omhoog. Zoo gaat het drie, vier maal. En elke keer speurt Minne alle kanten uit, — of ergens het gevaar zoo hevig dreigt, dat hij geen energie meer noodig heeft er heen te gaan. Op de terugweg, als hij Allal achterlaat. Hij weet dat hij het noodlot niet behoeft te haasten; het komt hem zéker tegemoet. Het zal er zéker zijn als Allal weg is.

De zijweg die hij nemen moet, is haast geen weg. Het is een steenig pad waarop de auto moeilijk ver-

der-hobbelt. Hij heeft alle aandacht noodig om de grootste schokken te vermijden. En tenslotte voert de *piste* boven op een roodachtig plateau, waar een ordelooze groep van tenten onder enkele hooge dadels staat. Er zijn wat cactushagen en wat boschjes van jeneverstruik. Dat is alles; hier is de *douar* waar Allal wezen moet.

Het plateau ligt hoog; men kan van hier de verre dalen zien: het land beneden, gloeiend in de middagzon, en verder, waar het blauwig-grijs in nevels wegwaast. Aan de andere zijde, half in dampendek gehuld, begint de Atlas, als een hoekig-uitgewaaide wolkenbank.

Het is een zonderling, open-geheimzinnig land, een afgezonderde wereld boven de rest van het aardrijk, een Olympus bewoond door arme nomaden en boeren. Witte wolken drijven in het blauw beneden; het heeft iets verleidelijks om uren-lang de leege verten tegemoet te wandelen. En onwillekeurig volgt Minne het smalle pad, dat om een kleine tumulus van zwerfsteenen heenloopt en dan plotseling in snelle zigzag naar omlaag voert.

Maar hij gaat zoover niet. Achter deze steenenhoop ontwaart hij een ravijn van misschien honderd meter diepte, een donkere zwartroode scheur die dwars de bodem klieft, het open graf van de giganten die dit praehistorisch oord wellicht bevolkten.

Dat is het tenminste wat hem eensklaps te binnen

schiet: Giganten. Een geslacht van menschen dat niets wist van de vertwijfeling, de zwakheid, het verdriet der hedendaagschen; die zich vrouwen roofden, ze weer barsch verschopten, in een goddelijke willekeur. Hier gaat hij zelf, een nazaat van de ontkrachten, de verschrompelden van deze tijd.

Hij is reeds aan de andere kant van medelijden en van zelfbeklag; hij dacht dat hij beland was in de groote koele onverschilligheid, de euphore ongenaakbaarheid waarmee de dood begint. En nu denkt hij opeens aan de giganten, en walgt van zichzelf. Voelt hij een afkeer voor zijn radeloosheid, zijn gevoeligheid, zijn liefde. En denkt hij met bevrediging aan het verstoren van dit hatelijke Zelf, aan de vernietiging van dit ontaard bewustzijn, aan de verrotting van een lichaam dat niet kon genieten zóóveel als het wilde.

Het is niet meer een wanhoopsdaad, denkt hij; het is een plicht. Ik diende nergens voor; ik leefde slechts om te ontdekken dat ik onnut ben en ontoereikend. Laat ik dan tenminste éénmaal en ten volle *Man* zijn, en een einde maken aan dit alles.

Het zwartrood van de kloof lokt onweerstaanbaar. Hij kan van hier geen bodem zien, alleen de steile wand. Maar 't schijnt dat uit de diepte zacht gemurmel opstijgt, een gezoem van diepe aarde-stemmen, spot-geprevel, haat-gemompel, het gemeesmuil van de reuzen die ook in de dood niet zijn gestorven . . .

Ik wil nuchter zijn, ik wil met groote nuchterheid de dood ingaan, denkt Minne. De Andere in hem poogt de dronkenschap die in zijn hersens wolkt, uiteen te drijven. Maar dat lukt niet meer, 't zal nooit meer lukken. Hij is in een duizeling geraakt, waarin slechts verder-tuimelen mogelijk is, — geen halt meer. Nog een stuk de glooiing met de vele steenen naar omlaag moet hij, dan komt hij waar de rots vooruitspringt, waar hij zeker tot de bodem zien kan, als dit graf een bodem heeft. En waar de duizeling hem gerust nog heviger mag bevangen, tot hij niet meer staan kan, wankelt, naar beneden stort. Vallen . . . .

En hoeveel seconden? denkt hij vaag, terwijl hij over het gesteente strompelt, zich soms vast moet houden en zich stoot. De valwet rekent . . . . hoeveel ook weer, doffe, dichte nevel? Prachtig dat het een eenparige versnelling is . . . . met die formule . . . honderd meter? Meer? Maar dood is dood. Het zal niet pijnlijk zijn . . . . je breekt je nek, verstoorde zenuwbanen . . . . Ach, 't is niets meer dan wat zenuwbanen te verstoren . . . . Het is goed dat ik het niet precies weet. Dat ik enkel weet: de valwet werkt onfeilbaar. Toen ik werd geboren, ben ik losgelaten in de leege ruimte, en ik val, voortdurend sneller . . . nu nog val ik, wervelend, het duizelt mij . . . . maar spoedig komt de slag, dan raak ik aarde. Slechts een paar seconden pijn, misschien, en dan is alles

afgeloopen. Er is niets meer .... ik neem niets mee dan dronkenschap. Ik zag niets gedurende mijn meteoren-val, ik weet niets .... ik weet niets .... Enkel dat de valwet geen pardon kent, dat de snelheid zich vermenigvuldigt .... negen komma acht maal x, maal y, maal drieëndertig, zes-en-zestig .... Waarom drieëndertig, zes-en-zestig? Ik ben lang de drieëndertig reeds voorbij .... Valwet, vijfenveertig .... Smak .... en alles is gedaan .... en zou je dáárom willen schreien, jij giganten-nazaat?

Jij .... giganten-nazaat ....

Minne heeft zijn hand tot bloedens toe geschaafd; hij merkt het niet. Hij grijpt zich aan de steenen vast alsof hij ze opzij wil slingeren. Nu kan het niet meer ver zijn; hij moet nog even volhouden. De duizeling mag hem nog niet gansch bemeesteren ....

Groote zweetdruppels parelen op zijn voorhoofd; doch hij voelt geen hitte, het is klamheid. Alles schittert in het felle zonlicht, maar hijzelf gaat in een schemer, die slechts doortocht geeft naar 't zwartrood van de kloof. En door het grijze floers heen dat gelijkt op het olieachtig trillen van de warme lucht in een woestijnkom, moet hij scherp trachten uit te zien naar het gedeelte waar de rots vooruitspringt boven het gapend-diepe. Het kan niet ver meer zijn. Hij moet zijn oogen opensperren, staren .... Er zijn sterren in de verte, zilverblauwe sterren die zijn blik gevangen houden .... tijgeroogen die hem

aanzien .... Nu denkt hij eensklaps weer aan Claire .... Wat is dit voor hallucinatie?

Hij houdt een paar seconden lang de hand voor zijn gezicht, en kijkt dan weer. Daar! Zijn dat sterren? Staren hem twee oogen aan? De oogen van een lynx .... Twee felle blauwe oogen, dicht bijeen, van de andere zijde van de rotspunt waar hij heen wil... waarvandaan hem nog maar enkele passen scheiden. Hij moet blijven staan, hij kan niet verder. Weg die oogen! Weg dan ....

Langzaam klaart de nevel op; zijn hoofd vloeit leeg, de duizeling wordt lichtheid, nauwelijks raakt hij meer de grond. Maar altijd zijn daar nog die oogen, komen dichterbij. Hij ziet niets anders dan de twee pupillen, sterrenlicht in zwart, en daaromheen het helle blauw van ongekende zeelucht. En de kloof bestaat niet meer. Alleen het oogenpaar dat nader komt, zich naar hem toe beweegt, terwijl de duizeling in hem verkwijnt.

't Kan zijn dat hij voorover slaat, of achterover, hij heeft geen gevoel meer, alle zwaarte is weg en alle weerstand. Maar de oogen zijn nu wonderlijk dichtbij. En voordat hij het evenwicht verliest, is daar een sterke arm om hem heen, die hem terugduwt, dat hij zittend op een rotsblok neervalt, ademloos.

Want nòg zijn daar de oogen, en daar is ook Allal, die zijn schouder loslaat, en maar één woord uitroept: „Sidi!"

Minne kan niet spreken; hij moet vele malen slikken, want zijn stem is diep weggezakt. Er was niets meer te spreken; er was niets meer; grijpbaar-dichtbij gaapte het einde. En nu schuift weer alles op hem toe: de groote witte vlek van Allal's kleeding, en de hooge blauwe hemel, en het wijde land. De kloof ligt diep en gonzend, luttele passen verder; verraderlijk dichtbij, maar onbereikbaar in de tegenwoordigheid van Allal.

En nu merkt hij, hoe het zweet tot in zijn oogen dringt, en brandt; hoe zijn gezicht van koorts en zon gloeit; dat er bloed is aan zijn linkerhand. Hoe hard en fel en duidelijk-afgeteekend wordt weer alles. En hoe zorgelijk-verwijtend klinkt de stem van Allal: „Het is heel gevaarlijk hier te loopen, Sidi .... Heel gevaarlijk voor een mensch die niet gelukkig is .... Voor iemand die het zelf niet weet of hij gelukkig is ...."

Een diepe zucht ontsnapt de borst van Minne. Nu eerst vindt zijn adem weer haar regelmaat. Wat deed hij? Waarom was hij hier? Hij had gemeend: het einde; dat het zeer noodzakelijk was en zeer nabij. Iets heeft geaarzeld, iets heeft niet geklopt. Iets was niet rijp. En nu zit Allal naast hem, iemand uit een wereld die hij niet begrijpt, en spreekt alsof hij alles heeft doorzien. Hij heeft zichzelf verraden; en misschien ook heeft de Ander in hem dit verraad *gewild.*

Hij strijkt zich langs het voorhoofd .... Hier zit hij met Allal; nu moet hij terug .... nu moet iets anders. Nu heb jij je zin, schreeuwt hij inwendig tegen de Ander .... nu heb jij je zin, nu moet ik verder, nu moet ik het jarenlange bittere doorstaan .... Nu heb je me .... Nu heb je 't ....

't Is het pijn-gehuil van een gewonde, dit geluidloos schreeuwen in hem. 't Is het losgebroken schreien dat zoo lang verstard is. Hij begint te schokken, en er komt een tranenvloed die hij niet meer kan tegenhouden, een geweldig snikken uit zijn gansche lijf, waarvoor zelfs Allal zich beangst houdt afgewend.

Meer dan twintig jaren heeft hij niet gehuild. Nu breekt het alles los uit hem; niet luider dan de duistere geluiden uit de kloof, maar dierlijk-heftig; een schreien tusschen kale steen en hooge blauwe hemel, in groote eenzaamheid.

Zooals een man mag schreien, prevelt Allal in eerbiedige ontzetting. Zonder dat een vrouw het hoort .... alleen de ooren van de groote open dag en van de afgrond .... van de goden die het menschelijk wezen schiepen, grooter dan ze zelf zijn, want onze vreugde en onze smart gaan buiten alle maat ....

En dan, wanneer zijn snikken wat geluwd is, en nog slechts het laatste kreunen een fysieke pijn wordt in zijn borst, staat Allal weer naast hem, voor de eerste maal met neergeslagen oogen, en hij zegt

zeer mild en zachter dan gewoonlijk: „Wanneer Sidi wil, kunnen wij vertrekken."

Minne moet hem nogmaals aanzien met zijn brandende oogen. Groot, eenvoudig in het wijde wit gehuld, met stille, menschelijke zekerheid staat de ander daar. De tuinman .... Doch voor Minne is hij voortaan een bizonder vriend; de eenige die bij hem was in het moment van hoogste nood.

Allal gaat hem voor, vindt rustig de gemakkelijkste weg tusschen de steenen. Minne hoeft hem slechts te volgen. Wel gaan zijn voeten licht, alsof ze nog niet goed de aarde raken; maar zijn lichaam voelt zich reeds ontspannen; hij is uit de starre ban bevrijd, en een weldadige openheid is in zijn hoofd gekomen. Hij zou moeten slapen, zooals een herstelde heel veel slaap behoeft, een reeks van zomerdagen lang.

Bij de auto vinden zij een troepje arme, halfnaakte Berbers. Ook wat vrouwen, ongesluierd hier, met smoezelige kinderen. Ze bewaken Allal's aankoop: een paar manden vol met planten uit 't gebergte, zeldzame cacteeën, gentiaan en een bizondere menthe. Die vullen de auto met hun geur; een zoete, grondsche reuk. Het zweet der aarde, deze goede moeder-reuk die ons het leven dierbaar maakt; die méér is dan enkel lust-belofte. Deze reuk vormt de gemeenzaamheid van dierlijk en plantaardig leven. Menschen tusschen planten leven op bizondere wijze, onpersoonlijker; en sterven ànders, als de plan-

ten: nooit geheel. Ze voelen hun verbondenheid met de seizoenen, weten dat hun winter wordt gevolgd door de lente voor een andere mensch, die juist als zij is, misschien zelfs geen ander. Omdat al 't vergaande schijnt terug te keeren in een eeuwig op-en-onder, eeuwig rhythme.

De auto danst de hobbelige pistes over; tot ze op de groote weg terug zijn.

Allal kijkt weer naar de handen op het stuurrad. Dwaze menschenhanden, die verstoren willen wat ze nog niet kennen, wat onkenbaar is .... en durend wonder. Wie gaat slapen als het dorp nog feest viert? Wie wil sterven als er nog een jaar, of vele jaren wellicht, zijn te leven? Alsof iedere dag geen nieuwe wonderen brengt; alsof „Madame" geen onophoudelijk wonder is. Hij is heel blij; hij brengt haar iemand weer, van wie hij weet dat deze haar zeer dierbaar is. Dat is tenslotte waar hij mee te maken heeft; hij is vóór alles: haar getrouwe dienaar.

Onverwacht, terwijl de wagen suizelend de hellingen omlaagglijdt, begint hij te vertellen: „Zóóveel is veranderd nadat Sidi Postma gekomen is. Madame was vroeger ànders .... wonderlijk .... alsof ze een man was. Soms ging ze op jacht, en droeg een korte broek met laarzen, zooals de officieren. Met groote mannenstappen liep ze door de tuin .... en sprak hard in de telefoon naar de fabriek. Er is veel veranderd. Er was onrust in het huis; het kind was

lastig en Madame kon driftig worden als een man. En nu . . . ."

Hij zwijgt en overdenkt in de ronkende stilte dat het alles thans veel beter is dan vroeger.

Minne heeft hem met verwondering gehoord. Een pril en jong verwonderen; een sensatie die hij sedert lang-voorbije jongensjaren niet weerom-gevonden heeft.

— „En nu?" vraagt hij benieuwd.

En Allal, aangemoedigd door de jonge klank in Minne's eerste woorden, — de eerste na zijn terugkeer tot de levenden, — vervolgt in prettig middagmijmeren: „Een vrouw moet vrouw zijn . . . . er is zingen en verlokking in haar stem gekomen . . . . zij draagt zijden kleeren die zacht ritselen als zij voorbijgaat. Daaronder zwellen nu haar borsten en haar heupen . . . . Haar haren hebben ambergeur gekregen, haar oogen licht van morgens in 't gebergte . . . Het heele huis vervult zij met haar tegenwoordigheid . . . . het kind springt rond of speelt heel zoet. De bloemen bloeien voortaan beter in de tuin . . . . het is heel goed voor haar te werken, in haar nabijheid te zijn."

— „Is het zoo?" vraagt Minne zacht. „Is het zoo? Heb ik zóóveel niet gemerkt?"

— „Het is mogelijk dat een mensch gelukkig is en het zelf niet weet. Dat hij zich daarom ongelukkig waant. Terwijl hij tòch gelukkig is."

Minne knikt. Het verbaast hem niet meer dat een tuinman zulke dingen zegt. Het is een goede vriend die spreekt; een goede wijze vriend, die vele jaren dicht bij Claire vertoefd heeft; die op zijn manier, — een zeer zuivere en onbaatzuchtige, — ook van Claire houdt. Zonder zelfzucht of begeerte, wijs en rijp. Dit is een hoogere vorm van liefde; daarom heeft Claire in die toestand zooveel jaren kunnen leven; daarom is hijzelf moeten komen om het wonder te voltrekken.

Niet zijn liefde, die van Allal is het wereld-groot gevoel dat hen allen omvangt; de eindelooze middenstof waarin wij vaak elkaar verblind voorbijgaan, doch een enkele maal elkanders waar bestaan ontdekken. En gelukkig zijn. Dit alleen is het geluk, het zékere, duurzame: te weten dat de middenstof waarin wij leven, liefde is; en niets in staat is ons daaruit te bannen.

Minne denkt: zoo moet ik voortaan zijn .... als Allal. Zonder zelfzucht. Zoo sereen. Want eindelijk ben ik een wetende geworden.

Ze spreken weinig meer. Wanneer het beste is gezegd, zijn plotseling alle woorden overbodig. Uit het ééne inzicht wordt dan alle wijsheid onophoudelijk nieuw geboren.

Weer bereiken ze de zee, de bosschen rondom Mogador zijn achter hen. Maar boschgeur en de zekerheid des levens is nog òm hen. Achter in de

wagen geurt de menthe, en de cacteeën hebben grondsche, peperen geur. Het leven is nog waard te leven; het beveelt zichzelf intens te zijn, niet op te houden, nimmer, nimmer.

Bij het huis stapt Minne uit. Misschien is zijn gezicht nog wat gezwollen; aan zijn handen kleeft nog stof van rotsgesteente tusschen schrammen; hij is moe en wenscht te slapen. Maar het is hem goed terug te zijn, hier in het huis, waar Claire's aanwezigheid in alle kamers dringt. Zooals Allal heeft gezegd.

Zij komt niet naar hem toe, ze heeft zich opgesloten, is misschien naar de fabriek toe .... Hij verlangt niet naar haar lijflijke nabijheid. Overal is zij; de warme innigheid, de rust is overal. Hij moet nu slapen, want hij is vermoeid. Het was een harde strijd die hij had uit te vechten, en nu moet zijn lichaam nieuwe krachten putten om ook het lichamelijk leven te heroveren.

Hoe het dan ook zijn mag.

Tot de late avond slaapt hij, droomloos, op het rhythme van zijn zware adem, van het diepe ademen der aarde als de avond valt. Zijn deur gaat zachtjes open, iemand komt in 't schemerdonker naar hem toe; hij hoort het niet, hij slaapt nog.

Eerst wanneer haar hand zijn voorhoofd aanroert, teeder, en ze zich voorover buigt om hem te kussen, weet hij, voor hij nog de oogen opent, dat het Claire is. Dat haar aanwezigheid in alles zich thans om

hem heen verdicht heeft, dat zij weer bijeen zijn, angstloos en begeerteloos. In groote veiligheid.

Ze houdt zijn hand vast, zooals eens, toen hij zoo ziek was. Thans is hij echter een gezonde, een herborene. Hij drukt haar hand met warme kracht, zij voelt het mannelijke, zekere daarin; en voelt hoe de tegenkracht in haar omhoogzwelt. Wonderbaar.

Zij zegt: „Allal heeft het mij verraden .... liefste. Dat ik ooit kon twijfelen aan je liefde .... dat ik ooit kon twijfelen aan het leven."

— „Het was geen twijfel of vertwijfeling. Het was onwetendheid van ons, " spreekt Minne rustig. Hij kan haar niet zien; slechts vaag zijn haar contouren afgeteekend in de schemer. Maar hij weet haar hierzijn inniger dan mogelijk is bij licht of bij omhelzing.

— „Nu ben ik terug .... nu ben ik hier," vervolgt hij in een zachte jubel. „Overal ontdek ik je; ik vind je overal terug."

— „Nu ben ik voortaan bij je, waar je ook gaat," zegt Claire. „Ook als je zeer ver weg gaat. Nergens is meer ver."

— „Er was geen andere weg dan door het barre rotsplateau. Tot aan het gapend zwart-rood graf."

— „Omdat ik je alleen liet gaan, mijn lieve vriend."

— „Niet verder .... want er waren oogen; blauwe, blauwig-groene, goede menschenoogen, wetende, die het geheim ontdekken van ons eigen hart."

— „Dat liefde pijn en vreugde is . . . ."

— „Dat wij gelukkig zijn, ook als wij 't niet meer weten, denken dat geluk niet langer mogelijk is . . . ."

— „Het zal er altijd zijn."

— „Wat ook gebeuren mag."

— „Voorgoed."

— „Ook als je elders bent . . . ."

— „Ook als je hier blijft."

— „Zonder wachten?"

— „Zonder wachten. In een groote zekerheid."

— „In groote zekerheid dat alles goed is."

— „Goed is . . . . wat het ook mag zijn."

Zij fluisteren, want de avond is zeer stil in deze kamer. Alle stormen zijn geluwd, het is bladstil geworden. Alle hartstocht is voorbij, het laatste verlangen is uiteengewaaid. Twee menschen fluisteren hand in hand hun zekerheid, hun rust, hun opgaan in de luwe middenstof waarin wij eerst volkomen leven.

Niemand kan beschrijven hoe verstild de nacht voorbijgaat wanneer twee zoo hand in hand gezeten zijn, bevredigd, wetend.

XVII

— „Dat ik mijn zwakheid overwonnen heb, en je nu rustig laat gaan? Het is eenvoudig," zegt Claire. „'t Is heel eenvoudig . . . .

Ik was zeventien en leefde in de Elzas, bij mijn ouders. Ik was doodongelukkig in die trieste hartelooze omgeving met zijn vormelijk fatsoen, zijn fabrikanten-eerzucht. Waar men denkt dat geld alleen geluk brengt. Ik zocht warmte, vriendschap, en ik had mijn jongemeisjes-droomen, anders dan men duldde . . . . Laat ik je dat besparen; het is zoo banaal. In alle burgerlijke welgestelde kringen gaat dat zoo. Ze moeten kinderen breken en mismaken om ze mee te laten loopen in het algemeen gareel van christelijke gedrochten. Een wonderlijk instinct heeft mij al vroeg gewaarschuwd, en ik wou eraan ontsnappen tot elke prijs.

Ik bèn ontsnapt, want nauwelijks achttien, had ik een geliefde. Wat weet je als onervaren kind van liefde? Ik hield van hem zooals een kind, dacht aan een huwelijk, vrij te zijn daardoor, mijn eigen weg te gaan; een voortdurend feest zou 't zijn bij hem. Hij zocht iets anders, blijkbaar. Zie je, nu kan ik het rustig zeggen, dat hij meer de tijdpasseering zocht van mannetjes en wijfjes. Ik had geen vermoeden toen, wat liefde was. Ofschoon een onbevredigdheid, een loom verlangen mij had kunnen waar-

schuwen. Ik dacht: het gaat vanzelf over als we trouwen; dat andere is de onvermijdelijke inzet. Vreugdeloos genoegen was het.

Ik werd zwanger. In die kringen is dat: noodzaak om te trouwen. Ach, dat weet je wel. Ik was er niet bedroefd om zooals anderen, maakte geen scènes. Ik vertelde 't bijna juichend aan mijn vriend; ik riep: Nu mòeten we wel spoedig trouwen. Hij zei niets. Na enkele dagen is hij weggegaan. Hij moest op reis. Maar hij is nooit meer van die reis teruggekomen. Niemand heeft ooit meer iets van hem vernomen. Is hij verongelukt? Was er een geheim? Of had hij er enkel genoeg van, genoeg van alles? Was hij te hooghartig? Laf? Kon hij niet anders? Hield hij niet van mij? Ik wist het niet; ik weet het nu nòg niet. 't Is ook niet noodig. Hij is weggegaan, ik heb nooit meer gehoord waar hij gebleven is. Geen mensch heeft ooit meer iets gehoord. Ik dacht toen nog: het kàn niet dat een sterveling zoo spoorloos weg is, of hij moet gestorven zijn. Ik heb mij maar gewend te denken dat hij dood is. Maar hij is weggegaan. Het doet er ook niet toe.

Mijn ouders waren woedend toen ze merkten dat ik zwanger was, en de schuldige onvindbaar. De *schuldige* noemden ze hem, en ik was ook in hun oogen *schuldig* door hem kans te geven te ontsnappen, niets vooruit te zeggen .... want hij had wel geld, hij wàs tenslotte een partij. De wreedheid van die

menschen, van mijn eigen ouders, het moet onbegrijpelijk zijn voor wie niet in dat milieu geleefd heeft. Liever zien ze dat je sterft, dan dat je hun fatsoen een schram toebrengt. En vaderlooze kinderen, ongehuwde moeders zijn daar onfatsoenlijk. Al hun maandenlange wrok, al hun verwijten na het onverwachte weggaan van Marc's vader, mijn fysieke toestand, alles samen bracht mij in een periode van volkomen apathie. Waaruit ik eerst bevrijd werd toen het kind ter wereld kwam.

Ze hadden mij gezonden naar een dorp, ver, in Zuid-Frankrijk. Daar leefde ik met het kind; daar leerde ik wat woede is, dat er voor elke woede wel een uitweg bestaat; daar kwam mijn vroegere rebelschheid weer terug, maar nu volwassen. Voortaan wou ik vrij zijn, voortaan wou ik leven zooals ìk verkoos. En niet meer in die atmosfeer zijn, waar een mensch verstikt in geldzucht en fatsoen en huichelarij. Ik hoefde maar te kijken naar de kleine Marc zooals hij daar heel teer en hulpeloos in zijn wiegje lag, om een roekelooze woede en energie te voelen, die bergen kon verzetten. Ik wist wat je bereiken kon met hun fatsoen te bedreigen; ik schreef mijn ouders: als ik niet mijn kindsdeel krijg, kom ik terug met Marc; als ik het krijg verlaat ik Frankrijk. Mijn vader was juist midden in een politieke strijd om député te worden voor de clericalen. En hij wou natuurlijk dat ik wegbleef.

Ik ben toen naar hier vertrokken. Waarom juist naar hier? Ik dacht: ik wil verweg zijn van hun huichelend gedoe. En het beschaafde Europa is één walgelijke huichelaars-bende.

Toen ik hier kwam, was dit huis te koop, en de fabriek. Ik wou die schurken toonen dat ik ook verdienen kon, ook werken. Mijn woede was nog niet gestild, ik had nog toomelooze energieën. Werkelijk heeft de fabriek me erg in beslag genomen al die jaren. Suze werd een prikkel te meer; voor mij vertegenwoordigt hij de fabrikanten-horde die ik zelf ben ontvlucht. De fabriek was mijn grootste sport, al de jaren hier, en ik heb me voorgesteld er iets humaans en eerlijks van te maken, op de duur de brave Suze klein te krijgen.

Zoo heb ik de laatste vijf jaar geleefd: sportief en eigenzinnig. De woede is geluwd, de energie .... misschien nog niet. Maar wrok heb ik niet meer. En in de jaren hier, terwijl ik heel alleen was, mannen van mij af hield zooals hinderlijke vliegen in de tuin, ben ik mij gaan bezinnen op het raadselachtige leege in mijzelf dat er van begin af was. Het hunkerend verlangen. Dwaasheid, dacht ik; dwaasheid. Eerst moet heel de wereld beter worden, generaties verder. De fabriek .... het is een klein begin, maar hoe dan ook, 't is een begin. Er zullen misschien enkele andere menschen zijn die net zoo doen als ik. Ik hoopte dat ik ooit zoo'n mensch ontmoeten zou,

om maar te weten: ik ben niet alleen, de wereld is niet leeg, de laatste *man* is niet gestorven.

Gek, nietwaar? Te denken dat de laatste Man misschien gestorven is .... Maar dat was mijn verlangen naar geluk, naar liefde die ik nooit gekend had. Het was mijn hunkering naar het vervuld-zijn van een leegte die nog niemand in mij had ontdekt. Ik wist alleen wat sexe was, ik wist dat liefde ànders zijn moest, méér. Ik wist het instinctief, maar kende 't niet. Ik hield alleen van Marc.

Toen kwam jij .... Vanaf het eerste oogenblik dat ik je zag, een vreemdeling, eenzelvig, koppig .... in die harde regenbui aan 't ploeteren om de motor te herstellen.... heb ik met wilde vlagen, schreeuwend bijna, naar geluk verlangd. Heel duidelijk: ik wil toch ééns gelukkig zijn .... ééns in mijn leven .... daarop heb ik recht! Met jou ..... Ik dacht: het was mijn recht .... Ik denk het nòg, mijn lieve vriend. Het heeft ons naar elkander toe gedreven, mijn verlangen. En het jouwe. Het is gòed geweest; nu kan ik levenslang mijn noodlot dankbaar zijn. Wat wilde ik anders dan gelukkig zijn mèt jou, dóór jou? En dat is gebeurd.

Maar, zie je, juist omdat ik niets van je afwist, stond ik op mijn recht. Want volgens mij heeft liefde een onvervreemdbaar recht op haar vervulling. En toen kwam opeens die brief vertellen dat er ook nog andere rechten waren, dat ook jij te rekenen

had met een verleden. Ach, ik wist het toen al, zonder dat ik 't durfde erkennen, dat je gáán moest. Dat ik 't niet zou kunnen velen dat je deed zooals Marc's vader, wegbleef van een andere die nog rechten had. Dat zou je voor mij verlagen tot een schadeloosstelling voor die man .... jij, met wie juist alles nieuw geworden is, die mijn verleden ongedaan gemaakt hebt. Want dat heb ik je te danken; dat ik werkelijk een week lang diep, intens gelukkig ben geweest. En weet waarom het leven waard te leven is, en voor de latere jaren een herinnering heb, waard om aan te denken. Eindelijk een vervuld verlangen.

Zoo is het toch ook voor jou?"

Minne's hoofd rust aan haar heup, dicht bij haar schoot. Claire zit weer in de vensternis met opgetrokken knieën, en de man zit lager, op een bank. Haar lang verhaal stroomt kalm en zangerig over hem; de kleine pijn die er nog in de aanvang was, is gansch verdwenen nu ze spreekt over hun liefde. Er is geen geheim meer tusschen hen; geen ander dan het zoete, donkere geheim van hun verdroomde nachten; het gemeenzaam, heerlijk te verzwijgene.

De man zegt niets. Hij nestelt slechts zijn hoofd nog dichter tegen haar. Hij wil van deze kostbare uren niets verliezen. Tot hun uiterste seconde wil hij ze genieten, onbezwaard door wat verleden bracht of toekomst brengen zal. Hij is niet meer opstandig;

als hij gaan moet, zal hij 't kunnen; en zoolang hij blijft, zal hij met vreugde en volle overgave blijven.

— „Zie je waarom het eenvoudig is en logisch dat je gaat?" zegt Claire, zoo teeder, zoo van-binnen-uit-verzekerd en verwarmd, dat alle hardheid, iedere vorm van diepe smart uit deze woorden is geweken.

En Minne weet: 't is logisch en eenvoudig. Dat het veel verdriet zal kosten aan hen beiden weet hij ook. Maar dit gemeenzame, vrijwillige verdriet vormt juist hun hechtste band. De innigheid van samen lijden om eenzelfde liefde, om eenzelfde inzicht, een gelijk herinneren, zal toch wel de afstanden trotseeren; weegt ze, nu zij beiden van geluk verzadigd zijn en van verdriet verzadigd, dan niet ruimschoots tegen alle lijfelijk bijeenzijn op? Hun liefde is doorgebroken, heeft de grenzen van hun *ik* verlaten, schept een wereldwijd contact waarin ze voortaan onvervreemdbaar voor elkander leven.

— „Jij zei: kom; en ik ben gekomen. Jij zegt: ga; en ik zal gaan. En wat ook geschiede, onze trouwe liefde zij geprezen," prevelt Minne, als was het een gebed. Het op-zich-nemen van verdriet dat méér dan plicht is, het vrijwillig afstand-doen heeft hem een besef van wijding meegedeeld. Hij is nu uitverkoren; een soldaat die zingend het gevaar trotseert, die zonder vrees naar vreemde landen tijgt om voor zijn droom te sterven.

— „Er is een verdriet dat veel meer waard is dan

geluk, geloof ik," zegt hij, zich bezinnend hoe het zijn zal als hij „ginds" is, waar hij 't vroeger niet meer harden kon.

— „En een verlangen dat meer waard is dan vervulling?" mijmert Claire. „Is dit het, wat wij van de aanvang af bedoelden?"

— „Omdat wij tot het uiterste gegaan zijn," antwoordt Minne.

Buiten liggen alle heuvels bruin en groen te blinken, en de zilverblauwe driehoek van de zee daarachter. Schapen blaten in de verte, en een herder roept ze met het zacht geweeklaag van zijn fluit. En Minne's hoofd leunt tegen 't weeke lichaam van de vrouw.

Het is zeer goed, zeer stil.

Je bent veel sterker dan de meeste vrouwen zijn, denkt hij. Je bent veel moederlijker dan mijn moeder, zusterlijker dan mijn kind. Veel werkelijker dan mijn droom die Esclarmonde heette. Jij bent alles in één wezen saamgestroomd, de goedheid aller dingen in één goedheid, de verwachting aller liefde in één vervulling: Esclarmonde. En hij noemt haar zachtjes: „Esclarmonde . . . ."

't Is de naam die hij aan zijn herinnering geeft.

Hij vertelt nu ook zijn eigen leven, met slechts weinig woorden. Zijn teleurstellingen, zijn eerste passie . . . . „Wonderlijk, ze heette net als jij . . . ." Ons leven is een wonderlijke repetitie . . . . kleine

variaties op eenzelfde thema, en ook: kleine variaties van elkanders thema. Dan valt meteen de naam van Béa. Zonder wrok. Ze heeft niets met zijn droom te maken, maar ze is de moeder van zijn kinderen; zij is zijn band met toekomst en verleden, zijn tijdsbegrip .... Hij is aan haar gehecht, zooals een mensch zich aan zijn leven hecht, natuurlijk en vanzelfsprekend. Het lijkt geen wonder meer, omdat het is van alledag; maar op-zich is het ook een wonder. Hij weet dat hij zich nu niet meer zal ergeren. Hij zal het ergerlijke niet meer merken; zoomin als hij zich boos kan maken om iets wat verleden is of toekomst, op iets wat volkomen bij hem hoort.

Hij spreekt ook even over Monica: „Ze is nu zoo oud als jij, toen je ook je eigen weg ging. Ik weet zeker dat ik altijd goed voor Monica zal zijn, want in haar zal ik jòu zien, in haar leven thans het jouwe."

Er is slechts lichte verlegenheid als hij het over Olaf heeft. Nog enkele jaren, en dan is zijn zoon precies zoo oud als hij zelf was, toen hij de eerste Clara leerde kennen. Wanneer Olaf hier kwam .... Het is een fatale kringloop. In een groote cirkel keert het leven tot zijn aanvang weer, en wij, wij dwazen spreken dan van „toeval". Maar er is geen toeval; alle kringen sluiten zich, het leven gaat zijn gang, het leeft zich in ons, mèt ons, buiten onze wil.

— „Laat hem zijn gang gaan ...," waarschuwt Claire. „Ik denk vaak: hoeveel zal mijn kleine Marc

niet aarden naar zijn vader. Vroeger kreeg ik aanvallen van machtelooze woede, wanneer mij dat te binnen viel. Maar sinds ik jou hier heb, en weet wat voor een onbegrijpelijk wonder uit veel donkere driften, wreede tegenstellingen dooreengemengd deze orkaan is .... Ik bedoel: het wonder van de mannelijkheid, waarin een vrouw zich klein en bang en huiverend voor het mysterie bergt, als in een onweer, achter hooge rotsen .... ik kan het niet in andere woorden zeggen .... sinds ik dàt weet, haat ik het niet meer. Marc moet een màn zijn als hij groot is, dat is alles."

Zoo spreken zij nu, zonder pijn, eenvoudig, over hun drie kinderen, hun vroeger leven, alles. Het is ongevaarlijk .... alle dreiging heeft het thans verloren, en het raakt de diepte niet. Het diepste dat alleen blijft voor hen beiden; dat ze niet meer noemen omdat het zoo tastbaar in en om hen is, en ze geen woorden vinden om die innigheid te omschrijven.

XVIII

Er is een brief van Monica gekomen: „Zeg, ouwe vadertje, denk je er nog niet aan terug te keeren?" Nu zal Minne gaan. Hij heeft het briefje woord voor woord voor Claire vertaald, ze hebben samen om het meisjesachtige ervan geglimlacht, en toen heeft hij rustig vastgesteld: „Nu moet ik morgen gaan."

Ze hebben geen gevoel van afscheid, niets van de onrust waarmee menschen het doorleefde haastig nog eens willen resumeeren, reeds met hun gedachten onderweg. Het is of zij niet uit elkander gaan, of er niets gaat veranderen. Het afscheid hebben ze reeds dagen eerder uitgestaan, en nu zijn zij immuun. Er blijft nog slechts het kleine menschelijke, het uiterlijk daarvan. Het onvermijdelijk-banale.

En ook dàt is verpersoonlijkt. Want daar is nog Suze, die kwasi-verbaasd is als hij hoort dat „monsieur Postma" zoo gauw al gaat vertrekken, en nog geen idee heeft wanneer hij terugkomt.

— „Jammer dat ik dan uw bijstand missen moet om al uw plannen te voltooien," zegt hij vriendelijk. „Maar madame zal nu misschien wel weer het heft in handen nemen?"

— „Denkelijk wel," antwoordt de ander. Hij is zonder jaloezie. Misschien wordt Suze toch nog ooit haar minnaar, denkt hij. Maar de wonderbaarste kamer van haar huis zal hij nooit binnengaan; die blijft

op slot.... voor mij.... voor òns. En met een glimlach kijkt hij Suze aan, die niets begrijpt van Minne's sereniteit, en van verbazing met zijn lippen trekt.

Dan hoort de directeur dat Minne van plan is per schip te gaan. Eerst met de autobus naar Casablanca, en vandaar dan verder met de boot. Brengt madame hem dan niet met de wagen weg?

— „Neen," zegt Minne rustig. „Wij besloten dat ik maar alleen ga."

— „Dan sta ik erop u uitgeleide te doen," antwoordt Suze heel spontaan. „Ik moet toch deze week naar Casablanca. 't Is geen moeite. En het is toch prettiger dan in zoo'n bus."

Met al zijn vriendelijkheid dringt hij erop aan. Hij kan zich het genoegen niet ontzeggen Minne weg te brengen. Weg is weg. Dat ze zoo weinig om elkander geven, Postma en Claire, dat is een tweede heerlijke verrassing. Claire draait zeker bij; ze heeft het nu gezien hoeveel zoo'n oudere kerel waard is; deze minnarij is gauwer overgegaan dan Suze durfde hopen. Nu komt weer zijn beurt. Zie je wel, wacht maar je tijd af, juicht hij bij zichzelf. En nu voelt hij zoowaar voor Minne nog een soort van vriendelijk medelijden. Ja, mijn waarde, zoo zijn ze, de vrouwtjes ... spreekt hij hem in stilte toe. Wat je gemakkelijk verovert, kun je meestal niet lang houden. Je moet zeer strategisch handelen en geduldig zijn, niet hard van stapel loopen. Leer van mij .... je zult het gauw

genoeg wel merken. Maar je hebt je tijd gehad, jouw beurt is over; nu kom ik .... en wie het laatst lacht, lacht het beste.

Hij gaat niet weg, voor deugdelijk is afgesproken dat hij morgen Minne wegbrengt. Claire ziet wel hoe zijn oogen glanzen van verborgen vreugde, maar het deert haar niet. Wat gaat haar deze laffe kleine wereld nu nog aan? Die handeldrijvers met hun ziel .... Geen sterveling kan haar ontrooven wat zij heeft. Het is verborgen in haar allerbinnenste, waar niemand ooit meer komt. Zelfs Minne wellicht niet. Want als hij weg is, blijft een àndere Minne bij haar; die van hun herinnering, een eeuwig-trouwe, onveranderlijke, een die nooit meer haar alleen laat, niemand anders toebehoort.

— „Misschien kom ik gauw terug," zegt Minne met een laatste menschelijk verzet tegen het onherroepelijke.

— „Goed, mijn lieve vriend."

Ze wil hem deze illusie niet ontnemen. Doch ze weet met stelligheid: Hij komt niet meer. Het zal niet. En 't is misschien beter zoo. Het beste wat hij heeft, het mooiste wat hij is, blijft hier, zal elke dag weer beter zijn en heerlijker; en niet verouderen, niet verschalen. In de innigheid van het herinneren zullen wij elkander trouw zijn, trouwer dan wanneer wij dag aan dag bijeen bleven. Want dit is het ware leven, dit herinnerend schouwen.

En zoo is het Minne ook, ofschoon hij denkt terug te komen. Waarom? Als hij ginds wellicht vermoeid raakt? Als er weer een vleug verlangen opkomt? Ach, hij wantrouwt nog zijn moed, en wil ook niets wat geforceerd is. Dat is ook niet noodig. Als hij in de herfst terugkomt? Misschien .... misschien niet. Hij wil geen onrust meer; ook als hij weg is niet meer dubben over „ginds of hier". Waar hij ook heengaat, neemt hij toch het beste wat zij is en bezit met zich mee. Hij neemt geen afscheid; waarom zegt hij dan: misschien kom ik gauw terug? Het is slechts iets uiterlijks, zijn lichaam dat zoo spreekt.

Hun laatste nacht heeft niets meer van 't koortsachtig zoeken naar verrukkingen die al eenmaal werden beleefd. Het is nu reeds een soort herdenken, zonder wil-om-te-herhalen; vredige herinnering die haar eigen lieflijkheid ontleent aan het gedeelde, het tezamen wéten. In deze fase is hun liefde louter goedheid; voor extase is geen plaats meer, alles is van klare gelijkmatigheid geworden. Maar zeer hoog, zeer ijl. Zij weten van hun lichamen als van afzonderlijke wezens, die ze goedig laten begaan. Glimlachende, wijze eigenaars van dartele dieren, die je laat betijen nu ze op hun open weiland zijn en 't lente is. Dan volgt de zomer; daarna herfst ....

Nu zal ik nooit meer iemand in mijn armen sluiten, zoo .... tevreden, denkt Minne.

Nu zal alleen herinnering als een goede, zware deken op mij wegen, denkt de vrouw.

Maar geen van beiden heeft nog woorden voor dit denken-zonder-spijt.

Hun slaap is het begin van 't nieuwe leven, dat alleen bestaat uit zich bezinnen in een droom.

De andere morgen helpt Claire hem al zijn eigendommen bij elkaar te zoeken. Even heeft ze nog gewild iets daarvan te behouden. Doch ze ziet hoe poover zulke dingen zijn; geen voorwerp past meer in haar droomen. Ze geeft hem alles, ruimt voor elke kleinigheid een plaatsje in zijn koffers, helpt hem vlug en zeker, juist als toen hij kwam. Maar zooveel rustiger, gelukkiger; ze voelt zich ouder, rijper, moederlijker ook. Ze staat niet meer te trillen tegenover hem, de groote koffer tusschen hen, zooals die eerste keer. Ze komt nu bij hem staan, legt haar handen in de zijne en denkt halfluid: „Jouw lichaam en het mijne .... wonderlijke trouwe dieren zijn het .... Het is alleen mijn lichaam dat zich voelen zal zooals een hond die in een leeg huis achterblijft. Er zullen misschien nachten zijn, waarin het tòch begint te janken, met dat langgerekte klagen .... Onze goede trouwe beesten! Het is alleen om hen dat ik toch nog wat weemoed voel."

En Minne neemt haar handen vast; hij heft ze beide naar zijn mond, en bijt haar vingertoppen zachtjes, dierlijk, in een kus die een verwonding

lijkt. Het verlangen zet zich om in een lichamelijke pijn; zoo wordt het dier getemd. Zooals op háár beurt, wanneer Claire hem kust, ze in zijn lippen bijt, totdat hij stampvoet om 't niet uit te schreeuwen.

Dan kijken zij elkander lachend aan. Ze schamen zich niet meer, nooit meer. Ze erkennen gaarne dat het goede dier in hen zijn rechten heeft, dat het geduld moet leeren, — alles went. En het voornaamste is, dat de meesters het zoo willen, dat het goed is zoo.

Ze spreken niets af over brieven. Beiden denken: 't is als met de telefoon, 't is niets gedaan, dat is van geen beteekenis, brengt hoogstens onrust. Beiden rekenen enkel met het vacuum .... waarin niets de vlucht van hun gedachten zal belemmeren.

Al te snel gaat zoo de laatste morgen heen. 't Is middag vóór ze 't weten. Enkele oogenblikken nog, en Suze komt. Dat hij erbij moet zijn, bij 't allerlaatste .... Maar 't is beter zoo. Ze vreezen allebei een zwakheid bij het weggaan; dat de honden éénmaal nog luid zullen janken. Daarom is het goed als er een ander bij is; dan zijn ze tenminste zeker van zichzelf. En Claire voelt dat ze blijven moet; vooral niet meegaan naar de boot; de weg niet weten die hij neemt; vooral niets rekken ....

— „Jij .... jij ...."

— „Mijn liefste .... alles ...."

In hun laatste oogenblikken kunnen zij slechts

stamelen. Alles is gezegd. Er kunnen nog slechts zachte kreten zijn. Een zacht, nauw-hoorbaar klagen van geslagen dieren. Dan breekt tòch weer, op het allerlaatste, het besef dóór van hun overwinning, van hun zekerheid:

— „Je blijft .... je gaat niet heen ...."

— „Ik ga niet alleen ... Ik laat je nooit alleen ..."

— „Ik ben in jou, jij blijft in mij."

— „O, als ik voor je sterven kon ...."

— „Ik leef voor jou alleen, mijn vriend ....."

— „Er is geen ik meer en geen jij."

— „Vaarwel dan ...."

— „Welkom en vaarwel ...."

Een kus, een laatste innige omhelzing, waarin elk besef van duur teloor gaat.

Tot de stem van Suze in de gang gehoord wordt, en ze beiden bleek en bevend tot de dwaze nuchterheid teruggeroepen worden. Alle bloed is uit hen weggetrokken, plotseling benauwt de kamer hen. En Minne neemt haar bij de hand. „Kom ...."

Daar is Suze.

—„Ja, ik ben gereed," zegt Minne moeilijk. „Waar is Marc?"

Het ventje weet dat Minne gaat vertrekken, en nu is hij zelf verdwenen. Hij heeft zoo verlangd dat Minne weg zou gaan, en toch ook niet .... toch houdt hij ook van hem. En nu het inderdaad gebeuren gaat, voelt hij het als een vage, donkere schuld,

waarvoor hij zich het liefst verstopt; zooals wanneer hij heel ondeugend is geweest.

Maar Allal weet waar Marc is weggekropen. Zijn moeder haalt hem zelf voor de dag. Hij is onwillig en eenkennig als maar zelden. Tot hij tegenover Minne staat; dan schaamt hij zich en breekt zijn vriendschap voor de ander door. Het eerlijke gevoel van man tot man.

— „Ik ga vertrekken, Marc," zegt Minne. „'t Ga je goed . . . ."

De jongen balt zijn vuisten van innerlijke tweestrijd. En dan zegt hij: „Maar je komt toch weer een keer terug?"

— „Misschien . . . ."

Marc kijkt hem aan. En dan zijn moeder. Beider oogen hebben iets onzegbaar droefs, het vreemde dat hij niet begrijpt, maar dat voor zijn instinct het duidelijk bewijs van hun saamhoorigheid is. Hij wil zijn plaats in deze bond. En dan kijkt hij naar Suze, merkt met kinderlijke intuïtie dat bij hèm de oogen glimmen van een nauw-verholen vreugde. En Suzette kan hij niet uitstaan. Daarom kiest hij onvoorwaardelijk de andere partij, de kant van Minne en zijn moeder. Hij behoort bij hen, met hùn gevoelens moet hij voelen. Trouw zijn.

Hij slaat zijn kleine armen om Minne's hals en zoent hem, en zegt lief: „Goede reis en heel veel groeten."

Minne glimlacht om die „groeten". En ook Claire.

Bij de deur staat Allal, en zijn warme handdruk zegt nogmaals aan de vertrekkende dat hij een trouwe, wijze vriend hier achterlaat. Ze zien elkander even aan, slechts even. Minne heeft begrepen. Claire is veilig zoolang Allal hier is. Hij kan haar aan geen man ter wereld beter toevertrouwen. Zijn schuld van dankbaarheid aan het leven, behelst ook dankbaarheid aan Allal. Hij kan genereus zijn, hij heeft dankbaarheid geleerd, hier in dit huis. Hij weet weer plotseling al de woorden van de tuinman op hun autotocht. „Haar haren hebben ambergeur gekregen, haar oogen licht van morgens in 't gebergte .... het heele huis vervult zij met haar tegenwoordigheid." De heerlijkheid van hun geheim blijft veilig in zijn hoede achter. Allal weet hoeveel het menschelijk leven waard is; welke prijs men soms betaalt.

Minne heeft zijn linkerhand op Allal's schouder gelegd, terwijl hij zegt: „Vaarwel goede vriend." Dat geldt voor een omhelzing.

Suze laat bescheiden alvast de motor loopen, doet alsof hij nog de banden naziet, heel opzettelijk om Claire en Minne niet te hinderen. Maar er valt niets meer te hinderen. Ze zijn al beiden onbereikbaar voor de menschen, onbereikbaar voor verlegenheid. De twee die op de stoep staan voor het huis, met Marc erbij, zijn andere wezens, vrienden die gewend

zijn aan een afscheid; binnen enkele dagen zien ze toch elkander weer . . . .

En daarom is er niet de minste scène, zooals Suze gretig constateert. Een handkus, meer niet.

— „Leef gelukkig."

— „Jij ook."

Liefste, liefste . . . . denken allebei. Ze weten van elkander dat die kreet luid over alle landen heen geroepen wordt. En nooit verklinkt.

— „Nu, dan maar weg," zegt Suze met een glimlach. En met haast; want deze rustige ernst, dit verweg-zijn-van-alles maakt hem bang; het heeft iets huiveringwekkends.

Claire houdt nog haar hand aan 't open raam. Nog ééns kijkt Minne in haar oogen, grijsgroen als de zee, en met een heel dun floers van tranen . . . . zee des ochtends vroeg. Zoo eindeloos wijd en alomvattend is haar ziel; gelijk de zee. Daarachter, daaromheen, is al het roodbruin van haar haren, gouïg in de zon. Iets van de nacht, iets van de dageraad . . . Hij sluit zijn oogen om het vast te houden, en zijn stem zegt automatisch: „Goed . . . ."

De auto suizelt weg, de poort uit.

Voor de deur staat Allal, in gedachten.

Bij het autospoor staat Claire, gedachtenloos.

Het is heel blank om haar. Niets is gebeurd. Ze staat maar hier . . . . Hij is niet weg . . . . hij is niet weg . . . . Haar hart klopt zwaar, en 't is of

elke harde bloedstoot weer herhaalt: hij is niet weg.

Ze voelt nog niet hoe Marc z'n hand voorzichtig aan haar dijen tast. En dan haar hand neemt.

Eerst wanneer hij tracht haar zachtjes mee te trekken, en zijn lieve stem haar vleit: „Zeg Tommy, Tommylief . . . . ," bemerkt ze, dat zij niet alleen staat hier. Niet gansch alleen in al het blanke.

Ze bukt zich naar het kind en tilt hem in haar armen; drukt zijn warme kinderlijf aan haar gezicht, en bet haar tranen aan zijn linnen kieltje.

En Marc zegt niets meer. Hij is heel tevreden, ziet hoe Allal weggaat naar zijn planten. Iedereen gaat weg. Hij blijft bij Tommy, bij zijn moeder. Jeugd die altijd aan het einde staat van alle menschelijk gebeuren. Jeugd die herbegint wanneer wij eindigen; het nieuwe oude drama herbegint.

Een berberhond blaft in de verte. Op de heuvels laait de middagzon. De planten geuren in de tuin, het huis staat wit te blinken. Uiterlijk is alles als het was voor luttele maanden.

Binnen, — gaat de lichte stap van Claire. Iets trager. Of in elke kamer voortaan iets aanwezig is, dat zij voorzichtig naderen moet. Een menschelijke aanwezigheid.

DEEL III

LENTE IN DE HERFST

I

Late leertijd .... Nu pas, na mijn vijfenveertigste, begin ik wat te leeren; iets dat 't kennen waard is. Voordien heb ik blijkbaar niets begrepen van het leven, had ik nog een kinderlijke waan, geloofde ik nog aan sprookjes die niet in vervulling gingen. En ik heb nu pas ontdekt dat er geen sprookjes zijn; dat wat ik dwaas genoeg was te verlangen in die vroegere jaren, waan is en bedenksel van verzwakte menschen in een zieke samenleving. Er is meer en beter. Sprookjes zijn voor kinderlijke geesten, voor degenen die te klein of laf zijn om de werkelijkheid te aanvaarden. Maar de werkelijkheid te zien en in de werkelijkheid je plaats te vinden, dàt is eerst verovering en wijsheid. Leven: school der werkelijkheid. En zelfopvoeding: leeren zien wat werkelijkheid is achter alle sprookjes. Want de werkelijkheid is wonderlijker, edeler, mooier dan de beste fabels. En er zijn niet veel verhaaltjes die de schoonheid van het werkelijke ook maar van ver benaderen.

De eenvoudigste dingen zijn niet langer simpel als je hun werkelijkheid ontdekt. De banale verliezen hun botheid; ze toonen een hoogere zin, een noodwendigheid die uitgaat boven de meest ingenieuze filosofie. Dat ontwaar je opeens, en je kunt niet meer begrijpen dat je zóó lang verblind bent geweest en het beste voorbijliep op zoek naar verzinsels.

Er bestaat een kus die de blinden doet zien; die de ooren opent, het hart leert verstaan. Sommigen moeten heel ver gaan en veel verlangen doorstaan, voordat hun uur slaat. Anderen ontvangen zoodra ze opweg gaan die kus. En weer anderen schijnbaar niet voordat ze sterven. Maar vaststaat, dat niemand onwaardig dit inzicht krijgt. Niemand, indien hij niet voluit de prijs van zijn hart durft betalen.

Het doet mij denken aan een van die oude, geheime riten, waarbij de adept niet toegelaten werd, tenzij hij had toegestemd in zijn dood. In een doodkist werd hij gelegd, en boven hem zwaaide het blinkende offer-mes. Grondeloos duister omringde hem, brullende stemmen riepen hem onverstaanbare dingen toe. De laffen konden dit uur van verschrikking niet overleven; de sterken, zij werden herboren in stroomen van licht, en leerden het laatste mysterie. Slechts wie tot het uiterste ging, werd tenslotte een ingewijde.

Ze hadden een diepe zin, deze riten. Hun werkelijkheid is nog dezelfde gebleven. Eerst moet je gaan tot de grens van je Zelf — en nog verder, de grens van je moed en je droom en begeerte voorbijgaan, tot aan de grens van de dood .... Je kunt het ook andere namen geven, want liefde en dood liggen vlak naast elkaar, zooals schaduw naast licht. En beide zijn goed. Je kunt het ook noemen: opperste vreugde en pijnlijkst verdriet. Het is alles hetzelfde. De ingewijde

erkent, dat het werkelijke buiten de namen valt; het gaat verder dan iedere aanduiding.

Alleen zij, die ook daar geweest zijn, die deze initiatie gekend hebben, zullen de diepere zin begrijpen, gelijk ik haar ken, met de zekerheid die geen betoog meer duldt.

Zoo ben ik dan teruggekeerd in mijn gezin: een wetende onder de wonderen. Want thans heb ik wonderen ontdekt, waar ik vroeger slechts verschrompeling en banale verveling bemerkte. Het wonderbare is iets zeer subtiels, — gelijk alle wonderen. Je moet het wéten te zien, om het niet domweg voorbij te gaan.

Daar heb je Béa bijvoorbeeld. Ze is bijna even oud als ik; ze verwacht van het leven niet veel meer .... niets anders dan de voldoening dat het haar kinderen goed gaat, en de rust van een zorgelooze ouderdom. Dat is niet veel .... Er waren ongetwijfeld andere idealen vroeger; ze heeft ze echter laten vallen, een voor een, omdat het leven minder gul was dan het zich liet aanzien toen ze nog een mooi jong meisje was. Maar ook zij heeft geleerd. Ze heeft haar idealen prijsgegeven zonder wrok. Ze heeft haar blijheid en haar rust gevonden in een moederlijke offervaardigheid. Haar eischen heeft ze een voor een voor kleinere ingewisseld, en zeker niet zonder veel verdriet. Haar eischen tegenover mij: dat er een zielsgemeenschap zou bestaan die niet voor ons is

weggelegd, omdat zooiets niet is te dwingen, zelfs al zou je 't beiden gaarne willen. Omdat de liefde vaak langs verre, vreemde wegen gaat. En nu het wonder dat in Béa is: dat boven haar misnoegen en haar kleine wrevels uit, de groote zekerheid gekomen is van goed-zijn-voor-elkander, steeds opnieuw vergeven en geen wrok behouden uit 't verleden. Al de kinderlijke idealen prijsgegeven hebben zonder wrok. En het einde met zijn poovere winsten in een sterke eenzaamheid en heel sereen tegemoet te kunnen gaan . . .

Heeft ze aan mij, sinds ik terug ben, mijn verandering gemerkt? Het zal wel. Maar ze heeft er niets van laten blijken, door geen enkel woord of gebaar. Zij heeft een vorm van zwijgend over alles heenzien, zonder dat dit kwetst, omdat ze zich in werkelijkheid zelf ook niet gekwetst voelt; omdat ze op de een of andere wijze weet dat ieder zijn geluk moet zoeken langs een andere weg; en daar ze weet dat ik nu eindelijk gelukkig ben en voor de ouderdom gereed: tot rust gekomen. Een groot en lieflijk wonder is het, dat een deel van háár geluk het mijne is . . . . de rijke vrucht van twintig jaren samenleven. Ze zijn tòch niet vergeefsch geweest.

En dan de kinderen. „Kinderen" zeg ik nog. Maar Monica is bijna reeds een vrouw. Ook zìj heeft mij doorzien. En 't is alsof haar jonge meisjeshart heeft meegevoeld dat ergens in de wereld wéér het wonder van de liefde is voltrokken, en heeft mee-gejuicht.

Dat er een vrouw was .... En zijzelf zal later óók zoo wezen voor een ander ....

Ze zei: „Het lijkt wel of je jonger bent teruggekomen, vader. En toch zijn er weer nieuwe grijze haren bijgekomen. Dat is een beetje gek."

Ik heb haar toen geplaagd: „Dat is wat kleine meisjes nog niet snappen ...."

En toen zag ik plotseling haar wonder, het zeer prille, virginale, — toen ze door mijn haren streek en zei: „Misschien is iemand goed voor je geweest .... je hebt gelijk, wij zijn maar kinderen." En ze keek mij aan met haar twee zuivere bruine oogen.

Nu zeg ik „kinderen". Voor mij blijft ze een kind. Maar spoedig zal ze voor een ander „vrouw" zijn, goed zijn. En ik zal 't op mijn beurt weten, en haar aanzien met twee zuivere oogen. Het is het groote wonder tusschen ons, — van kind en vader, — dat wij dit hopeloos maar zeer uitdrukkelijk bevestigd hebben.

En Olaf ....

Olaf deed weerbarstig. Hij is zeer veranderd in de laatste maanden. Zijn gebaren zijn misschien nog linksch en jongensachtig, maar zijn stem heeft nu een mannelijke diepte en hij kan mij aanzien met een harde wil.

— „Je moet me maar laten begaan," zei hij. „Ik ben van een andere tijd dan jullie, van een nieuwe, harde tijd. Ik kan niet meedoen aan het verder kwee-

ken van de oude leugens. Ik wil de wereld mee hervormen, helpen aan een nieuwe samenleving."

— „Dat is juist," heb ik geantwoord. „Wanneer je weet op welke manier. Maar wanneer je zoo jong bent, is er een groote kans dat je je vergist. Wanneer je nog zoo weinig weet, is het een dwaasheid onherstelbare dingen te doen."

Doch hij hield stijfkoppig vol: „Wanneer je jong bent, wil je iets dóen. Dat geredeneer is iets van een vroegere tijd en voor ouderen die te mismoedig zijn om nog een sprong te wagen."

— „Lijkt het je dan dat ik mismoedig ben?" vroeg ik.

Hij heeft zich verlegen omgedraaid. „Ik weet het niet .... Neen, dat wil ik niet zeggen .... Maar we moeten ieder opkomen voor onze eigen tijd, vechten voor ons eigen leven, nietwaar?"

— „We zoeken beiden hetzelfde," zei ik. „In laatste instantie. En zoeken niet alle menschen hetzelfde? Wat wil je met jouw communisme?"

— „Geluk."

— „En als ik je plechtig verzeker dat dit het éénige is dat ik zelf ook in mijn leven gezocht heb ...."

— „Je bedoelt: zelf gelukkig zijn, vader."

— „In de eerste plaats. Je kunt aan anderen niet geven wat je zelf niet hebt."

— „Maar wij communisten zeggen: geluk in je eentje is niet mogelijk. De heele menschheid heeft recht om gelukkig te zijn, en het eerst van allen de-

genen die werkelijk volwaardige menschen zijn. De werkers. Wij willen niet dat een gedeelte der menschen geluk zoekt ten koste van anderen. Wij willen het eerlijk verdeelen, aan ieder zijn volle maat. Desnoods aan kameraden eerder nog dan aan onszelf."

— „Dat is het ideaal, mijn jongen. De werkelijkheid . . . ."

— „Zullen we ons als het moet met geweld veroveren."

Hij had zijn vuist gebald, mijn zoon. Hij stond recht en vastbesloten, geloofde onwrikbaar in zijn ideaal. Ik ben blij dat hij dapper en driftig is. Alleen . . . .

— „Denk je dat ik niet weet dat geluk in je eentje niet mogelijk is?" zei ik. „Geluk begint eerst bij twee . . . . Je zult het ontdekken; je zult op een dag van verlangen geen raad meer weten . . . . geen raad meer, tot je de vrouw vindt die je verstaat. En bij wie het geluk begint."

—„En dan blijven staan bij 't geluk van maar twee?"

Hij lachte brutaal-jongensachtig.

— „Maar twee . . . . Daarin vind je de heele wereld terug," bekende ik hem.

Hij haalde zijn schouders op en ging weg.

Vandaag is hij echter teruggekomen. „We moeten toch uitpraten," zei hij. „'t Is beter dat wij elkaar verstaan."

— „Natuurlijk, jongen."

— „Dat van twee die gelukkig kunnen zijn, dat

is vanzelfsprekend. Maar dat is een soort van begin. Daar kun je onmogelijk bij blijven staan."

— „Hoezoo? Waarom niet?"

— „Veronderstel bijvoorbeeld," zei Olaf, „dat jij van de een of andere vrouw zoudt houden en samen gelukkig zoudt zijn. Zou je daar dan bij blijven? Zou je alles hier in de steek laten en je in volle gemoedsrust kunnen terugtrekken op je gelukzalige eiland?"

— „Neen!" zei ik onmiddellijk.

— „Welnu, dan hebben de communisten gelijk," sprak Olaf met volle overtuiging.

Dat is het wonder van Olaf. Ook hij heeft zijn vader doorschouwd en hij interpreteert het op zijn manier. En op zijn manier heeft hij gelijk. Ik moet hem zijn gang laten gaan, zelfs wanneer hij zich in de middelen vergissen zou, die anderen hem toonen. Maar denkelijk heeft hij tot zelfs in die middelen gelijk. Hij vecht voor een breeder gebied, een grootere wereld dan die van mij. En op de een of andere wijze heb ik, zonder dat hij het weet, ook meegeholpen dat dit gebied zooveel ruimer voor hem zal zijn. Dit is het wonder tusschen mijn zoon en mij.

Zoo gaat thans in het gezin een ieder zijn eigen weg; een ieder heeft zich losgemaakt uit de beklemming die wij elkander bezorgden, en toch is er iets dat ons allen verbindt: het besef van een wondere saamhoorigheid, van geluk dat uitstraalt naar allen.

Waar vroeger eenzaamheid was, waar ik dacht:

ik zit levenslang vast in een ijzeren kooi, er zijn niets dan plichten en schuld, — daar is nu de rustige afzonderlijkheid die geen vijandschap meer kent. Het bijeenzijn van vier zelfstandige menschen, die ieder op eigen wijze werken aan hun geluk, zonder dat van elkaar te verstoren, omdat ze beseffen dat één en hetzelfde wonder over hen allen huift.

Misschien heeft Olaf gelijk, en beginnen wij tòch een nieuwe tijd en een nieuwe wereld. Hier bij ons, in ieder geval, is het gezin niet langer de secte van gelijknamigen, die elkaars vrijheid belemmeren, verbitterd elkander gevangen houden, een kluwen om leven krampende drenkelingen. Wij hebben ons losgemaakt en zijn daardoor juist dichter tot elkander genaderd.

Dat ik het niet eerder beseft heb . . . .

Zouden er werkelijk zoo weinig gelukkige menschen zijn? Ik heb vroeger gedacht: gelukkige menschen bestaan niet. Vandaag weet ik beter. 't Is mogelijk het wonder te zien, te doorzien wat geluk is. Voor mij en voor anderen. Voor iedereen die het durft grijpen. Voor iedereen die al het andere dat hem beklemd houdt durft losmaken. En niet transigeert.

Daarin heeft Olaf volkomen gelijk, onze halfheid is ons gevaar. Alleen de volkomen menschelijke mensch kan het wonder doorschouwen. Hij die volledig roekeloos, volledig minnaar, volledig geresigneerd weet te zijn.

II

Ik tel de maanden niet meer, dat ik weer in Holland terug ben. Een jaar .... veel meer dan een jaar? Eerst sinds gisteren? Waarschijnlijk gaat hij zeer snel voorbij, onze tijd. Maar ik let er niet op. Hier is mijn plaats, en het kleine komen en gaan van iedere dag is mijn werk. Een plicht die niet weegt, een taak die geen plicht is.

De hollandsche herfst heeft geuren die soms aan een bijna-vergeten lente herinneren. Alleen de wolkenstapelingen zijn zwaarder en gaan gejaagder voorbij. Maar er is haast evenveel verwachting in de lucht als toen het vroeger in het jaar was. De boomen voor ons huis zijn echter door de zomer bruin-gebrand; hun roodbruin loover ritselt luider tegen de avond.

Eens heb ik zoo'n dag beleefd, met zooveel roodbruin goud. Roodbruine haren en de licht-grijsgroene zee .... Grijsgroene oogen en de streeling van twee handen .... Het is de eerste koele herfstwind die mij huiveren doet. Een zuidenwind die nog iets van de zwoelte der woestijnen in zich heeft. Die heeft geritseld in de groenig-grijze palmentoppen rondom Marrakech .... Hoe zou 't Sam Hopkins gaan? Ach, het kan niet anders zijn dan goed .... Hij weet wat „luck" is, hij heeft zich tijdig tegen alle wisselvalligheid beveiligd. Daar waar geen plaats is voor verbazing, want je weet dat alles evenzeer een wonder is.

O goede zuidenwind .... een bries van over zee gekomen, over Mogador, het strand, de heuvels en een zeer wit huis. Er waren vlinders in de tuin, de gentiaan en munt van Allal stond te geuren .... Goede Allal ....

In het ritselen van de boomen hoor je nog een kinderlach; de hobo van een moorsche herder speelt in de nabije verte. Dichterbij nog is het zachte praten van een welbekende stem. Het is zoo goed daarmee alleen te zijn onder de boomen, met daartusschendoor het uitzicht op de gelig-afgemaaide velden. Er is geen melancholie meer in deze herfst; hij heeft iets van een lente.

Menigmaal sinds ik terug ben, dacht ik: waarom schrijf ik eigenlijk niet? Het zou toch moeten .... Waarom denk ik er niet aan weer eens op reis te gaan? 't Zou toch vanzelfsprekend zijn ....

Maar Claire schrijft ook niet, en ik voel een wonderlijke rem, het is alsof haar hand weer, als zoo dikwijls, op mijn voorhoofd rust, en wij elkaar vertellen: „Waarom eigenlijk? Woorden kunnen toch niet zeggen hoeveel innigheid er is. Wanneer je zwijgt ben je nog dichterbij. Zelfs de afstand waarin woorden zich bewegen, bestaat niet langer tusschen ons. Het is niet mogelijk elkaar nog méér nabij te komen, jij bent ik en ik ben jou, wij zijn geheel doordrongen van elkander." Ik onderscheid niet-eens meer welke stem de hare is en welke die van mij.

Waarom zou ik dan nog schrijven? Beiden weten wij dat er niets anders mogelijk is dan trouw; wij zijn volkomen met elkaar vergroeid. En daarom is het, dat de herfst wel lente lijkt; ik heb haar jeugd in mij, en weet dat die zal blijven tot het laatst.

Het schrikt mij niet meer af, te denken aan het laatste. Ook dat zal rust zijn, trouw aan haar, en innigheid.

Voor enkele weken maakte ik een kleine zomerreis naar mijn geboortedorp. Het oude huis waar ik als kind gewoond heb, stond er nog bruin en ernstig in de straat. Ik ging de wegen die ik honderdmaal gegaan was, toen ik niet grooter was dan Marc .... de wilgendijken over, waar wij als jongens wandelden, de groene strakke horizonten tegemoet. Ik heb urenlang geloopen, tot ik kwam aan een gehucht, waar ik mij niet herinnerde ooit tevoren te zijn geweest. Er waren slechts een paar boerenhofsteden nabij een groepje oude boomen; witte wolken spiegelden zich in de slooten. Al het overige was groene vlakte, hier en daar met kleine donkere vlekken van koeien, en een hooge wolkenrijke lucht. Het rook naar aarde en er was een groote stilte. Achter deze huizen, waar sinds eeuwen een gelijkmatig leven in de groote stilte van veel lange, rustige seizoenen moet geleefd zijn, zag ik ook een kerkhof .... niets dan een stuk weiland, groen als al het andere, slechts omgeven door een laag wit muurtje. Een verzamelplaats van

rust, het middelpunt van alle rust in de omgeving. Ik ging het hek door, naar de graven, lage klingen, heel veel kleiner dan een mensch, en ook begroeid. Er stonden enkele heesters, en een wipstaart hipte rond van graf tot graf.

Ik dacht opeens: als dit het einde is, deze stilte, deze rust, is dat dan niet de hoogste trouw, is dat dan geen voldoende prijs voor alle zorgen, alle pijn .... niet de vervulling van de hoogste hoop? Eens heb ik naar de dood verlangd, het storten in een donkere kloof .... dat was mijn wanhoop, en ik wist nog niet dat doodgaan iets zeer goeds kon zijn, de diepste, mooiste liefdedaad. Hier op dit landelijke kerkhofje wist ik het opeens. De klaver en de gele paardenbloemen op de graven vormden een gemeenzaam dek voor allen die hier bij elkander lagen.

Een lieflijke gedachte: nu reeds te bezinnen hoe je later hier zult zijn .... zeer stil en zeer gemeenzaam met de andere onbekenden. En niets je meer het wonder en de liefde en de stilte rooven kan.

En thans, in deze herfst, denk ik nog menigmaal terug aan al de groene stilte van dat hofje. Telkens wanneer ik aan Claire moet denken. Haar oogenlicht glanst over deze plek, waar ik alvast mijn plaatsje heb gekocht, de ruimte voor een kleine, kinderlijke kling aan alle andere daar gelijk. Haar oogenlicht is het volkomene van deze herfst, — haar roodbruin haar is uitgewaaid in al de geurige wolkenluchten, is

de tint der laatste bladeren. Is verzadiging. En haar nabijheid is mijn rust die niets meer vreest. Is vrede.

Mijn rijpe herfst .... mijn zonneroode avond .... liefste die in alles wijlt en overal .... Mijn goede rust .... mijn kleine tuin van zachte groene terpjes, Esclarmonde ....